

© Μαρία Μπαρέλη-Αργυρώ Φάκαρη-Εκδόσεις ελεύθερες πτήσεις,
Ιούλιος 2014

Επιμέλεια-Διόρθωση κειμένων:

Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία

Αργυρώ Φάκαρη

Φωτογραφία εξώφυλλου:

Χρήστος Πετρόπουλος

Σχεδιασμός:

Μενέλαος Μανώλης

ελεύθερες πτήσεις

ikariamag.gr

info@ikariamag.gr

Αθήνα, 2013

Όλες οι εργασίες σ' αυτόν τον τόμο, εκτός από το κείμενο του Γιάννη Μακρινδάκη που αναδημοσιεύεται εδώ με άδεια του συγγραφέα, χορηγούνται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση – Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές (Βλ. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>). Το παρόν έργο επιτρέπεται να διαμοιραστεί, με οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο, και να τροποποιηθεί μόνο εφόσον γίνεται αναφορά στον δημιουργό, και μόνο εφόσον το παράγωγο έργο σε οποιαδήποτε μορφή, ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη, αδειοδοτηθεί με παρόμοια διανομή. Απαγορεύεται η εμπορική χρήση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Μεσόγειος

Σαν έρωτας που τρέχει μαραθώνιο
σε κύκλο ετούτη η θάλασσα αιώνιο
ελιές και φοίνικες στο προσκεφάλι της
δειλοί κι αντρειωμένοι στην αγκάλη της

Προφήτες και θεοί στα μονοπάτια της
κολώνες και μετώπες τα κομμάτια της
ο ζέφυρος μεθά με την αλμύρα της
κι ο Οδυσσέας δένεται στη μοίρα της

Της λευτεριάς τραγούδια στις πλατείες της
ποτάμια να πλυθούν οι αμαρτίες της
να πλημμυρίσει μ' όνειρα το υπόγειο
ό,τι αγαπώ ανθίζει στη Μεσόγειο

Χαράλαμπος Ν.Χατζηνάκης

Προλεγόμενα / 11

Εισαγωγή: Ένα ερευνητικό δίκτυο για τα κοινά,
τις “περιφράξεις” και το Μεσογειακό φαντασιακό
Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία / 15

Ενάντια στην κρίση, για τα κοινά:
Προς ένα “νέο” Μεσογειακό φαντασιακό
Οργανωτική επιτροπή *Ματαρόα* / 25

Μέρος I

Λαϊκοί Ξεσηκωμοί στη Μεσόγειο και Αλλού

Ματαρόα. Αρχή ενός ταξιδιού, τέλος μιας εποχής
Νικόλας Κοσματόπουλος / 35

Πραξικόπημα ή όχι; Η “κρίση” της δημοκρατικής
νομιμότητας στην Αίγυπτο
Samah Selim / 40

Στοχασμοί για την αντίσταση στο πάρκο Gezi της Istanbul
Merve Cagsirli / 44

Η άνοδος της δύναμης των εταιρειών στην Αμερική
και ο αγώνας τους ενάντια στα κοινά
Betsy Taylor / 53

Απόκριση: Σκέψεις για τα θέματα του *Ματαρόα*
Κατερίνα Πετράκη Φουντούλη / 61

Αλλάζοντας ταυτότητα: Αναδυόμενα κοινωνικο-οικολογικά
κινήματα στη μετα-κομμουνιστική Rosia Montana της
Ρουμανίας / 66
Irina Velicu

Απόκριση: Η αντίσταση της Χαλκιδικής ενάντια στην εξόρυξη
χρυσού - Συντονιστικό Φορέων και Συλλόγων Σταγείρων
Ακάνθου ενάντια στην εξόρυξη χρυσού (SOS Χαλκιδική) / 77

Χυδαιότητα / 86
Landra Lewis

Μέρος II

Περιφράξεις και Από-περιφράξεις στη Μεσόγειο και Παραπέρα

Ιδιωτικοποίηση των υδάτων: Διεθνής εμπειρία και μερικές
σκέψεις για την Ελλάδα / 93
Δημήτρης Ζήκος

Απόκριση: Η σοφία στην απλότητά της / 108
Μαίρη Πάστη

Νεοφιλελεύθερη περιβαλλοντική διακυβέρνηση και Κοινά / 111
Melis Ece

Απόκριση: Τα κοινά και οι περιφράξεις τους. / 117
Μερικές σκέψεις για την Ικαρία
Ευφροσύνη Κουτσούτη

Πρωτόκολλα της κοινότητας: Ένα νέο εργαλείο για τη
 διαχείριση των κοινών
 Έλσα Τσιουμάνη / 120

Μέρος III

Παραδοσιακά Κοινά και Σύγχρονοι Αγώνες των Κοινών της Ικαρίας

Το Ικαριώτικο πανηγύρι, το δώρο και τα κοινά
 Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία / 131

Η αντίσταση στην Ικαρία την περίοδο της Κατοχής
 Χρήστος Γιώγος / 146

Το Κοινό Παιδεία στη Νέα Εποχή
 Αργυρώ Φάκαρη / 160

Ο αγώνας για την Υγεία στην Ικαρία
 Σωτήρης Λέγγας / 163

Αναμνήσεις από τη χωματερή
 Ευφροσύνη Κουτσούτη / 168

Απορρίματα: τα ανεπιθύμητα κοινά
 Μιχάλης Φωτιάδης / 173

Μέρος IV

Προς ένα Μεσογειακό Φανταστικό:

Ένα Κοινό Μέλλον ή ένα Μέλλον με Κοινά;

Ένα <i>Ματαρόα</i> (ακόμα) Νικόλας Κοσματοπούλος	/ 187
Απο-ανάπτυξη και ριζοσπαστικός περιβαλλοντισμός Γιώργος Καλλής	/ 194
Απόκριση: Από τις αυταπάτες για έναν “ανθρώπινο καπιταλισμό” στη λαϊκή εξουσία Μάριος Τσαντίρης	/ 209
Η πολιτική της χαλαρότητας και το Ικαριακό όνειρο Kristin Lawler	/ 213
Το τραγούδι του Κότσουφα Γιάννης Μακριδάκης	/ 225
Επίλογος Νικόλας Κοσματοπούλος	/ 231

Προλεγόμενα

Το καλοκαίρι του 2013 κατέπλευσαν στην Ικαρία εικοσιτρείς ερευνητές και ερευνήτριες από χώρες της Μεσογείου και την Αμερική για να συμμετάσχουν στο σεμινάριο Ματαρόα. Η ιδέα του σεμιναρίου πλέχτηκε γύρω από το ταξίδι του πλοίου *Mataroa*. Το πλοίο που έφυγε από τη χώρα τον Δεκέμβρη του 1945, σε μια από τις πιο σκοτεινές περιόδους της ελληνικής Ιστορίας, παίρνοντας μαζί του ανθρώπους που σημάδεψαν με το έργο, τη σκέψη και τα οράματά τους τον Μάη του '68. Τώρα, το πλοίο αυτό θα επέστρεφε, με τα αμπάρια του φορτωμένα σκέψεις και οράματα για μια κριτική και ριζοσπαστική θεώρηση των πραγμάτων.

Από τη γέννησή της, η ιδέα του σεμιναρίου ταξίδεψε, από τη Νέα Υόρκη, στον Φάρο Ικαρίας, στο Παρίσι, στην Αθήνα και πίσω στην Ικαρία. Και ταξιδεύοντας μεγάλωνε περικλείοντας ανθρώπους από τον Λίβανο, την Αίγυπτο, την Ισπανία, την Ιταλία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία και την Αμερική.

Κάποιοι από τους ανθρώπους που ήρθαν στην Ικαρία γνώριζονταν ήδη μεταξύ τους, και άλλοι συναντιώνταν για πρώτη φορά. Στη διάρκεια των πέντε ημερών του σεμιναρίου καθίσαμε σε καριώτικες αυλές, στα Θέρμα και στον Να, και κουβεντιάσαμε σαν να γνωριζόμασταν από παλιά. Παρουσιάσαμε τις ερευνητικές μας εργασίες, μα κυρίως μοιραστήκαμε τις ιστορίες μας. Είμασταν σίγουροι ότι οι ιδέες που θέταμε στο επίκεντρο της συνάντησής μας, η ιδέα της κρίσης/κριτικής, των κοινών, των “περιφράξεων” ή εγκλεισμών των κοινών και του Μεσογειακού φαντασιακού μπορούσαν να δημιουργήσουν έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας κι ένα κοινό πρίσμα από το οποίο, οι διαφορετικές μας ιστορίες μπορούσαν να ειπωθούν ως πτυχές της ίδιας ιστορίας.

Αυτή ήταν και η λογική πίσω από τη σειρά των δημόσιων ομιλιών που δόθηκαν στα πλαίσια του σεμιναρίου *Ματαρόα*. Σκοπός ήταν η δημιουργία ενός πεδίου ανταλλαγής εμπειριών, που όσο κι αν μοιάζουν εξωτικές και ξένες προς την ελληνική και ικαριακή εμπειρία, στην πραγματικότητα δεν διαφέρουν και τόσο μεταξύ τους. Οι άνθρωποι στο Κάιρο της Αιγύπτου, στην πλατεία Γεζί της Ιστανμπούλ της Τουρκίας, στο Γουισκόνσιν της Αμερικής, στη Ρόσια Μοντάνα της Ρουμανίας, στην Ιερισσό της Χαλκιδικής και στην Ικαρία, κάνουν τα ίδια πράγματα· αντιστέκονται, διαμαρτύρονται και οργανώνονται για να καθορίσουν τους όρους της ύπαρξής τους, να προασπιστούν τα βασικά τους δικαιώματα και την αξία της ζωής τους.

Αφορμή για το παρόν εκδοτικό εγχείρημα ήταν αυτές οι δημόσιες ομιλίες, και κινητήρια δύναμή του, η ισότιμη συμμετοχή ερευνητών και πολιτών στην κατασκευή της γνώσης. Η συνεργατική έρευνα είναι άλλωστε ένας από τους βασικούς στόχους του Κέντρου Τεκμηρίωσης Έρευνας και Δράσης Ικαρίας, που υπήρξε ο επιτόπιος οργανωτικός εταίρος του διεθνούς σεμιναρίου. Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτού του εκδοτικού εγχειρήματος, προσκαλέσαμε αποκρίσεις από συμπολίτες μας και εκπροσώπους συλλογικοτήτων κυρίως της Ικαρίας, αλλά και εκτός Ικαρίας, που είχαν δείξει ένα ενδιαφέρον για το σεμινάριο, και με τους οποίους είμασταν σε διάλογο πολύ πριν εμπλακούμε στη διοργάνωσή του. Με τη συλλογή κειμένων που προέκυψε από αυτή τη διαδικασία στοχεύουμε να συμβάλλουμε σε έναν διάλογο, που ήδη λαμβάνει χώρα στα πλαίσια των κοινωνικών επιστημών. Ο διάλογος αυτός αφορά στους τρόπους που οι επιστήμες αυτές μπορούν να συμβάλλουν στο να ξανα-οραματιστούμε τις κοινότητές μας μέσα από το πρίσμα της ισότητας, και στο να παραγάγουμε νέες δυνατότητες για το μέλλον, χρησιμοποιώντας μέθοδους και εργαλεία συνεργασίας και διαλόγου με ανθρώπους και πολιτισμούς που, συνήθως, ούτε εκπροσωπούνται ούτε λαμβάνονται υπόψη κατά τη λήψη αναπτυξιακών αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικών που εμπορευ-

ματοποιούν ανθρώπους και φυσικούς πόρους.

Το σεμινάριο *Ματαρόα* οφείλει πολλά στον Νικόλα Κοσματόπουλο, που είχε την αρχική έμπνευση για το εγχείρημα αυτό, και που δούλεψε ακούραστα στο μηχανοστάσιο του ιδεατού μας πλοίου. Ωστόσο, το σεμινάριο θα παρέμενε στη σφαίρα της φαντασίας μας, αν οι άνθρωποι που ζουν και δραστηριοποιούνται στην Ικαρία δεν το αγκάλιαζαν και δεν πρόσφεραν σ' αυτό με τόση γενναιοδωρία, κάνοντας τη διοργάνωσή του τόσο πλούσια, που θα ζήλευε ακόμα και το πιο καλά χρηματοδοτούμενο συνέδριο. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στον Εμπορικό Σύλλογο Αγίου Κηρύκου, που μας πρόσφερε τη γραφική ύλη και το έντυπο υλικό του σεμιναρίου, και τους επαγγελματίες και στις δυο πλευρές της Ικαρίας που μας γέμισαν με πολύτιμα δώρα φιλοξενίας. Σε όλους αυτούς τους ανθρώπους, που με τις προσφορές τους διασφάλισαν την αφθονία σ' αυτό το αυτο-οργανωμένο εγχείρημα, παραμένουμε ευγνώμονες. Ευχαριστίες οφείλουμε επίσης στη Σχολή Αρχιτεκτονικής του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου και στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πάντειου Πανεπιστημίου για την ακαδημαϊκή τους υποστήριξη.

Για την οργάνωση και διεξαγωγή του σεμιναρίου εργάστηκαν πολλοί άνθρωποι αφιλοκερδώς. Θα ήθελα καταρχήν να ευχαριστήσω τον Βαγγέλη Λουκά και τον Νίκο Ξηρό, που έκαναν προσωπική τους υπόθεση την ομαλή διεξαγωγή του σεμιναρίου, τον Χρήστο Πετρόπουλο, που μας πρόσφερε απλόχερα την όμορφη φωτογραφία που κόσμησε την αφίσα, και τώρα το εξώφυλλο του βιβλίου, και που σ' όλη τη διάρκεια του σεμιναρίου δούλεψε μεθοδικά κι αθόρυβα, για να καταγράψει τα πρακτικά, τον Χαράλαμπο Χατζηνάκη για το όμορφο ποίημα που μας πρόσφερε τις μέρες του σεμιναρίου και που τώρα κοσμεί το βιβλίο αυτό, την παρέα του *ikariamag* για την προβολή του όλου εγχειρήματος, τον Δήμο Ικαρίας που μας διέθεσε ένα λεωφορείο και τους οδηγούς που φρόντισαν για τις μετακινήσεις μας, την Μάγια Χαραλαμποπούλου και τον

Βαγγέλη Γιαννουλάτο, που στήριξαν τις συνεδρίες στη νότια Ικαρία δίχως να υπολογίσουν έξοδα και κόπο, τον Σύλλογο των Θέρμων και τον Σύλλογο Χριστού Ραχών που φιλοξένησαν τις δημόσιες συνεδρίες στους ζωτικούς τους χώρους, τον Μάριο Τσαντίρη που φρόντισε για τα ηχητικά στην αίθουσα του Χριστού, και όλο τον κόσμο που συμμετείχε στηρίζοντάς μας με την παρουσία του στις δημόσιες ομιλίες.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον Κωνσταντίνο Βατούγιο για την βαθιά του πίστη σ' αυτό το εκδοτικό εγχείρημα, και την υποστήριξή του σε όλα τα στάδια της προετοιμασίας του βιβλίου, από την αρχική του σύλληψη έως την ολοκλήρωση και την έκδοσή του, στον Μενέλαο Μανώλη για το μεράκι του στην επιμέλεια του εξώφυλλου και στη σχεδίαση του βιβλίου, στον Νίκο Γεωργίου και στη Δήμητρα Μανάβη, που συναποτέλεσαν την πολύτιμη μεταφραστική ομάδα του βιβλίου, και την Αργυρώ Φάκαρη, για την ανεκτίμητή βοήθειά της, την επιμονή και υπομονή της να βγει αυτό το βιβλίο αντάξιο των συγγραφέων και αναγνωστών του.

M.M.Γ.

Εισαγωγή

Ένα ερευνητικό δίκτυο για τα κοινά, τις “περιφράξεις” και το Μεσογειακό φαντασιακό

Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία

Το ανα χείρας βιβλίο αποτυπώνει έναν διάλογο, με αφορμή τις δημόσιες ομιλίες που δόθηκαν στα πλαίσια του σεμιναρίου *Ματαρόα* στην Ικαρία. Ο διάλογος αυτός αφορά στα κοινά, στους εγκλεισμούς ή “περιφράξεις” των κοινών, και στους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να φανταστούμε και να οραματιστούμε τη ζωή μας πέρα και μακριά από την απέραντη “κρισολογία” των ημερών μας. Μια κρισολογία που συχνά χρησιμοποιείται εργαλειακά από την πολιτική εξουσία, για να νομιμοποιήσει τις πιο κατάφωρες παραβιάσεις του κοινωνικού συμβολαίου ανάμεσα στα σύγχρονα έθνη-κράτη και τους πολίτες· για να συγκαλύψει και να καταπολεμήσει ό,τι δημιουργικό υπάρχει ή ξεπηδά καθημερινά και στις δυο όχθες της Μεσογείου κι ακόμα παραπέρα, όπου υπάρχει κοινωνική αδικία, ανισότητες και κοινωνικοί αποκλεισμοί.

Στο βιβλίο αυτό αποτυπώνονται αγώνες που εκτυλίσσονται στη Μεσόγειο και πέρα απ’ αυτή. Τους αγώνες αυτούς ενώνουν τα κοινά δεινά που προκαλούνται μέσα στο ίδιο παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα, ένα σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας στο οποίο η οικονομία της αγοράς έχει την πρωτοκαθεδρία. Τους αγώνες αυτούς ενώνουν και κοινά αιτήματα, το υλικό δηλαδή από το οποίο είναι φτιαγμένα τα οράματα για ένα δίκαιο και βιώσιμο κόσμο. Τα ίδια οράματα που κινούν κοινωνικές επαναστάσεις.

Τα εικοσιτέσσερα κείμενα του βιβλίου είναι γραμμένα από ερευνητές, κυρίως του Μεσογειακού χώρου, και από συμπολίτες μας, ανθρώπους με ενεργή δράση σε περιβαλλοντικούς, συνδικαλιστικούς και κοινωνικούς αγώνες. Εναντία στην “εξου-

σία των ειδικών” προτάσσουμε την αξία ενός ισότιμου διαλόγου, ανάμεσα σε ερευνητές και πολίτες που δίνουν καθημερινές μάχες ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις των φυσικών πόρων και δημόσιων αγαθών, ενάντια στη διάλυση των εργατικών και πολιτικών τους δικαιωμάτων και ενάντια σε “αναπτυξιακές” αποφάσεις, που όχι μόνο δεν τους λαμβάνουν υπόψη, αλλά τους θεωρούν και *de facto* ανίκανους να αντιληφθούν τα πραγματικά τους συμφέροντα, και ενίοτε “επικίνδυνους” για το “δημόσιο συμφέρον”.

Μεταξύ των κύριων εννοιών, γύρω από τις οποίες οργανώθηκε τόσο το σεμινάριο όσο και το βιβλίο αυτό, είναι η ιδέα των κοινών. Το να ορίσουμε τα κοινά είναι από μόνο του μια πρόκληση. Πόσο μάλλον να επιχειρούμε τη δημιουργία ενός ερευνητικού δικτύου που χρησιμοποιεί την έννοια αυτή ως *παράδειγμα* από το οποίο αντλούμε θεωρητικές, μεθοδολογικές, οντολογικές παραδοχές και εργαλεία· και αυτό, για να κατανοήσουμε την ιστορία, τοπική και παγκόσμια, την πολιτική αλλαγή, τους κοινωνικούς και πολιτισμικούς μετασχηματισμούς.

Ένα τέτοιο εγχείρημα δεν μπορεί παρά να γίνει *απο κοινού*, σε *συνεργασία* με ανθρώπους που μέχρι πρόσφατα ο ερευνητής μελετούσε από απόσταση, και πάντως από θέση ισχύος.¹ Κάνοντας αυτό, οι κοινωνικές επιστήμες κατέληξαν, σε μεγάλο βαθμό, αντικοινωνικές. Πρώτον, γιατί οι πολύ ενδιαφέρουσες συζητήσεις που αναπτύχθηκαν στους κόλπους τους σπάνια ανατροφοδοτούν τον δημόσιο διάλογο, κι όποτε συμβαίνει να επιστρέφει γνώση στην κοινωνία, επιστρέφει ως “εξουσία των ειδικών”, που ασκείται σε όφελος των λίγων και σε βάρος των πολλών. Δεύτερο, γιατί η γλώσσα των κοινωνικών επιστημών απομακρύνθηκε από τη γλώσσα των κοινών και οι ίδιοι οι ενεργοί δρώντες της ιστορίας, οι πολίτες ή οι “άνθρωποι των κοινών”(commoners) εκτοπίστηκαν από το προσκήνιο

---

1. Χαρακτηριστικό είναι ότι έως τα μέσα του 20ου αιώνα ο ερευνητής ήταν κατά κανόνα άνδρας, λευκός, και στις περισσότερες περιπτώσεις γόνος αστικής οικογένειας.

της ιστορίας, θεωρούμενοι ως παθητικοί της δέκτες, χωρίς συνείδηση των μηχανισμών που την κινούν.

Αυτό που προτείνεται, λοιπόν, από το ερευνητικό δίκτυο που επιδιώκουμε να δημιουργήσουμε, και για το οποίο το παρόν εκδοτικό εγχείρημα είναι ένα μόνο βήμα, είναι να ξανα-συμπεριλάβουμε τα κοινά και τους ανθρώπους των κοινών στην κοινωνική έρευνα. Στόχος μας είναι ο απεγκλεισμός/ “απο-περίφραξη” της γνώσης που παράγεται από την έρευνα και την εμπειρία, και η επιστροφή της εκεί όπου ανήκει: στη σφαίρα των κοινών.

Κοινά, “περιφράξεις” και “απο-περιφράξεις” των κοινών

Η ιδέα των κοινών είναι τόσο παλιά όσο και ο άνθρωπος και απ’ αυτά εξαρτάται η ίδια η ζωή. Τα κοινά ανήκουν στον εαυτό τους και στις κοινότητες των ανθρώπων που ζουν χάρη σ’ αυτά. Ο ήλιος ανήκει στον εαυτό του και σε κάθε μορφή ζωής που οφείλει την ύπαρξή της σ’ αυτόν. Το νερό ανήκει στον εαυτό του και στις κοινότητες των ανθρώπων που υδρεύονται και αρδεύονται απ’ αυτό. Το ίδιο και οι ακτές και τα δάση. Η νομική τους αναγνώριση, το *δόγμα του δημόσιου τραστ*, όπως ονομάζεται, αποτελεί μια από τις βασικές αρχές δικαίου πάνω στην οποία εξακολουθούν να εδράζονται στις μέρες μας τα νομικά συστήματα των περισσότερων κρατών.²

Με τον τρόπο που οι κοινότητες χρησιμοποιούν τα κοινά

---

2. Το δόγμα αυτό κωδικοποιήθηκε για πρώτη φορά στον Ιουστινιάνειο Κώδικα του 527 μ.Χ. και με τη Magna Carta του 1215 πέρασε στον δυτικό κόσμο. Έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο, και, μάλιστα, ορισμένα τμήματά του σχεδόν αυτούσια (π.χ. άρθ. 967, αρθ.970, αρθ.969, αρθ.57 του Α.Κ.). Έτσι, σύμφωνα με το Ελληνικό Σύνταγμα η μη εφαρμογή στην πράξη της προστασίας των κοινών αγαθών και των κοινόχρηστων χώρων αποτελεί προσβολή της ελεύθερης κίνησης των πολιτών και της ανάπτυξης της προσωπικότητας, που αποτελούν επίσης συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματά μας.

τους είναι πλεγμένες πρακτικές, κανόνες, γνώσεις και πνευματικές αλήθειες, τρόποι ζωής, συναισθήματα, ό,τι μας δένει και μας προσδιορίζει ως ανθρώπινα όντα που ζούμε σε κοινωνίες. Χωρίς αυτά θα ζούσαμε ως απομονωμένα άτομα, σε μια διαρκή κατάσταση φόβου και “πολέμου όλων εναντίων όλων”, κατά τη γνωστή φράση του Hobbes.

Πάνω στα κοινά εδράζονται *οικονομίες του δώρου*. Πρόκειται για τις αρχαιότερες μορφές οργάνωσης της αγοράς, που τις βρίσκουμε σε κοινωνίες, όπου η οικονομία δεν έχει την πρωτοκαθεδρία. Σ’ αυτές, η αγορά, όπως και κάθε άλλος θεσμός, έχει ταυτόχρονα κοινωνικές, πολιτικές, θρησκευτικές, ηθικές, νομικές, οικονομικές και αισθητικές διαστάσεις (Mauss 1999: 68). Οι οικονομίες του δώρου βασίζονται στην αμοιβαιότητα, την αναδιανομή και την οικιακή οικονομία [Polanyi 2001 (1944)]. Οι αρχές του δώρου, οι πρακτικές και η ηθική που συνδέεται μ’ αυτό, δεν συναντώνται αποκλειστικά σε αρχαϊκές ή προβιομηχανικές κοινωνίες. Διατηρούνται και στις δικές μας κοινωνίες, στις σύγχρονες καπιταλιστικές, διατρέχοντας νομικούς και οικονομικούς θεσμούς, ήθη, έθιμα και κίνητρα συμπεριφορών, που δεν συμβαδίζουν με τον ιδεατό τύπο του “*homo economicus*” (“οικονομικός άνθρωπος”). Έτσι, οι οικονομίες του δώρου, θεμέλιος λίθος των οποίων αποτελούν τα κοινά, προκαλούν το κυρίαρχο φαντασιακό της καπιταλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας, αποδεικνύοντας σε κάθε βήμα ότι ο κοινωνικά απομονωμένος, ψυχρός και ωφελιμιστής άνθρωπος δεν είναι η “φυσική κατάσταση” του ανθρώπου, αλλά ο τύπος του ανθρώπου που παράγει και προϋποθέτει η κουλτούρα της οικονομίας της αγοράς: ο τύπος του ανθρώπου που θέλει κάθε εξουσία που δεν πηγάζει στην πραγματικότητα από τον λαό, κι αυτό, προκειμένου να διασφαλιστεί απέναντι σε κάθε μορφή αντίστασης, που πάντα είναι εφικτό να οργανωθεί, ενάντια στην εγγενή βαρβαρότητα του καπιταλισμού.

Η πρωτοκαθεδρία της οικονομίας της αγοράς και της ολοκληρωτικής κουλτούρας που τη συνοδεύει αποτελεί πρόσφα-

τη ιστορική εξέλιξη, που ωστόσο απειλεί να μετατρέψει κάθε διάσταση της ανθρώπινης ζωής και της φύσης σε εμπόρευμα.³ Κάθε τι που αποκόβει τα κοινά από τις κοινότητες και τα επα- ναπροσδιορίζει ως εμπορεύματα, διοχετεύοντας τα ίδια, ή ό,τι παράγεται απ' αυτά, στην οικονομία της αγοράς, αποκαλείται "περίφραξη" ή εγκλεισμός.⁴ Με την έννοια αυτή, οι ιδιωτικοποι- ήσεις των φυσικών πόρων, η εμπορευματοποίηση των δημό- σιων αγαθών και οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις που αυξάνουν την απόσταση ανάμεσα στις κοινότητες και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, αποτελούν "περιφράξεις".⁵

Κάθε περίφραξη κλείνει εντός της βία. Θύματα της βίας αυ- τής είναι οι κοινότητες, οι οποίες εξαναγκάζονται σε μετασχη- ματισμό. Χάνοντας τον έλεγχο των κοινών τους μετατρέπονται σε καταναλωτές, και οι γνώσεις και παραδόσεις που συνδέο- νται με τα κοινά ξεθωριάζουν σταδιακά. Μεταξύ αυτών είναι η ικανότητα των κοινοτήτων να αυτο-οργανώνονται και να αυτο-διοικούνται, να εξασφαλίζουν τα απαραίτητα για τη ζωή, να φροντίζουν τα οικολογικά τους κοινά, τον τρόπο ζωής και τον πολιτισμό τους (Bollier 2014: 41).

---

3. Σχετικά βλ. Karl Polanyi, Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός [2001(1944), όπου περιγράφει τις πολιτικές και οικονομικές ρίζες, τις ιστορικές διεργα- σίες εδραίωσης της οικονομίας της αγοράς στη διάρκεια του 19ου αιώ- να, καθώς και τις συνέπειες της για τις ανθρώπινες σχέσεις και το φυσικό περιβάλλον.

4. Ο όρος "περίφραξη" συνδέεται με το κίνημα περιφράξεων των κοινών της Αγγλίας του Ύστερου Μεσαίωνα, όταν οι φεουδάρχες και αριστοκρά- τες, με την εξουσιοδότηση του Κοινοβουλίου ή με τη βία, και στο όνομα της "βελτίωσης", περιέφραξαν κοινές εκτάσεις γης, βοσκοτόπια και δάση, αποκόβοντας τους χωρικούς από τη χρήση τους και απ' ό,τι εξασφάλιζαν από τις εκτάσεις αυτές, όπως άγρια θηράματα, τροφή για τα ζώα τους και νερό.

5. Για την απόδοση του όρου "enclosure" στα ελληνικά, εκτός από τον όρο "περίφραξη" που αποτελεί ιστορική αναφορά στο κίνημα περιφράξεων της Αγγλίας, χρησιμοποίηώ εναλλακτικά τον όρο «εγκλεισμός» που αποδί- δει, κατά την άποψή μου, καλύτερα την κίνηση περιορισμού (έν+κλειώ) και αποκλεισμού από την πρόσβαση και χρήση που υπονοείται ιδίως σε περιπτώσεις όπου αντί για δάση, αυτό για το οποίο περιορίζεται η χρήση είναι αύλο (π.χ. γνώση, αυτοδιοίκηση).

Τότε είναι που στο προσκήνιο μπαίνουν οι “ειδικοί”, που γνωρίζουν πώς πρέπει να “προστατεύσουν” και να “αξιοποιήσουν” τα κοινά. Τότε είναι που οι περιφράξεις περιβάλλονται με το ένδυμα της “ανάπτυξης” και της “προόδου”. Εν καιρώ “κρίσης”, οικονομικής και οικολογικής, ο μόνος ρεαλιστικός δρόμος για ανάπτυξη, και δη “πράσινη ανάπτυξη”, είναι οι εξορύξεις, η κατασκευή τεράστιων φραγμάτων και η εγκατάσταση γιγαντιαίων ανεμογεννητριών. Έτσι, εταιρικές δραστηριότητες, γνωστές ως “επενδύσεις”, καταλήγουν να αλλοιώνουν, μια για πάντα, τοπία, οικοσυστήματα, κοινότητες και τοπικούς πολιτισμούς.

Οι περιφράξεις των κοινών, αντί να είναι ένα απολίθωμα του παρελθόντος -μια διαδικασία που άρχισε στην Αγγλία του Ύστερου Μεσαίωνα και ολοκληρώθηκε στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα-, είναι μια διαρκής διαδικασία. Από τη σκοπιά αυτού του ιστορικού παραδείγματος είναι δυνατόν να “διαβαστούν” οι αγώνες που μαίνονται στη Μεσόγειο και πέρα απ’ αυτήν. Με τον ίδιο τρόπο που οι γαιοκτήμονες άρπαζαν κοινές εκτάσεις, βοσκοτόπια και δάση από τους χωρικούς της Μεσαιωνικής Αγγλίας, έτσι και στις μέρες μας -και εδώ και μερικές δεκαετίες- λαμβάνουν χώρα αρπαγές τεράστιων εκτάσεων γης στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική. Οι εκτάσεις αυτές, που χρησιμοποιούσαν γενιές ανθρώπων για αιώνες, ακόμα και σήμερα, δεν συγκαταλέγονται μεταξύ των δημόσιων ή ιδιωτικών πραγμάτων, αλλά αναγνωρίζεται ότι οι κοινότητες γύρω από αυτές έχουν δικαιώματα χρήσης. Όπως οι γαιοκτήμονες του Ύστερου Μεσαίωνα εκδίωκαν τους χωρικούς, με την εξουσιοδότηση της Βουλής ή με τη βία, έτσι και η Monsanto, η εταιρεία που ελέγχει πάνω από το 90% των γενετικά τροποποιημένων σπόρων στον πλανήτη, πάνω από το 75% των σπόρων βαμβακιού στην Ινδία, και έχει τον μεγαλύτερο αριθμό πατενταρισμένων σπόρων, οδηγεί χιλιάδες Ινδούς αγρότες κάθε χρόνο στην αυτοκτονία (Shiva 2014). Αντίστοιχα, οι κάτοικοι της Ιερισσού έχουν απέναντί τους, όχι

μόνο την εταιρεία που αποβλέπει στις περιφράξεις κοινών και δημόσιων αγαθών (δασικές εκτάσεις, νερά, χρυσός), αλλά και την κρατική αστυνομία.

Αίτημα και πρακτική των κινημάτων αντίστασης, στη Μεσόγειο και παραπέρα, είναι η επανα-οικειοποίηση των πολιτικών και οικολογικών τους κοινών. Από την Αίγυπτο, την Τουρκία και την Ιερισσό μέχρι τη Ρουμανία και την Αμερική, τα κινήματα αντίστασης θέτουν στο επίκεντρο την επανοικειοποίηση της λαϊκής εξουσίας, τη διαφύλαξη των δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών από την εμπορευματοποίηση ή την επιστροφή τους πίσω στις κοινότητες, ή ακόμα και τη δημιουργία νέων κοινών. Εν μέσω, λοιπόν, αυτού του νεοφιλελεύθερου και πολυ-επίπεδου κινήματος περιφράξεων, τα κοινά γίνονται πηγή κοινωνικής παραγωγής και αναπαραγωγής, με τα ίδια να αναδύονται ως σύμβολα κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής δικαιοσύνης.

Τόσο η παράδοση των κοινών όσο και οι πρακτικές και αρχές που συνδέονται με τις οικονομίες του δώρου αποτελούν “κατάλοιπα παλιών πολιτισμικών μορφών” (Williams 1977), τις οποίες χρησιμοποιούν ενεργά οι άνθρωποι στη Μεσόγειο και παραπέρα, προκειμένου να αντισταθούν στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Έτσι, για παράδειγμα, στη διάρκεια της εννιάμηνης απεργίας των εργαζομένων στην Ελληνική Χαλυβουργία στον Ασπρόπυργο, συνέρρεαν καθημερινά άνθρωποι όλων των ηλικιών, άνεργοι, εργαζόμενοι και εκπρόσωποι συλλογικοτήτων, για να συμπαρασταθούν στους τετρακόσιους απεργούς, φέρνοντας μαζί τους τρόφιμα και χρήματα. Ταυτόχρονα, σωματεία εργαζομένων σε άλλες περιοχές της χώρας, και αλληλέγγυες συλλογικότητες συγκέντρωναν προσφορές σε είδος ή χρήμα, και οργάνωναν πάρτυ, θεατρικές παραστάσεις και γλέντια οικονομικής ενίσχυσης για τους απεργούς και τις οικογένειές τους.

Από τις πολύτιμες εμπειρίες των σύγχρονων κοινωνικών αγώνων στις δυο όχθες της Μεσογείου και ακόμα πιο πέρα,

αναδύονται ήδη τα κύρια συστατικά στοιχεία ενός εναλλακτικού φαντασιακού, που στο επίκεντρό του θέτει αξίες, όπως η προσφορά και η συμβίωση στη θαλπωρή των κοινοτικών μας θεσμών και των οικογενειακών και φιλικών μας δεσμών, η διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου ζωής για όλους, και η απλότητα των υλικών όρων της ζωής μας. Αυτό είναι το “Μεσογειακό φαντασιακό” που το ερευνητικό μας δίκτυο επιθυμεί να θέσει στο αναλυτικό του επίκεντρο, με στόχο να βάλει ένα ληθαράκι στη συλλογική ποίηση μιας ουτοπίας, που δεν αναφέρεται στο απώτερο μέλλον, αλλά στο *εδώ και τώρα*. Ως όραμα, αίτημα, διεκδίκηση και αγώνας να φέρουμε συλλογικά το τέλος της βάρβαρης εποχής της οικονομίας της αγοράς, και την αρχή μιας δίκαιης και ελεύθερης κοινωνίας. Μιας κοινωνίας που, σε αντίθεση με τους κραταιούς μύθους περί ελευθερίας, δεν αναλώνεται σε ψευδο-επιλογές ανάμεσα σε υλικά αγαθά και πολιτευτές, ούτε χρειάζεται να θυσιαστεί σε κάθε βήμα για μια ασφάλεια και μια ειρήνη στο όνομα των οποίων γίνονται τόσοι πόλεμοι, *αλλά* είναι ελεύθερη νομικά και πραγματικά. Και η ελευθερία της δεν απορρέει από προνόμια ούτε αφορά στους λίγους, αλλά είναι επιτακτικό δικαίωμα όλων, και αφορά στο σύνολο της.

Βιβλιογραφία

Bollier David (2014). *Think Like a Commoner. A Short Introduction to the Life of the Commons*. Canada: New Society Publishers.

Marcel Mauss [1999 (1923-1924)]. *Το Δώρο. Μορφές και Λειτουργίες της Ανταλλαγής στις Αρχαϊκές Κοινωνίες*. Μετφρ. Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη. Αθήνα: Καστανιώτης.

Polanyi Karl [2001 (1944)]. *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*. Μτφρ. Κώστας Γαγανάκης. Θεσσαλονίκη: Νησίδα.

Vandana Shiva (2014). *The Seeds of Suicide: How Monsanto Destroys Farming*. Global Research. March 2014. URL:<www.globalresearch.ca/the-seeds-of-suicide-how-monsanto-destroys-farming/5329947"data-title="The Seeds Of Suicide: How Monsanto Destroys Farming"> (Ιούνιος 2014).

Williams Raymond (1977). *Marxism and Literature*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.

Ενάντια στην κρίση, για τα κοινά: Προς ένα “νέο” Μεσογειακό φαντασιακό

Οργανωτική επιτροπή *Ματαρόα*

Το κείμενο αυτό αποτελεί το κάλεσμα της Οργανωτικής επιτροπής για το 1^ο Διεθνές Σεμινάριο Ματαρόα που έγινε στις 14-18 Ιουλίου 2013, στην Ικαρία.

Ενάντια στην Κρίση

Στη διάρκεια των τελευταίων ετών, όλο και περισσότεροι πληθυσμοί της Μεσογείου υπόκεινται σε σκληρά μέτρα λιτότητας, τα οποία οδήγησαν σε δραματικές επιδεινώσεις στην ποιότητα ζωής τους. Την ίδια στιγμή, εξεγέρσεις, διαδηλώσεις και κινήσεις με αιτήματα για κοινωνική και οικονομική δικαιοσύνη σημειώνονται παντού σε όλη την περιοχή. Παρόλο που οι μετασχηματισμοί και οι ανακατατάξεις στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου έχουν γίνει αντικείμενο δημοσιογραφικής κάλυψης και ακαδημαϊκής προσοχής, με εκτεταμένους και πολυδιάστατους τρόπους, πολλές απ’ αυτές τις εξελίξεις, περιγράφονται αποκλειστικά με τη βοήθεια ενός και μόνο όρου: *κρίση*.

Πράγματι, στη διεθνή δημόσια σφαίρα κυριαρχούν οι συζητήσεις για την “κρίση” και κύριο λόγο σ’ αυτές έχουν, συνήθως, οι “ειδικοί” επί της κρίσης. Οι νεοφιλελεύθεροι μιλούν για “κρίση χρέους”, οι Μαρξιστές μας υπενθυμίζουν ότι η “κρίση της υπερπαραγωγής” είναι ενδημική του συστήματος, και ανθρωπιστικές ΜΚΟ, “δεξαμενές σκέψης” (think tanks) και εξειδικευμένοι φορείς των Ηνωμένων Εθνών τείνουν να βλέπουν κυριολεκτικά παντού “κρίση”. Η “κρίση” μοιάζει να έχει μετατραπεί σε ένα ισχυρό κοινωνικό φαντασιακό (Taylor 2002), που είναι δεμένο με φαντασιακά έκτακτης ανάγκης (Calhoun 2004), μόνιμες “καταστάσεις εξαίρεσης” (Agamben

2002) και σύγχρονες “καταστάσεις έκτακτης ανάγκης” (Fassin/Rhoads 2010). Φαντασιακά της κρίσης οργανώνονται συχνά γύρω από τη χρήση και κατάχρηση δημοφιλών εκφράσεων στα φόρουμ των διεθνών οργανισμών όπως “αποτυχημένα κράτη” (Bilgin & Morton 2002, Call 2008, Kosmatopoulos 2012) και “ρίσκα ασφαλείας” (Goldstein 2010).

Με τη βοήθεια των φαντασιακών της κρίσης, ειδικοί στα media, στην πολιτική και στην οικονομία, που προέρχονται κυρίως από τον Παγκόσμιο Βορρά, τείνουν να αναπαριστούν τη Μεσογειακή περιοχή ως το εγγενές αντίθετο της Δύσης. Αυτή η νέα εκδοχή της μετα-αποικιακής διαδικασίας κατασκευής του “Άλλου” (*Othering*), που συχνά γίνεται μέσω μιας σειράς αντιθετικών ζευγών, όπως τάξη-αταξία/κρίση, ορθολογισμός-συναίσθημα, νόμος-χάος, σκληρή δουλειά-τεμπελιά, ανάπτυξη-υπανάπτυξη, ανοίγει τον δρόμο για νέες εκδοχές αυτού που ο Edward Said αποκάλεσε *οριενταλισμό* (1978), και που, στην περίπτωση των Βαλκανίων, έχει περιγραφεί συνοπτικά από τη Maria Todorova (1997). Μπροστά στις πρόσφατες γεωπολιτικές εξελίξεις στην περιοχή, το ερώτημα που επιδιώκουμε να θέσουμε είναι αν και κατά πόσο- μετά τον Οριενταλισμό και τον Βαλκανισμό- κυρίαρχοι Λόγοι των “ειδικών” ανοίγουν τον δρόμο για ένα νέο “Μεσογειασμό”.

Στο σεμινάριο *Ματαρόα 2013*, με τίτλο «*Ενάντια στην Κρίση – Για τα Κοινά*», επιχειρούμε τη διερεύνηση της έκτασης, στην οποία τα φαντασιακά της κρίσης και οι πρακτικές τους χρήσεις παρεμποδίζουν μάλλον, παρά προάγουν την ενδελεχή κατανόησή μας για το πώς διαμορφώνεται η σύγχρονη διεθνής πραγματικότητα. Προσεγγίζουμε την έννοια της “κρίσης”, όχι ως αντικειμενική συνθήκη της σύγχρονης πραγματικότητας, αλλά ως ισχυρό Λόγο που εισάγει ένα νέο καθεστώς κυβερνητικότητας και κυβερνησιμότητας, όπως την ορίζει ο Foucault (Burchell, Gordon, και Miller 1991), καλώντας παράλληλα για μια κριτική αποδόμηση της έννοιας της “κρίσης” με όλα τα διαθέσιμα μέσα. Στο σεμινάριο αυτό λοιπόν, επιχειρούμε να ψη-

λαφίσουμε τις χρήσεις και καταχρήσεις της έννοιας της “κρίσης” πάνω στην περιοχή, έχοντας υπόψη μας ότι αυτή η έννοια τείνει να μετατραπεί σε αυτόνομο πεδίο γνώσης, που ενδυναμώνει αυτό που ο Timothy Mitchell έχει αποκαλέσει “εξουσία των ειδικών” (2002).

Βασική πεποίθησή μας είναι ότι οι πρόσφατες γεωπολιτικές εξελίξεις στην περιοχή την έχουν, ακούσια, μετατρέψει σε έναν πολλά υποσχόμενο χώρο, που μας επιτρέπει να ξανασκεφτούμε μερικά από τα βασικά μας εργαλεία, τις θεωρίες και τις μεθοδολογίες μας. Αυτό αληθεύει κυρίως γιατί η περιοχή λειτουργεί στις μέρες μας ως πειραματικό εργαστήριο για σημαντικά πεδία της σύγχρονης διακυβέρνησης: της οικονομίας, της κοινωνικής πρόνοιας, της (βιο-)ασφάλειας, του ελέγχου συνόρων, της διατήρησης της ειρήνης, της ανθρωπιστικής δράσης και της δημιουργίας νέων (παρα)κρατών.

Για τα Κοινά

Από την πρώτη στιγμή που άρχισε να ξεδιπλώνεται η “κρίση”, λαμβάνουν χώρα καθημερινοί αγώνες ενάντια στη λιτότητα, την κοινωνική αδικία και την κρατική καταστολή, σε πολλά επίπεδα και πέρα από τα σύνορα της περιοχής. Αυτοί οι αγώνες σε μεγάλο βαθμό περιστρέφονται γύρω από τα φυσικά κοινά (π.χ. νερά, δάση, βουνά) -που έως τώρα τα διαχειρίζονταν το κράτος, οι δήμοι ή οι κοινότητες- και τα πολιτικά κοινά (π.χ. εργατικά δικαιώματα, δημόσια υγεία, δημόσια παιδεία). Οι αγώνες αυτοί περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, την κινητοποίηση των τοπικών κοινοτήτων της γύρω περιοχής, οι οποίες γίνονται φρουροί και φροντιστές (stewards) των φυσικών τους πόρων που απειλούνται από τις ιδιωτικοποιήσεις και την εμπορευματοποίηση. Αυτο-οργανωμένα κέντρα αλληλοβοήθειας και επιτροπές αγώνα για την οργάνωση της δράσης πολλαπλασιάζονται καθημερινά, όπως και εργατικά συνδικάτα βάσης και

σκιώδη δίκτυα δίκαιου εμπορίου (fair trade networks) και κοινωνικά φαρμακεία. Καθημερινά ξεφυτρώνουν καταλήψεις από τους άστεγους και τους άνεργους στις μεγάλες πόλεις, αυτο-οργανώνονται πρωτοβουλίες στα πλαίσια των οποίων επωάζεται πρωτοποριακή σκέψη και ανακαταλαμβάνονται δημόσιοι χώροι (π.χ. πλατείες) για πολιτική χρήση, ως χώροι άμεσης δημοκρατίας και λαϊκής χειραφέτησης (Stavridis 2011).

Πρόσφατες απόπειρες κοινωνικών επιστημόνων να θεωρητικοποιήσουν την έννοια των κοινών είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς (Massimo De Angelis 2003; Schofield et al. 2010; Reid and Taylor 2010). Σε αυτό το πλαίσιο, πρωτότυπες προσεγγίσεις που έχουν προταθεί από εξελικτικούς οικονομολόγους προτείνουν έναν αναπροσανατολισμό προς τη “μη ανάπτυξη” ή “από-ανάπτυξη” (Van den Bergh and Kallis 2012), και υποστηρίζουν αλλαγές πολιτικής που βασίζονται σε περιβαλλοντικά φιλικές χρήσεις των κοινών πόρων (common pool resources). Άλλες προσεγγίσεις προτείνουν μια κίνηση από την κρίση στα κοινά (Midnight Notes Collective 2009). Από τη σκοπιά των θεωριών για τα κοινά, οι κοινωνικοί αγώνες που είναι σε εξέλιξη δεν είναι απλώς στιγμές αντίστασης ενάντια σ’ έναν μαινόμενο νεο-φιλελευθερισμό. Αντ’ αυτού, έχουμε την πρόθεση να δούμε τους αγώνες αυτούς εντός του ιστορικού παραδείγματος των “commoners”, των χωρικών στην Αγγλία και αλλού, που αγωνίστηκαν ενάντια στις “περιφράξεις”, στην πρωτογενή δηλαδή συσσώρευση κοινών εκτάσεων από τους γαιοκτήμονες κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα. Είμαστε πεπεισμένοι ότι εν μέσω αυτού του σύγχρονου πλαισίου των μοντέρων πολυ-επίπεδων κυμάτων “περιφράξεων” των κοινών, τα κοινά αναδύονται ως σύμβολα κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, προσθέτοντας έτσι άλλη μια διάσταση για την αποδόμηση της έννοιας της “κρίσης” και των επιπτώσεών της στους ντόπιους πληθυσμούς, όπως και σε σχέση με το πώς μπορούμε να αναπτύξουμε νέες θεωρίες και εργαλεία για να οργανώσουμε τις ζωές και το περιβάλλον μας.

Ικαρία, κοινά, κρίση

Το σεμινάριο *Ματαρόα* στοχεύει να φέρει σε επαφή ανθρώπους με διαφορετικά υπόβαθρα και εμπειρίες πάνω σε θέματα της κρίσης και των κοινών. Η Ικαρία έχει μακρά παράδοση κοινοτικής διαχείρισης των φυσικών της πόρων (Κουμπάρου 2002), ενώ η πρόσφατη ιστορία της έχει σημαδευτεί από περιθωριοποίηση, κυρίως για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Έχει επίσης σημαδευτεί από Λόγους κατασκευής του “Άλλου” (π.χ. κομμουνιστές). Στις μέρες μας, το νησί πρωταγωνιστεί όλο και πιο συχνά στον διεθνή τύπο, με όρους ουσιοκρατικούς (π.χ. Buettner 2012). Αναπαρίσταται ως ο παράδεισος της χαλαρότητας, αναπαράσταση που στην πραγματικότητα αντιστρέφει το στερεότυπο της τεμπελιάς για την Ελλάδα, τοποθετώντας το σε “θετικό” φως (π.χ. μακροζωία). Όμως, μια τέτοια αναπαράσταση συσκοτίζει τις εξελίξεις που, όπως και στις υπόλοιπες περιοχές της χώρας, υποβαθμίζουν βίαια την ποιότητα ζωής των ντόπιων (Lawler 2012). Αντλώντας λοιπόν, είτε από κριτικές θεωρίες είτε από εμπειρίες από τους αγώνες για τα κοινά, οι συμμετέχοντες του σεμιναρίου έχουν την ευκαιρία να συζητήσουν, να ανταλλάξουν γνώσεις και να θέσουν ιδέες σε δημόσιο διάλογο. Στόχος αυτού του σεμιναρίου είναι να συνεισφέρει στην τρέχουσα συζήτηση για τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να ξανασκεφτούμε την “κρίση” και τους αγώνες για τα κοινά και δημόσια αγαθά.

Στόχοι

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα αυτού του σεμιναρίου είναι τα ακόλουθα:

1) Να ανοίξουμε και να ενισχύσουμε γραμμές επικοινωνίας και ανταλλαγής γνώσεων ανάμεσα σε συλλογικότητες και ακαδημαϊκούς, σε διαφορετικές χώρες, που εργάζονται πάνω σε παρόμοιες γραμμές.

2) Να οικοδομήσουμε τη βάση για τη δημιουργία μιας δημοκρατικής πλατφόρμας/δικτύου ανθρώπων/πρωτοβουλιών/εργαλείων «ενάντια στην κρίση, για τα κοινά», στην περιοχή της Μεσογείου και ανάμεσα σε περιοχές εντός και εκτός της Μεσογείου, και από πολλαπλές θέσεις, αφηγήσεις και μεθόδους, για μελλοντική κοινωνική και πολιτική *από κοινού* δράση.

3) Η δημιουργία ενός ιστότοπου που θα λειτουργεί ως πλατφόρμα επικοινωνίας με στόχο την ανάπτυξη συντονισμένων δημόσιων επεμβάσεων σε τέτοια ζητήματα.

Μέλη οργανωτικής επιτροπής Ματαρόα

Νικόλας Κοσματόπουλος, Global Center Paris, Πανεπιστήμιο Columbia.

Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Κέντρο Τεκμηρίωσης Έρευνας & Δράσης Ικαρίας.

Ευφροσύνη Κουτσούτη, Κέντρο Τεκμηρίωσης Έρευνας & Δράσης Ικαρίας.

Πέννυ Κουτρολύκου, Τμήμα Αστικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Τάκης Γέρος, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Helena Nassif, Τμήμα Επιστημών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Πανεπιστήμιο του Westminster.

Σταύρος Σταυρίδης, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Εθνικό Μετσόβειο Πανεπιστήμιο.

Βιβλιογραφία

Agamben, G. (2005). *State of Exception*. Trans. Kevin Attell. Chicago: University of Chicago Press.

Van den Bergh, Jeroen C. J. M., and Giorgos Kallis (2012). "Growth, A-Growth or Degrowth to Stay Within Planetary Boundaries?" *Journal of Economic Issues* (M.E. Sharpe Inc.) 46(4): 909–919.

Bilgin, P., & Morton, A. D. (2002). "Historicising representations of failed states': beyond the cold-war annexation of the social sciences?". *Third World Quarterly*, 23(1), 55-80.

Buettner, Dan (2012). "The Island Where People Forget to Die". *The New York Times*, October 24. <http://www.nytimes.com/2012/10/28/magazine/the-island-where-people-forget-to-die.html>

Burchell, Graham, Colin Gordon, and Peter Miller (1991). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.

Calhoun, Craig (2004). "A World of Emergencies. Fear, Intervention, and the Limits of Cosmopolitan Order". *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 41(4): 373-395.

Call, Charles T. (2008). "The fallacy of the 'Failed State'." *Third World Quarterly* 29.8: 1491-1507.

De Angelis, Massimo (2003). "Reflections on Alternatives, Commons and Communities". *The Commoner* 6: 1–14.

Goldstein, D. M. (2010). "Toward a critical anthropology of security". *Current Anthropology*, 51(4), 487-517.

Koumbarou Dimitra, 2002, *The Regime of Communal Property: The Case of the Randi Forest at Icaria Island. PhD Thesis, Mytilene, University of Aegean, Department of Environmental Studies.*

Kosmatopoulos, Nikolas (2011). "Toward an Anthropology of 'State Failure': Lebanon's Leviathan and Peace Expertise". *Social Analysis*, 55(3), 115-142.

- Lawler, Kristin (2012). "The Politics of Austerity and the Ikarian Dream". *Slackerpolitics*. <http://slackerpolitics.com/2012/11/16/pleasure-politics-and-ikarian-dreams>
- Midnight Notes Collective (2009). *Promissory Notes: From Crises to Commons*.
- Mitchell, Timothy (2002). *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*. Berkeley, California: University of California Press.
- Reid, Herbert, and Betsy Taylor (2010). *Recovering the Commons: Democracy, Place, and Global Justice*. University of Illinois Press.
- Said, Edward (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Schofield, Paul N., Janan Eppig, Eva Huala, et al. (2010). "Sustaining the Data and Bioresource Commons". *Science* 330(6004): 592–593.
- Stavridis, Stavros (2011). Public Space as Commons in: Paraskevaïdoy and Senova, (eds.) *Uncovered*.
- Taylor, Charles (2002). "Modern social imaginaries." *Public Culture*. Vol. 14, No. 1. pp. 91-123.
- Todorova, Maria ((1997). *Imagining The Balkans*. Oxford: Oxford University Press.

ΜΕΡΟΣ Ι

ΛΑΪΚΕΣ ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ ΚΑΙ ΑΛΛΟΥ

Ματαρόα

Αρχή ενός ταξιδιού, τέλος μιας εποχής

Νικόλας Κοσματόπουλος

Θα αρχίσω με μια μικρή ιστορία. Μια μέρα στην Ικαρία ένας Αθηναίος έψαχνε να αγοράσει μια κυριακάτικη εφημερίδα, αλλά ο περιπτεράς του είπε να έρθει την Τρίτη. Ο Αθηναίος αναρωτήθηκε, «μα καλά αφού έχετε και πλοία κι αεροπλάνα που έρχονται κάθε μέρα, γιατί δεν σας φέρνουν τις εφημερίδες;». Κι ο Ικαριώτης απάντησε, «ακόμα κι αν γινόταν αυτό, το προτιμάμε έτσι, γιατί αν τις διαβάζαμε την ίδια μέρα, θα νομίζαμε ότι έρχεται η καταστροφή του κόσμου. Τις διαβάζουμε καλύτερα δυο μέρες μετά, όταν έχει ήδη περάσει η καταστροφή».⁶

Αρχισα με αυτή την ιστορία, γιατί πιστεύω ότι περιέχει μια οξυδερκή ανάλυση της σημερινής συγκυρίας, αλλά και τον πιο ενδεδειγμένο τρόπο αντιμετώπισής της. Τι θέλει να μας πει ο Ικαριώτης λοιπόν;

Καταρχήν, μας λέει ότι η καταστροφή δεν υπάρχει αντικειμενικά. Αντιθέτως, η “καταστροφή” είναι μια φενάκη, μια κατασκευή, μια φαντασίωση, ή όπως λέμε στο σεμινάριο, ένα φανταστικό, το οποίο προωθείται από τους λεγόμενους “ειδικούς” της ενημέρωσης, κάποιες φορές της επιστήμης, αλλά κυρίως της πολιτικής. Η κρισολογία, ο Λόγος δηλαδή για την κρίση, είναι ένα βολικό εργαλείο στα χέρια της πολιτικής εξουσίας, γιατί αλλάζει ριζικά τον κύριο λόγο ύπαρξής της, αλλά κυρίως τη βάση της νομιμοποίησής της στα μάτια των πολιτών. Μέσω της κρισολογίας, η πολιτική εξουσία σήμερα τείνει να αποποιηθεί το ρόλο της ως εγγυητής του κοινωνικού συμβολαίου, και να αναδειχθεί σε μόνιμο διαχειριστή κρίσεων. Η κρι-

---

6. Την ιστορία αυτή μου τη διηγήθηκε ένας Καριώτης στο Να, ο οποίος την είχε διαβάσει στο βιβλίο της Λένας Διβάνη “Αγάπη μου, συρρίκνωσα την Ελλάδα”.

σολογία λοιπόν, μας λέει ο Καριώτης, θέλει καχυποψία. Όπου ακούς πολλές “κρίσεις”, κράτα και μικρό καλάθι.

Ακολουθώντας λοιπόν τον Καριώτη της ιστορίας μας, εμείς στο σεμινάριο *Ματαρόα* λέμε ότι είμαστε “Ενάντια στην κρίση”. Όχι γιατί απλά ψάχνουμε εναλλακτικές λύσεις βασισμένες στα κοινωνικά κινήματα, την αυτοοργάνωση και την αλληλεγγύη, αλλά κυρίως γιατί, δεν βολευόμαστε με τη χρήση της κρίσης ως έννοιας στην καθημερινότητα. Αντίθετα, πιστεύουμε ότι πρέπει να προσέχουμε τις λέξεις που χρησιμοποιούμε. Οι λέξεις δεν είναι αθώες, αλλά κουβαλάνε νόημα, ιστορία, εμπειρία κι ενίοτε εξουσία. Η πολιτική εξουσία χρησιμοποιεί την “κρίση” ως παραλυτικό. Η κρισολογία δεν εξηγεί την κρίση, αλλά παραλύει την κρίση μας, ως πολίτες κι ως πολιτικά όντα, παραλύει την κριτική μας ικανότητα, τη δυνατότητα δηλαδή να βλέπουμε τα πράγματα ψύχραιμα κι από απόσταση.

Τέλος, υπάρχει κι άλλος ένας λόγος για τον οποίο ο Καριώτης δεν διαβάζει τα νέα την ίδια μέρα. Ο λόγος είναι ότι η καταστροφολογία, η κρισολογία και οι προτεινόμενες λύσεις δεν είναι ακριβώς “νέα”. Αντιθέτως, ό,τι συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα, στην Ισπανία, την Πορτογαλία, έχει ήδη συμβεί στο παρελθόν στη Χιλή το '73, στη Βραζιλία το '75, στην Αγγλία το '84, στη Βολιβία το '85, στην Αργεντινή το '89, στη Ρωσία το '93 κτλ. Αυτό που συμβαίνει σήμερα με αφορμή το περίφημο “χρέος” δεν είναι παρά η εφαρμογή της γνωστής “συνταγής του σοκ”, την οποία πρώτοι ανακάλυψαν ψυχίατροι μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέσα από πειράματα με ηλεκτροσόκ πάνω σε έγκλειστους και φυλακισμένους, με σκοπό να τους ‘αδειάσουν’ για να τους ξαναφτιάξουν από την αρχή. Κατεξοχήν πρεσβευτής της θεωρίας του σοκ στην οικονομία ήταν ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Σικάγο Μίλτον Φρίντμαν, ο οποίος σε ένα γράμμα στον δικτάτορα της Χιλής, Πινοσέτ, έγραφε: «Αν εφαρμοστεί η πολιτική του σοκ, τότε προτείνω να ανακοινωθεί σε όλες τις λεπτομέρειές της και να εφαρμοστεί άμεσα. Όσο πιο καλά ενημερωμένο είναι το κοινό γι’ αυτές τις

πολιτικές, τόσο πιο εύκολα οι αντιδράσεις του θα βοηθήσουν στην αλλαγή». Κι έτσι έγινε. Η χούντα του Πινοσέτ ήταν το πρώτο πεδίο εφαρμογής της θεραπείας του σοκ. Ήταν η 11η Σεπτέμβρη του 1973 όταν ο στρατός κατέλυσε τη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση του Σαλβαντόρ Αλιέντε, εγκαινιάζοντας έναν παγκόσμιο κύκλο αντεπίθεσης των δυνάμεων της αγοράς τόσο στα δημόσια αγαθά όσο και στα πολιτικά, κοινωνικά κι εργατικά δικαιώματα. Η Θάτσερ στην Αγγλία χρησιμοποίησε τον πόλεμο των Φώκλαντς, και ο Τζορτζ Μπους στην Αμερική εκμεταλλεύτηκε μια άλλη 11η Σεπτέμβρη, για να εφαρμόσει την ίδια κι απaráλλακτη ατζέντα. Στην περιοχή μας έγινε κάτι αντίστοιχο. Ενώ στον Μεσογειακό Νότο, στην Αίγυπτο και την Τυνησία, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο συνεργάστηκε χέρι-χέρι με τις χούντες του Μουμπάρακ και του Μπεν Αλί, στον Μεσογειακό Βορρά χρησιμοποιήθηκε το ηθικό και οικονομίστικο επιχείρημα του χρέους, για να περάσει η ίδια πολιτική πάνω από τα κορμιά μας.

Η αντεπίθεση λοιπόν της αγοράς καλά κρατεί στη Μεσόγειο, αλλά στην Νότια Αμερική έχουν ήδη κινήσει, όπως λέει κι ένα γνωστό ποίημα. Στη Χιλή, στην Αργεντινή, την Βολιβία, την Βενεζουέλα, την Ουρουγουάη, μετά από δεκαετίες ανείπωτης φτώχειας και καταστροφής, έχουν ήδη διαμορφωθεί ισχυρές κοινωνικές συμμαχίες μεταξύ διανοούμενων κι εργαζομένων, εργατικών συνελεύσεων και συνελεύσεων γειτονιάς, αγροτικών κολεκτίβων και κινημάτων ιθαγενών, οι οποίες απαξίωσαν τις ιδέες του Φρίντμαν και των παιδιών του Σικάγο, κι επανέφεραν την αλληλεγγύη, την αυτοοργάνωση και την αυτονομία στο προσκήνιο.

Πιστεύω ότι ζούμε το τέλος της εποχής της ανάπτυξης α λα Φρίντμαν. Η Νότια Αμερική είναι το μέλλον που πρέπει να ετοιμάσουμε κι εμείς στη Μεσόγειο. Άλλωστε, οι ίδιες μάχες και οι ίδιες διεργασίες συμβαίνουν κι εδώ στην περιοχή μας. Οι εξεγέρσεις παντού στις χώρες-μοντέλα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, στην Αίγυπτο, Τυνησία, Τουρκία, αλλά και

οι μαζικοί αγώνες στην Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα είναι από την ίδια μήτρα. Αυτές οι εξεγέρσεις, για τις οποίες θα ακούσουμε πιο πολλά σήμερα από την Σαμάχ Σελίμ και την Μέρβε Κασδιγλί, είναι φτιαγμένες από το ίδιο υλικό με τους δικούς μας αγώνες στη βόρεια μεριά της Θάλασσας. Ο κοινός παρονομαστής είναι η προσπάθεια της κοινωνίας να αποκρούσει την παγκόσμια επίθεση των πολυεθνικών απέναντι στα δημόσια αγαθά και να επαναοικειοποιηθεί τα κοινά, όπως θα μας πει η Μπέτσυ Τέιλορ.

Το τέλος εποχής σηματοδοτεί και το τέλος κάποιων κραταιών μύθων, όπως:

- Η ανάπτυξη είναι μονόδρομος
- Η οικονομία είναι η νέα θρησκεία
- Η Μεσόγειος είναι χωρισμένη στα δύο, στον Ευρωπαϊκό Νότο και τον Μουσουλμανικό κόσμο.

Οι μύθοι αυτοί καταπέφτουν ένας προς έναν, μέρα με τη μέρα. Στη νέα αυτή εποχή ο συμβολισμός του Mataroa είναι απέραντα χρήσιμος. Το Mataroa ήταν το όνομα του πλοίου που έσωσε μια γενιά διανοούμενων, ερευνητών, καλλιτεχνών κι επιστημόνων από έναν μαινόμενο εμφύλιο, για να τους πάει στο Παρίσι, όπου και συντέλεσαν τα μέγιστα στη συγκρότηση μιας νέας ανατρεπτικής γνώσης και πράξης, που κορυφώθηκε με τον Μάη του '68. Σήμερα πιστεύουμε ότι είναι καιρός το Mataroa να γυρίσει πίσω στη Μεσόγειο, γιατί αυτή η περιοχή είναι εκείνη, στην οποία δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες, για να ξανασκεφτούμε την κοινωνική χειραφέτηση, την απελευθέρωση και την αυτοοργάνωση, πραγματώνοντας έτσι μια πρόκληση του επιβάτη του πρώτου Mataroa, Κορνήλιου Καστοριάδη.

Το σεμινάριο *Ματαρόα* είναι ένα από τα πολλά κομμάτια του παζλ που ετοιμάζουν την επόμενη κατάσταση, όταν θα επέλθει το τέλος της κρίσης. Ο σκοπός είναι να φέρουμε κοντά ερευνητές που αφογκράζονται, συμμετέχουν και συνδιαμορφώνουν αυτόν τον κόσμο, ο οποίος ήδη υπάρχει και γιγαντώνεται πέρα

από τα δελτία ειδήσεων. Έναν κόσμο ο οποίος αντιλαμβάνεται την επιστήμη και την έρευνα ως υπηρέτη στην προστασία της φύσης, της χειραφέτησης της κοινωνίας και της κατασκευής ενός δίκαιου και βιώσιμου κόσμου.

Ελπίζουμε ότι το *Ματαρόα* θα αποτελέσει ένα ακόμα πετραδάκι στον δρόμο της απελευθέρωσης που θα σημάνει όχι την “ανάπτυξη”, αλλά την ανάπτυξη της κρίσης μας, της κριτικής μας ικανότητας, και τελικά την επαναμετατροπή μας σε όντα πολιτικά και όχι σε τηλεθεατές καταστροφικών ειδήσεων. Έτσι, θα δικαιωθεί κι ο Καριώτης της ιστορίας μας. Γνωρίζουμε ότι αυτό είναι ένα δύσκολο ταξίδι με πολλές τρικυμίες και υφάλους, αλλά δεν το φοβόμαστε, γιατί έχουμε τον καιρό μαζί μας, όπως λέγανε οι παλιοί.

Ο **Νικόλας Κοσματοπούλος** είναι κοινωνικός ανθρωπολόγος και βασικός εμπνευστής του σεμιναρίου *Ματαρόα*.

Πραξικόπημα ή όχι; Η 'κρίση' της δημοκρατικής νομιμότητας στην Αίγυπτο

Samah Selim

Στις 30 Ιουνίου⁷, αφού εκατομμύρια Αιγύπτιοι πέρασαν τρεις ολόκληρες ημέρες στους δρόμους, στις μαζικότερες σύμφωνα με το BBC διαδηλώσεις στην ανθρώπινη ιστορία, απαιτώντας την παραίτηση του Προέδρου Morsi, η ανώτατη διοίκηση του στρατού εξέδωσε διάγγελμα στον Morsi να αποκριθεί στη θέληση του Αιγυπτιακού λαού εντός 48 ωρών.

Δεν υπήρξε απόκριση.

Στις 2 Ιουλίου εκατομμύρια άνθρωποι ξεχύθηκαν για άλλη μια φορά στους δρόμους, αυτή τη φορά, για να ακούσουν το αναμενόμενο ανακοινωθέν από τις Ένοπλες Δυνάμεις, το οποίο ήρθε τελικά το απόγευμα. Ο Στρατηγός Abdel-Fatah al-Sisi, περιτριγυρισμένος από ηγετικά μέλη της κοινωνίας των πολιτών, ανακοίνωσε α) την ανάκληση του εξαιρετικά αμφιλεγόμενου συντάγματος του 2012, β) τον διορισμό του επικεφαλής του ανώτατου συνταγματικού δικαστηρίου, Adly Mansour, στη θέση του προσωρινού Προέδρου της Δημοκρατίας, γ) τον σχηματισμό μιας προσωρινής κυβέρνησης από ανθρώπους επιλεγμένους με βάση την αξία και την εξειδίκευσή τους, δ) ένα σχέδιο πορείας που να περιλαμβάνει τον σχηματισμό μιας νέας συνταγματικής συνέλευσης και νέων βουλευτικών και προεδρικών εκλογών εντός έξι μηνών.

Τα εκατομμύρια των Αιγυπτίων που βρίσκονταν στους δρόμους υποδέχτηκαν αυτή την ανακοίνωση με ασυγκράτητη χαρά. Η διοίκηση των ΗΠΑ και τα δυτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης ξεκίνησαν αμέσως να υπαινίσσονται πως είχε λάβει χώρα στρατιωτικό πραξικόπημα στην Αίγυπτο. Το διακύβευμα

---

7. Η ομιλία αυτή δόθηκε στις 14 Ιουλίου 2013, δηλαδή, λίγες μέρες μετά τα γεγονότα που περιγράφονται στο παρόν κείμενο.

αυτού του επιχειρήματος είναι μεγάλο, διότι εγείρει το ερώτημα του πρόωρου θανάτου της δημοκρατίας, και κατ' επέκταση, της ίδιας της επανάστασης στην Αίγυπτο. Αν στις 30 Ιουνίου έλαβε χώρα ένα πραξικόπημα, τότε η μεγάλη Αιγυπτιακή επανάσταση που επευφημούσε ολόκληρος ο κόσμος το 2011, και για την οποία χιλιάδες άνθρωποι αγωνίστηκαν και πέθαναν, είχε οριστικά τελειώσει. Αν δεν ήταν πραξικόπημα, τότε ο τρέχων ορισμός μας για τη δημοκρατία έχει αποτύχει ξεκάθαρα να εξηγήσει μια ολόκληρη νέα κατηγορία ριζοσπαστικών χαρακτηριστικών και χειραφετητικών δυνατοτήτων του σημερινού κόσμου.

Πριν προχωρήσω περισσότερο σ' αυτό το ερώτημα περί πραξικοπήματος ή όχι, θέλω να ξεκαθαρίσω τρία πράγματα. Το πρώτο είναι ότι εδώ δεν μιλάω σαν "αντικειμενικός" παρατηρητής, αλλά ως υποστηρίκτρια, όπως εκατομμύρια άλλοι. Μπορώ μάλιστα να ισχυριστώ πως σήμερα δεν υπάρχουν "αντικειμενικοί" παρατηρητές στην Αίγυπτο, παρά μόνο υποστηρικτές, από οποιαδήποτε πλευρά κι αν βρίσκονται.

Το δεύτερο είναι ότι η 30η Ιουνίου δεν ήταν ένα μεμονωμένο γεγονός, αλλά μια κορυφαία στιγμή στη συνεχή επανάσταση που ξεκίνησε στις 25 Ιανουαρίου του 2011 και της οποίας τα βασικά αιτήματα ήταν και παραμένουν το "ψωμί, ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη".

Τέλος, το τρίτο σημείο είναι πως γίνεται ολοένα και πιο ξεκάθαρο ότι αυτή η Αιγυπτιακή επανάσταση είναι μέρος μιας πολύ μεγαλύτερης εξέγερσης στον παγκόσμιο νότο, ενάντια στα νεο-φιλελεύθερα αστυνομοκρατούμενα κράτη, στα οποία έχουν μετατραπεί παγκοσμίως οι αστικές δημοκρατίες, ή όπως τις έχει αποκαλέσει ένας σχολιαστής, οι "ψηφοκρατίες". Μια εξέγερση προς την οποία πρέπει να θυμόμαστε ότι έδειξε τον δρόμο η Ελλάδα, ξεκινώντας από τα μαζικά συλλαλητήρια του 2010 ενάντια στη λιτότητα.

Επιστρέφω στη διαμάχη γύρω από το θέμα του πραξικοπήματος. Στο δικό μου μυαλό, ολόκληρη η αντιπαράθεση είναι

εκτός θέματος, όχι μόνο επειδή βασίζεται σε στενές, ιδιοτελείς και ίσως ξεπερασμένες πια αντιλήψεις περί νομιμότητας και κυριαρχίας, αλλά επειδή για τους περισσότερους Αιγύπτιους που ζούνε αυτή την ιστορική στιγμή, μεγαλύτερη σημασία έχει η επαναστατική δυναμική της κοινής θέλησης και δράσης, που μόλις ανακάλυψαν. Αυτή η επαναστατική δυναμική βρίσκεται σε διάλογο τόσο με το όνειρο της ελευθερίας όσο και με την τέχνη του εφικτού, όπως αυτά ξετυλίγονται στον πραγματικό κόσμο της πολιτικής.

Ναι, ο στρατός παρενέβη για να καθαιρέσει τον Morsi το 2013, αλλά παρενέβη και για να καθαιρέσει τον Mubarak το 2011. Ναι, ο στρατός επέστρεψε για άλλη μια φορά στο πεδίο της Αιγυπτιακής πολιτικής, αλλά α) δεν ήταν ποτέ εντελώς απών σε όλη τη διάρκεια των τελευταίων ετών, και β) μένει ακόμα να δούμε πώς θα χειριστεί αυτή τη μεταβατική περίοδο και πόσο γρήγορα θα παραδώσει την εξουσία σε μια νέα εκλεγμένη κυβέρνηση. Ναι, οι εκλογές που ανέδειξαν τον Morsi ήταν σχετικά ελεύθερες και δίκαιες, όμως το ιστορικό της Μουσουλμανικής Αδελφότητας και του κόμματός τους, το κόμμα Ελευθερίας και Δικαιοσύνης, στη λεγόμενη δημοκρατική μετάβαση, ήταν, έως τώρα ένα ιστορικό συνεχών προκλήσεων και επιθέσεων της νέας κυβέρνησης ενάντια στους δυο βασικούς όρους της δημοκρατίας, τη συνταγματική νομιμότητα και την πολιτική νομιμοποίηση.

Υπάρχουν πάρα πολλά παραδείγματα και θα χρειαζόμουν ώρες για να τα απαριθμήσω, αλλά παραθέτω ενδεικτικά τα ακόλουθα: την επαίσχυντη συνεργασία του ελεγχόμενου από τη Μουσουλμανική Αδελφότητα Κοινοβουλίου με το Υπουργείο Εσωτερικών στην καταστολή και δολοφονία διαδηλωτών· την ανήκουστη Συνταγματική Διακήρυξη του Νοεμβρίου του 2012, με την οποία ο Πρόεδρος Morsi οχύρωσε τα διατάγματά του απέναντι σε νομικούς ελέγχους των κυβερνητικών αρχών, συμπεριλαμβανομένης και της ύπατης δικαστικής αρχής της χώρας· την εξαναγκαστική υποβολή του έθνους σε ένα ευρέως

ανεπιθύμητο σύνταγμα Ισλαμιστικής έμπνευσης· τη συστηματική χρήση ένοπλων παραστρατιωτικών ομάδων για τρομοκράτηση των διαδηλωτών· την ανοιχτή συνεργασία με ομάδες της Τζιχάντ στην Αίγυπτο και αργότερα στη Συρία· και το απροκάλυπτο ξεπούλημα υπηρεσιών και περιουσιακών στοιχείων του κράτους, κάποια από τα οποία ήταν μεγάλης στρατηγικής και συμβολικής σημασίας, όπως η ζώνη του Σουέζ και το σύμπλεγμα των Πυραμίδων.

Όλα αυτά δείχνουν ότι η Μουσουλμανική Αδελφότητα, πέρα από το ότι είχε χάσει κάθε νομιμοποίηση πολύ πριν τις 2 Ιουλίου, γινόταν πλέον αντιληπτή από τη συντριπτική πλειοψηφία των Αιγυπτίων ως καθαρός και ορατός κίνδυνος, τόσο για το κράτος όσο και για το έθνος. Πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι ο στρατός δεν μπορούσε παρά να συμφωνήσει. Όπως μου το έθεσε ένας φίλος, “ο λαός έδωσε εντολή στον στρατό να τον υπερασπιστεί”.

Γνωρίζουμε καλά πως ο στρατός δεν είναι αθώος στο σημερινό πολιτικό παιχνίδι, και πως υπάρχουν πολλοί κίνδυνοι που βρίσκονται μπροστά μας. Το πιο σημαντικό όμως σ’ αυτή την αντιπαράθεση σε σχέση με την ύπαρξη ή όχι πραξικοπήματος, δεν είναι τα επιχειρήματα που έρχονται στην επιφάνεια, αλλά αυτά που παραμένουν στην αφάνεια. Εντούτοις, το εκπληκτικότερο με τα γεγονότα των τελευταίων δυόμιση χρόνων στην Αίγυπτο είναι η ανάδυση αυτής της τεράστιας και ακατανίκητης δύναμης που λέγεται “λαός”, με τη νεο-αποκτηθείσα συνείδηση της δύναμης, που έχει για να κλονίσει τον θρόνο των κατεστημένων πολιτικών συστημάτων, όσο αυτά αρνούνται να υποκλιθούν στην αληθινή πηγή κάθε κυριαρχίας. Στις 30 Ιουνίου, καθώς οι τηλεοράσεις του κόσμου αναμετέδιδαν εικόνες των εκατομμυρίων που παρέλαυναν στους δρόμους και τις πλατείες των Αιγυπτιακών πόλεων, ο εκπρόσωπος τύπου του κινήματος της Tamarod, ο Mahmud Badr, απαιτούσε σθεναρά την απόκριση του Mohammad Morsi στο κάλεσμα της “Γενικής Συνέλευσης του Αιγυπτιακού Λαού”,

όπως ονόμασε τη μεγαλύτερη συνταγματική συνέλευση στην ιστορία της Αιγύπτου. Δεν έχουμε ακόμα τη γλώσσα, για να περιγράψουμε τα πολιτικά φαντασιακά που απελευθερώνονται μέσα από αυτόν τον νέο κόσμο, αλλά σίγουρα δεν θα αργήσει να σχηματιστεί. Ενώ οι νομικοί σύμβουλοι του κράτους των ΗΠΑ προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα ψιλά γράμματα στο ανακοινωθέν του Στρατηγού Sisi, για να αποφασίσουν τη μοίρα των δισεκατομμυρίων δολαρίων της Αμερικάνικης στρατιωτικής βοήθειας, οι Αιγύπτιοι αστειεύονται λέγοντας ότι έχουν κουραστεί να ρίχνουν έναν καινούριο πρόεδρο κάθε δυο χρόνια. Και γιατί όχι; Άλλωστε, πρόκειται για επανάσταση!

Μετάφραση: Νίκος Γεωργίου

Η **Samah Selim** είναι Επίκουρη Καθηγήτρια στην Αραβική Φιλολογία, στο Τμήμα Αφρικανικών, Μεσανατολικών και Νοτιοασιατικών Γλωσσών και Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Rutgers της Αμερικής.

Στοχασμοί για την αντίσταση στο πάρκο Gezi της Istanbul

Merve Cagsirli

Πέρυσι, μετά την πρώτη μου επίσκεψη στην Ελλάδα σκέφτηκα να ξεκινήσω μια συνεργατική έρευνα με τους γείτονες Έλληνες, σχετικά με τις παρενέργειες του παγκόσμιου καπιταλισμού και της λεγόμενης “οικονομικής κρίσης”. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους διοργανωτές του σεμιναρίου *Ματαρόα*, που πραγματώνουν την επιθυμία μου αυτή, προσκαλώντας όχι μόνο Έλληνες, αλλά και ανθρώπους από άλλες χώρες της Μεσογείου, που δημιουργούν εδώ έναν χώρο για να μοιραστούμε τις ιστορίες μας, και να αναδείξουμε τα κοινά μας ενάντια στην κρίση.

Κατά την προηγούμενη επίσκεψή μου στην Ελλάδα άκουσα ιστορίες ανθρώπων που εκπροσωπούν διάφορα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Αυτές οι συναντήσεις ήταν ένα είδος αποκαλυπτικής στιγμής. Μου έδειξαν πως η Ελλάδα και η Τουρκία έχουν πολλά να μοιραστούν και να διδαχτούν η μια από την άλλη για τη δράση ενάντια στις υποκριτικές πολιτικές, αλλά και ενάντια σε πολιτικές “έκτακτης ανάγκης” σε στιγμές “κρίσης”. Από την άλλη πλευρά ένιωσα απελπισία, ιδίως όταν άκουγα διθυραμβικά σχόλια για την κυβέρνηση της Τουρκίας, «που έχει ισχυρή πολιτική φυσιογνωμία ενάντια στις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις», όταν αντίθετα, η Τουρκία αποσκοπούσε να γίνει μια νεο-ιμπεριαλιστική οικονομική υπερδύναμη ασκώντας τον Νεο-Οθωμανισμό. Το ίδιο αισθανόμουν, όταν ακούγα για την “ιστορία επιτυχίας” (success story) του Ερντογάν στο να επιβάλει την Τουρκία ως οικονομική υπερδύναμη της περιοχής. Τότε, δεν είχα την ευκαιρία να μιλήσω για τις αντιφατικές πολιτικές της κυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανά-

πτυξης (AKP), όπως για τη δολοφονία Κούρδων στο Roboski⁸ εν μέσω του Κουρδικού ανοίγματος. Ούτε για το άνοιγμα της ψαλίδας μεταξύ πλούσιων και φτωχών υπο τη διακυβέρνηση του AKP, την ώρα που πανηγυρίζαμε για την αποπληρωμή των δανείων στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, και για την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος της χώρας. Αργότερα, αντιλήφθηκα πως αυτή η μαζική εκτίμηση που έχαιρε ο Ταγίπ Ερντογάν ήταν αποτέλεσμα συστηματικής επιτυχημένης προβολής του στα διεθνή μέσα ενημέρωσης, τα οποία άσκησαν σημαντική επιρροή στον τρόπο που προσλαμβάνεται ο Ερντογάν, ακόμα και ανάμεσα σε αριστερούς και αναρχικούς.⁹ Σε σχέση με το πλαίσιο του Τουρκικού “success story”, που γιορτάστηκε στα κυρίαρχα μέσα μαζικής ενημέρωσης και έγινε αποδεκτό από πολύ κόσμο, η αντίσταση στο πάρκο Γεζί μπορεί να μοιάζει δυσνόητη και περίπλοκη ιστορία για κάποιον έξω από τη Τουρκία.

Σε αυτή την παρουσίαση θα μιλήσω για τα γεγονότα και τα στοιχεία στη σύγχρονη Τουρκία, που δείχνουν πώς ξεκίνησε το κίνημα και η αντίσταση στο πάρκο Γεζί και πώς γιγαντώθηκε με την κατάληψη του πάρκου και τη μετατροπή του σε κοινό χώρο συνελεύσεων/συνεύρεσης για όλους. Πρώτα απ όλα, είναι απαραίτητο να ξεκινήσουμε την ανάγνωση της αντίστασης στο Γεζί σαν το ξεχείλισμα από την τελευταία σταγόνα μικρότερων καταπιεστικών χειρισμών, και μιας σειράς “περιφράξεων”

8. Στις 28 Δεκέμβρη του 2011, αεροπλάνα του Τουρκικού Στρατού άνοιξαν πυρ κατά μιας ομάδας Κούρδων χωρικών που ήταν κοντά στο Roboski, χωριό των Νοτιοανατολικών συνόρων της Τουρκίας. Αργότερα, η επίθεση χαρακτηρίστηκε ως “παράπλευρη απώλεια” και έγινε προσπάθεια να αποδοθεί σε “λάθος πληροφορίες”, σύμφωνα με τις οποίες μέρδειςαν υποτιθέμενους λαθρέμπορους με τρομοκράτες (βλ. <http://bianet.org/biamag/insan-haklari/143110-bir-yil-once-gazetelerde-roboski>).

9. Στη διάρκεια των συναντήσεων με διαφορετικές πολιτικές νεολαίες στην Ελλάδα, το «χαμηλό επίπεδο ανεργίας της Τουρκικής νεολαίας» και η «αναγέννηση του κινήματος των Sufi, ως αποτέλεσμα της ‘πολιτισμικής ανοχής’ προς διαφορετικές θρησκευτικές ερμηνείες από την κυβέρνηση του AKP», ήταν μεταξύ των κύριων θεμάτων των αστικών μύθων.

από μια κυβέρνηση που ακολουθεί πιστά τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Μέχρι σήμερα πολλά άρθρα έχουν γραφτεί και ειδήσεις έχουν δημοσιευτεί για την παρούσα φάση της αντίστασης, αλλά, όπως λέγαμε και στα συνθήματα στο Γεζί, είμαστε ακόμα στην αρχή του δρόμου. «Αυτή είναι μόνο η αρχή/ Συνεχίζουμε τον αγώνα».¹⁰ Προς το παρόν, η αντίσταση παραμένει ζωντανή με τη μορφή συνελεύσεων στα πάρκα. Προβλέψεις για το κοντινό μέλλον του κινήματος μοιάζουν μάλλον με μαντεία, είναι περισσότερο υποθετικές αλλά και περιττές. Κατά συνέπεια, σ' αυτή την παρουσίαση δεν θα ασχοληθώ με πιθανά αποτελέσματα και μελλοντικά σενάρια.

Τι συνέβη πριν την αντίσταση στην Ταξίμ / πλατεία Γεζί;

Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) κυβερνά την Τουρκία από το 2002. Στο πρώτο τέταρτο της διακυβέρνησής του, το AKP υποσχόταν ότι θα ξεπερνούσε τις διεφθαρμένες πολιτικές, τη στρατο-κεντρική και εθνικιστική ιδεολογία του Τούρκικου κράτους, εξασφαλίζοντας οικονομική σταθερότητα, πολιτική ελευθερία κλπ., για την πλειοψηφία των κατοίκων της Τουρκίας. Μέσα σ' αυτό το κλίμα ο Ταγίπ Ερντογάν κέρδισε την υποστήριξη ενός ετερογενούς πλήθους απαρτιζόμενο από εργάτες, χωρικούς, μέλη της μεσαίας τάξης, του επιχειρηματικού κόσμου, από διάφορες εθνοτικές ομάδες, ακόμα και από διανοούμενους και αριστερούς, εξαιτίας της πολυπολιτισμικής ρητορικής που είχε προετοιμάσει η εντεταλμένη “δεξαμενή σκέψης” (think tank) του Ερντογάν. Γνωρίζαμε, όπως πολλοί αριστεροί και αντικαπιταλιστές, πως δεν πρόκειται να υπάρξει αλλαγή εντός της δομής της καπιταλιστικής κοινωνίας· ωστόσο, ελπίζαμε πως οι συνέπειες της νέας διακυβέρνησης θα μας επέτρεπαν την πολιτική δράση κάτω από ανθρώπινες

---

10. Ένα από τα κύρια συνθήματα στην αντίσταση του Gezi ήταν το “Bu daha başlangıç/ Mücadeleye devam.”

συνθήκες.

Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετούς διακυβέρνησης, το AKP ήταν πάντα ταγμένο στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Η διαδικασία της νεοφιλελευθεροποίησης των θεσμών είχε επιφέρει ραγδαίους μετασχηματισμούς στα δικαιώματα των πολιτών στην υγεία, στην παιδεία, απέναντι στον νόμο, και επιπλέον, άλλαξε τη νομοθεσία που διέπει τον αστικό σχεδιασμό, τις ενεργειακές επενδύσεις και πολλές άλλες πτυχές της καθημερινής ζωής. Στον τομέα της ενέργειας, η άνθηση υδροηλεκτρικών σταθμών, μια νέα μορφή ιδιωτικοποίησης του νερού, είχε σαν αποτέλεσμα την ραγδαία προλεταριοποίηση των αγροτών (Sonmez, <http://www.tr.boell.org/web/111-1696.html>). Άλλο ένα παράδειγμα που προέρχεται από το πεδίο των υπηρεσιών υγείας είναι το ότι ο μετασχηματισμός στις υπηρεσίες υγείας αύξησε το κόστος των ιατρικών εξετάσεων, έθεσε περιορισμούς στην προληπτική ιατρική και επιπλέον, η εφαρμογή του θεσμού του οικογενειακού γιατρού μείωσε τις παραπομπές ασθενών σε εξειδικευμένους γιατρούς στα νοσοκομεία (Elbek & Adaş, 2009: 35).

Η κυβέρνηση του AKP νομιμοποίησε τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές για χάρη της “ανάπτυξης” και του “εκσυγχρονισμού” της Τουρκίας. Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές ανακατεμένες με τη συντηρητική ρητορική ενδυνάμωσε τη διεθνή οικονομία και τις νέες ελίτ της Τουρκίας μεταξύ των μελών του κυβερνώντος κόμματος, πολώνοντας ταυτόχρονα τη χώρα στη βάση θρησκευτικών πεποιθήσεων. Η χρήση της συντηρητικής ρητορικής και η παρέμβαση στις καθημερινές συνήθειες και στον τρόπο ζωής του κόσμου έγιναν κανονικότητες και κοινοτοπίες στους λόγους των κυβερνητικών εκπροσώπων, για τη νομιμοποίηση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, στα πλαίσια «μιας χώρας της οποίας η πλειοψηφία είναι Μουσουλμανική». Ιδίως τα τελευταία τρία χρόνια, ο Ερντογάν και τα μέλη του κόμματός του εφάρμοσαν ρητορική διακρίσεων, ακόμα και μίσους, κατά των εκτρώσεων, των εξωσυζυγικών σχέσεων, της ομοφυλοφι-

λίας, με μόνιμη έμφαση στην «τεκνοποίηση τουλάχιστον τριών παιδιών για ένα ισχυρό έθνος». Εφάρμοσε επίσης πολιτικές κατά του καπνίσματος και της κατανάλωσης αλκοόλ, όπως, για παράδειγμα, την απαγόρευση της αγοράς αλκοόλ μετά τις 10 μ.μ. Η λειτουργία της βιοπολιτικής δεν ήταν περιορισμένη μόνο στη ρητορική για ζητήματα του σώματος και της υγείας, αλλά ήταν εμφανής και στις πολιτικές αστικού μετασχηματισμού και εξυγίανσης. Η εκτεταμένη κατασκευή εμπορικών συγκροτημάτων, κατοικιών και κοινοτήτων “κεκλεισμένων θυρών”, με ολοένα αυξανόμενους αριθμούς και σε κάθε γειτονιά, έπλασε έναν νέο τύπο προσωπικότητας και έναν νέο τρόπο ζωής, που ήταν συνέπεια της απώλειας πρασίνου και της απομόνωσης των κατοίκων μεταξύ τους.

Η αισιοδοξία που τρέφαμε για πολιτική δράση, μέσα σε ειρηνικό κλίμα, καταρρακώθηκε κατά την ύστατη φάση της εξουσίας του ΑΚΡ. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου πολλοί αριστεροί και δημοσιογράφοι φυλακίστηκαν με την κατηγορία της συμμετοχής σε τρομοκρατική οργάνωση! Οι αριθμοί φυλακισμένων φοιτητών, δημοσιογράφων και μελών σοσιαλιστικών κομμάτων αυξάνονται και ξεπερνούν ακόμα και τους αντίστοιχους αριθμούς της περιόδου του πραξικοπήματος του '80. Τα ψευδή κατηγορητήρια και οι τηλεφωνικές υποκλοπές έχουν γίνει καθημερινή πρακτική. Είναι τραγική ειρωνεία ότι μια κυβέρνηση, που θεωρεί την κατοχή μαρξιστικών και σοσιαλιστικών συγγραμμάτων ως αποδεικτικά στοιχεία συμμετοχής σε τρομοκρατική οργάνωση, να έχει το θράσος να αλλάζει το σύνταγμα του στρατιωτικού καθεστώτος του '80, για να το κάνει “πιο φιλελεύθερο”!

Πώς ξεκίνησε η ιστορία στο Γεζί;

Στις αρχές Μαΐου του 2014 άρχισαν να εμφανίζονται σημάδια της αντίστασης στο Γεζί. Αρχικά το ΑΚΡ απαγόρευσε τις διαδηλώσεις της Εργατικής Πρωτομαγιάς στην πλατεία Ταξίμ, έναν χώρο με συμβολική σημασία για τις πολιτικές διαμαρτυρίες στην Ιστανμπούλ. Αυτό έγινε με την αιτιολογία της ασφάλειας, λόγω των κατασκευαστικών έργων που ήταν σε εξέλιξη στην πλατεία. Εκείνη την ημέρα η Ιστανμπούλ ήταν σαν περιοχή που βρίσκεται σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης· όλες οι μαζικές μεταφορές προς την κατεύθυνση της πλατείας ήταν εκτός λειτουργίας και οι αστυνομικοί ήταν τρομερά βίαιοι εναντίον των διαδηλωτών, που προσπαθούσαν να φτάσουν στην πλατεία Ταξίμ.

Στις 11 Μαΐου έγινε μια βομβιστική επίθεση στο Reyhanli, μια επαρχία της Αντιόχειας κοντά στη Συρία. Ο βομβαρδισμός ο ίδιος ήταν περισσότερο σοκαριστικός από μια βομβιστική επίθεση με εκατοντάδες θύματα, εξαιτίας της διαρκούς αγωνίας που πηγάζει από τις συγκρούσεις στην περιοχή μεταξύ των κατοίκων της Αντιόχειας και του πληθυσμού των μεταναστών από την Συρία. Σύμφωνα με τους ντόπιους, ο αριθμός των νεκρών ήταν πολύ μεγαλύτερος από αυτόν που παρουσιαζόταν στις ειδήσεις. Μέσα σε λίγες μέρες, η κυβέρνηση απαγόρευσε την εκπομπή ειδήσεων για τη βομβιστική επίθεση. Δεν υπήρξε ποτέ καμία επαρκής και ικανοποιητική εξήγηση από την κυβέρνηση για την επίθεση και τους δράστες.

Την τελευταία εβδομάδα του Μαΐου, η κυβέρνηση ξεκίνησε να κόβει δέντρα στο πάρκο Γεζί για την ανέγερση ενός εμπορικού κέντρου, χωρίς καμία νόμιμη άδεια. Ένας μικρός αριθμός αριστερών και οικολόγων πήγαν στο πάρκο Γεζί, για να εμποδίσουν το κόψιμο των δέντρων στα πλαίσια της γενικότερης διαμαρτυρίας για τον μετασχηματισμό της Ιστανμπούλ, που μας είχε αφήσει με ελάχιστους κοινούς χώρους πρασίνου. Σε διάστημα λίγων ημερών, η διαδήλωση εξελίχθηκε σε κατάληψη

του πάρκου με τη συμμετοχή περισσότερου κόσμου. Νωρίς το πρωί της 28ης και 29ης Μαΐου, η αστυνομία επιτέθηκε στους διαδηλωτές με δακρυγόνα την ώρα που κοιμόντουσαν στις σκηνές τους. Στις 30 Μαΐου, στις 4 π.μ., η αστυνομία επιτέθηκε στους διαδηλωτές με δακρυγόνα και έβαλε φωτιά στις σκηνές τους. Το απόγευμα της ίδιας μέρας η Πλατφόρμα Αλληλεγγύης της Ταξίμ, απαρτιζόμενη από μέλη αριστερών κομμάτων, ομάδες και σωματεία, έκανε γενικό κάλεσμα σε συνέντευξη τύπου στην πλατεία Ταξίμ. Η αστυνομία είχε κλείσει όλες τις διόδους προς την πλατεία, πριν ξεκινήσει η συνέντευξη τύπου, όπως είχε κάνει την Πρωτομαγιά. Όμως, αντί για την ωμή αστυνομική βία, με τη μαζική συμμετοχή και υποστήριξη για το πάρκο Γεζί, συνέβη κάτι ποιητικά μαγικό. Οι διαδηλωτές και οι επαναστάτες ήταν τόσο δημιουργικοί, με τέτοιο σθένος αντίστασης και τόσο ενθουσιώδεις, που οι αστυνομικοί δεν μπορούσαν να τους ελέγξουν, καθώς δεν είχαν ποτέ αντιμετωπίσει κάτι παρόμοιο. Αρχικά οι “τοίχοι” στα κοινωνικά μέσα δικτύωσης γνωστοποιούσαν στον κόσμο τι συμβαίνει στο πάρκο Γεζί. Μετά την κατάληψη και την εκ νέου ανακάλυψη του δημόσιου χώρου, οι τοίχοι των πόλεων έγιναν μέσο επικοινωνίας, γεμάτο έμπνευση, χαρά και δημιουργικότητα.

Ανακαλύπτοντας τη δημόσια σφαίρα στο Γεζί

Κατά την περίοδο κατάληψης του πάρκου Γεζί, σοσιαλιστές, φεμινιστές, οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων, ομοφυλόφιλοι και τρανσεξουαλικά άτομα, αντικαπιταλιστές και επαναστάτες, Μουσουλμάνοι, Κούρδοι, Κεμαλιστές, εθνικιστές και οικολόγοι συμμετείχαν ενεργά στην κατάληψη, μέσω ενός καταπληκτικού υβριδικού κολάζ διαδηλώσεων, με την έννοια του συγκερασμού κοινωνικών ομάδων που δεν έχουν ποτέ ξανασυναντηθεί στην ιστορία της Τουρκίας. Τα μέλη αυτής της ετερόκλητης ομάδας παράτησαν τα σπίτια, τους ιδιωτικούς τους χώρους και

τον κομφορμισμό τους, και ανακάλυψαν τη δική τους ελευθερία και μοναδικότητα. Με τους όρους της Άρεντ, η κατάληψη του Γεζί ήταν η εκ νέου ανακάλυψη της δημόσιας σφαίρας, της μοναδικότητάς μας, που μας οδηγεί στην απελευθέρωσή μας. Σ' αυτόν τον δημόσιο χώρο, πολλές ομάδες συναντήθηκαν μεταξύ τους για πρώτη φορά. Παρά τα στερεότυπα που έτρεφαν η μια για την άλλη, οι ομάδες έζησαν και οικοδόμησαν τα κοινά τους για σχεδόν τρεις εβδομάδες, χωρίς να βιώσουν καμία σύγκρουση. Δεν υπήρχε καμία ηγετική πολιτική ομάδα ή "ταμπέλα" για τις διαδηλώσεις.

Μετάφραση: Νίκος Γεωργίου

Βιβλιογραφία

Elbek, Osman & Adaş, Baki Emin (2009) "Sağlıkta Dönüşüm Eleştirel Bir Değerlendirme", *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, Cilt 12 Sayı 1.

Sönmez, Mustafa "Last Decade of Capitalism and Tendencies in Turkey/Türkiye'de Kapitalizmin Son On Yılı ve Yönelimler" in <http://www.tr.boell.org/web/111-1696.html>.

Η **Merve Casdigli** είναι υποψήφια διδάκτορας Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Καλών Τεχνών Mimar Sinan.

Η άνοδος της δύναμης των εταιρειών στην Αμερική και ο αγώνας τους ενάντια στα κοινά

Betsy Taylor

Σας ευχαριστώ για το πολύ ευγενικό σας καλωσόρισμα. Η φιλοξενία των ανθρώπων της Ικαρίας είναι ένα πολύτιμο δώρο. Καθένας από εμάς έρχεται σε σας, με το βάρος των δεινών, που ταλανίζουν τις χώρες και τις κοινότητες από τις οποίες ερχόμαστε. Γι' αυτό είναι μεγάλη χαρά που βρίσκουμε καταφύγιο στο όμορφο νησί σας, που βρίσκουμε εδώ έναν παράδεισο γενναιοόδωρο, κι ένα απάγκιο λιμάνι στην καταιγίδα, όπου μπορούμε να μιλήσουμε με ανοιχτές καρδιές και ανοιχτά μυαλά για το τι μπορεί να γίνει, για να επανα-οικειοποιηθούμε τη δημοκρατία και να ξαναχτίσουμε οικονομίες, που είναι αντάξιες των μελλοντικών γενεών και όλων των πλασμάτων της Γης.

Πολλές χώρες έχουν άδικα χαρακτηριστεί ως "αποτυχημένα κράτη". Αλλά αυτές τις μέρες, αυτή η ταμπέλα μπορεί με ακρίβεια και χρήσιμα να ειπωθεί για μια χώρα. Και αυτή η χώρα είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Οι ΗΠΑ έχουν βιώσει ένα πραξικόπημα σε αργή κίνηση, από ισχυρές εταιρείες που έχουν πλημμυρίσει τις εκλογές μας με τεράστια χρηματικά ποσά, έτσι ώστε πολιτικοί και κυβερνητικοί φορείς να έχουν εν πολλοίς αιχμαλωτιστεί. Μια νεοφιλελεύθερη λατρεία της λιτότητας έχει καταλάβει τις δημόσιες συζητήσεις. Κάτω από το πέπλο της "λιτότητας", η παιδεία, η κοινωνική πρόνοια και τα προγράμματα υγείας κατακρεουργούνται, ενώ η φτώχεια και η ανισότητα εκτινάσσονται. Η ανεργία και η εργασιακή ανασφάλεια ανεβαίνουν την ταξική σκάλα αγγίζοντας ακόμα και τους επαγγελματίες της μεσαίας τάξης. Οι τραπεζίτες καταπατούν τους νόμους ωμά, ωστόσο, διασώζονται. Η βιομηχανία που τρέφεται από κρατικές επιχορηγήσεις ευδοκιμεί, ιδίως ο παραφουσκωμένος στρατιωτικός τομέας. Το τεράστιο, κατά πολύ μη ελεγχόμενο, στρατιωτικό βιομηχανικό σύμπλεγμα τροφο-

δοτεί τους πολύ καταστρεπτικούς εξωτερικούς πολέμους, και κατακλύζει με χρήματα τις αυταρχικές κυβερνήσεις του εξωτερικού και την αντισυνταγματική εσωτερική παρακολούθηση στη χώρα, που παραβιάζει τις πιο σημαντικές και αγαπημένες αξίες του μέσου Αμερικανού πολίτη.

Νιώθω μια ταπεινότητα που είμαι εδώ, με τόσους από εσάς που έρχονται από λαούς της Μεσογείου που δείχνουν τόσο μεγάλο θάρρος υπερασπιζόμενοι τη δημοκρατία, ακόμα και, όταν έρχονται αντιμέτωποι με δακρυγόνα, όπλα, τανκς. Ενάντια στη θέλησή μου, και προς μεγάλη μου ντροπή, μερικά από τα δολάρια που πληρώνω σε φόρους έχουν χρηματοδοτήσει αυτά τα τρομερά όπλα βίας και κυριαρχίας. Κρατώ πάνω στο γραφείο μου μια φωτογραφία από τον Μάρτη του 2011, που διδόθηκε μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα. Μόλις έναν μήνα μετά την επανάσταση της 25ης Ιανουαρίου στην πλατεία Ταχρίρ, οι άνθρωποι της αμερικάνικης Πολιτείας του Γουισκόνσιν ξεσηκώθηκαν ενάντια στα σκληρά μέτρα λιτότητας και στα αντεργατικά μέτρα, και δεκάδες χιλιάδες κατέλαβαν την πρωτεύουσα του Γουισκόνσιν. Πολλοί από τους ανθρώπους που έκαναν πορεία στο Γουισκόνσιν κρατούσαν Αιγυπτιακές σημαίες, για να τιμήσουν την έμπνευση που άντλησαν από τη Μεσόγειο ή πανό που έλεγαν, «Περπάτα σαν Αιγύπτιος». Και ως απάντηση, στη φωτογραφία, πάνω στο γραφείο μου, ένας νεαρός άνδρας στην πλατεία Ταχρίρ κρατάει ένα πανό που λέει στα αγγλικά: «Η Αίγυπτος υποστηρίζει το Γουισκόνσιν. Ένας Κόσμος. Ένας Πόνος».

«Ένας Κόσμος. Ένας Πόνος». Αυτή η φλόγα αλληλεγγύης και εμπάθειας έχει δείξει αξιοσημείωτη δύναμη να υπερπηδά θάλασσες και γλώσσες, σε οριζόντια δίκτυα ανθρώπινων κινήματων. Γινόμαστε καλοί στα κοινωνικά κινήματα που βασιζονται σε νέες μορφές άμεσης δημοκρατίας. Αλλά, τι είδους διακυβέρνηση και οικονομία μπορούν αυτά τα διάσπαρτα, αποκεντρωμένα κινήματα να χτίσουν; Έρχομαι εδώ, απίστευτα εμπνευσμένη από τις επαναστάσεις αυτής της περιοχής. Ευελ-

πιστώ και είμαι βαθιά ευγνώμων για το τι μπορούμε όλοι να μάθουμε ο ένας από τον άλλον, προκειμένου να απαντήσουμε σ' αυτές τις δύσκολες ερωτήσεις.

Αλλά, θέλω τώρα να πω μια κουβέντα προειδοποιητική. Μια κουβέντα για το πώς οι επαναστάσεις μπορούν να πάνε στραβά. Οι αποτυχίες της Αμερικάνικης Επανάστασης περιέχουν χρήσιμα προειδοποιητικά μαθήματα για τα σύγχρονα κινήματα. Θα υποστηρίξω ότι το πιο δημοκρατικό και ριζοσπαστικό μέρος της Αμερικάνικης Επανάστασης τοποθετεί τις ιδέες των Κοινών στο επίκεντρο της πολιτικής της φιλοσοφίας. Και ότι τώρα το πραξικόπημα που έχει κάνει τις Ηνωμένες Πολιτείες (εν πολλοίς, αλλά όχι τελείως) αποτυχημένο κράτος ήταν η συστηματική επίθεση στην ιδέα των Κοινών από τις Αμερικάνικες εταιρείες. Τι είναι λοιπόν τα Κοινά;

Τα κοινά είναι φυσικοί ή πολιτισμικοί πόροι προσβάσιμοι σε όλους, τους οποίους φροντίζουμε συλλογικά. Κάθε κοινωνία δημιουργεί κοινά από αυτά που είναι τόσο απαραίτητα στα άτομα, και που θεωρεί λάθος να μην έχουν πρόσβαση σ' αυτά τα άτομα ή να επιτρέπει σε ένα άτομο να τα ιδιοποιείται. Ακόμα και τώρα, στην υπερ-εξατομικευμένη Αμερική, για παράδειγμα, υπάρχει ακόμα νομική αναγνώριση των νερών ως κοινών. Αναγνωρίζεται, δηλαδή, ότι το ευρύ κοινό μπορεί να χρησιμοποιεί ακτογραμμές και πλωτούς δρόμους, και ότι υπάρχουν συλλογικές υποχρεώσεις για την προστασία των υδροφόρων οριζώντων, ως δημόσιο τραστ που διαπερνά τα ατομικά ιδιοκτησιακά δικαιώματα. Ο καπιταλισμός δίνει μεγαλύτερη αξία στο άτομο παρά στα κοινά, αλλά ακόμα και στον καπιταλισμό, μερικά κοινά αναγνωρίζονται από τον Νόμο. Ο αέρας είναι ακόμα διεθνές κοινό από πολλές πλευρές, όπως είναι και οι ωκεανοί. Δυστυχώς, οι ΗΠΑ δεν έχουν Κοινό της Υγείας, αλλά όπως καταλαβαίνω, στην Ικαρία παλεύετε για το δικαίωμα στη δημόσια δωρεάν υγεία, για το Κοινό της Υγείας. Τα κοινά δεν είναι μόνο φυσικά, είναι και πολιτισμικά και πνευματικά. Δημόσια πάρκα, ιστορικοί ή θρησκευτικοί χώροι, δημόσια μουσεία και βιβλιο-

θήκες είναι δημόσια αγαθά και λειτουργούν ως κοινά.

Ακούω πως υπάρχουν καλοί βιολιστές στην Ικαρία. Λοιπόν, δουλεύω στα Απαλάχια που είναι περιοχή φημισμένη για τα βιολιά της. Αυτή η μουσική είναι ένα είδος πολιτισμικών κοινών, ένα πολιτισμικό δώρο που μοιράζονται οι άνθρωποι και μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά. Η ψηφιακή επανάσταση έχει δημιουργήσει νέα κοινά, όπως το ίντερνετ, το ελεύθερο λογισμικό, τη βικιπαίδεια κλπ. Και διαφορετικά πολιτικά κινήματα σ' όλο τον κόσμο γιγαντώνονται για να προασπιστούν βασικούς οικολογικούς και πολιτισμικούς πόρους ως κοινά και μη-ιδιωτικοποιήσιμα, όπως το νερό, τον αέρα, την υγεία, τις δημιουργικές τέχνες και την παιδεία. Ένας αυξανόμενος αριθμός ακαδημαϊκών τεκμηριώνουν την αποτελεσματικότητα των παραδοσιακών κοινών, όπως τα συστήματα διαχείρισης δασών των ντόπιων πληθυσμών, υδροφόρους ορίζοντες, παραδοσιακούς σπόρους. Και ανακαλύπτουν ότι αυτά τα κοινοτικά συστήματα διαχείρισης φυσικών πόρων, συχνά, δουλεύουν καλύτερα σε σχέση με τα εκ των άνω κυβερνητικά γραφειοκρατικά σχέδια για την "προστασία" του περιβάλλοντος.

Στην Αμερική χρησιμοποιούμε μια φράση όταν κάποιος λέει πράγματα που οι άνθρωποι ξέρουν ήδη. Λέμε "κηρύττει στους ψάλτες". Ίσως, λέγοντας αυτά στην Ικαρία, κηρύττω στους ψάλτες!

«Ένας Κόσμος. Ένας Πόνος». Έξι μήνες από τότε που ο νεαρός άνδρας σήκωσε αυτό το όμορφο πανό, ένας ακόμα ξεσηκωμός ξέσπασε στην Αμερική κάτω από την πολεμική κραυγή "*Καταλάβετε την Wall Street*". Πέρα ως πέρα στην Αμερική, σε εκατοντάδες πόλεις και κωμοπόλεις, οι άνθρωποι μαζεύτηκαν στις δημόσιες πλατείες και στα δημόσια πάρκα και έστησαν μικρές πόλεις από σκηνές, σε μαζικές διαδηλώσεις ενάντια στη λιτότητα και τις μεγάλες τράπεζες. Ως εκ θαύματος, για πολλούς μήνες, μέσα στο χιόνι, τη βροχή και το κρύο, μικρά κοινά συντηρήθηκαν σε όλη τη χώρα μέσα σ' αυτές τις κατασκηνώσεις, οικονομίες του δώρου και της αμοιβαίας βοήθειας, με ζωηρό

πολιτικό διάλογο, που λειτουργούσαν με αμεσο-δημοκρατικές συνελεύσεις. Ο σύζυγός μου κι εγώ αναμειχθήκαμε στην υποστήριξη του Occupy της πόλης μας, έως ότου διαλύθηκε βίαια από την αστυνομία. Πέρυσι, στην επέτειο του ενός χρόνου του κινήματος Occupy, μου έκαναν την τιμή να με καλέσουν να μιλήσω δημόσια.

Μιλώντας σ' αυτούς του γενναίους καταληψίες, τους είπα ότι επαναδιεκδικούσαν το κεντρικό όραμα της Αμερικάνικης Επανάστασης, και ότι αυτό είναι ένα θαυμάσιο πράγμα. Αλλά, τους είπα, είναι πολύ σημαντικό να σκεφτούμε πολύ προσεκτικά το πώς και το γιατί απέτυχε η Επανάσταση. Σ' αυτή την ομιλία άντλησα τις κεντρικές ιδέες από ένα βιβλίο που έχω γράψει μαζί με τον Herber Reid, με τίτλο *Επαναδιεκδικώντας τα Κοινά: Δημοκρατία, Χώρος και Παγκόσμια Δικαιοσύνη*. Σ' αυτό το βιβλίο υποστηρίξαμε ότι οι πιο δημοκρατικές και ριζοσπαστικές πλευρές της Αμερικάνικης Επανάστασης βάζουν ιδέες των Κοινών στο επίκεντρο της πολιτικής της φιλοσοφίας. Οι επαναστάτες μας έψαξαν πολύ αναζητώντας μοντέλα διακυβέρνησης. Άντλησαν ιδέες από τη φυλετική δημοκρατία των ιθαγενών Αμερικανών, και πάνω απ' όλα, από την Ελληνική φιλοσοφία που διάβαζαν με πάθος. Όταν ιδρυτές, όπως ο Thomas Jefferson, συνέλαβαν την Ελληνική ιδέα της Πολιτείας ως μοντέλο διακυβέρνησης, τα Ελληνικά και τα Λατινικά τους ήταν αρκετά καλά, ώστε να καταλάβουν από πού προέρχεται η λέξη "res publica", τα δημόσια πράγματα, που μετάφρασαν στα Αγγλικά ως "commonwealth" (κοινός πλούτος). Μερικοί απ' αυτούς τους επαναστάτες ήταν πιο συντηρητικοί, άλλοι πιο ριζοσπαστικοί. Αλλά συντηρητικές και ριζοσπαστικές πλευρές του Αμερικάνικου Ρεπουμπλικανισμού βάζουν την ιδέα του "commonwealth" στο επίκεντρο της φιλοσοφίας του. Το να είσαι πολίτης σήμαινε να δουλεύεις συλλογικά για να φροντίζεις και να επιστατείς τα 'res publica' (τα δημόσια πράγματα), το 'commonwealth' (κοινό πλούτο), τα κοινά.

Η πρώτη Αμερικάνικη Δημοκρατία απέτυχε με βαθιές ρα-

τιστικές και φυλετικές διακρίσεις. Ταυτόχρονα όμως, είχε ένα ισχυρό και ριζοσπαστικό δημοκρατικό ρεύμα. Τι πήγε στραβά; Αυτό που αναίρεσε την Αμερικάνικη Επανάσταση ήταν η άνοδος προς τα τέλη του 19ου αιώνα ενός πολύ παράξενου και απάνθρωπου πράγματος. Αυτό το παράξενο και απάνθρωπο πράγμα ήταν η θεσμοθέτηση των εταιρειών. Μια εταιρεία είναι μια οικονομική επιχείρηση που μπορεί να διεκδικήσει συγκεκριμένες νομικές εξουσίες, γιατί της έχει αναγνωριστεί ένα καταστατικό δικαιωμάτων από το νομοθετικό σώμα. Η ιδέα της εταιρείας επικράτησε στη διάρκεια των αιματηρών αποικιοκρατικών πολέμων της Ευρώπης στη διάρκεια του 15ου και 16ου αιώνα, όταν οι μονάρχες αναγνώρισαν σε μια ομάδα τυχοδιωκτών ένα καταστατικό δικαιωμάτων, σύμφωνα με το οποίο τους έδιναν αποκλειστικά εμπορικά δικαιώματα σε συγκεκριμένα μέρη άλλων ηπείρων. Αυτές ήταν πρωτίστως οντότητες, σαν τη Βρετανική East Indian Corporation, που ήταν παρα-στρατιωτικές, βίαιες, εκμεταλλεύονταν σαν πειρατές και άρπαζαν σαν γύπες. Λειτουργούσαν έξω από τον νόμο μέσα στις πατρίδες τους, φέρονταν ως πολέμαρχοι και δεν έδιναν λογαριασμό σε κανέναν, έκαναν επιδρομές και υποδούλωναν άλλες χώρες. Ήταν εκ των έσω και βαθύτατα ιμπεριαλιστικές/αποικιοκρατικές.

Οι Αμερικάνοι Επαναστάτες μισούσαν τις εταιρείες, γιατί είχαν υποφέρει από τέτοιες ασύδοτες και ημι-νόμιμες οντότητες που είχαν θεσμοθετηθεί από τη Βρετανική μοναρχία, όπως η Βρετανική East India Corporation. Στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της Αμερικής, οι εταιρείες ελέγχονταν προσεκτικά από τον νόμο. Τυπικά, ένα καταστατικό εταιρείας μπορούσε να διαρκέσει για μικρή περίοδο χρόνου, ίσως 10 με 15 χρόνια. Μπορείτε να φανταστείτε πόσο καλύτερος θα ήταν ο κόσμος αν η Goldman Sachs είχε λήξει μετά από μια δεκαετία περίπου; Ή η Exxon-Mobil; Ή η Halliburton; Τυπικά, στην Αμερική του 19ου αιώνα απαγορεύονταν στις εταιρείες να ιδιοποιούνται ή να μπορούν να αγοράσουν η μια την άλλη, ή να γίνουν πολύ

μεγάλες. Έπρεπε να αποδείξουν ότι δεν υπηρετούσαν μόνο το ιδιωτικό κέρδος, αλλά και το κοινό καλό, όπως για παράδειγμα με το να φτιάξουν μια γέφυρα. Ένα εταιρικό καταστατικό μπορούσε να ανακληθεί, και πολλές φορές ανακαλούνταν, αν η εταιρεία έβλαπτε το κοινό.

Αλλά, όλο αυτό κατέρρευσε στο τέλος του 19ου αιώνα, όταν τα καρτέλ των σιδηροδρόμων/πετροκάρβουνου/ξυλείας και εταιρείες που είχαν γη, ήρθαν σε συνεννόηση για να αποκτήσουν τον πολιτικό έλεγχο. Σε μια πολύ σουρεαλιστική στροφή των πραγμάτων, το έκαναν αυτό διεκδικώντας νομικά δικαιώματα ως "άτομα" κάτω από το Σύνταγμα των ΗΠΑ, χρησιμοποιώντας το 13ο και 14ο άρθρο. Άρθρα που στην πραγματικότητα στόχευαν να παρέχουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα στους σκλάβους μετά τον Εμφύλιο πόλεμο. Ο λόγος που προστέθηκαν αυτά τα δυο άρθρα ήταν να διεκδικήσουν συνταγματικά δικαιώματα ως πλήρη άτομα οι μόλις απελευθερωμένοι Αφροαμερικάνοι. Οι εταιρείες χρησιμοποίησαν αυτά τα άρθρα, για να ισχυριστούν ότι είναι "άτομα" και ότι οι νόμοι που τις απαγόρευαν παραβίαζαν τα συνταγματικά τους δικαιώματα ως "άτομα". Στη διάρκεια του 20ου αιώνα, οι εταιρείες χρησιμοποιούσαν το "νομικό πρόσωπο" (legal personhood), για να διεκδικήσουν όλο και περισσότερα δικαιώματα σύμφωνα με τον Χάρτη Δικαιωμάτων. Η διεκδίκηση κορυφώθηκε με την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου το 2010 -η οποία ονομάζεται "απόφαση των Ενωμένων Πολιτών"-, δίνοντας στις εταιρείες το δικαίωμα στον ελεύθερο λόγο. Την απόφαση αυτή χρησιμοποίησαν, για να καταρρίψουν τους περισσότερους νόμους, που εμπόδιζαν τις εταιρείες να δίνουν χρήματα στις εκλογές. Χρησιμοποιώντας αυτά τα νομικά και πολιτικά κόλπα, οι εταιρείες έχουν επανεφεύρει τον Αμερικάνικο εμπορικό νόμο, κατακλύζοντας τις εκλογές μας με πολύ περισσότερα χρήματα απ' ό,τι οι απλοί πολίτες μπορούσαν να προσφέρουν, ενορχηστρώνοντας μια καμπάνια ενάντια στην ίδια την ιδέα των κοινών. Πραγματικά, μπορεί κανείς να πει ότι πρόκειται για

έναν πόλεμο των εταιρειών ενάντια στα κοινά.

Η ιδέα ότι μια εταιρεία είναι άτομο, φυσικό πρόσωπο, είναι ξεκάθαρα γελοία ιδέα. Και υπάρχει τώρα ένα ολοένα και μεγαλύτερο κίνημα στην Αμερική, που προσπαθεί να ανατρέψει αυτή την επίθεση πάνω στις βασικές αξίες της Αμερικάνικης Επανάστασης.

«Ένας Κόσμος. Ένας Πόνος»! Μας ενώνουν τα κοινά μας δεινά, που πηγάζουν από το ίδιο αποτυχημένο σύστημα. Τα όνειρά μας δεν έχουν γίνει ακόμα λουλούδια· είναι ακόμα σπόροι. Αλλά μονάχα οι ανόητοι υποτιμούν έναν σπόρο. Υπάρχουν στάδια στις επαναστάσεις. Σας ρωτάω, όταν ένας σπόρος είναι κάτω από το χώμα, μπορείτε να τον δείτε; Όταν ένας σπόρος είναι κάτω από το χώμα, είναι αδύναμος;

Μια συγγραφέας από τα Απαλάχια, η Janisse Ray, έγραψε πρόσφατα ότι «δεν υπάρχει απελπισία σ' έναν σπόρο»! Όταν ένας σπόρος είναι αόρατος, τότε κάνει την πιο σπουδαία, την πιο δυνατή, την πιο πολύτιμη, την πιο μοναδική του δουλειά.

Σας ευχαριστώ όλους, αλλά ιδίως την Μαρία Μπαρέλη, την Φροσύνη Κουτσούτη και όλους τους άλλους οργανωτές αυτής της εκδήλωσης, γι' αυτήν τη θαυμάσια ευκαιρία να βρεθούμε μαζί, να μοιραστούμε και να φυτέψουμε σπόρους. Ξέρω ότι θα επιστρέψω στην Αμερική με καλύτερες ιδέες για το πώς μπορούμε να αναιρέσουμε την καταστροφική για τον κόσμο παθογένεια του πραξικοπήματος των εταιρειών ενάντια στην αγαπημένη μας δημοκρατία.

Μετάφραση: Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία

Η **Betsy Taylor** είναι Κοινωνικός Ανθρωπολόγος, Επιστημονική Ερευνήτρια στο Τμήμα Θρησκείας και Πολιτισμού, στο Virginia Tech του Πανεπιστημίου του Kentucky της Αμερικής.

Απόκριση Σκέψεις για τα θέματα του Ματαρόα

Κατερίνα Πετράκη Φουντούλη

Με βάση την ιστορική πραγματικότητα, και όσο την έχω κατανοήσει, στο καπιταλιστικό σύστημα αυτοί που κυβερνούν, ελέγχουν απόλυτα την οικονομία. Έχοντας όλες τις εξουσίες στα χέρια τους, τον στρατό, την αστυνομία, τη δικαιοσύνη, καταδυναστεύουν το σύνολο των εργαζομένων, αυτών δηλαδή που παράγουν το σύνολο του παγκόσμιου πλούτου. Σ' αυτό το άγρια εκμεταλλευτικό σύστημα δεν υπήρξε ποτέ περίοδος που η τάξη της εκμετάλλευσης να μην επεδίωκε να ελέγξει απόλυτα τα αγαθά, που θα έπρεπε σε κάθε χώρα να είναι κοινά. Να μην επεδίωκε, δηλαδή, να τα εμπορευτεί προς όφελός της.

Η Αμερική έγινε αυτή που είναι, βάζοντας στο χέρι το χρυσάφι και όλο τον πλούτο αυτής της Ηπείρου, αφού πρώτα εξαφάνισε με τη φωτιά και το σίδερο τις φυλές των Ινδιάνων, και, στη συνέχεια, έσυρε στα σκλαβοπάζαρα τους πολίτες της Αφρικής. Οι αποικιοκράτες Ευρωπαίοι που κατέλαβαν αυτήν τη χώρα, όπως και τόσες άλλες, έχοντας συχνά σαν προπομπό ιεραπόστολους και σταυροφόρους, δεν πίστευαν ποτέ στη δημοκρατία. Πιστεύω, δηλαδή, πως δεν μπορούμε να θεωρούμε δημοκρατικό ένα σύστημα, όπως αυτό της Αμερικής, που πατάει επί πτωμάτων άλλων λαών και χωρών, ακόμα κι αν μεγάλα κομμάτια της κοινωνίας, μεσαίοι, μικρομεσαίοι ακόμα και μικροί, έχουν περισσότερα δικαιώματα ή προνόμια από την τεράστια μάζα των εργαζομένων. Οι Έλληνες μετανάστες και όχι μόνο, που γιγάντωναν την οικονομία της Αμερικής, σχεδόν δυο αιώνες πίσω, και πέθαιναν στα καταγώγια των μεταναστών, διάβαζαν έξω από τα μαγαζιά «Απαγορεύεται η είσοδος στους σκύλους και τους Έλληνες».

Φυσικά, όταν οι καπιταλιστικές οικονομίες αναπτύσσονται κι όταν η προσφορά εργασίας είναι μεγαλύτερη από τη ζήτηση, οι εργαζόμενοι, πάντα και μόνο με τους αγώνες τους μπορούν να κατακτούν περισσότερα δικαιώματα. Όταν το καπιταλιστικό σύστημα περνάει κρίση, επιτίθεται με μανία, καταστρέφοντας τις παραγωγικές δυνάμεις, φτάνοντας μέχρι περιφερειακούς και παγκόσμιους πολέμους. Έτσι και σήμερα, οι πιο ισχυρές χώρες επιδιώκουν να ξαναμοιράσουν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του πλανήτη και να ελέγξουν άλλους τομείς, όπως το νερό, την ηλιακή και αιολική ενέργεια, και το πιο άγριο, ολόκληρη την τροφική αλυσίδα. Και όλα αυτά, για να κρατηθούν στην κορυφή της οικονομικής ισχύος.

Σήμερα, που μια χούφτα μονοπώλια συγκεντρώνουν την παγκόσμια οικονομία, σήμερα, που το καπιταλιστικό σύστημα έχει φτάσει στο ιμπεριαλιστικό στάδιο, όπου τα μονοπώλια με την απειλή του πυρηνικού ολέθρου επιδιώκουν να ελέγξουν όλη τη γη, η καταστροφή λαών και χωρών παίρνει τρομακτικές διαστάσεις.

Τα μέσα που διαθέτουν οι ιμπεριαλιστικές χώρες, για να τσακίσουν ακόμα και αστούς ηγέτες που δεν υποτάσσονται απόλυτα στα συμφέροντά τους, είναι τεράστια. Τραγική εικόνα η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, όπου αυτοί που μιλούν για Ενωμένη Ευρώπη και Δημοκρατία, μαζί με τους Αμερικάνους ιμπεριαλιστές, διαμέλισαν μια χώρα, μοίρασαν τα κομμάτια της, φυλάκισαν και δολοφόνησαν τον εκλεγμένο ηγέτη της κι έσπειραν με απεμπλουτισμένο ουράνιο όλα τα Βαλκάνια. Με ανάλογο σχεδόν τρόπο κατάφεραν να διεισδύσουν στις εξεγέρσεις των αραβικών χωρών και να υποδαυλίσουν εξεγέρσεις. Έτσι, για παράδειγμα, ο λαός της Λιβύης σήμερα είναι σε πλήρη εξαθλίωση, σκοτώνεται καθημερινά, και τα πετρέλαια της χώρας ελέγχονται από τις πανίσχυρες εταιρείες που, και τώρα και πάντα, ανεβοκατεβάζουν κυβερνήσεις.

Για να τσακίσουν την εξέγερση στην Αίγυπτο, κατέβασαν τα τανκς. Αυτοί, που τάχα υπερασπίζονται τη δημοκρατία, επέβα-

λαν στους εξεγερμένους στυγνή φασιστική δικτατορία, και κανείς δεν μετράει τους νεκρούς της. Ειπώθηκε πως έγινε στρατιωτικό πραξικόπημα, για να υποχρεώσει τον Μόρσι να εφαρμόσει αυτά που ζητούσε ο λαός, δηλαδή ότι ο στρατός εκτελούσε στην ουσία λαϊκή εντολή! Πάντα οι ισχυροί βαφτίζουν το μίσος των πλουτοπαραγωγικών πηγών του πλανήτη, τις επεμβάσεις, τους πολέμους και τα πραξικοπήματά τους, “υπεράσπιση της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων”. Έχοντας στον έλεγχό τους τα ΜΜΕ επιδιώκουν, κάνοντας το μαύρο άσπρο, να πείσουν την παγκόσμια κοινή γνώμη. Όμως, στελέχη πολιτικών κινημάτων, με διεθνή διασύνδεση, οφείλουν να γνωρίζουν τον ρόλο που παίζει ο στρατός σ’ ένα καπιταλιστικό καθεστώς, υποταγμένο μάλιστα στα συμφέροντα των ισχυρών ιμπεριαλιστικών κρατών, όπως αυτό της Αμερικής.

Δυστυχώς σήμερα είναι πολλές οι πολιτικές δυνάμεις, και αναφέρομαι στις προοδευτικές δυνάμεις, που αρνούνται να δουν την ουσία των επεμβάσεων των ιμπεριαλιστικών χωρών σε τρίτες χώρες. Οι δυνάμεις αυτές μοιάζουν να πείθονται ότι βομβαρδίζουν το Ιράκ, για να φύγει ο κακός Σαντάμ, το Αφγανιστάν, γιατί οι γυναίκες φοράνε μπούργκα, τη Λιβύη, για να φύγει ο Καντάφι...

Το καπιταλιστικό ιμπεριαλιστικό σύστημα κρατάει τους λαούς υποδουλωμένους, και σήμερα με την οικονομική κρίση που περνάει, κυρίως λόγω της άναρχης παραγωγής του, επιτίθεται στο σύνολο των δικαιωμάτων των εργαζομένων. Όλα τα προηγούμενα χρόνια κατάφερε, μέσα από έναν γκαϊμπελίστικο προπαγανδιστικό μηχανισμό, να γράψει την ιστορία στα μέτρα του, αμαυρώνοντας τις καλύτερες σελίδες στην ιστορία των επαναστάσεων των λαών. Αναφέρομαι στην Οκτωβριανή σοσιαλιστική επανάσταση του 1917. Ήταν μια τιτάνια προσπάθεια αφύπνισης ενός ολόκληρου λαού, που από τη βαθιά εξαθλίωση έφτασε, με μια επαναστατική ηγεσία, να διεκδικήσει και να κατακτήσει το δικαίωμά του σε μια αξιοπρεπή ζωή. Να μοιράζεται τα κοινά, να εξασφαλίζει κατοικία, υγεία, παιδεία,

πρόνοια, να δημιουργεί πολιτισμό...Να εμπνέει τα επαναστατικά και απελευθερωτικά κινήματα σε όλο τον κόσμο. Χώρες να αποκτούν την ανεξαρτησία τους από τους αποικιοκράτες. Λαοί, με τους αγώνες τους, να αποκτούν ελευθερίες και δικαιώματα. Σείστηκε το καπιταλιστικό σύστημα! Για να τσακίσει την πρώτη σοσιαλιστική χώρα στον κόσμο, που ήταν απειλή για την κυριαρχία του, οργάνωνε ανοιχτές και κρυφές επεμβάσεις. Υποδαύλιζε, στήριζε και εξόπλιζε αντιδράσεις στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης. Εξόπλισε σαν αστακό τη φασιστική ναζιστική Γερμανία του Χίτλερ, για να επιτεθεί στη Σοβιετική Ένωση. Όμως, εκεί νικήθηκε ο φασισμός, κι ας ξαναγράφουν την ιστορία στα μέτρα τους Αμερικάνοι και Ευρωπαίοι ηγέτες.

Αυτή την περίοδο της προσπάθειας οικοδόμησης του σοσιαλισμού θέλουν να ξεχάσουμε! Την περίοδο, που πριν αναθεωρηθεί ο ιδεολογικός και πολιτικός της στόχος, παρά τα λάθη και τις αδυναμίες της, ήταν και παραμένει φωτεινός φάρος στην ιστορία των λαών για ένα καλύτερο αύριο.

Όσοι αποσιωπούν κραυγαλέα αυτή την προσπάθεια και πιστεύουν πως δεν υπήρχε καμία περίοδος, σε καμιά χώρα, που τα κοινά να ανήκαν σε όλους, καλό θα ήταν να μελετήσουν προσεκτικά την προσπάθεια οικοδόμησης του σοσιαλισμού, μέσα στην αντάρα της μάχης των παγκόσμιων επαναστατικών κινήματων, που άφησαν πίσω τους εκατόμβες νεκρών αλλά και κατακτήσεις και δικαιώματα. Αυτά τα δικαιώματα παίρνουν πίσω οι ταξικοί μας αντίπαλοι, με θύματα εκατομμύρια εξαθλιωμένους. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση, χωρίς ουσιαστικές αντιστάσεις, το προοδευτικό κίνημα έχει πειστεί στην πλειοψηφία του, από την προπαγάνδα της παγκόσμιας αντίδρασης και έχει απορρίψει, στην καλύτερη περίπτωση, την περίοδο που οι λαοί κέρδιζαν τη ζωή και την αξιοπρέπεια τους.

Αυτό που έχει αξία είναι, με όσα μας δίδαξαν οι αγώνες όλων των λαών για έναν καλύτερο κόσμο, να γινόμαστε μια γροθιά στους καθημερινούς μικρούς αγώνες κι έτσι ενωμένοι να φτάσουμε σιγά σιγά στους μεγάλους αγώνες, για να κατακτήσουμε

την πραγματική ελευθερία. Εμείς οι Καριώτες γνωρίζουμε τι γίνεται γύρω μας, χωρίς να περιμένουμε να ενημερωθούμε από τα ελεγχόμενα στη πλειοψηφία τους ΜΜΕ. Γνωρίζουμε πώς να οργανώνουμε τις αντιστάσεις μας απέναντι στην καταστροφή των κοινών, όπως την υποβάθμιση του Νοσοκομείου, των σχολείων ή το κλείσιμο του Γηροκομείου.

Αυτό που έχει αξία για μας τους Καριώτες είναι να κρατήσουμε τις μνήμες ζωντανές, να αξιοποιήσουμε όλη την πείρα από τους αγώνες, τις θυσίες και τις κατακτήσεις των λαών και των προγόνων μας, για να αντισταθούμε στους ισχυρούς της Γης.

Η **Κατερίνα Φουντούλη Πετράκη** κατάγεται από την Ικαρία και πάνω από 50 χρόνια σπουδάζει στο σχολείο της ζωής και των αγώνων.

Αλλάζοντας ταυτότητα: Αναδυόμενα κοινωνικο-οικολογικά κινήματα στη μετα-κομμουνιστική Rosia Montana της Ρουμανίας

Irina Velicu

Εισαγωγή

Η Ρόσια Μοντάνα είναι ένα μικρό χωριό στην Τρανσυλβανία της Ρουμανίας. Τα τελευταία 14 χρόνια μια καναδική εταιρεία πιέζει για την κατασκευή του μεγαλύτερου ανοιχτού χρυσωρυχείου κυάνωσης στην Ευρώπη. Η Ρόσια Μοντάνα ήταν παραδοσιακά μια κοινότητα μεταλλωρύχων, η οποία στα πλαίσια της μετα-κομμουνιστικής εποχής δέχτηκε πιέσεις, ώστε να παραμείνει μια μεταλλευτική κοινότητα, παρά τους πρωτοφανείς κινδύνους που ενέχουν οι νέες τεχνολογίες. Όπως έχει συμβεί και σε άλλες περιοχές της Ρουμανίας, είπαν στους κατοίκους της Ρόσια Μοντάνα ότι η επιδημία του κομμουνισμού τους έχει κάνει ανάπηρους, και οι ίδιοι εισέπραξαν ταπείνωση και χλευασμό για την κριτική τους απέναντι στην ιδιωτικοποίηση. Την ίδια στιγμή, αξιωματούχοι και πολιτικοί συνεργάστηκαν σχηματίζοντας εταιρικά σχήματα και ανοίγοντας τον δρόμο σε αμφιλεγόμενα εγχειρήματα που υποτίθεται ότι θα απελευθέρωναν την περιοχή από την “οπισθοδρομικότητά της”. Η εκτόπιση άνω των επτακοσίων οικογενειών παρουσιάστηκε όχι μόνο ως αναπόφευκτη, αλλά και ως ευεργετική. Στο πνεύμα της γνωστής πλέον τάσης των πολιτών στα μετα-σοσιαλιστικά καθεστώτα να αγκαλιάζουν τα δυτικά πρότυπα, αυτό το “πρόβλημα” ενσωματώθηκε και αναπαράχθηκε πολλές φορές από τους ίδιους τους κατοίκους, που πούλησαν τη γη τους και έφυγαν. Παράλληλα εκφράστηκε αντίθεση στο ξεπούλημα της γης για εξορυκτικές δραστηριότητες από κατοίκους που νοιάζονταν για τη διατήρηση πνευματικών, πολιτισμικών και

περιβαλλοντικών αξιών. Σε αυτή την εργασία, θα παρουσιάσω τις δράσεις της τοπικής αντίστασης, η οποία πυροδότησε το μεγαλύτερο περιβαλλοντικό κίνημα της μετα-κομμουνιστικής Ρουμανίας, με αποκορύφωμα τις μακροσκελέστερες και ανθεκτικότερες διαδηλώσεις στην ιστορία της (Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 2013).

Είμαστε πλέον συνηθισμένοι να ακούμε ότι η πτώση του κομμουνισμού είναι απόδειξη της ανωτερότητας της φιλελεύθερης καπιταλιστικής τάξης, με την οικονομική παγκοσμιοποίηση να είναι η μέθοδος της. Η μέθοδος αυτή περιλαμβάνει την προσέγγιση της ανάπτυξης με τη λογική “ένα μέγεθος για όλους”: ιδιωτικοποίηση, κυβερνητική απορρύθμιση, λιγότερα εμπόδια στο εμπόριο ή στις χρηματικές ροές. Σε αυτό το πλαίσιο, το “πρόβλημα” της Ρόσια Μοντάνα (και της Ρουμανίας) είναι η “οπισθοδρομική” της φτώχεια και η έλλειψη σύγχρονων εγκαταστάσεων και υποδομών. Η εταιρεία και οι υποστηρικτές της έχουν συστηματικά εκχυδαΐσει και εγκλωβίσει το κίνημα μεταξύ Βαλκανιστικών διχοτομήσεων, όπως παραδοσιακό-μοντέρνο, εθνικιστικό-φιλελεύθερο, κομμουνιστικό-καπιταλιστικό, δημιουργώντας έτσι μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, μέσα στην οποία η επιλογή της ανάπτυξης ενός ορυχείου έγινε επιλογή που συνδέεται με τη ζωή. Έγινε όμως και μη-επιλογή με το να επιτείνει την αβεβαιότητα και να μην προσφέρει κανένα παροτρυντικό όραμα για το μέλλον, είτε για τους ντόπιους ως άτομα, είτε για τις συλλογικότητές τους. Η ταμπέλα του αντι-μοντέρνου και του ακραίου, που αποδίδεται σε όσους αντιστέκονται στην εταιρική παγκοσμιοποίηση στην Ρουμανία, μπορεί να ιδωθεί ως μια διαιώνιση του Βαλκανισμού, μια κοινή θεώρηση, που βλέπει την κεντρική και ανατολική Ευρώπη ως ποτέ τελείως πολιτισμένη, σαν μισο-ανατολίζουσα και ημι-αποικιακή Ευρώπη. Αυτή είναι οπωσδήποτε μια εσωτερικευμένη, κανονιστική ματιά: «είμαστε οι τελευταίοι, οι χειρότεροι, οι πιο απελπιστικοί: και υπεύθυνοι για όλα αυτά είμαστε εμείς». Έτσι, ανίκανοι να δημιουργήσουν

οι Ρουμάνοι ένα ενδογενές μοντέλο, “αυτο-αποικιοποιούνται” οικειοθελώς από ένα εξωγενές μοντέλο.

Όπως θα υποστηρίξω σ’ αυτή την εργασία, η εξέταση του θέματος της ανάπτυξης και της αντίστασης στη μετα-κομμουνιστική εποχή απαιτεί την αναθεώρηση των όρων της πολιτικής εμπλοκής και τη διατύπωση διαφορετικών ερωτημάτων: πώς θα μπορούσαν οι Ροσιανοί να δουν τους εαυτούς τους έξω από την ταυτότητα του μεταλλωρύχου; Πώς θα μπορούσαν να αρθρώσουν μια αντίσταση σε κάτι που φαίνεται αναπόφευκτο; Τέτοια ερωτήματα είναι ουσιώδη, καθώς ενισχύουν τη σημασία της έννοιας της πολιτικής ισότητας και την ανάγκη να αποδομούμε διαρκώς κατηγορίες ανισοτήτων.

Αλλάζοντας ταυτότητα

Τη δεκαετία του ‘90 η Ρόσια Μοντάνα ανακηρύχθηκε επίσημως μονο-βιομηχανική από το φιλελεύθερο κόμμα, οπότε το πολεοδομικό σχέδιο δεν επέτρεπε άλλη επένδυση ή επιχείρηση στην περιοχή. Οι ντόπιοι έλεγαν πως ακόμα και αν ήθελαν να ανοίξουν δικές τους επιχειρήσεις δεν θα τους το επέτρεπαν. Η εταιρεία πάγωνε οποιαδήποτε δραστηριότητα, κατηγορώντας τους αντιπάλους της ότι διαιώνιζαν τη φτώχεια των κατοίκων. Την ίδια στιγμή η εταιρεία έβγαζε λεφτά στο χρηματιστήριο και ξόδευε εκατοντάδες χιλιάδες ευρώ, εξαγοράζοντας τη συναίνεση μέσω της τηλεόρασης, με διαφημίσεις, και μέσω “ειδικών” που έδειχναν πόσο σπουδαίο και απαραίτητο είναι το χρυσωρυχείο. Αυτή η πίεση αποθάρρυνε και απογοήτευσε πολλούς Ροσιανούς.

Παρόλα αυτά, το 2002, τριακόσιες οικογένειες από την Ρόσια Μοντάνα και από τα γύρω χωριά δημιούργησαν μια τοπική οργάνωση, την *Alburnus Maior*, που σταδιακά κέρδισε την υποστήριξη πολλών ακτιβιστών και δημόσιων προσώπων απ’ όλο τον κόσμο, από την Greenpeace και την

Mining Watch, μέχρι το Ευρωκοινοβούλιο και την Παγκόσμια Τράπεζα. Αυτό που συνέβη σταδιακά στην Ρόσια ήταν ότι οι κάτοικοι λίγο πολύ κατάφεραν να μεταμορφώσουν τον τρόπο σκέψης τους και να εξελιχθούν σε κάτι διαφορετικό από απλοί μεταλλωρύχοι. Σε μεγάλο βαθμό, αναγκάστηκαν να πουλήσουν τη γη τους, και πολλοί απ' αυτούς το έκαναν. Αλλά οι εκατό οικογένειες που ήταν αρκετά "στενόμυαλες", ώστε να την κρατήσουν, αμφισβήτησαν την κυρίαρχη άποψη ότι δεν μπορούσαν να είναι τίποτα άλλο παρά μισθωτοί-σκλάβοι στα ορυχεία, και διεκδίκησαν την ταυτότητα των "επιχειρηματιών" του πεπρωμένου τους. Έμαθαν πρώτα να είναι ακτιβιστές και πολίτες, που νοιάζονταν για την αυτονομία και την ανεξαρτησία τους, να ενημερώνονται για παρόμοιες περιπτώσεις σε άλλες ηπείρους, να φαντάζονται πώς η Ρόσια Μοντάνα θα μπορούσε να γίνει πόλος έλξης τουριστών, και οι ίδιοι ξεναγοί ή ιδιοκτήτες πανδοχείων, και γενικά έμαθαν να πιέζουν για εναλλακτικά οράματα.

Σταδιακά, έχει αναπτυχθεί μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ των Ροσιανών που αντιτίθενται στο ορυχείο και ακτιβιστών και ΜΚΟ (εθνικών/διεθνών), μέσα από μια έντονη και πολυ-επίπεδη συνεργασία που στοχεύει στην οργάνωση της τοπικής/εθνικής/διεθνούς κινητοποίησης, και την προσέλκυση μιας αυξανόμενης στήριξης από ανθρώπους διαφόρων ειδικοτήτων, διανοούμενους και τεχνοκράτες (αρχιτέκτονες, δικηγόρους, οικονομολόγους, μηχανικούς, καλλιτέχνες κλπ.). Επίσης, στοχεύει στο ξεμπρόστιασμα διεφθαρμένων τοπικών και εθνικών πολιτικών, τοπικών και παγκόσμιων φορέων και πολιτικών στρατηγικών. Κάποιοι ακτιβιστές μάλιστα έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή της Ρόσια Μοντάνα για μεγάλα χρονικά διαστήματα, ζώντας μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου, ώστε να βρίσκονται κοντά στους Ροσιανούς και να στηρίζουν τον σκοπό τους. Άλλοι, έχουν αγοράσει ένα μικρό, συμβολικό κομμάτι γης από τους ντόπιους, μόνο και μόνο για να αυξηθεί ο αριθμός των οικοπεδούχων που αρνούνται την εμπορευματοποίη-

ση. Επίσης, έχει γίνει επίμονη δουλειά, ώστε να συμπεριληφθεί η Ρόσια Μοντάνα στην παγκόσμια κληρονομιά της UNESCO, δεδομένων των αρχαίων Ρωμαϊκών της καταβολών.

Με τη βοήθεια ακτιβιστών και ΜΚΟ, αυτή η προσπάθεια έχει συνοδευτεί από μια πραγματιστική και συστηματική προσπάθεια παραγωγής διαφορετικών πολιτισμικών συνηθειών. Έχουν προστεθεί τακτικές διαδηλώσεις, ιστότοποι και σταθερά δελτία τύπου ή άρθρα, καθώς και ντοκιμαντέρ, στα Ρουμάνικα και στα Αγγλικά. Και γίνονται διάφορες καμπάνιες για την ενίσχυση της τοπικής συνείδησης, όπως “Ρουμανία χωρίς Κυάνιο” ή η ετήσια οικο-γιορτή Hayfest, η οποία από μια εκδήλωση ψυχαγωγικού χαρακτήρα που συγκέντρωνε χιλιάδες μουσικόφιλους, έχει εξελιχθεί σε ένα πολιτισμικό γεγονός, που αναδεικνύει τη Ρόσια Μοντάνα ως μια “μεγάλη σκηνή”, όπου εκατοντάδες οργανώσεις και πολίτες απ όλο τον κόσμο δείχνουν την αλληλεγγύη τους μέσα από την κοινωνικοποίηση και τη συζήτηση επί θεμάτων παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Με τη δημιουργία όλων αυτών των καθημερινών πρακτικών, οι Ροσιανοί έκαναν τη Ρουμανία να σκεφτεί διαφορετικά τη δική της ανάπτυξη και τα παγκόσμια προβλήματα.

Η πρώτη και η πιο εύστοχη “επιτυχία” του κινήματος ήταν εξ’ αρχής η δυνατότητά του να προσελκύει επαγγελματίες ακτιβιστές, που να στηρίζουν τον σκοπό του. Όπως κι αν παρουσιάζεται, είτε ως οικολογικό, κοινωνικό, πολιτισμικό κίνημα ή ως συνδυασμός των παραπάνω, το στρατηγικό δίκτυο που έφτιαξαν αυτοί οι ακτιβιστές έχει κατορθώσει να δημιουργήσει ένα “όνομα”, σαν εμπορική ταυτότητα, που αντιπροσωπεύει ευρέως το τοπίο και τους κατοίκους της περιοχής. Ένα όνομα για το οποίο αξίζει κανείς να πολεμήσει. Για παράδειγμα, σε μια περιγραφή μιας διεθνούς αντιπροσωπείας, στη διαμαρτυρία που έγινε στην ετήσια συνεδρίαση της Newmont (2005), προβλήθηκαν οι κακουχίες που αντιμετωπίζουν χιλιάδες αγρότες στη Ρόσια Μοντάνα και χωρικοί στην περιοχή Ahafo της Γκάνα, οι οποίοι εκτοπίζονταν από τα σπίτια τους προκειμένου να

ανοίξει ο δρόμος για μεγάλα, βιομηχανικά ορυχεία της εταιρείας Newmont και των συνεταιίρων της. Η επιτυχία της επίσημης αντίστασης συνεχίστηκε με το πάγωμα του δανείου που αιτήθηκε η канаδική εταιρεία Gabriel Resources από την Παγκόσμια Τράπεζα για τη στήριξη του εγχειρήματός της (Οκτώβριος 2012). Μια από τις πρώτες ΜΚΟ που βρήκαν τρόπους να στηρίξουν την Alburnus Maior ήταν η Terra Mileniul III, μια ΜΚΟ με έδρα το Βουκουρέστι. Αυτή κατάφερε να πετύχει μια ειδική επιχορήγηση από το Ταμείο Πράσινων Επιχορηγήσεων, προκειμένου να αποκτήσει η Alburnus Maior τον απαραίτητο εξοπλισμό μιας ΜΚΟ.

Δεν προκαλεί, λοιπόν, έκπληξη το γεγονός ότι η Ρόσια Μοντάνα έχει γίνει σήμα κατατεθέν για τον τρόπο που γίνονται οι ξένες επενδύσεις στη Ρουμανία. Η παρεμπόδιση του εταιρικού εγχειρήματος έχει δημιουργήσει ένα κύμα συζητήσεων για τις πολυάριθμες ιδιωτικοποιήσεις, που από το 1989 και μετά απαλλοτρίωσαν γη, πόρους ή εργοστάσια, πουλώντας τα κοψοχρονιά, γιατί “δεν ήταν αρκετά κερδοφόρα”, την ίδια στιγμή που οι επενδυτές ζητούσαν κρατικές επιχορηγήσεις. Η κρισιμότητα της Ρόσια Μοντάνα οφειλόταν επιπλέον στο γεγονός πως ο χρυσός ήταν από τα λίγα ανταγωνιστικά προϊόντα που μπορούσε να φέρει η Ρουμανία στην παγκόσμια αγορά. Η Alburnus περιγράφει την επιτυχία της το 2006 με τον εξής τρόπο:

«Μέσα στα τελευταία 4 χρόνια συνέβησαν πολλά γεγονότα που βοήθησαν την εκστρατεία για τη διάσωση της Ρόσια Μοντάνα. Αρκετά από αυτά είναι αξιόλογα και δείχνουν τον δυναμισμό του κινήματος, καθώς και την αποφασιστικότητα της ρουμάνικης κοινωνίας να δώσει τέλος σε αυτή την καταστροφική ανάπτυξη. Η ζωντάνια της εκστρατείας φαίνεται από τη δημιουργικότητα των συμβαλλόμενων δυνάμεων. Ενώ αυτές προέρχονται από όλες τις πτυχές της ζωής, τεκμηριώνουν επιπλέον την ισχυρή

βάση της καμπάνιας. Ενώ αντιμάχεται την καταστροφική ανάπτυξη των ορυχείων, η εκστρατεία “Σώστε την Ρόσια Μοντάνα” αναπτύσσει με το ίδιο σθένος βιώσιμες εναλλακτικές για την περιοχή».

Μόλις το στάδιο της διαμαρτυρίας πέτυχε τον σκοπό του, οι αρχηγοί της αντίστασης ξεκίνησαν να εφαρμόζουν μια διαφορετική τακτική, λιγότερο ορατή, αλλά με σοβαρότερο αντίκτυπο στο μπλοκάρισμα της ανάπτυξης των εταιρικών στόχων. Από τον Ιανουάριο του 2004 η Alburnus Maior ξεκίνησε τη στρατηγική των μηνύσεων εναντίον των αδειών και των εξουσιοδοτήσεων, που χρειάζονται για τη δρομολόγηση των εργασιών. Μέχρι τα μέσα του 2007 αυτή η στρατηγική των δικαστικών αγώνων άρχισε να αποφέρει καρπούς, όταν τα δικαστήρια ξεκίνησαν να παίρνουν αποφάσεις κατά της εταιρείας. Η Alburnus Maior κατέθεσε κάμποσες φορές αγωγή κατά του σχεδίου πολεοδόμησης, καταδεικνύοντας την παρανομία του, αλλά επανειλημμένα, η τοπική αυτοδιοίκηση αναθέωρησε τα σχέδια προς όφελος της εταιρείας. Η κυβέρνηση παραμένει αμέτοχη εδώ και πολλά χρόνια και, όπως λένε οι κάτοικοι, αρνείται να αντιμετωπίσει το ζήτημα κατά μέτωπο.

Επιπλέον, την περίοδο αυτή δημιουργήθηκαν δυο ιδιωτικά τουριστικά καταλύματα και ξεκίνησε μια εκστρατεία με στόχο να συμπεριληφθεί η Ρόσια Μοντάνα στην κληρονομιά της UNESCO. Αυτή η πρωτοβουλία εμφανίζεται ως μια ισχυρή τακτική αντίστασης στην εταιρική αρπαγή της γης, παρά τις πιέσεις για “οικονομική ευημερία”, που υποτίθεται ότι θα έφερνε το εγχείρημα. Όπως ανακοίνωσε τον Μάιο του 2011 ο Sergiu Nistor, Γραμματέας της Εθνικής Επιτροπής της UNESCO, το εταιρικό εγχείρημα ζητά από τη Ρόσια Μοντάνα να ξεχάσει την ιστορία της:

«Οι άνθρωποι δεν μπορεί να εγκαταλείπονται από το κράτος (...) είναι ανήθικο οι αρχές να αφήνουν τους Ροσιανούς

να αντιμετωπίσουν το δίλημμα ανάμεσα στο ξεπούλημα της κληρονομιάς τους και στην πείνα μέχρι θανάτου».

Χρόνο με τον χρόνο το κίνημα έχει μεγαλώσει από μερικές εκατοντάδες, σε χιλιάδες φίλους. Έχει πετύχει να προωθήσει ένα διαφορετικό όραμα για την περιοχή και τη Ρουμανία και έχει ωθήσει νέους ανθρώπους, καλλιτέχνες και δημόσια πρόσωπα σε μεγαλύτερη πολιτική εμπλοκή. Σημαντικό παράδειγμα είναι τα συγκλονιστικά βίντεο που κυκλοφόρησαν στο youtube με διάσημους Ρουμάνους ηθοποιούς, οι οποίοι συμμετείχαν εθελοντικά, με σκοπό να αντισταθμιστεί η πρωτοκαθεδρία της εταιρικής δημοσιότητας στα κυρίαρχα τηλεοπτικά κανάλια. Ενώ οι εταιρικές διαφημίσεις διαδίδουν την εικόνα μιας φτωχής Ρόσια Μοντάνα, που έχει την ανάγκη των ξένων επενδύσεων, η αντίπαλη πλευρά προσπαθεί να καταδείξει τις παγίδες ενός τέτοιου οράματος, την εγγενή εξαθλίωση, την ένδεια, τη στέρηση και την έλλειψη αξιοπρέπειας που επιφέρουν αυτά τα εγχειρήματα.

«Στις μέρες μας, που η πλειοψηφία πλέον είναι η εργατική τάξη, ο όρος εργατική τάξη δεν σημαίνει τίποτα». Η συγκεκριμένη παρατήρηση βρίσκει στήριξη σε πολλές από τις δηλώσεις των Ροσιανών. Πολλοί μου παραπονέθηκαν ότι κανείς δεν νοιάζεται και ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τους αγνοούν. Από τη δική τους σκοπιά, κανείς δεν προασπίζεται πραγματικά τα συμφέροντά τους. Νοιώθουν χαμένοι και αποπροσανατολισμένοι, ότι δεν ζουν, αλλά απλά επιβιώνουν. Ακόμα και η εργατική τους δύναμη δεν έχει βάρος μπροστά στην εξόρυξη υψηλής τεχνολογίας που σχεδιάζει η εταιρεία. Ακόμα και απέναντι στην υπόσχεση εργασίας υπάρχει καχυποψία, δεδομένης της πρόσληψης ειδικών από άλλα μέρη. Οι Ροσιανοί αναρωτιούνται ποια είναι αλήθεια τα προσόντα που τους λείπουν. Οι “χωριάτικες” τους συνήθειες, το να εκτρέφουν αγελάδες και να καλλιεργούν γη, γίνονται ολοένα και περισσότερο αντικείμενο σαρκασμού.

Έτσι, η αντίσταση στη Ρόσια Μοντάνα εξελίχθηκε από μια τοπική εργατική αντιδικία, σε ένα εμβληματικό κοινωνικο-οικολογικό, εθνικό και τοπικό κίνημα που προασπίζεται τα κοινά, τους παραδοσιακούς τρόπους ζωής και την παραδοσιακή γνώση. Το κίνημα κέρδισε πολλές δίκες ενάντια στην εταιρεία, και τον Ιούνιο του 2013 η Europa Nostra ανακήρυξε τη Ρόσια Μοντάνα ως έναν από τους επτά πιο απειλούμενους τόπους της Ευρώπης. Αυτή η εξέλιξη σηματοδοτεί το ξεκίνημα μιας νέας προσέγγισης, για τον επαναπροσδιορισμό της περιοχής ως “πολιτισμική κληρονομιά”.

Όλα αυτά τα στοιχεία μας παροτρύνουν να σκεφτούμε πώς η επανα-πολιτικοποίηση μιας αντιδικίας και ενός κοινωνικο-οικολογικού προβλήματος μπορεί να γίνει μια οργανωτική θεματική για ένα επιτυχημένο κίνημα, που ως αίτημα έχει εναλλακτικούς τρόπους ζωής και ανάπτυξης. Το κίνημα της αντίστασης έχει γίνει πλέον παράγωγο τοπικών, ατομικών, συλλογικών και (υπερ)εθνικών δυνάμεων, στη δημιουργία του οποίου οι παραπάνω συμβάλλουν αμοιβαία, μεταμορφώνοντας την απομονωμένη και άγνωστη Ρόσια Μοντάνα, σε μια ισχυρή κοινωνία που αγωνίζεται για αυτοδιάθεση.

Αυτό που συνέβη στους κατοίκους της Ρόσια Μοντάνα και ενέπνευσε πολλούς ανθρώπους σ’ όλη τη Ρουμανία δεν ήταν απλώς ένα κίνημα αντίστασης, αλλά η γέννηση μιας νέας, διαφορετικής αντίληψης για τη ζωή. Μια προσπάθεια επανακατανομής του χρόνου και του χώρου τους, ώστε να δουν τους εαυτούς τους σαν κάτι πέρα από την ιδιότητά τους ως μεταλλωρύχοι. Έπρεπε να ξεφύγουν από την κυρίαρχη μετα-κομμουνιστική αντίληψη για μια υποτιθέμενη κατωτερότητα, και την ανάγκη να αναβαθμιστούν σε “μοντέρνοι”. Συνειδητοποίησαν ότι είναι ήδη πλούσιοι και πως ο πλούτος τους έγκειται σε κάτι περισσότερο από τη γη, τη φύση και τον βιοπορισμό τους. Αντιλήφθηκαν πως έχουν ένα προνόμιο για το οποίο κάποιοι πληρώνουν πολλά λεφτά, το προνόμιο της ομορφιάς των βουνών, των ποταμών και της (ακόμα καθαρής) φύσης. Πρόκειται

για ένα διαφορετικό είδος προνομιακότητας, που υπερβαίνει την εργαλειακότητα. Φυσικά, κάποιιοι λένε πως αυτό δεν φέρνει ψωμί στο τραπέζι, αλλά καθένας γνωρίζει ότι οι αγροτικοί πληθυσμοί, όπως είναι οι κάτοικοι της Ρόσια Μοντάνα, δεν έχουν ποτέ στερηθεί την τροφή, τη στέγη και την ασφάλεια ενός τέτοιου τρόπου ζωής, την άνεση και τη σχετική σταθερότητα και προβλεψιμότητά του. Και ότι η “φτώχεια”, για την οποία μιλούν, γίνεται αντιληπτή μόνο με χρηματο-οικονομικούς όρους. Κάτι άλλο, που άκουσα από τους ανθρώπους εκεί, είναι πως «όταν ξυπνάω το πρωί και βλέπω το βουνό, αυτό είναι για μένα πνευματική υγεία». Καταλαβαίνουν πως, αν φύγουν για την πόλη, για να γίνουν εργάτες, θα στερηθούν αυτό το προνόμιο. Έτσι προβληματοποιούν μεν τη φτώχεια τους, επειδή τους έλεγαν άλλοι ότι είναι φτωχοί, αλλά δεν βλέπουν τους εαυτούς τους ως φτωχούς. Έλεγαν:

«Πώς γίνεται να μου λέει η Ευρωπαϊκή Ένωση ότι είμαι φτωχός; Έχω δεκαπέντε αγελάδες και μπορώ να φροντίσω την οικογένειά μου...».

«Δεν θέλουμε να πουλήσουμε το σπίτι μας... το σπίτι μας στέκεται εδώ και παραπάνω από εκατό χρόνια...αυτό που έχω εδώ, δεν μπορώ να το βρω πουθενά αλλού...».

Όλη αυτή η ατομική και συλλογική προσπάθεια επανα-αυτο-προσδιορισμού υπήρξε δύσκολη και ήταν μια δοκιμασία για τα νεύρα των κατοίκων. Είχαν να αντιμετωπίσουν καθημερινά άμεσες και έμμεσες πιέσεις από την εταιρεία και τους υποστηρικτές της, που τους πίεζαν να πουλήσουν τη γη τους και να παραδεχτούν ότι είναι εξαρτημένοι από τα ορυχεία. Ήταν ένας καθημερινός, αγχωτικός αγώνας. Αλλά υπήρξαν και στιγμές που είδα χαρά στα μάτια των Ροσιανών’ τη χαρά των ανθρώπων που μπορούν να ξεφύγουν από τους ετεροκαθορισμούς και να ζησουν διαφορετικά, ενάντια σε όλες τις πιέσεις, κάτι

που αποτελεί απόδειξη της δύναμης και της ελευθερίας τους.

Μετάφραση: Νίκος Γεωργίου

Η **Irina Velicu** είναι μετα-διδακτορική ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Περιβαλλοντικής Επιστήμης και Τεχνολογίας (ICTA) του Αυτόνομου Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης (υπότροφος του Marie Curie ENTITLE) και Λέκτορας στο τμήμα Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο Spiru Haret στο Βουκουρέστι.

Απόκριση

Η αντίσταση της Χαλκιδικής ενάντια στην εξόρυξη χρυσού

Συντονιστικό Φορέων και Συλλόγων Σταγείρων-Ακάνθου
ενάντια στην εξόρυξη χρυσού (SOS Χαλκιδική)

Εισαγωγή

Η ιστορία αντίστασης της Χαλκιδικής ενάντια στις καταστροφικές εξορυκτικές δραστηριότητες μετρά πάνω από δεκαπέντε χρόνια. Τον τελευταίο καιρό, τόσο λόγω των τεραστίων διαστάσεων εξορυκτικό σχέδιο, με τις ανυπολόγιστες περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις όσο και λόγω της σθεναρής αντίστασης των κατοίκων, το θέμα της Χαλκιδικής έγινε ευρύτερα γνωστό.

Η μεταλλευτική δραστηριότητα στη Χαλκιδική ξεκίνησε στις αρχές της κλασικής αρχαιότητας, γύρω στον 6ο π.Χ. αιώνα. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η εκμετάλλευση των μεταλλείων εντατικοποιείται. Το 1995 η ιδιοκτησία των μεταλλείων περνάει στην канаδική εταιρεία TVX Hellas. Το 2002, μετά από προσφυγή των κατοίκων, το Συμβούλιο της Επικρατείας αποφασίζει ότι οι πιθανοί κίνδυνοι της δραστηριότητας θα είναι μεγαλύτεροι από το οικονομικό και κοινωνικό όφελος που θα προέκυπτε. Το 2003 η TVX Hellas σταματά τις εργασίες της.

Τις τελευταίες μέρες του 2003, στην Ελλάδα των Ολυμπιακών Αγώνων, της ανάπτυξης και των "επενδύσεων", άνοιξε ένα τεράστιο κεφάλαιο ξεπουλήματος εθνικού φυσικού πλούτου. Με το κράτος σε ρόλο μεσίτη, τα μεταλλεία Κασσάνδρας μεταβιβάζονται από τη χρεωκοπημένη TVX Hellas A.E. στη νεοοσταθείσα Ελληνικός Χρυσός A.E. έναντι του συμβολικού ποσού των έντεκα εκατομμυρίων ευρώ. Η αξία των μεταλλευμάτων στην παραχωρηθείσα περιοχή εκτιμάται στα 15.5 δις ευρώ και, σύμφωνα με τον Ελληνικό Μεταλλευτικό Κώδικα που συντά-

χθηκε επί Χούντας, δεν προβλέπονται κανενός είδους μεταλλευτικά δικαιώματα για το ελληνικό δημόσιο επί των κερδών, της παραγωγής ή της πώλησης μεταλλευμάτων.

Σήμερα η Ελληνικός Χρυσός Α.Ε. ανήκει σε ποσοστό 95% στην канаδική Eldorado Gold.

Το εξορυκτικό σχέδιο χωροθετείται σε μια δημόσια δασική έκταση 264.000 στρεμμάτων και περιλαμβάνει αποψίλωση δασικής βλάστησης, έκτασης μεγαλύτερης των 2.500 στρεμμάτων, κρατήρα επιφανειακής εξόρυξης με αρχικά εκτιμώμενη διάμετρο 705 μ. και βάθος 220 μ., επιφανειακή εξόρυξη μεταλλεύματος 24.000 τόνων ημερησίως, με εκσκαφή και ανατίναξη (ημερησία χρήση 6 τόνων εκρηκτικών), εργοστάσιο μεταλλουργίας και βιομηχανικό λιμάνι.

Οι επιπτώσεις μιας τέτοιας κλίμακας εξορυκτικής δραστηριότητας θα είναι καταστροφικές και μη αναστρέψιμες σύμφωνα με επιστημονικές μελέτες και πορίσματα πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Σύμφωνα με τα πορίσματα αυτά, κινδυνεύει τόσο η ποσότητα όσο και η ποιότητα των υδάτινων πόρων της περιοχής, και θα υπάρξει σημαντική πτώση της στάθμης του υδροφόρου ορίζοντα. Θα παράγονται πάνω από 4.000 τόνοι την ώρα μεταλλευτικής σκόνης, βεβαρυμένης με βαρέα μέταλλα, η οποία θα μεταφέρεται σε μεγάλες αποστάσεις. Η ατμοσφαιρική ρύπανση θα ρυπάνει και το έδαφος, καθιστώντας επικίνδυνες τις καλλιέργειες. Τα παραγόμενα μεταλλευτικά απόβλητα θα ξεπερνούν τα 182 εκατομμύρια κυβικά, τα οποία θα αποθέτονται σε παρακείμενα ρέματα. Τέλος, η μεταλλευτική δραστηριότητα ενέχει κινδύνους τόσο για τους εργαζόμενους όσο και για τους κατοίκους και επισκέπτες της ευρύτερης περιοχής. Η παρουσία βαρέων μετάλλων, έστω και σε πολύ μικρές συγκεντρώσεις, προκαλεί αναιμία, υπέρταση, διαταραχές στο παιδικό νευρικό σύστημα, διατάραξη λειτουργίας αναπνευστικού συστήματος, νεφρικές βλάβες, οξείες και χρόνιες δηλητηριάσεις, γαστρεντερίτιδα, νεφρίτη, ηπατικές βλάβες, καρκίνο, ηπατίτιδα, ηπατική κίρρωση, ίκτερο κ.α.

Ταυτόχρονα απειλείται και η τοπική οικονομία που βασίζεται στον τουρισμό, τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία, τη μελισσοκομία, τη δασοκομία κ.α. Όλες αυτές οι οικονομικές δραστηριότητες βασίζονται στην καλή ποιότητα του περιβάλλοντος και απειλούνται άμεσα από την επέκταση των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων.

Το εξορυκτικό σχέδιο της Ελληνικός Χρυσός Α.Ε. είναι τεραστίων διαστάσεων, και ξεπερνά κατά πολύ τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής. Απειλεί να καταστρέψει πόρους απολύτως απαραίτητους για τη ζωή και να στερήσει από την περιοχή κάθε δυνατότητα αειφόρου ανάπτυξης.

Κοινωνική αντίδραση και δράση

Η Ελληνική Πολιτεία, που όφειλε να ενημερώσει υπεύθυνα και αντικειμενικά τους πολίτες, προβαίνει σε μια σκανδαλωδώς προσχηματική Δημόσια Διαβούλευση και αγνοεί επιδεικτικά τους φόβους και τις επιφυλάξεις των κατοίκων. Οι τοπικές κοινωνίες αναζητώντας πληροφορίες και τεκμηρίωση, απευθύνονται σε αναγνωρισμένα Επιστημονικά Ιδρύματα και ανεξάρτητους επιστήμονες.

Οι κάτοικοι μπροστά στην απειλή, και έχοντας την τοπική αυτοδιοίκηση να στηρίζει ανεπιφύλακτα την εξορυκτική δραστηριότητα, άρχισαν να οργανώνονται με ενημερωτικές εκδηλώσεις, συζητήσεις, λαϊκές συνελεύσεις, προσφυγές στο Συμβούλιο της Επικρατείας, συλλαλητήρια και διαδηλώσεις. Οι κινητοποιήσεις των κατοίκων αντιμετωπίστηκαν, κατά πλειοψηφία, με αδικαιολόγητη αστυνομική βία, χρήση απαγορευμένων χημικών ερεθιστικών ουσιών, πλαστικές σφαίρες, ανθρωποκυνηγητό, ξυλοδαρμούς, αναίτιες προσαγωγές και συλλήψεις, γεγονότα που καταγγέλλονται κι από τη Διεθνή Αμνηστία.

Μετά την επίθεση στις εγκαταστάσεις της Ελληνικός Χρυσός Α.Ε., στις Σκουριές, η αστυνομική αυθαιρεσία και κρατική

τρομοκρατία ξεπέρασε κάθε όριο. Αστυνομοκρατία στα χωριά, αθρόες και τυφλές προσαγωγές πολιτών, ακόμη και ανηλίκων, εξαφανίσεις και απαγωγές συνανθρώπων μας, άσκηση ψυχολογικής και σωματικής βίας κατά τις ανακρίσεις, παράνομη λήψη γενετικού υλικού.

Στις 7 Μαρτίου 2013, μονάδες ΜΑΤ και ΕΚΑΜ κάνουν στρατιωτικού τύπου εισβολή στην Ιερισσό. Δεν διστάζουν να ρίξουν δακρυγόνα στον προαύλιο χώρο του σχολείου, προκαλώντας στους μαθητές αναπνευστικά προβλήματα, λιποθυμίες και κρίσεις πανικού. Την ίδια ώρα που τα παιδιά λιποθυμούσαν, αστυνομία και πολιτική ηγεσία διέψευδαν την οποιαδήποτε χρήση χημικών.

Λίγες μέρες αργότερα, ειδικές δυνάμεις της ΕΛ.ΑΣ με πάνοπλους αστυνομικούς, εισβάλλουν στις τρεις τα ξημερώματα, σπάζοντας τις εξώπορτες στα σπίτια δύο συμπολιτών μας, τους οποίους και συλλαμβάνουν μπροστά στα έντρομα μάτια των ανήλικων παιδιών τους. Μετά από την ανάκριση στην Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης –και όχι στη φυσική έδρα που είναι το Δικαστικό Μέγαρο Πολυγύρου– αποφασίζεται η προφυλάκισή τους. Οι δικηγόροι καταγγέλλουν σωρεία παρατυπιών και δικονομικών αυθαιρεσιών και μιλάνε για συνθήκες Κομαντατούρ και βιασμό της δημοκρατίας.

Παρά την κλιμάκωση της κυβερνητικής επίθεσης και την οργανωμένη προσπάθεια ποινικοποίησης του αγώνα, οι κάτοικοι απαντούν ότι είναι ενωμένοι, δυνατοί και αποφασισμένοι να συνεχίσουν τον αγώνα.

Τη Μέρα της Μητέρας, γυναίκες της περιοχής διαμαρτύρονται στις Σκουριές. Η διαμαρτυρία αντιμετωπίζεται με αδικαιολόγητη βία. Δυο τραυματισμοί γυναικών και τρεις συλλήψεις. Ακολουθεί μια δίκη παρωδία, όπου οι πάνοπλοι άντρες της ελληνικής αστυνομίας καταθέτουν ότι απειλήθηκαν και κινδύνεψαν από μια χούφτα γυναίκες.

Το μήνυμα φαίνεται να είναι σαφές. «Ο καθένας μας είναι δυνητικά επικίνδυνος και εχθρός για την αστυνομία», και «όσο

συνεχίζετε να αγωνίζεστε τόσο η καταστολή θα μεγεθύνεται».

Και η αγωνιζόμενη Χαλκιδική απάντησε με μια συγκλονιστική συναυλία για «μια εξόρυξη που δεν θα γίνει ποτέ», όπου χιλιάδες άνθρωποι απέδειξαν ότι η αλληλεγγύη είναι το όπλο των λαών. Εκατοντάδες άνθρωποι δούλεψαν για εβδομάδες, χωρίς τη συνδρομή του Δήμου, της Αστυνομίας, της τροχαίας, χωρίς αρχηγούς, χωρίς εντολείς και εντολοδόχους και κατάφεραν να διοργανώσουν μια τεράστια εκδήλωση χωρίς να δημιουργηθεί το παραμικρό πρόβλημα.

Τον Ιούλιο αποφασίζεται η προφυλάκιση άλλων δύο συναγωνιστών, με γνώμονα τη μαρτυρία αστυνομικού ότι “πιθανολογεί” την ενοχή του ενός, και παρά το γεγονός ότι ο δεύτερος είχε ακλόνητο και επιβεβαιωμένο άλλοθι. Με την απόφαση αυτή κατέρρευσαν και τα τελευταία προσχήματα, καθώς η απόφαση είναι νομικά αστήριχτη (οι κατηγορούμενοι δεν είναι ύποπτοι φυγής ή τέλεσης αδικημάτων, ενώ δεν υπάρχουν και σοβαρές ενδείξεις ενοχής), προσβάλλει το κοινό περί δικαίου αίσθημα και παραπέμπει σαφώς σε πολιτικές εντολές.

Όλοι οι προσωρινά κρατούμενοι αποφυλακίστηκαν μετά από έξι μήνες φυλάκισης για τους πρώτους, και τέσσερις μήνες φυλάκισης για τους δεύτερους. Σήμερα πάνω από 350 κάτοικοι της περιοχής και αλληλέγγυοι είναι υπόδικοι.

Ο ρόλος των ΜΜΕ

Πρωταγωνιστικό ρόλο στην επιχείρηση φίμωσης, συκοφάντησης και στοχοποίησης του κοινωνικού αγώνα ενάντια στις καταστροφικές εξορύξεις παίζουν τα καθεστωτικά ΜΜΕ. Πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, τα μέσα φιλοτεχνούν ένα κλίμα εμφύλιας σύρραξης με πηχυαίους τίτλους στις εφημερίδες και φιλοξενώντας μόνο απόψεις υπέρ της επέκτασης της μεταλλευτικής δραστηριότητας. Έτσι, μια επένδυση που υποστηρίζεται από ελάχιστους κατοίκους και τους εργαζόμενους της Ελληνικός

Χρυσός Α.Ε. παρουσιάζεται ως το “μήλον της έριδος”, που έχει δήθεν διχάσει την τοπική κοινωνία. Οι ρεπόρτερ δεν αναφέρονται ποτέ στο πλήθος επιστημονικών στοιχείων που τεκμηριώνουν το τεράστιο οικολογικό, οικονομικό και κοινωνικό κόστος. Αντίθετα, υιοθετούν πλήρως τη θέση της εταιρείας περί “βιώσιμης ανάπτυξης” και “θέσεων εργασίας”, χωρίς καν να αναφέρονται στη σκανδαλώδη μεταβίβαση της εταιρείας στον κ. Μπόμπολα, και την απώλεια τεράστιων εσόδων για το ελληνικό κράτος.

Ο πρόεδρος της ΕΣΗΕΑ, Δ.Τρίμης, και η πρόεδρος του Β΄ Πειθαρχικού, με δημόσιες δηλώσεις τους κατήγγειλαν τη διαπλοκή στην ενημέρωση και καλούσαν τους δημοσιογράφους να εφαρμόσουν τη δεοντολογία. Επί ματαίω!

Ο τρόπος που προβλήθηκε η εισβολή των MAT στην Ιερισσό τον Μάρτη του 2013, ήταν η αποκορύφωση της προπαγάνδας. Όταν τα MAT εισέβαλαν βίαια στο χωριό, οι ρεπόρτερ μετέδιδαν πως «οι αρχές αναγκάστηκαν να εισβάλλουν μ’ αυτόν τον τρόπο, γιατί οι κάτοικοι αρνήθηκαν και προσπάθησαν να παρεμποδίσουν τις κατ’ οίκον έρευνες», πράγμα που είναι παντελώς αναληθές. Οι ρεπόρτερ των καθεστωτικών ΜΜΕ δεν είδαν ούτε τα δακρυγόνα που έπεφταν μέσα στην αυλή του σχολείου. Όταν οι μαθητές θέλησαν να καταγγείλουν στις κάμερες, ξαφνικά, κάποιοι άρχισαν να κόπτονται για την προστασία των ανηλίκων.

Λίγες μέρες αργότερα, στο μεγαλειώδες συλλαλητήριο της Θεσσαλονίκης, η αστυνομία εντελώς αυθαίρετα απαγόρευσε στους φωτορεπόρτερ να ανέβουν στον Λευκό Πύργο, για να πάρουν πανοραμικά πλάνα. Ο πρόεδρος της Ένωσης Φωτορεπόρτερ ζήτησε εξηγήσεις από την ΕΛ.ΑΣ. και δεν τις έλαβε ποτέ. Μεγάλα μέσα στην ηλεκτρονική τους έκδοση μετέδιδαν πως στην πορεία κατέβηκαν 6.000 άνθρωποι. Στην πραγματικότητα, ήταν πάνω από 20.000 και μια από τις μεγαλύτερες πορείες των τελευταίων χρόνων. Την επομένη είδαμε τα ίδια αυτά ΜΜΕ να κυκλοφορούν με πανάκριβο τετρασέλιδο διαφη-

μιστικό ένθετο της Ελντοράντο.

Είναι προφανές πως στη Χαλκιδική, εκτός από το κράτος δικαίου, παραβιάζεται και η αλήθεια. Τα ΜΜΕ της διαπλοκής λειτουργούν ως προπαγανδιστικός μηχανισμός που πνίγει τη φωνή μας, όταν δεν την αλλοιώνει ή δεν την εξαφανίζει εντελώς.

Τι είναι αυτό που προσπαθούν να πνίξουν; Ποιο είναι το περιβαλλοντικό έγκλημα της ΒΑ Χαλκιδικής; Έγκλημα είναι να ονομάζεις “επένδυση” την καταστροφή πόρων που είναι απαραίτητοι για τη ζωή, και να πλήξεις περιβαλλοντικά μια περιοχή για πάντα. Έγκλημα είναι να καταστρέψεις κάτι που ποτέ ο άνθρωπος δεν μπόρεσε να δημιουργήσει. Έγκλημα είναι να χωροθετείς εξόρυξη στον μεγαλύτερο υδροφορέα της Χαλκιδικής.

Το δόγμα “επενδύσεις με κάθε κόστος”

Ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας, με αφορμή την περίπτωση της Χαλκιδικής, κάνει σαφές ότι η κατεύθυνση της κυβερνητικής πολιτικής κινείται στο δόγμα “επενδύσεις με κάθε κόστος”. Η Πολιτεία, σε ρόλο προστάτη των μεγαλοεπενδυτών, θέτει σε εφαρμογή σειρά πολιτικών προς εξυπηρέτηση των ιδιωτικών επιχειρήσεων και υιοθετεί ακραίες στρατηγικές καταστολής του κοινωνικού κινήματος.

Η κυβέρνηση επιλέγει να επιβάλει μια απόφαση με τη βία. Φοβάται τον πραγματικό και ισότιμο διάλογο; Θέλει να στείλει μήνυμα αποφασιστικότητας στους δυνητικούς επενδυτές - εκμεταλλευτές; Χρησιμοποιεί τη Χαλκιδική για παραδειγματισμό προς “συμμόρφωση” άλλων κινημάτων αντίστασης;

Στη μικρή και, μέχρι πρόσφατα, μάλλον συντηρητική κοινωνία της Χαλκιδικής, ο φόβος και η αδιαφορία έδωσαν τη θέση τους στην αγωνιστικότητα και την αλληλεγγύη. Μια διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης που δεν είναι εύκολη ούτε

χωρίς κόστος. Δεν είναι εύκολη υπόθεση να μην έχεις πάνω απ' το κεφάλι σου το αφεντικό, τον Δήμαρχο, τον αστυνόμο, που να σου λέει τι να κάνεις. Δεν είναι εύκολη υπόθεση να πρέπει να συνομιλήσεις, να ακούσεις, να καταλάβεις και να συνθέσεις απόψεις τόσων ανθρώπων με διαφορετικές πολιτικές θέσεις και φιλοσοφία ζωής.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά από δυο χρόνια συνεχούς ανελέητης κρατικής καταστολής, προπαγάνδας, βίας, πολιτικών διώξεων, εκβιασμών και εκφοβισμών, μια μικρή κοινωνία συνεχίζει να αγωνίζεται για την προστασία του περιβάλλοντος, την ποιότητα ζωής και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Η αλληλεγγύη, η συμμετοχή και η αυτοοργάνωση μετατρέπονται από θεωρητικές έννοιες σε τρόπο ζωής. Ίσως όχι συνειδητά ακόμη. Ίσως, επειδή αυτά είναι τα μόνα όπλα που διαθέτει μια κοινωνία για να αντιμετωπίσει την επίθεση που δέχεται από ένα αυταρχικό κράτος και από ιδιωτικά συμφέροντα.

Για τους αγωνιστές της Χαλκιδικής, η νίκη και η δικαίωση είναι μονόδρομος. Ένας μονόδρομος μακρύς και δύσκολος, με βαρύ τίμημα. Ταυτόχρονα, είναι μια εμπειρία ζωής. Μια διαδικασία ωρίμανσης, πολιτικοποίησης, χειραφέτησης, συνειδητοποίησης, συμμετοχής και αλλαγής φιλοσοφίας ζωής.

Η περίπτωση της Χαλκιδικής, όπως και τόσες άλλες στον κόσμο, κινείται σε πολιτικό, κοινωνικό, φιλοσοφικό και ηθικό επίπεδο. Οι πολίτες βρίσκονται μπροστά σ' ένα απτό και βιωματικό πρόβλημα, που όμως έχει βαθύτερες ρίζες. Η εκμετάλλευση και εμπορευματοποίηση κοινών αγαθών και περιβάλλοντος, που αποτελεί κύριο συστατικό του σημερινού καπιταλιστικού συστήματος, θέτει αργά ή γρήγορα αμείλικτα ερωτήματα στην κοινωνία:

Σε ποιον ανήκουν τα κοινά αγαθά και οι φυσικοί πόροι, ο αέρας, το νερό, τα δάση, η θάλασσα; Στο κράτος; Σε όλους; Σε κανέναν;

Γιατί κοινά αγαθά και περιβάλλον μπορούν να πωλούνται ή

να μεταβιβάζονται σε ιδιωτικές επιχειρήσεις που τα εκμεταλλεύονται με μόνο σκοπό το κέρδος τους; Γιατί το κόστος μεταβιβάζεται στις τοπικές κοινωνίες;

Ποια είναι τα δικαιώματα των επόμενων γενεών;

Στο όνομα ποιας ανάπτυξης φυσικοί πόροι ιδιωτικοποιούνται και η προστασία του φυσικού, πολιτισμικού και κοινωνικού περιβάλλοντος περνά σε δεύτερη μοίρα;

Η περίπτωση της Χαλκιδικής είναι μια μικρογραφία μιας κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης, στα χρόνια της οικονομικής κρίσης, και ενός παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος που δείχνει το πιο απάνθρωπο πρόσωπό του.

Οι κάτοικοι όμως ονειρεύονται μια άλλη ανάπτυξη απ' αυτήν, που προσπαθούν να επιβάλουν οι κυβερνήσεις με τη βία. Ονειρεύονται ένα μέλλον όπου η προστασία του περιβάλλοντος και η βούληση των τοπικών κοινωνιών θα είναι πάνω από τα κέρδη πολυεθνικών εταιρειών. Και είναι αποφασισμένοι να αγωνιστούν μέχρι την τελική νίκη...κι ακόμη παραπέρα.

Το Συντονιστικό Φορέων και Συλλόγων Σταγείρων-Ακάνθου ενάντια στην εξόρυξη χρυσού αποτελείται από πολίτες –μέλη Συλλόγων και Φορέων- που συμμετέχουν ενεργά στον αγώνα ενάντια στην εξόρυξη χρυσού στη Χαλκιδική.

Χυδαιότητα

Landra Lewis

Ανακαλώ τη στιγμή που έχασα την αθωότητά μου.
Όταν, για πρώτη φορά, είδα το κακό.

Δεκαέξι χρονών, με φίλους,
στην κοιλάδα του ανατολικού Κεντάκυ

Κι άλλοι φίλοι, σ' ένα αμάξι μας είπαν
“Πάμε πάνω στο βουνό, να δούμε μια έκρηξη”

Τις ξέραμε από μακριά.
Ένας εκκωφαντικός ήχος και, μετά,
ένα τεράστιο σύννεφο σκόνης σηκώνεται στον αέρα...

Ανηφορίσαμε στον απότομο χωματόδρομο.
Ο “απογυμνωμένος δρόμος” κάποιος τον αποκάλεσε,
φτιαγμένος για να γδύσει το βουνό από το κάρβουνο

Τελικά, φτάσαμε στην κορυφή του βουνού...
αλλά δεν ήταν πραγματικά κορυφή

Τα νεαρά μου μάτια είδαν στον ορίζοντα,
το πιο επίπεδο κομμάτι γης που είχαν αντικρύσει ποτέ,
προσπαθώντας να καταλάβουν τι ήταν αυτό που έβλεπαν.

“Τι απέγινε το υπόλοιπο βουνό;” ρώτησα,
κανέναν συγκεκριμένα, γιατί δεν πίστευα
ότι θα μπορούσε κανένας να ξέρει
πώς η κορυφή ενός βουνού
μπορούσε έτσι απλά να εξαφανιστεί

“Το αποκεφάλισαν” είπε κάποιος
“Αλλά, που είναι;”

Ο νους και τα μάτια μου είχαν αποσυνδεθεί
Ο νους μου ήξερε ότι ένα βουνό δεν έπρεπε να είναι έτσι
Αλλά τα μάτια έβλεπαν την πραγματικότητα

Εδώ κι εκεί, πάνω σε εκείνη τη μεγάλη ισοπεδωμένη γη
υπήρχε ένα ψηλό, σκελετωμένο φυτό

“Τι είν’ αυτό;” ζήτησα να μάθω.
“Αυτό είναι εκχέρωση”, είπε ένα αγόρι,
περήφανο που ήξερε μια πρωτευουσιάνικη λέξη

Τρικλίζοντας ακόμα σε ‘κεινο το μέρος
ανάμεσα στα μάτια και το νου,
ακολούθησα τους άλλους στο χείλος του χαμένου βουνού

Τώρα μπορούσα να δω που είχε πάει η κορυφή του βουνού
Γέμισε την κοιλάδα ανάμεσα σ’ αυτό το βουνό
και στο επόμενο, που ακόμα έστεκε
σαν περήφανο βυζί που κοιτούσε τον ουρανό

“Θα τ’ ανατινάξουν αυτό”, είπε ένα από τα παιδιά.
“Τρυπάνε κάθε πενήντα πόδια γύρω από το βουνό,
μετά γεμίζουν τις τρύπες με δυναμίτη και το ανατινάζουν”
“Αλλά τι θα γίνει με τα μικρά ζώα που ζουν εκεί;”

Τώρα ξαναγύρισε εκείνο το αποσυνδεδεμένο αίσθημα
ανάμεσα στα αυτιά και το νου,
γιατί αυτό που περιέγραφε, δεν μπορεί να γίνει!

Ένωσα τη γη να τρέμει κάτω από τα πόδια μου,
και σκέφτηκα ότι ήταν η σύγχυση,
που αισθανόμουν ανάμεσα στα μάτια, τα αυτιά και το νου

Και εκεί, ακριβώς μπροστά στα αθώα μου μάτια,
ολόκληρη η κορυφή του βουνού σηκώθηκε στον ουρανό
Παράξενο, πώς αιωρήθηκε εκεί,
σαν να ήθελε να γραπωθεί από τη ζωή

Ανάμεσα στους πρόποδες και την κορυφή του βουνού,
που τώρα, για μια στιγμή, αιωρούνταν ψηλά,
μπορούσα να δω τη μοίρα άλλων βουνοκορφών

Είχα ακούσει για χυδαίες ταινίες και βιβλία,
αλλά τώρα γνώρισα τη χυδαιότητα

Χυδαιότητα είναι να βλέπεις αυτό
που κανένα μάτι δεν πρέπει ποτέ να δει

Για μια στιγμή, πίστεψα ότι η κορυφή
θα ξανα-θρονιαστεί στη θέση της
Αλλά, μετά, άκουσα πέτρες να καταρακυλούν
στις πλαγιές του βουνού

Η κορυφή έμοιαζε να σπάει σε κομμάτια
και να πέφτει σε αργή κίνηση,
έως ότου υπήρχαν μόνο σωροί από χαλίκια,
εκεί όπου στιγμές πριν,
ένα βουνό ζούσε την αρχέγονή ζωή του

Δάκρυα έπεσαν στα πόδια μου,
πάνω στη σκόνη που,
για εκατομμύρια χρόνια,
ήταν κρυμμένη μέσα στο βουνό.

Ήξερα ότι η γη έκλαιγε μαζί μου.
Και ήξερα ότι είχα δει με τα μάτια μου
το απόλυτο κακό

Εκείνη τη στιγμή, ένας άνθρωπος της πράξης γεννήθηκε, και μαζί με την πράξη γεννιέται η ελπίδα.

Μετάφραση: Μ.Μ.Γ. και Θεώνη

Η **Landra Lewis** ζει στους πρόποδες των Απαλάχιων Όρων στο Kentucky της Αμερικής και αγωνίζεται για περιβαλλοντική και κοινωνική δικαιοσύνη.

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟ-ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΕΡΑ

Ιδιωτικοποίηση των υδάτων: Διεθνής εμπειρία και μερικές σκέψεις για την Ελλάδα

Δημήτρης Ζήκος

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 ξεκίνησε μια γενικότερη υποχώρηση σε παγκόσμιο επίπεδο του κοινωνικού κράτους και των δημόσιων υπηρεσιών που αυτό προσφέρει. Ήταν επόμενο οι επιχειρήσεις ύδρευσης να βρεθούν στο στόχαστρο των αυξανόμενων πιέσεων για ιδιωτικοποιήσεις. Πράγματι, από τη δεκαετία του 1990 πολιτικές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας, αλλά και εθνικές κυβερνήσεις, υποστήριξαν εμφανώς την ανάληψη επιχειρήσεων ύδρευσης από τον ιδιωτικό τομέα, στο όνομα της οικονομικής εξυγίανσης προβληματικών επιχειρήσεων. Όπου αυτό δεν ήταν αρκετό, επιστρατεύτηκαν επιχειρήματα περί προστασίας του πόρου από την υπερκατανάλωση, ή για την ανάγκη ύπαρξης ελεύθερου ανταγωνισμού απέναντι στα υπάρχοντα "κρατικά μονοπώλια" του νερού. Σήμερα, μετά από 25 χρόνια αποτυχημένων γενικά προσπαθειών ιδιωτικοποίησης, μπορούμε να υποστηρίξουμε με σιγουριά ότι το συγκεκριμένο υπόδειγμα σχετικά με τη διαχείριση και ιδιοκτησία του νερού, απλά δεν λειτουργεί. Οι λόγοι για την αποτυχία αυτή είναι πολλαπλοί και δεν μπορούν να αναλυθούν ενδελεχώς σε αυτό το άρθρο. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι στην περίπτωση του νερού, η ανάμειξη του ιδιωτικού τομέα ξεπερνάει ιδεολογικές και οικονομικό-πολιτικές προσεγγίσεις και συναντά εμπόδια που προκαλούνται από την ίδια τη φύση του νερού, αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σαν φυσικού πόρου.

Χαρακτηριστικά του νερού ως πόρου

Το νερό σαν φυσικός πόρος, αλλά κατ' επέκταση και οι υπηρεσίες παροχής του, διέπονται από πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που το διαφοροποιούν από άλλα αγαθά που χαρακτηρίζονται ως Δημόσια ή Ιδιωτικά. Επιπλέον, το νερό έχει πολλαπλές χρήσεις και αξίες που είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να εκτιμηθούν με χρηματικές μονάδες και να αξιολογηθούν με αντικειμενικό τρόπο. Για παράδειγμα,

- είναι απαραίτητο κι αναντικατάστατο για οικιακή, αγροτική και βιομηχανική χρήση, όπως πόση, πότισμα, πλύσιμο, επεξεργασία προϊόντων,

- προσφέρεται για αναψυχή και σχετικές οικονομικές δραστηριότητες, όπως ιαματικά λουτρά, ράφτινγκ, ψάρεμα, τουρισμό,

- συνδέεται με πολιτισμικά χαρακτηριστικά περιοχών, ιδιαίτερες παραδόσεις και τοπικές ιστορίες (π.χ Κασταλία πηγή στους Δελφούς),

- συντηρεί πλούσια και ευαίσθητα οικοσυστήματα και αλληλεπιδρά ουσιαστικά σε περιβάλλοντα που έχουν μακράιωνη ανθρώπινη παρουσία (π.χ στα νησιά του Αιγαίου),

- Ο αποκλεισμός από τη χρήση του, μπορεί να προκαλέσει ακόμα και θάνατο, και σίγουρα προκαλεί ζητήματα δημόσιας υγείας (π.χ οι συνέπειες διακοπής της ηλεκτροδότησης απέχει παρασάγγας από τις συνέπειες διακοπής της υδροδότησης),

- υπάρχει γενικότερα μια ασυμβατότητα μεταξύ της ίδιας της ιδέας του πώς λειτουργεί μια ιδιωτική επιχείρηση και της ανάγκης να προστατευτεί αυτός ο πολύτιμος και σπάνιος πόρος.

Μια ιδιωτική επιχείρηση, ένα περίπτερο για παράδειγμα, προσπαθεί να πουλήσει περισσότερα προϊόντα για να αυξήσει τα κέρδη του. Αν μια ιδιωτική εταιρεία κάνει το ίδιο, θα εξαντλήσει την ποσότητα και ποιότητα του πόρου. Ο μόνος τρόπος που της μένει για αύξηση της κερδοφορίας της, θα είναι νομοτελει-

ακά η αύξηση της τιμής του πόρου, ή η μείωση του κόστους παραγωγής του (π.χ λιγότερες επενδύσεις για συντήρηση δικτύου),

- τέλος, ένα κοινό πρόβλημα σε όλες τις προσπάθειες ιδιωτικοποίησης αγαθών που μέχρι πρόσφατα θεωρούνταν δημόσια είναι ότι οι πολίτες, μέσω δημόσιων επενδύσεων, πλήρωναν για δεκαετίες τεράστια έργα υποδομής (π.χ φράγματα, δίκτυο, καθαρισμό). Το κόστος αυτών των επενδύσεων δεν συνυπολογίζεται στην πώληση μιας δημόσιας επιχείρησης. Αν πάλι ο έλεγχος των υποδομών παραμένει στο δημόσιο, τα πράγματα γίνονται ακόμα χειρότερα, καθώς οι πολίτες αναλαμβάνουν το δυσβάσταχτο κόστος συντήρησης και επέκτασης των υποδομών, και στη συνέχεια ξαναπληρώνουν τις υπηρεσίες σε ιδιώτες που χρησιμοποιούν το δημόσιο δίκτυο.

Το νερό ως κοινό αγαθό

Αρχίζοντας, θέλω να εισαγάγω την έννοια του νερού ως «Κοινό» αγαθό, κι όχι δημόσιο ή ιδιωτικό. Θα χρησιμοποιήσω τον ορισμό της Νομπελίστριας των οικονομικών το 2009, Έλινορ Όστρομ:

«[Κοινό] είναι ένα φυσικό ή ανθρώπογενές σύστημα πόρων, το οποίο είναι αρκετά μεγάλο, ώστε να είναι δύσκολο (όχι όμως αδύνατο), να εξαιρέσεις πιθανούς χρήστες από τα οφέλη της χρήσης του».¹¹

---

11. Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons*, Cambridge: Cambridge University Press, p.90.

Τι σημαίνει αυτό; Ας δούμε τον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 1: Δημόσια, Ιδιωτικά, Συνδρομητικά και Κοινά αγαθά.

	Subtractability (Rivalry) («ανταγωνιστικότητα»)	
	<i>Low/Χαμηλή</i>	<i>High/Υψηλή</i>
Excludability (αποκλεισμός χρήσης) <i>No/Όχι</i>	Public Goods Δημόσια Αγαθά Toll(club)	Common Goods Κοινά αγαθά Private Goods
	Goods Συνδρομητικά αγαθά	Ιδιωτικά αγαθά
<i>Yes / Ναι</i>		

Ostrom *et al*, 1994, p7.¹²

Το χαρακτηριστικό της “ανταγωνιστικότητας” αναφέρεται στο αν η “κατανάλωση” του αγαθού ή της υπηρεσίας από ένα χρήστη μειώνει ή όχι το πόσο από αυτό το αγαθό που παραμένει διαθέσιμο για τους υπόλοιπους. Ο “αποκλεισμός χρήσης” από την άλλη, αναφέρεται στο κατά πόσο ένας πιθανός καταναλωτής μπορεί να αποκλειστεί από τη χρήση του παρεχόμενου αγαθού. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, η Εθνική Άμυνα ή ο Αέρας για παράδειγμα αποτελούν δημόσια αγαθά, καθώς όσοι και να τα χρησιμοποιήσουν δεν μειώνεται η διαθέσιμη ποσότητα, ενώ είναι αδύνατο να αποκλείσεις κάποιον από τις ωφέλειές τους. Αντίθετα, ένα σπίτι που μου ανήκει, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ιδιωτικού αγαθού. Αν το χρησιμοποιήσει άλλος, δεν υπάρχει πια χώρος για εμένα και την οικογένεια μου. Μπορώ όμως να αποκλείσω άλλους από το να το χρησιμοποιούν. Σύμφωνα μ’ αυτήν τη λογική, συνδρομητι-

12. Ostrom E., Gardner R. and Walker J. 1994, *Rules, Games and Common-Pool Resources*, University of Michigan Press, Ann Arbor, p.7.

κό αγαθό είναι ένα τένις κλαμπ ή η συνδρομητική τηλεόραση. Τα κοινά αγαθά τέλος, όπως τα δάση, τα ιχθυαποθέματα και το νερό αποτελούν τυπικά παραδείγματα κοινών αγαθών. Από την μια, η χρήση τους μειώνει τη διαθεσιμότητα του αγαθού για άλλους, ενώ είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αποκλείσεις κάποιους από τη χρήση τους.

Η “φύση” του αγαθού, όπως την ορίζουμε εδώ, διαφοροποιείται από την έννοια της ιδιοκτησίας ή της διαχείρισης. Ωστόσο, συνδέονται. Ο Αμερικάνος οικονομολόγος Daniel Bromley χρησιμοποιεί τις ίδιες παραμέτρους του “αποκλεισμού” και της “ανταγωνιστικότητας”, για να ορίσει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας (property rights) και να τα κατηγοριοποιήσει σε τέσσερις κατηγορίες (ελεύθερα, δημόσια, κοινά, ιδιωτικά), ανάλογα σε ποιον ανήκει το αγαθό ή η υπηρεσία, ποιος τη διαχειρίζεται, ποιος έχει πρόσβαση και δικαιώματα χρήσης.¹³ Τα κοινά δικαιώματα ιδιοκτησίας, σύμφωνα με τον ίδιο, κατέχονται από μια ομάδα ατόμων συνεταιριστικά, οι οποίοι έχουν άμεσο συμφέρον από τη χρήση του, όχι με τη στενή έννοια του οικονομικού συμφέροντος, αλλά αντίθετα, με την έννοια του ευρύτερου κοινωνικό/οικονομικού συμφέροντος (π.χ. ως μέλη της ίδιας κοινότητας). Ο συνεταιρισμός αυτός ελέγχει με μηχανισμούς της επιλογής του ποιοι ωφελούνται από το αγαθό, ποιοι έχουν πρόσβαση, πώς γίνεται η διαχείριση, τι αποφάσεις λαμβάνονται. Σε τέτοιες περιπτώσεις υπάρχει η βέλτιστη δυνατότητα διαχείρισης κρίσεων, αλλά και αποφυγής συγκρούσεων μεταξύ των χρηστών, καθώς τα οφέλη αφορούν σε όλους. Οι κανόνες που διέπουν τη χρήση του πόρου ή της υπηρεσίας συναποφασίζονται από τους ίδιους τους ωφελούμενους, και η επιβολή των κοινών αποφάσεων είναι ευκολότερη, καθώς έχει την απαραίτητη νομιμοποίηση. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των Κοινών αγαθών είναι η ενεργή συμμετοχή των χρηστών

---

13. Bromley, D. W. 1991. *Environment and Economy: Property Rights and Public Policy*. Cambridge, MA: Blackwell Pub.

στη διαχείρισή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στην Ελλάδα είναι η διαχείριση των καναλιών άρδευσης μεταξύ των μελών μιας κοινότητας.

Η “φύση” του νερού ως κοινό αγαθό, αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ως φυσικός πόρος, έχουν ως αποτέλεσμα την κατά συντριπτική πλειοψηφία δημόσια διαχείρισή του (κυρίως σε επίπεδο δήμων), παγκόσμια, αλλά και στην Ευρώπη, παρόλο που τα τελευταία χρόνια συντελέστηκε ένα κύμα ιδιωτικοποιήσεων. Η εμπειρία που υπάρχει όμως μέχρι τώρα, δεν συνηγορεί υπέρ της συνέχισης των ιδιωτικοποιήσεων. Παρά την πρόσφατη ρητορική για την ανάγκη ιδιωτικοποίησης του νερού που ακούγεται στην Ελλάδα, το ρεύμα που παρατηρείται στην Ευρώπη είναι μάλλον αντίθετο.

Διεθνείς εμπειρίες

Καθόλου τυχαία, ήδη από το 2004, η Ολλανδική κυβέρνηση απαγόρευσε την ιδιωτικοποίηση του τομέα ύδρευσης. Οι Ιταλοί, σε δημοψήφισμα το 2011, ψήφισαν σε ποσοστό 95% κατά της ιδιωτικοποίησης του νερού και της εκμετάλλευσης των δικτύων. Το 2012, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ιταλίας αποφάνθηκε ότι θα είναι αντισυνταγματική οποιαδήποτε μελλοντική νομοθεσία επιχειρήσει να ιδιωτικοποιήσει δημόσιες υπηρεσίες κοινών αγαθών. Στην Κοτσαμπάμπα της Βολιβίας, δόθηκαν μάχες για το νερό που είχε ιδιωτικοποιηθεί, ακόμα και το βρόχινο, και έφεραν το τέλος της επέλασης των ιδιωτικοποιήσεων στη χώρα. Ας δούμε πιο αναλυτικά χαρακτηριστικά παραδείγματα ιδιωτικοποιήσεων στην Ευρώπη.

Παρίσι, Γαλλία

Ο Δήμος τους Παρισιού είναι από τους πλέον έμπειρους σε θέματα ιδιωτικής διαχείρισης υδάτων. Οι Veolia και Suez, δυο από τις γαλλικές εταιρείες που κυριαρχούν παγκοσμίως στον τομέα της διαχείρισης των δικτύων ύδρευσης, είχαν τη διαχείριση του συστήματος ύδρευσης του Παρισιού από το 1985. Όμως, πολλά προβλήματα οδήγησαν το δημοτικό συμβούλιο της πόλης να λάβει την απόφαση το 2008 να μην ανανεώσει τη σύμβαση με τις δυο εταιρείες. Δημιούργησε τη δημοτική εταιρεία Eau de Paris και έθεσε υπό την εποπτεία του τη λειτουργία του συστήματος από το 2010. Η μετάβαση επιτεύχθηκε χωρίς καθυστερήσεις και με αξιοθαύμαστα αποτελέσματα, όπως

- η αυξημένη διαφάνεια στις αποφάσεις και την οικονομική διαχείριση,

- οικονομικά κέρδη (σχεδόν 15% εξοικονόμηση και 35 εκατομμύρια ευρώ τον πρώτο χρόνο, μείωση τιμολογίων κατά 8% τα επόμενα χρόνια),

- προστασία των υδάτινων πόρων. Συνολικά, η ενοποίηση των κατακερματισμένων τμημάτων του συστήματος ύδρευσης οδήγησε σε μια πιο αποτελεσματική, συνεκτική και βιώσιμη οργάνωση, με έμφαση σε πολιτικές προστασίας των υδάτινων πόρων, την έρευνα και την καινοτομία, καθώς και σε δράσεις ευαισθητοποίησης των πολιτών. Οι άμεσες εξοικονομήσεις που επετεύχθηκαν, απέδειξαν ότι οι δύο ιδιωτικές επιχειρήσεις, Suez και Veolia, αποσπούσαν υπερβολικά κέρδη. Ο νέος δημόσιος φορέας τερμάτισε την οικονομική αδιαφάνεια, που χαρακτήριζε την ιδιωτικοποίηση, και απέδειξε ότι η “επαναδημοτικοποίηση” δεν αφορά μόνο στη μεταφορά ιδιοκτησίας και τον έλεγχο της διαχείρισης, αλλά ότι έχει και άμεσο αντίκτυπο στις γενικότερες πολιτικές για το νερό, τη βελτίωση των περιβαλλοντικών προτύπων, και την επίτευξη άλλων στόχων δημόσιου ενδιαφέροντος.

Είναι σημαντικό ότι η κίνηση αυτή δεν υπήρξε αποτέλεσμα

πίεσης από τους πολίτες, αλλά ήταν πολιτική επιλογή της τοπικής αυτοδιοίκησης, βασισμένη πρωτίστως σε οικονομικά κριτήρια.

Βερολίνο, Γερμανία

Η περίπτωση της Γερμανίας είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, καθώς τα τελευταία χρόνια είναι η χώρα που σε μεγάλο βαθμό υπαγορεύει τις Ευρωπαϊκές πολιτικές, και όσον αφορά στην Ελλάδα, διατηρεί σημαίνοντα ρόλο στις κινήσεις που γίνονται για την «εξυγίανση» της Οικονομίας. Στη Γερμανία λοιπόν, σχεδόν το σύνολο του τομέα ύδρευσης ανήκει σε δημόσιους φορείς, ενώ ακόμα και όταν σε κάποιες περιοχές τη διαχείριση έχουν ιδιωτικές εταιρείες, αυτές ελέγχονται άμεσα από την τοπική αυτοδιοίκηση. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Βερολίνου.

Στο Βερολίνο οι υπηρεσίες ύδρευσης ιδιωτικοποιήθηκαν μερικώς το 1999. Υπήρξε συμφωνία για μη αύξηση τιμολογίων για τέσσερα χρόνια. Αμέσως μετά, το 2004, υπήρξε αύξηση της τάξης του 15% και στη συνέχεια 20%. Οι θέσεις εργασίας μειώθηκαν και οι υπηρεσίες δεν βελτιώθηκαν. Μέσα σε δέκα χρόνια οι επενδυτές (RWE, Veolia) έκαναν απόσβεση του κόστους κτήσης της εταιρείας υδάτων. Αντίθετα, ο Δήμος που είχε κέρδη 168 εκατομμύρια ευρώ το 1997 βρέθηκε να χάνει 10 εκατομμύρια ευρώ το 2003. Το 2011 οι πολίτες του Βερολίνου σε μια πολύ σημαντική κίνηση, πρώτη του είδους σε αυτό το πλαίσιο, αφού συγκέντρωσαν υπογραφές, ζήτησαν δημοψήφισμα απαιτώντας τη δημοσιοποίηση των λεπτομερειών της συμφωνίας μερικής ιδιωτικοποίησης. Η τοπική κυβέρνηση προσπάθησε, δημοσιοποιώντας κάποια στοιχεία από το 2009, να αποτρέψει το δημοψήφισμα, χωρίς όμως επιτυχία. Τελικό αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτής ήταν η αποχώρηση αρχικά της RWE και πρόσφατα, τον Μάιο του 2013, η ανακοίνωση αποχώρησης της

Veolia και η επαναδημοτικοποίηση του νερού. Όχι όμως χωρίς κόστος. Το σπάσιμο του συμβολαίου που έληγε το 2028 κόστισε στον Δήμο στην περίπτωση της RWE 650 εκατομμύρια, και ανάλογο ποσό πρόκειται να είναι και για τη Veolia.

Αν και από οικονομικής απόψεως οι πειραματισμοί με την ιδιωτικοποίηση του νερού κόστισαν ακριβά στους Βερολινέζους, μας προσφέρουν ένα πολύτιμο παράδειγμα. Οι πιέσεις των πολιτών, ακόμα και ενάντια στις αποφάσεις της τοπικής κυβέρνησης, μπορούν να αποφέρουν καρπούς. Η επιτυχία μάλιστα αυτής της μαζικής κινητοποίησης άνοιξε την όρεξη στους Βερολινέζους, που τον Νοέμβριο του 2013 πραγματοποίησαν δημοψήφισμα για την επανάκτηση του τομέα της ενέργειας από τις ιδιωτικές εταιρείες, και κυρίως από το Σουηδικό γίγαντα Vatenefall, αντίστοιχο της Veolia στον τομέα της ενέργειας. Αν και το 83% των ψηφισάντων ζήτησαν την επαναδημοτικοποίηση της ενέργειας, η υπερψήφιση από το 25% του συνολικού πληθυσμού δεν επετεύχθει (για 21.000 ψήφους), κι έτσι η Vatenefall κέρδισε αυτήν τη μάχη.

Αγγλία

Το Αγγλικό μοντέλο είναι μοναδικό, καθώς δεν υπάρχει άλλη χώρα που να έχει ιδιωτικοποιήσει πλήρως τις υπηρεσίες ύδρευσης και αποχέτευσης. Οι ιδιωτικοποιήσεις που έγιναν κατά την περίοδο 1989-1993 είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση της τιμής του νερού, σε πρώτη φάση κατά 50%, και συνολικά κατά 245% μέχρι το 2006. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες ύδρευσης υποβαθμίστηκαν καθώς οι εταιρείες, προκειμένου να μην χάσουν από την κερδοφορία, περιόρισαν στο ελάχιστο δυνατό τις επενδύσεις σε έργα υποδομής (αν και σε άλλους τομείς σχετικούς με κερδοφορία, οι επενδύσεις αυξήθηκαν). Θεσπίστηκε Ρυθμιστική Αρχή Υδάτων, η οποία όμως δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τις τιμές. Ούτε μπόρεσε να εξασφαλίσει τις

αναγκαίες επενδύσεις από τις ιδιωτικές εταιρείες. Το αποτέλεσμα ήταν, όταν οι βασικές υποδομές άρχισαν να παρουσιάζουν σημαντικά λειτουργικά προβλήματα, να χορηγηθούν κονδύλια από τον κρατικό προϋπολογισμό. Όπως αναφέρουν διάφορες μελέτες, τα φτωχότερα νοικοκυριά υπέφεραν ιδιαίτερα από τις αυξήσεις τιμών και τις νέες πολιτικές των εταιρειών ύδρευσης. Το ενδιαφέρον είναι ότι στη Σκωτία, που επέλεξε να διατηρήσει το δημόσιο χαρακτήρα του νερού, οι τιμές έχουν παγώσει από το 2009, και το κόστος για τους καταναλωτές είναι αισθητά μικρότερο, χωρίς να υπάρχουν διαφορές σε θέματα απόδοσης και αποδοτικότητας σε σχέση με την Αγγλία.

Από το παράδειγμα της Αγγλίας διαπιστώνουμε ότι δυο μύθοι για την ιδιωτικοποίηση του νερού καταρρίπτονται. Πρόκειται για τον μύθο του ελεύθερου ανταγωνισμού και τον μύθο σχετικά με την αυξανόμενη αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών, που υποτίθεται ότι επιτυγχάνονται μέσω ιδιωτικών επενδύσεων. Αναφορικά με τον πρώτο μύθο, το δημόσιο μονοπώλιο απλά αντικαταστάθηκε από ιδιωτικό, σε μια άγρια όμως μορφή του, καθώς το κέρδος των ιδιωτών επενδυτών αποτελεί πρώτη προτεραιότητα. Σχετικά με τον δεύτερο μύθο, αυτό που έγινε στην πραγματικότητα είναι ότι οι ιδιωτικές εταιρείες απέφυγαν συστηματικά μεγάλες επενδύσεις χωρίς να έχουν εγγυήσεις τεράστιου κέρδους.

Τι θα γίνει στην Ελλάδα;

Στην Ελλάδα η πορεία φαίνεται προαποφασισμένη. Η ΕΥ-ΔΑΠ και η ΕΥΑΘ είναι επίσημα προς πώληση. Κινήσεις σε τοπικό επίπεδο δείχνουν ότι οι ιδιωτικοποιήσεις θα προχωρήσουν ακόμα και σε χωριά, όπως για παράδειγμα στη Νάξο, όπου προβλέπεται η ενοποίηση δικτύων, ακόμη και σε αυτόνομη χωριά με κοινοτική διαχείριση. Το νερό άρδευσης φαίνεται να αποτελεί επίσης στόχο (π.χ εμπλοκή ΔΕΥΑΜΒ στη Μαγνησία αναφορικά με την άρδευση των χωριών του Πηλίου).

Επιπλέον, βάσει των θεωρητικών προσεγγίσεων που ανέφερα, αλλά και των διεθνών εμπειριών, μπορούμε να ριψοκινδυνέψουμε μια γενικευμένη πρόβλεψη για το τι θα συμβεί στην Ελλάδα τα επόμενα χρόνια, όχι μόνο με το νερό ύδρευσης, αλλά και με άλλους υδάτινους πόρους, όπως τα ιαματικά λουτρά, το νερό άρδευσης κλπ.

Θα χρησιμοποιήσω ένα υπεραπλουστευτικό παράδειγμα, για να τονίσω το σημείο που θέλω.

Έχω ένα πηγάδι στο χωράφι μου, το νερό του οποίου χρησιμοποιούμε με την οικογένεια μου για να πιούμε, να μαγειρέψουμε, να πλυθούμε και να κάνουμε μπουγάδα, αλλά και για να ποτίσω τα ζώα μου και τα χωράφια μου. Κατά καιρούς δίνω και λίγο νερό στον γείτονα και σε άλλους συγγενείς, καθώς το δικό τους πηγαδίσιο νερό είναι κακής ποιότητας. Γύρω από το πηγάδι η γυναίκα μου έχει φτιάξει έναν μικρό ανθόκηπο, το χωράφι είναι γεμάτο πουλιά που σταματούν για να πιούν νερό, και κατά καιρούς τα παιδιά μου πάνε εκεί για κυνήγι με φίλους τους. Υπάρχει όμως ένα πρόβλημα. Για να συντηρήσω το πηγάδι και το όλο σύστημα χρειάζομαι 1.000 ευρώ τον χρόνο. Κατά καιρούς οι γείτονες και η οικογένεια βοηθάνε, αλλά κατά κανόνα πρέπει να βρίσκω τα λεφτά αυτά πουλώντας την παραγωγή μου στην αγορά. Μια χρονιά όμως, τα πράγματα πήγαν πολύ άσχημα και δυσκολεύομαι πια να βρω τα 1.000 ευρώ. Και τότε εμφανίζεται ένας αγοραστής και προτείνει να αγοράσει το πηγάδι. Θα μου δώσει 500 ευρώ και δεν θα είμαι πια εγώ

υπεύθυνος για τη συντήρηση του! Το μόνο που πρέπει να κάνω είναι να του δίνω 50 ευρώ τον χρόνο και να αγοράζω το νερό. Καλή συμφωνία σκέφτομαι και αμέσως παραχωρώ το πηγάδι. Αμέσως όμως με ειδοποιεί ότι τα έξοδα είναι πολλά και τα 50 ευρώ τον χρόνο είναι λίγα, κι έτσι αποφασίζουμε από κοινού να πληρώνω 100 ευρώ. Και πάλι, μόνο και μόνο που θα γλιτώνω τα 1000 ευρώ τον χρόνο, η συμφωνία είναι ελκυστική. Τα προβλήματα όμως άρχισαν, και για να δούμε πώς θα καταλήξουν:

Πίνακας 2: Το παράδειγμα του πηγαδιού

Χρόνος	Εγώ	Αγοραστής
0	+500 (έσοδα από πώληση πηγαδιού)	-500 (κόστος αγοράς πηγαδιού)
1	-100 (αγορά νερού) + 1000 (μη συντήρηση πηγαδιού)	+100 (πώληση νερού)
2	-100 + 1000	+100
3	-100 + 1000	+100
4	-100 + 1000	+100
....	...	...
10	-100 + 1000	+100
Σύνολο	+9500	+500
11	-500 (επαναγορά πηγαδιού) -10000 (συντήρηση σχεδόν κατεστραμμένου πηγαδιού ελλείψει επένδυσης από αγοραστή)	+500 (πώληση πηγαδιού)
Αποτέλεσμα	-1000	+1000

Αν το κόστος ήταν μόνο αυτό, και μέσα στο γενικότερο κλίμα αναδιανομής εισοδημάτων προς όφελος του κεφαλαίου υπήρχε αυτή η σχέση του -1000/+1000, ίσως άξιζε να συζητη-

θεί το ενδεχόμενο, έστω και αναφορικά με την “ευκολία” που μου προσέφερε. Δυστυχώς όμως, στον παραπάνω πίνακα δεν συνυπολογίζονται και άλλα κόστη, ίσως ακόμα σημαντικότερα:

- Αν μια γάτα πέσει στο πηγάδι και το μολύνει, καθώς ο νέος ιδιοκτήτης δεν το συντηρεί πλέον, κι εγώ και η οικογένεια μου αρρωστήσουμε, με αποτέλεσμα να επιβαρυνθούμε με έξοδα γιατρών.
- Ο κήπος της γυναίκας μου ξεράθηκε και δεν συναντιέται πια εκεί με τις φίλες της, καθώς ο νέος ιδιοκτήτης έκρινε ότι η συντήρηση του κήπου είναι μη οικονομικά προσοδοφόρα.
- Τα παιδιά μου έχασαν τους φίλους τους, καθώς μετά το επεισόδιο με τη γάτα ο ιδιοκτήτης έφραξε το πηγάδι και τα πουλιά δεν μπορούν πια να πιούν νερό, έτσι έφυγαν και τα παιδιά έπαψαν να πηγαίνουν εκεί για κυνήγι.
- Οι γείτονες και συγγενείς δεν μου μιλάνε πια, γιατί όταν χρειάστηκαν νερό τους είπα να πάνε να αγοράσουν κι αυτοί, όπως ακριβώς κάνω κι εγώ.
- Ο παππούς μου πέθανε από το μαράζι του, καθώς ποτέ δεν μπόρεσε να πιστέψει ότι πούλησα το πηγάδι που έχτισε ο δικός του παππούς με τόσο κόπο, για να το αφήσει στα παιδιά του να το καμαρώνουν.

Φοβάμαι ότι αυτό θα γίνει και στην Ελλάδα. Πώληση δημόσιων και δημοτικών επιχειρήσεων, με επιχείρημα την οικονομική τους εξυγίανση, αλλά και την “προστασία” του πόρου. Συνεχείς αυξήσεις τιμολογίων με δικαιολογία τις αυξημένες ανάγκες για επενδύσεις, αλλά και τη μείωση της κατανάλωσης ή/και την επίτευξη κερδοφορίας. Μείωση της ποιότητας των υπηρεσιών και αδιαφάνεια. Τέλος, επιστροφή των επιχειρήσεων στο δημόσιο με υψηλότερο τίμημα και αισθητά υποβαθμισμένων. Φοβάμαι ότι αν ένα τέτοιο σενάριο επιβεβαιωθεί, οι επιπτώσεις θα είναι τρομακτικές, ιδιαίτερα σε νησιά (δυσκολία κερδοφορίας, ευαίσθητα οικοσυστήματα, τουρισμός και γεωρ-

γία σαν άξονες της οικονομίας). Και ίσως οι επιπτώσεις να είναι μη αναστρέψιμες. Τι μπορεί όμως να γίνει, για να αποφευχθεί το παραπάνω σενάριο;

Συμπεράσματα

Δυστυχώς δεν υπάρχει μια μαγική λύση που να εξασφαλίζει τον έλεγχο του νερού από τους χρήστες του. Όμως, όπως δείχνουν τα λίγα παραδείγματα που ανέφερα, υπάρχουν πολλοί δρόμοι. Στην Ελλάδα, το παράδειγμα μάλλον δίνει η Θεσσαλονίκη μέσω της Κίνησης 136, που προσπαθεί να επιτύχει την εξαγορά του 51% της ΕΥΑΘ από τους κατοίκους της πόλης, μέσω συνεταιρισμών σε επίπεδο γειτονιάς, και της ακόλουθης μη κερδοσκοπικής διαχείρισης και δημοκρατικού ελέγχου της από αυτούς τους συνεταιρισμούς. Η επιτυχία ή όχι αυτού του εγχειρήματος, θα θέσει το παράδειγμα για μελλοντικές κινήσεις σε άλλες πόλεις της Ελλάδας. Ειδικότερα, μετά την κατάρρευση της κυβερνητικής επιχειρηματολογίας περί μνημονιακών υποχρεώσεων κι Ευρωπαϊκών οδηγιών, αλλά και της επερχόμενης γνωμοδότησης του Συμβουλίου της Επικρατείας -που πιθανώς να ακυρώσει την ήδη αποφασισμένη διαδικασία πώλησης-, σε συνδυασμό με δημοσκόπηση στον Δήμο Θεσσαλονίκης, όπου φαίνεται ότι το 76% των ερωτηθέντων είναι ενάντιοι στην πώληση της ΕΥΑΘ, το διεθνές ενδιαφέρον στρέφεται στην έκβαση αυτής της προσπάθειας. Η υποστήριξη της μάλιστα από τοπικούς φορείς, δήμους και την Περιφερειακή Ένωση Δήμων Κεντρικής Μακεδονίας, δίνει έναν ασυνήθιστο, για την Ελλάδα, τόνο κοινής προσπάθειας μεταξύ των πολιτών και των τοπικά εκλεγμένων αντιπροσώπων τους. Κινήσεις πολιτών ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του νερού ξεπηδούν σε κάθε πόλη και χωριό.

Όπως προανέφερα υπάρχουν διεθνή παραδείγματα, υπάρχει επιστημονική βιβλιογραφία, υπάρχουν οι εμπειρίες κινη-

μάτων που πέτυχαν. Και όλα συνηγορούν ότι η αντιμετώπιση του νερού σαν κοινό αγαθό είναι εφικτή. Σε κάθε περίπτωση, οι προκλήσεις αντιμετωπίστηκαν με διαφορετικό τρόπο, συνάντησαν άλλες δυσκολίες και εκμεταλλεύτηκαν άλλες συνθήκες. Όμως, το συμπέρασμα είναι ότι το νερό δεν μπορεί να λειτουργήσει σαν ιδιωτικό αγαθό. Αντίθετα, η αναγνώρισή του ως κοινού πόρου και η συνεπακόλουθη απονομή δικαιωμάτων κοινής-συνεταιριστικής ιδιοκτησίας, σαν το πλέον υποσχόμενο μοντέλο διαχείρισής του, δείχνουν την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθηθεί.

Για να κλείσω, θα επιστρέψω πάλι στο παράδειγμα του πηγαδιού. Θα έλεγα, λοιπόν, πως κάθε οικογένεια έχει, ή πρέπει να βρει, τον δικό της τρόπο να πείσει τον πωλητή, εμένα στην περίπτωση του πηγαδιού, την κυβέρνησή του στην πραγματικότητα, να ακολουθήσει διαφορετικό δρόμο που θα εξασφαλίζει τα συμφέροντα όλης της οικογένειας, των συγγενών, των φίλων, και γιατί όχι, ακόμα και των γειτόνων. Αν αυτό θα γίνει με φωνές, καυγάδες και δικαστήρια, ή με κουβέντα και επιχειρήματα εξαρτάται από την κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Ο **Δημήτρης Ζήκος** είναι Λέκτορας και ερευνητής στο Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας/Οικονομίας Φυσικών Πόρων, στο Πανεπιστήμιο Humboldt του Βερολίνου.

Απόκριση *Η σοφία στην απλότητά της*

Μαίρη Γ. Πάστη

Οι κοινωνίες, απο αρχαιοτάτων χρόνων, επέδειξαν σοφούς τρόπους και ιδιαίτερα πρακτικούς, προκειμένου να νέμονται και να απολαμβάνουν τα αγαθά που η ίδια η φύση προνόησε να χαρίσει. Ένα απο αυτά είναι το νερό, που αναβλύζει γάρ-γαρο και δροσερό απο τις πηγές μας. Δεν θέλω να αναφερθώ περισσότερο στη σημασία του νερού για ευνόητους λόγους. Θα αναφερθώ ωστόσο σε παλιούς τρόπους συλλογής του, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί απο τον άνθρωπο για όλες τις ανάγκες του.

Στα χωριά του τόπου μου, οι άνθρωποι του μόχθου, που γι' αυτούς τρέφω μεγάλη εκτίμηση, σε δύσκολους καιρούς κατάφεραν να συνδυάζουν την εργασία για τα προς το ζην με την προσωπική εργασία για το κοινό όφελος του χωριού. Ο σύλλογος του χωριού συνεδρίαζε και αποφάσιζε για τα έργα που έπρεπε να γίνουν στο χωριό, προκειμένου να διευκολυνθεί η ζωή τους, όπως δρόμοι, νερό, εκκλησιές, πανηγύρια. Και κάποιες φορές ο σύλλογος βοηθούσε έμπρακτα ανθρώπους που βρίσκονταν σε ανάγκη. Ετσι λοιπόν, κάθε Κυριακή μετά τη λειτουργιά, ή και παρακάμπτοντάς την, εξαρτάται πόσο σοβαρή ήταν η εργασία, μαζεύονταν όλοι στην πλατεία μαζί με τα εργαλεία τους, τις γυναίκες και τα παιδιά τους, και ξεκινούσαν τη δουλειά. Και να είστε βέβαιοι ότι όλοι είχαν κάτι να κάνουν. Οι μεγάλες γυναίκες μαγείρευαν στο σπίτι για όλους, οι νεότερες κουβαλούσαν πέτρες στον τόπο εργασίας ή και νερό στους άντρες, και τα παιδιά, εμείς δηλαδή, κουβαλούσαμε πετραδάκια σε κουβαδάκια για το περίφημο μπάζωμα, όπου χρειαζόταν.

Και αρχίζω με το νερό που εν προκειμένω μας απασχολεί. Πήγαιναν στις πηγές και έχτιζαν μια μεγάλη λουβάδα, προκειμένου να γεμίζει και να διοχετεύει το νερό στους ποτιστές. Η λουβάδα ήταν κάτι σαν μεγάλη στέρνα. Οι ποτιστές ήταν χτιστά μακριά λούκια και το νερό διοχετευόταν, μέσω αυτών, σε μια μεγαλύτερη στέρνα, που στον τόπο μας την ονομάζουμε γη-στέρνα, δηλαδή στέρνα της γης. Από 'κεί το νερό, μέσω άλλων ποτιστών διοχετευόταν στα χωράφια όλων. Κάθε μέρα, πρωί-πρωί, πήγαινε ο νεροκράτης, ο οποίος ήταν ένας χωριανός που οριζόταν από τον σύλλογο, και άνοιγε το νερό που πήγαινε σε κάποιους από τους κήπους. Την άλλη μέρα έκανε ακριβώς το ίδιο για τους επόμενους κήπους, και πάει λέγοντας. Και μη φανταστεί κανείς ότι ήταν μόνος του ο νεροκράτης. Έπρεπε να είναι ο ιδιοκτήτης του κήπου εκεί, για να αλλάζει το νερό απο αυλάκι σε αυλάκι. Φανταστείτε την αρδευόμενη γη, να διασχίζεται από μικρούς φιδωτούς πέτρινους ποτιστές που καταλήγουν σε κάθε κήπο. Και βέβαια όλοι μας είχαμε από έναν ή δυο κήπους, και θα ήμασταν τυχεροί, αν είχαμε και τρεις. Ηταν βλέπετε ο κήπος το μπακάλικο και το μανάβικό μας.

Τώρα, θα γυρίσουμε πίσω στην πηγή. Από εκεί ακριβώς ξεκινούσε μια πολύ χοντρή μαντεμνία σωλήνα και κατέληγε σε κεντρικά σημεία του χωριού, όπου είχαν χτιστεί πολύ μεγάλες σκεπαστές δεξαμενές. Εδώ υπήρχε και η βρύση. Από 'κεί οι χωριανοί με σταμνιά και κουβάδες παίρνανε το νερό για να πιούν, να πλυθούν και να κάνουν τη λάτρα του σπιτιού.

Ετσι λοιπόν λειτουργούσαν τα πράγματα σε σχέση με το νερό.

Θα μπορούσα να πω πολλά για τον πολιτισμό αυτών των ανθρώπων, τη συλλογικότητά τους, τη σύμπνοια μπροστά στις ανάγκες τους, την αλληλοβοήθεια και την ανάγκη τους να βρίσκονται όλοι μαζί, να διασκεδάζουν και να συντρώνουν μετά τη σκληρή δουλειά. Πώς μπορούμε, λοιπόν, να μιλάμε σήμερα για ιδιωτικοποίηση του νερού και των άλλων φυσικών πόρων; Πώς μπορούμε να σκεφτόμαστε ξεπουλήματα των φυσικών

αγαθών, τη στιγμή που η λελογισμένη χρήση τους απο τον άνθρωπο συνεπάγεται την ίδια την επιβίωση του;

Αυτή είναι η προσωπική μου γνώση και εμπειρία. Εν ολίγοις έτσι μεγαλώσαμε και κανείς δεν μπορεί να μας ξεριζώσει τη γνώση, τη σοφία, την πρακτική που αποκτήσαμε μεγαλώνοντας και ζώντας σ' αυτόν τον πανέμορφο τόπο. Δεν πρέπει, λοιπόν, να επιτρέψουμε σε κανέναν να μας τα αφαιρέσει, χαρίζοντάς τα σε ντόπιους και ξένους ανθρωποφάγους, κι ας ευαγγελίζεται ότι είναι προστάτης μας! Και τελειώνω με το κοινότυπο αλλά τόσο αληθινό. ΔΕΝ ΠΟΥΛΑΜΕ ΚΑΙ ΔΕΝ ΞΕΠΟΥΛΑΜΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΜΑΣ ΤΗ ΖΩΗ ΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΜΑΣ.

ΥΓ. Εντέλει οι κοινωνίες με τους αιρετούς άρχοντές της πρέπει να διαχειρίζονται τους φυσικούς πόρους της πατρίδας τους.

Η **Μαίρη Γ. Πάστη** του Παράσχου Πετσάκου μεγάλωσε σε ένα χωριό, στην Παναγιά Ικαρίας, τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο Παναγιάς, και κατόπιν το Λύκειο Αγίου Κηρύκου.

Νεοφιλελεύθερη περιβαλλοντική διακυβέρνηση και Κοινά

Melis Ece

Σας ευχαριστώ πολύ που με καλέσατε σ' αυτήν τη δημόσια συνάντηση και στο πανέμορφο νησί σας, την Ικαρία. Το όνομά μου είναι Melis Ece. Είμαι πολιτισμική ανθρωπολόγος, δουλεύω σε θέματα που αφορούν στην περιβαλλοντική πολιτική και την εκτόπιση πληθυσμών, και η έρευνά μου είναι εστιασμένη στην Αφρική. Έκανα το διδακτορικό μου στη Νέα Υόρκη και προς το παρόν εργάζομαι ως βοηθός σε μεταδιδακτορική έρευνα στο Πανεπιστήμιο της Ανατολικής Φιλανδίας.

Καταρχήν, πρέπει να πω ότι αυτή είναι η πρώτη μου επίσκεψη στην Ελλάδα και είμαι ευγνώμων προς τους συναδέλφους που με κάλεσαν εδώ και που αποφάσισαν να οργανώσουν αυτή τη συνάντηση στην Ικαρία, δίνοντας μου έτσι την ευκαιρία να πάρω μια εικόνα αυτού του ιδιαίτερου τόπου. Η Ικαρία είναι ένας τόπος όπου μπορεί κανείς να νιώσει τη στενή σύνδεση της φύσης με τον πολιτισμό. Μπορεί κάποιος να αισθανθεί πώς η εμπειρία της ζωής μέσα στη φύση και μαζί με τη φύση συνδέεται με την ιστορία, τη μυθολογία και την κοινότητα.

Σ' αυτή την ομιλία θα προσπαθήσω να απαντήσω στο ερώτημα πώς αυτή η ιστορική σύνδεση, που σφυρηλατήθηκε ανάμεσα στη φύση και την κοινότητα, μέσω κοινών αξιών και αγώνων, γίνεται όλο και περισσότερο στόχος εμπορευματοποίησης και νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης του περιβάλλοντος. Θα μεταφέρω παραδείγματα από τη Σενεγάλη της Δυτικής Αφρικής, όπου έκανα την έρευνα για τη διατριβή μου, και από την Τανζανία (Ανατολική Αφρική), όπου ξεκινώ μια καινούρια έρευνα.

Η Αφρική μπορεί να φανεί στην αρχή σαν ένα εξωτικό και μακρινό μέρος. Στην πραγματικότητα είναι ένα μέρος που πα-

ρουσιάζεται μ' αυτόν τον τρόπο, όπως γίνεται λίγο πολύ και με μερικά ελληνικά νησιά, απ' ό,τι άκουσα στη σημερινή συζήτηση. Ελπίζω ότι κάποιες ομοιότητες θα προκύψουν στο τέλος αυτής της σύντομης ομιλίας, οι οποίες δείχνουν πώς λαοί σε διαφορετικές περιοχές του κόσμου –ειδικά λαοί που παρουσιάζονταν ως “περιθωριακοί” ή “περιφερειακοί”- γίνονται όλο και περισσότερο υποκειμένα της νεοφιλελεύθερης εξουσίας και βιώνουν επιθέσεις στα κοινά τους. Με αυτόν τον σφετερισμό των κοινών, η φύση και οι αξίες που έχουν συνδεθεί μ' αυτήν, μετασχηματίζονται, και οι κοινότητες οι οποίες δημιουργούν και βιώνουν τις παραδόσεις που ενσωματώνουν τη φύση, κι αυτές μετασχηματίζονται.

Γίνεται πολύς λόγος σήμερα για την κλιματική αλλαγή, την υπερθέρμανση του πλανήτη και την “περιβαλλοντική κρίση”. Η φλυαρία για τον “παράξενο καιρό” και τις φυσικές καταστροφές είναι πια μέρος της καθημερινής συζήτησης. Εμείς, σαν πολίτες του κόσμου, υποχρεούμαστε να σκεφτούμε και να δράσουμε για να προστατέψουμε το περιβάλλον. Κάνοντάς το αυτό –μας λένε– θα συνεισφέρουμε στο γενικό “καλό”. Και όχι μόνον αυτό. Μπορούμε επίσης να αντλήσουμε οφέλη από το περιβάλλον ως “προϊόν”. Αυτή η λογική της εμπορευματοποίησης της φύσης, η αντικατάσταση της αξίας της κοινής χρήσης από την εξατομικευμένη αξία της αγοράς, και η πώληση του περιβάλλοντος για τη διάσωσή του, είναι χαρακτηριστική των νεοφιλελεύθερων μορφών διακυβέρνησης που επικεντρώνονται στη συζήτηση γύρω από την παγκόσμια κλιματική αλλαγή.

Προκειμένου να αποφευχθεί η αύξηση του διοξειδίου του άνθρακα (CO2) στην ατμόσφαιρα –υποθετικά ο κύριος ένοχος για την παγκόσμια υπερθέρμανση– οι διεθνείς μεσολαβητές και οργανώσεις προτείνουν την προστασία των δασών και τη δημιουργία μιας αγοράς διοξειδίου του άνθρακα. Ισχυρίζονται ότι για να ισοφαρίσουν τη ρύπανση που προκαλούν οι μεγάλες βιομηχανίες στη Δύση, οι αγροτικές κοινότητες στον Τρίτο Κό-

σμο, ιδιαίτερα στην Αφρική, χρειάζεται να προστατέψουν τα δάση τους. Επίσης ισχυρίζονται ότι αυτές οι κοινότητες δεν θα προστατέψουν τα δάση, παρά μόνο αν αποζημιωθούν και δουν ένα οικονομικό όφελος απ' αυτό. Έτσι, αυτές οι "κοινότητες", οι οποίες θα μπορούσαν να διαφυλάξουν τα δάση, χρειάζεται να πληρωθούν για τις "περιβαλλοντικές υπηρεσίες" τους. Μ' αυτή τη λογική πρέπει να έχουν ιδιοκτησιακά δικαιώματα. Κι αυτό, όχι μόνο γιατί, θεωρητικά, οι άνθρωποι θα φροντίσουν καλύτερα τα ιδιωτικά δάση απ' ό,τι τα δάση που τα διαχειρίζονται ως συλλογικά σώματα, αλλά επίσης γιατί είναι απαραίτητο να γνωρίζουν ποιος κατέχει ποιο κομμάτι του δάσους προκειμένου να τους πληρώσουν.

Εν συντομία, πρόκειται για μια επιστροφή της ιδέας της διατήρησης/προστασίας (conservation) της φύσης με καινούρια μορφή. Σύμφωνα μ' αυτή τη νεοφιλελεύθερη προστασία, όχι το κράτος αλλά η "κοινότητα" είναι "υπεύθυνη" και αυτή αναμένεται να παίξει κεντρικό ρόλο στην προστασία της φύσης που θεωρείται "παγκόσμιο κοινό".

Η Αφρική βρίσκεται στο προσκήνιο αυτού του νεοφιλελεύθερου, νεοσυντηρητικού εγχειρήματος προστασίας. Τόσο στη Σενεγάλη όσο και στην Τανζανία, "κοινοτικά δάση" ξεφυτρώνουν σαν τα μανιτάρια παντού. Τέτοια "κοινοτικά" δάση δεν αποτελούν κάποια από τις συμβατικές κατηγορίες των προστατευμένων περιοχών, όπως είναι τα εθνικά πάρκα και τα ταξινομημένα δάση. Αρχικά, τέτοιες προστατευμένες περιοχές δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο αποικιακών διοικήσεων μέσα από την περίφραξη της "αδιάθετης και χωρίς ιδιοκτήτη" γης. Αυτή η αποκαλούμενη "άχρηστη" γη στην πραγματικότητα χρησιμοποιούνταν με εθιμικούς διακανονισμούς και κατοικούνταν για αιώνες. Αργότερα, οι προστατευμένες περιοχές εθνικοποιήθηκαν. Σε χώρες όπως η Σενεγάλη και η Τανζανία, για παράδειγμα, έχουν μεταφερθεί στις σοσιαλιστικές μετα-αποικιακές κεντρικές κρατικές υπηρεσίες. Ωστόσο, κάτω από δεσποτικές κυβερνήσεις, συνεχίστηκαν νεοαποικιακές πρακτικές προστα-

σίας με τη χρήση διακεκριμένων δομών εξουσίας του κράτους. Οι προστατευμένες περιοχές επεκτάθηκαν και χιλιάδες άνθρωποι εκδιώχτηκαν, συχνά, με τη χρήση στρατιωτικής δύναμης.

Η περιήφραξη των κοινών ως προστατευόμενων περιοχών βασίστηκε στην υποτίμηση, την αποσυναρμολόγηση και τον μετασχηματισμό των σχέσεων που υπήρχαν ανάμεσα στις κοινότητες και το περιβάλλον τους. Ο σφετερισμός των κοινών (γη και δάση) μέσω της στέρησης και της έξωσης των κατοίκων τους, δημιούργησε τη βάση για τις κρατικές αξιώσεις ως προς την ιδιοκτησία και την εξουσία στο όνομα ενός μεγαλύτερου “δημόσιου καλού”, το οποίο ονομαζόταν “ανάπτυξη” την εποχή της Ανεξαρτησίας και της απο-αποικιοκρατίας.

Τι παρέμεινε το ίδιο και τι έχει αλλάξει από τότε, λοιπόν; Τι είναι αυτό που κάνει τα νέα κοινοτικά δάση μέρος του παγκόσμιου εγχειρήματος της νεοφιλελεύθερης περιβαλλοντικής διακυβέρνησης; Καταρχήν, καθώς το περιβάλλον έχει γίνει μια μεγάλη επιχείρηση, η λογική της εμπορευματοποίησης της φύσης έχει γίνει ευρύτερη και πιο στενά δεμένη με τη διατήρηση/προστασία (conservation). Η ιδέα πίσω από τα κοινοτικά δάση που έχουν καθιερωθεί για κλιματικό μετριασμό είναι η ακόλουθη.

Αν οι τεχνικοί της δασοπονίας μπορούν να μετρήσουν “επιστημονικά” το διοξείδιο που απορροφάται από τα δέντρα, αν οι οικονομολόγοι μπορούν να θέσουν μια χρηματική αξία στο διοξείδιο και, αν οι χρηματιστές μπορούν να το πουλήσουν στις διεθνείς αγορές, θα είναι δυνατό να λυθούν τα προβλήματα και της αποδάσωσης και της φτώχειας.

Δεύτερο, τα κοινοτικά δάση έχουν σκοπό να περιλάβουν δάση τα οποία δεν έχουν συμπεριληφθεί ως προστατευμένες περιοχές. Δημιουργούνται μέσω της περιήφραξης περιοχών, οι οποίες χρησιμοποιούνται ως αγροτική γη, ή ως κοινόχρηστα δάση. Τέτοια δάση έχουν έναν ρόλο, όχι μόνο στο κυνήγι και τις συγκεντρώσεις, αλλά και στην πολιτιστική αναπαραγωγή. Στη Σενεγάλη, για παράδειγμα, τα δάση των χωριών χρησι-

μπορούνται επίσης για πολλαπλούς σκοπούς, πέρα από την εμπορική εξαγωγή. Παρέχουν φαρμακευτικά φυτά. Είναι μέρη όπου λαμβάνουν χώρα μυητικές τελετές ενηλίκων. Το πρώτο πράγμα που συμβαίνει κατά τη δημιουργία κοινοτικών δασών είναι να τεθούν όρια στα δάση των χωριών όπου δεν είχαν τεθεί νωρίτερα. Τόσο στην Τανζανία όσο και στη Σενεγάλη τα κοινοτικά δάση και τα όριά τους τίθενται με βάση διαχειριστικά σχέδια που σχεδιάζονται από τεχνικούς. Κατόπιν, καλούνται οι άνθρωποι σε μεγάλες “κοινοτικές συνελεύσεις”. Σ’ αυτές τις συνελεύσεις τους λένε ότι μπορούν να βγάλουν λεφτά από τα δάση τους. Ότι τα δάση μπορούν να έχουν μεγαλύτερη αξία σαν “χρηματικές αγελάδες για άρμεγμα” από το να χρησιμοποιούνται με έναν άναρχο τρόπο. Τα αποτελέσματα είναι θεαματικά· εμφανίζονται όλο και περισσότερες συγκρούσεις μεταξύ χωριών καθώς και μεταξύ των κατοίκων ενός χωριού. Οι άνθρωποι άρχισαν να συζητούν για τα σύνορα των χωριών τους και για το ποσοστό του δάσους που κατέχει το κάθε χωριό. Άρχισαν να έχουν προσδοκίες, ότι όσο περισσότερη δασική γη έχουν, τόσο περισσότερα χρήματα θα πάρουν.

Τέλος, υπάρχει η ιδέα ότι είναι η “κοινότητα” που πρέπει να πάρει το προβάδισμα στην προστασία. Υπάρχουν διάφορες “επιτροπές” οι οποίες ιδρύονται για να διαχειριστούν τη χρήση των κοινοτικών δασών. Αυτές οι επιτροπές καλούνται να εργαστούν κάτω από τοπικές κυβερνήσεις (ή διοικήσεις), των οποίων η νομιμότητα και η εξουσία θεωρείται δεδομένη. Επειδή τα κοινοτικά δάση χρηματοδοτούνται από τη Διεθνή Τράπεζα, την USAID, και μερικές φορές από ιδιωτικές εταιρείες, οι επιτροπές των χωριών και οι κυβερνήσεις γίνονται όλο και περισσότερο πεδία μάχης για το ποιος θα αποκτήσει πρόσβαση σ’ αυτές τις χρηματοδοτήσεις. Και αυτό ανοίγει με τη σειρά του το κουτί της Πανδώρας για το ποιος εκπροσωπεί την κοινότητα του χωριού και ποιος είναι η νόμιμη εξουσία.

Επομένως, τι μπορεί να γίνει; Νομίζω ότι δεν υπάρχει μια εύκολη λύση στα αινίγματα που τίθενται από τη νεοφιλελεύθερη

περιβαλλοντική διακυβέρνηση. Χρειάζεται, από τη μια πλευρά, να γίνουν περισσότερες δημόσιες συζητήσεις πάνω σε θέματα σχετικά με τα κοινά, την αξία που επενδύεται στα κοινά, την εμπορευματοποίηση των κοινών και τις πιθανές επιπτώσεις. Είναι επίσης σημαντικό να καταλάβουμε τους μηχανισμούς με τους οποίους λειτουργεί η νεοφιλελεύθερη περιβαλλοντική διακυβέρνηση, όχι μόνο μέσα στη δική μας αυλή, αλλά και αλλού στον κόσμο. Τέλος, η κοινή δράση είναι δυνατή μόνο μέσω της επικοινωνίας και της διαβούλευσης μέσα στην κοινότητα, πράγμα το οποίο απαιτεί να αμφισβητηθούν οι υπάρχουσες δομές εξουσίας, και να υιοθετηθούν οι υπάρχουσες παραδόσεις κοινοτισμού στις παρούσες συνθήκες.

Μετάφραση: Δήμητρα Μανάβη

Η **Melis Ece** είναι μετα-διδακτορική ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Φυσικών Πόρων, Περιβάλλοντος και Κοινωνίας (LYY) στο Πανεπιστήμιο της Ανατολικής Φιλανδίας.

Απόκριση

*Τα κοινά και οι περιφράξεις τους: Μερικές σκέψεις για την
Ικαρία*

Ευφροσύνη Κουτσούτη

Τα κοινά δεν είναι αδρανή και άψυχα “πράγματα” ή κτήσεις. Τα κοινά ανήκουν στον εαυτό τους και στις κοινότητες που τα κυβερνούν. Οι εθιμικοί κανόνες χρήσης τους είναι συνήθως άγραφοι, αλλά τα μέλη των κοινοτήτων γνωρίζουν πολύ καλά πώς να ζουν μαζί με τα κοινά τους και πώς να τα χρησιμοποιούν.

Πολλοί διακρίνουν τα κοινά σε φυσικά ή οικολογικά, όπως είναι ο ήλιος, τα νερά, οι σπόροι, ο άνεμος, η ατμόσφαιρα. Έπειτα, είναι τα πολιτικά κοινά, όπως το δικαίωμα της έκφρασης, της δημιουργίας, της σκέψης, της αυτο-διαχείρισης, και τα εργατικά μας δικαιώματα. Υπάρχουν τέλος, μας λένε, τα πολιτισμικά κοινά, όπως είναι η ιστορία, η μουσική και οι άλλες τέχνες, όλα όσα μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά. Αλλά, όσο και να κατηγοριοποιούμε τα κοινά, στην πραγματικότητα είναι πλεγμένα μεταξύ τους, και αποτελούν τη δημιουργική έκφραση της ανθρώπινης παρουσίας στη γη και της ανθρώπινης συμβίωσης, με όλα τα πλάσματα και τα στοιχεία της φύσης. Και αυτό που δένει τα κοινά μεταξύ τους είναι οι ανθρώπινοι δεσμοί, οι γνώσεις, οι κανόνες και οι τρόποι που αφορούν στο πώς φροντίζουμε και πώς δημιουργούμε καινούργια κοινά, σαν τα σχολεία, τα συστήματα ύδρευσης, το Νοσοκομείο και τόσα άλλα που φτιάξαμε συλλογικά εδώ στην Ικαρία, με την προσωπική εργασία, γιορτάζοντας τους αγίους μας, κάνοντας χοροεσπερίδες στις ξενιτειές και μνημονεύοντας τους συγγενείς μας. Γι’ αυτό, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι τα κοινά έχουν μέσα τους μνήμη, πνεύμα, βαθιούς δεσμούς με τον τόπο. Με δυο λόγια, τα κοινά δίνουν ζωή!

Οι πράξεις των ιδιωτικοποιήσεων ή “περιφράξεων” είναι πράξεις βίας ενάντια στους ίδιους τους πολιτισμούς. Ακόμα κι αν είναι σιωπηλές και περνούν απαρατήρητες στην αρχή, είναι κατά μέτωπο επιθέσεις. Γι’ αυτές μιλούν με τη γλώσσα της προόδου, της ανάπτυξης, των ειδικών και της επίσημης εκπαίδευσης. Μόλις αρχίσει μια περίφραξη, η κοινότητα αλλάζει, και οι άνθρωποι της αναγκάζονται να δρουν με διαφορετικούς τρόπους απ’ αυτούς που δρούσαν ως τώρα. Η παραδοσιακή γνώση της κοινότητας υποχωρεί με τον καιρό, και μαζί η ικανότητά της να οργανώνεται, να κυβερνά τα κοινά της.

Πολύ συχνά, στα πρώτα τους βήματα, οι περιφράξεις εμφανίζονται κάτω από το ένδυμα της “προστασίας” από κυβερνητικούς φορείς και ΜΚΟ. Για την “προστασία” και τη “σωστή διαχείριση των πόρων” φτιάχνονται νόμοι που μας καλούν να δηλώσουμε πηγές και γηστέρες, για να κατοχυρώσουμε την “ιδιοκτησία” μας πάνω σ’ αυτά. Βαπτίζονται “δημόσια” αυτά που από πάντα ξέραμε ότι είναι κοινοτικά, όπως συνέβη πρόσφατα με το δάσος του Ράντη. Κυβερνητικά προγράμματα, στο όνομα της “προστασίας του περιβάλλοντος” και της “ανάπτυξης”, αλλάζουν τις χρήσεις της γης, και μεταξύ των χρήσεων αυτών αλλάζουν και οι χρήσεις των κοινοτικών και κοινών εκτάσεων. Αυτό κάνει, για παράδειγμα, το Σχέδιο Χωροταξικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης (ΣΧΟΟΑΠ), που στις “βιομηχανικές ζώνες” του νησιού συμπεριλαμβάνονται κοινοτικές εκτάσεις!

Τα χωροταξικά σχέδια, με τις αλλαγές χρήσεις γης, δημιουργούν το έδαφος για ένα νέο “αναπτυξιακό” σχέδιο που αφορά στην περιοχή της Μεσογείου, μαζί και της Ικαρίας. Αυτό λέγεται “Οικοπόλεις της Μεσογείου”, και διαβάζοντας κανείς (στα αγγλικά) τα έγγραφα της *Ένωσης για τη Μεσόγειο* (UfM), εύκολα διαπιστώνει ότι αυτό δημιουργεί το κατάλληλο σκηνικό για επενδυτές. Και το σκηνικό αυτό δεν είναι άλλο από σκηνικό ιδιωτικοποιήσεων κοινοτικών εκτάσεων και φυσικών πόρων, που δίνει τη δυνατότητα να κατοχυρώνονται πνευματικά δικαιώμα-

τα σε ντόπιους σπόρους και “βιομηχανικά” αγαθά, όπως νερά για την παραγωγή ενέργειας. Επίσης, αφορά στις ιδιωτικοποιήσεις δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών, όπως η διαχείριση απορριμάτων, προωθώντας “βιώσιμες λύσεις”, σαν την καύση των απορριμάτων για τη παραγωγή ενέργειας!

Ο κρατικός έλεγχος πάνω στα κοινά, αργά ή γρήγορα μετατρέπεται σε εταιρικός, καθώς το κράτος τα μεταβιβάζει/παραχωρεί/ξεπουλά σε εταιρείες. Έτσι, τα κοινά, η πηγή ζωής για τις κοινότητες, γίνονται εταιρικοί πόροι που διοχετεύονται στην αγορά, σαν να ήταν άψυχα εμπορεύματα. Και οι νόμοι που επιτρέπουν αυτή την αρπαγή ψηφίζονται συνήθως σε μια νύχτα ή αργά τη νύχτα, όπως αργά τη νύχτα πέρασε το ΣΧΟΟΑΠ Ικαρίας από το δημοτικό συμβούλιο.

Η Ικαρία προσφέρεται ως ιδανική περιοχή για “πράσινη” ενέργεια με τους ισχυρούς της ανέμους, τις θερμές της πηγές και τον μεσογειακό της ήλιο, το καθαρό νερό και την πλούσια βιοποικιλότητά της. Αυτοί οι πόροι, όπως και πολλοί άλλοι, ανήκουν στους ανθρώπους της Ικαρίας, στις προηγούμενες και στις επόμενες γενεές, και σε κανέναν άλλον! Το δικαίωμα των ντόπιων πληθυσμών να ζουν στις κοινότητές τους, με τους δικούς τους τρόπους ζωής, προστατεύεται από διεθνείς συμφωνίες και νόμους. Γι’ αυτό, για κάθε αναπτυξιακό σχέδιο που προτείνεται και μεθοδεύεται για την Ικαρία, απαιτείται η συναίνεσή μας. Και αυτή, μόνον αφού έχουμε ενημερωθεί πλήρως και υπεύθυνα, και μάλιστα στη γλώσσα μας! Αυτό, μέχρι τώρα, δεν έχει συμβεί.

Μετάφραση: Μ.Μ.Γ.

Η **Ευφροσύνη Κουτσούτη** γεννήθηκε στην Νέα Υόρκη από Ικαριώτες γονείς, σπούδασε Πολιτισμική Ανθρωπολογία στο City University της Νέας Υόρκης (CUNY), και τα τελευταία 25 χρόνια ζει στην Ικαρία.

Πρωτόκολλα της κοινότητας: Ένα νέο εργαλείο για τη διαχείριση των κοινών

Έλσα Τσιουμάνη

Κοινοτικά/συλλογικά δικαιώματα στη γη και στους φυσικούς πόρους: σύντομη περιγραφή μιας παγκόσμιας κρίσης

Υπολογίζεται ότι δύο δισεκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε εδάφη και χρησιμοποιούν φυσικούς πόρους που προσδιορίζονται ως “κοινά” και συχνά, κυρίως στον αναπτυσσόμενο κόσμο αλλά όχι μόνο, στηρίζονται σε αυτά για την επιβίωσή τους. Συνήθως τα διαχειρίζονται με βάση συλλογικά καθεστώτα κτήσης, νομής και κατοχής, τα οποία μπορεί να απονέμουν δικαιώματα ιδιοκτησίας, διαχείρισης, χρήσης, πρόσβασης ή αποκλεισμού αναφορικά με έναν κοινό φυσικό πόρο σε μια ομάδα χρηστών. Για παράδειγμα, μια κοινότητα μπορεί να χρησιμοποιεί το δάσος της για συλλογή ξυλείας, τροφής ή άλλων δασικών προϊόντων. Συγχρόνως, το δάσος ως κοινό μπορεί να έχει και πολιτισμική σημασία για τη συγκεκριμένη κοινότητα, η οποία να μεταφράζεται σε συγκεκριμένα άυλα αγαθά, όπως για παράδειγμα παραδοσιακή γνώση για τα αρωματικά φυτά της περιοχής και τις θεραπευτικές τους ιδιότητες, ή γνώση για αγροτικές τεχνικές και προσαρμογή σε ακραία καιρικά φαινόμενα.

Τα δικαιώματα των κοινοτήτων στη χρήση των κοινών είναι συνήθως εθιμικά, δεν αντανakλώνται δηλαδή ξεκάθαρα στο θετό δίκαιο. Η έλλειψη ξεκάθαρα νομικού καθεστώτος ή νομικής αναγνώρισης των κοινοτικών, εθιμικών αυτών δικαιωμάτων χρήσης της γης και των φυσικών πόρων, καθώς και οι επιπτώσεις αυτής της έλλειψης, επηρεάζουν δραστικά τις ζωές δισεκατομμυρίων ανθρώπων, κυρίως των πιο φτωχών και ευάλωτων τμημάτων της κοινωνίας. Έτσι, απόπειρες για την κατα-

πολέμηση της φτώχειας, την αυτόνομη κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη, την προστασία του περιβάλλοντος και τη διατροφική ασφάλεια υπονομεύονται. Γιατί; Γιατί με δεδομένη αυτή τη νομική αβεβαιότητα, και, καθώς τα περισσότερα κράτη δεν έχουν θεσπίσει κανόνες για την αναγνώριση ή προστασία αυτών των εθιμικών δικαιωμάτων, υπό την πίεση μιας κυρίαρχης μορφής ανάπτυξης, η κτήση, νομή και χρήση πολλών από τους φυσικούς πόρους αμφισβητείται. Και περιοχές που προηγουμένως λειτουργούσαν ως κοινά, τώρα προορίζονται για εντατική γεωργική παραγωγή, εξορύξεις, μεταλλεία ή παραγωγή ενέργειας. Επιπλέον, ο πολύμορφος και δυναμικός χαρακτήρας των εθιμικών συλλογικών συστημάτων νομής και κατοχής δυσχεραίνει τη νομική ρύθμιση των κοινοτικών γαιών και των εθιμικών δικαιωμάτων πρόσβασης στους φυσικούς πόρους. Συνεπώς, δυσχεραίνει και την προστασία της παραδοσιακής γνώσης που εξαρτάται απ' αυτά.

Η ανάγκη για αναγνώριση αυτών των συλλογικών καθεστώτων διαχείρισης των κοινών έχει αρχίσει να γίνεται αντιληπτή στο διεθνές επίπεδο, όχι μόνο από μη κυβερνητικές οργανώσεις, αλλά και από οργανισμούς του ΟΗΕ. Αρκετές είναι οι συστάσεις που προτείνουν νομοθετικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις με σκοπό την αναγνώρισή τους, αλλά και την αποκέντρωση των κέντρων λήψης αποφάσεων, για τη διαχείριση των φυσικών πόρων, και τη στήριξη τοπικών θεσμών και συλλογικών δράσεων.

Τα δικαιώματα των κοινοτήτων στο διεθνές δίκαιο: θεωρία και ζητήματα εφαρμογής

Τα δικαιώματα στη γη των αυτόχθονων πληθυσμών και κοινοτήτων, οι φυσικοί πόροι και η παραδοσιακή γνώση που συνδέεται άμεσα με αυτά, έχουν αναγνωριστεί σε αρκετά διεθνή κείμενα, αν και η εφαρμογή των σχετικών δεσμεύσεων εξαρτά-

ται σε μεγάλο βαθμό από τη σχετική εθνική νομοθεσία, οπότε εναπόκειται και στην καλή διάθεση των εθνικών κυβερνήσεων. Η Συνθήκη για τη Βιολογική Ποικιλότητα του 1992 αναγνωρίζει τη σημασία της παραδοσιακής γνώσης και της βιώσιμης χρήσης των φυσικών πόρων, στην οποία εθιμικά και συστηματικά επιδίδονται οι αυτόχθονες πληθυσμοί και οι κοινότητες. Αναγνωρίζει επίσης τη συνεισφορά των αυτόχθονων πληθυσμών και κοινοτήτων στην προστασία της βιολογικής ποικιλότητας. Στο πλαίσιο της συνθήκης αυτής έχουν ολοκληρωθεί διάφορα νομικά κείμενα, με σημαντικότερες τις κατευθυντήριες γραμμές για τη διεξαγωγή μελετών πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιπτώσεων για τα αναπτυξιακά έργα που προτείνονται, τα οποία μπορεί να έχουν αντίκτυπο σε εδάφη, ύδατα, ή ιερούς χώρους, που εθιμικά κατέχουν αυτόχθονες πληθυσμοί και τοπικές κοινότητες (Akwe: Kon Guidelines). Το Διεθνές Πρωτόκολλο της Ναγκόγια του 2010, που ρυθμίζει την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους και τη δίκαιη και ισότιμη κατανομή των ωφελημάτων που προκύπτουν από τη χρήση τους, -ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο που δεν έχει όμως ακόμη τεθεί σε ισχύ- περιέχει μια σειρά διατάξεων με σκοπό να εξασφαλιστεί ότι οι αυτόχθονες πληθυσμοί και οι κοινότητες διατηρούν τον έλεγχο στις παραδοσιακές γνώσεις τους, και σε έναν βαθμό και στους γενετικούς πόρους εντός της επικράτειάς τους, και ότι η χρήση της παραδοσιακής τους γνώσης δεν λαμβάνει χώρα χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεσή τους και χωρίς ισότιμη κατανομή των ωφελημάτων.

Στα πλαίσια του Οργανισμού για τα Τρόφιμα και τη Γεωργία των Ηνωμένων Εθνών, η νομικά δεσμευτική Διεθνής Συνθήκη για τους φυτογενετικούς πόρους, για τη διατροφή και τη γεωργία, αναγνωρίζει την τεράστια συμβολή των αυτόχθονων πληθυσμών, των κοινοτήτων και των αγροτών στη διατήρηση και ανάπτυξη των φυτικών γενετικών πόρων, που αποτελούν τη βάση της αγροτικής παραγωγής σε όλον τον κόσμο. Οι εθνικές κυβερνήσεις έχουν την ευθύνη να εφαρμόσουν, μέσω εθνικής

νομοθεσίας, τα λεγόμενα δικαιώματα των αγροτών αναφορικά με την προστασία της παραδοσιακής γνώσης για τους φυτικούς γενετικούς πόρους, το δικαίωμα της ισότιμης συμμετοχής στην κατανομή των ωφελημάτων από τη χρήση των φυτικών γενετικών πόρων, και το δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για θέματα σχετικά με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση των φυτικών γενετικών πόρων. Επιπλέον, οι μη δεσμευτικές, αλλά με εξαιρετική πολιτική σημασία, κατευθυντήριες γραμμές για την υπεύθυνη διακυβέρνηση της νομής της γης, των δασών και των αλιευμάτων στο πλαίσιο της διατροφικής ασφάλειας, έχουν στόχο την ασφάλεια των εθιμικών δικαιωμάτων νομής και της ισότιμης πρόσβασης στη γη και τους φυσικούς πόρους, ως μέσο για την εξάλειψη της πείνας και της φτώχειας, τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές αφορούν, ανάμεσα σε άλλα θέματα, τη νομική αναγνώριση των δικαιωμάτων νομής των αυτόχθονων πληθυσμών και άλλων κοινοτήτων με εθιμικά και άτυπα συστήματα νομής, και την κατανομή των δικαιωμάτων νομής στη γη, τα δάση και τα αλιεύματα που ελέγχονται από το δημόσιο.

Τέλος, η Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των αυτόχθονων πληθυσμών κωδικοποιεί τα δικαιώματά τους στην αυτοδιάθεση, τη γη και την ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα.

Πρωτόκολλα της κοινότητας: ένα νέο μέσο για την αντιμετώπιση των προκλήσεων, τον καθορισμό και τη διαχείριση των κοινών

Τα πρωτόκολλα της κοινότητας είναι ένα νέο εργαλείο για την καταγραφή των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων της κοινότητας αναφορικά με τα κοινά που διαχειρίζονται. Ο στόχος είναι να ενδυναμωθεί η κοινότητα, ώστε να υπερασπιστεί τα δικαιώματά της, και να μπορεί να διαπραγματευτεί με τους

άλλους επί ίσοις όροις όσον αφορά, για παράδειγμα, στην πρόσβαση στο κοινό αγαθό ή την πρόσβαση στις παραδοσιακές γνώσεις που διαχειρίζεται η κοινότητα. Στην πιο βασική του μορφή, το πρωτόκολλο είναι μια δήλωση της κοινότητας με την οποία καθορίζει την ταυτότητά της, τις αξίες της, την πολιτιστική σχέση της με τη γη και τους φυσικούς πόρους, και τις εσωτερικές δομές διακυβέρνησης, αν υπάρχουν. Μπορεί να ορίζει τα εθιμικά δικαιώματα και συλλογικές ευθύνες για τη διαχείριση των πόρων, καθώς και τις διατάξεις του εθνικού και διεθνούς δικαίου που αναγνωρίζουν αυτά τα δικαιώματα. Συχνά χρησιμεύει στη θέσπιση συγκεκριμένων εσωτερικών κανόνων της κοινότητας για τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, τη δίκαιη κατανομή των ωφελημάτων απ' αυτή τη διαχείριση, και την επίλυση συγκρούσεων. Μ' αυτόν τον τρόπο, το πρωτόκολλο της κοινότητας αναδεικνύεται ως εργαλείο για τη γεφύρωση του εθιμικού δικαίου με το εθνικό και το διεθνές δίκαιο.

Η διαδικασία για τη διαμόρφωση και σύνταξη ενός πρωτοκόλλου της κοινότητας είναι πολύτιμη για την ίδια την κοινότητα· φέρνει ολόκληρη την κοινότητα μαζί, και χρησιμεύει ως ευκαιρία για τη χαρτογράφηση του εθιμικού δικαίου και της παραδοσιακής χρήσης των πόρων, και την αξιολόγησή τους με βάση τυχόν νέα δεδομένα της κοινότητας. Καθώς η σύνταξη τους βασίζεται σε συμμετοχικές διαδικασίες, τείνουν να ενισχύουν την οργανωτική ικανότητα της κοινότητας, τη συλλογική της ταυτότητα και τους στόχους, και την οργάνωσή της ως νομικό υποκείμενο.

Υπάρχουν ήδη παραδείγματα εφαρμογής του εργαλείου ανά τον κόσμο που αναδεικνύουν τη χρησιμότητά του σε διαφορετικές συνθήκες. Ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα είναι η διακοινοτική συμφωνία που έχει συναφθεί ανάμεσα στις έξι κοινότητες που διαχειρίζονται το κοινοτικό πάρκο πατάτας στις Άνδεις, στο Περού. Στόχο έχει τη διατήρηση των εκατομμυρίων ποικιλιών πατάτας που καλλιεργούνται παραδοσια-

κά στην περιοχή και την ισότιμη κατανομή των οικονομικών ωφελημάτων που προκύπτουν από μια σειρά πρωτοβουλιών στο πάρκο, όπως η καλλιέργεια της πατάτας και η παραγωγή και πώληση φαρμακευτικών φυτών, καθώς και δομές οικονομικού και κατασκευής παραδοσιακών ειδών. Η συμφωνία στηρίζεται στο εθιμικό δίκαιο και ελέγχεται από τις κοινότητες, ελαχιστοποιώντας τον κίνδυνο ενδοκοινοτικών συγκρούσεων για τη χρήση των κοινοτικών πόρων και την άνιση κατανομή των ωφελημάτων, ενώ ένα ποσοστό των εσόδων καταλήγει σε ένα κοινό ταμείο για τη διατήρηση και τη διαχείριση της αγροτικής βιολογικής ποικιλότητας στο πάρκο και τη δημιουργία κοινωνικών δομών ασφάλειας για τα φτωχότερα και πιο ευάλωτα μέλη της κοινότητας. Επιπλέον, η συμφωνία λειτουργεί ως πρωτόκολλο της κοινότητας για την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους και τη συμμετοχή στα οφέλη, κατά την έννοια του Διεθνούς Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια. Ειδικότερα, καθορίζει τους κανόνες για την πρόσβαση τρίτων με σκοπό την έρευνα στους γενετικούς πόρους εντός του πάρκου και στο αρχείο παραδοσιακών γνώσεων, και την επιστροφή μέρους των ωφελημάτων πίσω στο πάρκο. Επιπλέον, έχει ενισχύσει την ικανότητα των κοινοτήτων του πάρκου να διαπραγματεύονται ισότιμες συμφωνίες με πιο ισχυρούς εξωτερικούς παράγοντες, με πανεπιστήμια ή εταιρείες.

Τα πρωτόκολλα της κοινότητας έχουν χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο οργάνωσης εναντίον εξωτερικών απειλών κατά κοινοτικής γης ή φυσικών πόρων, και έχουν βοηθήσει στην επιτυχεστέρα διαπραγμάτευση με τον κρατικό μηχανισμό ή εταιρείες σε περίπτωση εξορυκτικών ή δασικών επιχειρήσεων. Για παράδειγμα, μια ομάδα ογδόντα παραδοσιακών θεραπευτών στη Νότια Αφρική συνέταξε ένα πρωτόκολλο για να διασφαλίσει την πρόσβαση σε φαρμακευτικά φυτά μετά τον χαρακτηρισμό της περιοχής ως βιόσφαιρα της UNESCO. Μια κοινότητα στη βόρεια Γκάνα χρησιμοποίησε το πρωτόκολλο ως εργαλείο οργάνωσης, για να αντιταχθεί σε μια επιχείρηση εξόρυξης, που

απειλούσε τα νερά και τους ιερούς της τόπους.

Για να συνοψίσουμε, το πρωτόκολλο της κοινότητας εξυπηρετεί διπλή λειτουργία ως νομικό εργαλείο ενδυνάμωσης. Πρώτον, η διαδικασία συζήτησης και σύνταξης ενός πρωτοκόλλου ενισχύει τη γνώση και τη διαπραγματευτική ικανότητα της κοινότητας σε σχέση με τα δικαιώματά της στη γη και στους πόρους. Δεύτερον, το πρωτόκολλο είναι ένας οδηγός για εξωτερικούς παράγοντες που έρχονται σε επαφή με την κοινότητα, είτε πρόκειται για το κράτος, μία εταιρεία ή ένα ερευνητικό ίδρυμα.

Βιβλιογραφία

Andrew Fuys, Esther Mwangi and Stephan Dohrn, *Securing common property regimes in a globalizing world*, International Land Coalition 2006

Kabir Bavikatte and Harry Jonas, *Biocultural community protocols: a community approach to ensuring the integrity of environmental law and policy*, UNEP and Natural Justice, 2009

Alejandro Argumedo, *Community biocultural protocols: building mechanisms for access and benefit-sharing among the communities of the Potato Park based on Quechua customary norms*, International Institute of Environment and Development, 2011

Συμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα: <http://www.cbd.int>

Akwe: Kon Guidelines: <http://www.cbd.int/traditional/guidelines.shtml>

Διεθνές Πρωτόκολλο της Ναγκόγια: <http://www.cbd.int/abs>

Διεθνής Συνθήκη για τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία: <http://www.planttreaty.org>

Κατευθυντήριες γραμμές για την υπεύθυνη διακυβέρνηση της νο-

μής της γης, των δασών και των αλιευμάτων: <http://www.fao.org/nr/tenure/voluntary-guidelines/en/>

Γενικές πληροφορίες για τα πρωτόκολλα της κοινότητας: <http://www.community-protocols.org/>

Η Έλσα Τσιουμάνη είναι δικηγόρος, μετα-διδακτορική ερευνήτρια του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου και συνεργάτης του Διεθνούς Ινστιτούτου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, και του Ινστιτούτου Μελετών των Ηνωμένων Εθνών.

ΜΕΡΟΣ III

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΟΙΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΤΗΣ ΙΚΑΡΙΑΣ

Το Ικαριώτικο πανηγύρι, το δώρο και τα κοινά

Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία

“Τη 17η Οκτωβρίου 1872: Κατάλογον κάμνω εγώ ο Σίμος Μαυρογεώργιος δια τα γρόσια του Ιερού Ναού της Παναγίας εις του λέφα, όσα εδαπανήθησαν εις το κωδωνοστάσιον κλπ...

«Εις την πανηγυρην» λοιπόν... Ναι, ο ήχος του βιολιού, το γλυκό σούρσιμο των παπουτσιών στην πίστα, τ' αγκάλιασμα, το γέλιο, τα κρυφοκοιτάγματα, το τσούγκρισμα και το «γεια μας» και το «όπα μας» και τα φαρμάκια που πάνε κάτω ή παραδίπλα, το μαγεμένο ξημέρωμα με τ' ανταμώνματα της ψυχής...

Μα όχι αυτό μονάχα. Τα πανηγύρια μας είναι κυρίως ο μόχθος των ανθρώπων του χωριού που μέρες πριν ιδρώνουν για να προετοιμάσουν την πλατεία, να βρουν ορχήστρα, ν' αγοράσουν κρασί και κρέας και ζαρζαβατικά. Είναι η αγωνία τους για την επιτυχία του γλεντιού κι η λαχτάρα τους να φανούν χρήσιμοι στον τόπο τους χτίζοντας εκκλησιές και σχολεία, στρώνοντας δρόμους, συντηρώντας κτήρια, φτιάχνοντας πλατείες, δημιουργώντας εντέλει... Μια ομάδα ανθρώπων που γίνονται μια σφιχτή γροθιά όχι την ώρα του γλεντιού μόνο αλλά κυρίως την ώρα που σχεδιάζουν, οργανώνουν, κάνουν απολογισμούς. Τόσα «δια κρέας», τόσα «δια οίνον», τόσα «δια την υπηρεσίαν του τέκτονος» ή τόσα «δια τον κώδωνα»...

Τους έχεις δει από κοντά. Είναι συνήθως πίσω από τους πάγκους για το σερβίρισμα ή γεμίζουν τα μπουκάλια με κρασί ή κόβουν σαλάτα ή τρέχουν πάνω κάτω για να σου βρουν τραπέζι. Είμαι σίγουρη ότι τους θυμάσαι. Έχουν μάτια κόκκινα απ' την αύπνια, ιδρωμένα πρόσωπα κι αχτένιστα μαλλιά, μα πάντα φυλάν ένα τεράστιο χαμόγελο για σένα που έρχεσαι και δίνεις στον τόπο, που παίρνεις ένα κιλό βραστό και μια σαλάτα και κόκκινο κρασί και τους λες πως ήταν ωραία και θα ξανάρθεις...

Μη σε γελούν τα χρόνια και τα νομίσματα που αλλάζουν. Το ίδιο πανηγύρι είναι. Ήταν ο Σίμος πριν δυο αιώνες κι έπειτα ήρθε ο Γιάννης, ο Νικόλας, η Γιωργία, ο Σταμάτης. Ήταν τα γρόσια τότε κι έπειτα οι δραχμές, τα ευρώ... Αλλά ο κόπος έμεινε ο ίδιος κι η αγωνία για την εξόφληση των χρεών κι η

χαρά της προσφοράς στον τόπο.

Και εσύ φοράς αλλιώςια ρούχα κι αλλάζεις όνομα, μα ο ίδιος είσαι, ακολουθείς τα ίδια βήματα στον κύκλο και ξόφλησες μες το μεθύσι της χαράς σου το κωδωνοστάσιο της Παναγίας του Λέφα τότε, την άσφαλο τώρα ή το πολιτιστικό κέντρο. Και θα 'ρθεις και φέτος. Και του χρόνου. Εκεί θα 'μαστε όλοι.

Άντε, στην υγεία μας!"

Δέσποινα Σιμάκη, "Λίγα χρωστούμενα"
στις *Ελεύθερες Πτήσεις* του ikariamag,
20/5/2013

Εισαγωγή

Στην «ελεύθερη πτήση» της συντοπίτισσάς μας, η *προσφορά* και τα *κοινά* αναδύονται ήδη ως διαχρονικά στοιχεία, που διατρέχουν τα πανηγύρια της Ικαρίας στον χρόνο. Βασική θέση αυτής της εργασίας είναι ότι τα Ικαριώτικα πανηγύρια αποτελούν το επιστέγασμα μιας οικονομίας του *δώρου* ή μιας *ηθικής οικονομίας*, κύριο νόμισμα της οποίας είναι η *προσφορά*. Τα ίδια παρείχαν διαχρονικά ένα θεσμοθετημένο πλαίσιο ανταλλαγών, σαν αυτό που έφερε στην επιφάνεια ο Marcel Mauss, μελετώντας το *δώρο* στις αρχαϊκές κοινωνίες (1923-1924). Τα πανηγύρια υπήρξαν επιπλέον η επιτομή αυτού που η Behar (1986) ονομάζει "κουλτούρα των κοινών γαιών", ή αυτού που συχνά αναφέρεται ως "παράδοση κοινοτισμού".¹⁴

Στο αναλυτικό επίκεντρο αυτής της εργασίας θα βάλω τις διαδικασίες μετασχηματισμού αυτού του θεσμοθετημένου συστήματος ανταλλαγών, εστιάζοντας στην περίοδο του 19^{ου}

---

14. Η εργασία αυτή βασίζεται σε μακροχρόνια έρευνα πεδίου που διεξήγαγα στην Ικαρία, στα πλαίσια της εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής, και χάρη στη γενναιόδωρη υποστήριξη του Πανεπιστημίου Κρήτης, της Πανικαριακής Αδελφότητας Αμερικής και στο κληροδότημα του ιστορικού του νησιού, Ιωάννη Μελά.

αιώνα έως τον μεσοπόλεμο. Τα πανηγύρια του 17^{ου}-19^{ου} αιώνα τελούνταν “για τον εορτασμό των αγίων” και στη μνήμη των νεκρών συγγενών, στη χάρη ή τη μνήμη των οποίων συγκεντρώνονταν προσφορές που αναδιανέμονταν άμεσα μεταξύ των μετεχόντων στα πανηγύρια. Από τη δύση του 19^{ου} αιώνα με τις αυγές του επόμενου, στην Ικαρία, στην Αίγυπτο και λίγο αργότερα, στην Αμερική, τα πανηγύρια τελούνται για “κοινωνοφελείς σκοπούς”. Οι άνθρωποι προσφέρουν συμμετέχοντας, καταναλώνοντας και βοηθώντας στη διεξαγωγή των πανηγυριών. Τα αγαθά που προσφέρονται στους πανηγυριώτες διαμεσολαβούνται με χρήμα, και τα έσοδα απ’ αυτά κατευθύνονται σε έργα υποδομής, που στοχεύουν στη βελτίωση των όρων ζωής της κοινότητας· σε σχολεία, εκκλησίες, δρόμους, υδρευτικά και αρδευτικά έργα ανάμεσα σε άλλα.

Θα υποστηρίξω, λοιπόν, ότι η στροφή των πανηγυριών προς “κοινωνοφελείς σκοπούς” ήταν μια “φυσική” εξέλιξη, άρρηκτα δεμένη με το σύστημα των κοινών εκτάσεων και των πολύπλοκων δικαιωμάτων χρήσης που ήταν πλεγμένα μ’ αυτές, καθώς και με την οικονομία του *δώρου*, του μηχανισμού με τον οποίο γινόταν η αναδιανομή αυτών που παράγονταν από τους κοινούς πόρους. Στη συνέχεια, θα επιχειρήσω μια σύντομη αναλυτική περιγραφή των πανηγυριών από τη σκοπιά του *δώρου* και των κοινών. Και αυτό, προκειμένου να διαπιστώσω αν και κατά πόσο, αυτό το αναλυτικό πλαίσιο είναι ικανό να μας παρέχει χρήσιμες και ικανές ερμηνείες για ζητήματα που αφορούν στην τοπικότητα και χρονικότητα του πανηγυριού. Ειδικότερα, τις ερμηνείες τις σχετικές με το δέσιμο των ανθρώπων με τον τόπο, και τις διαδικασίες συγκρότησης της τοπικής ταυτότητας, καθώς και τις διαδικασίες κοινωνικής αναπαραγωγής και μετασχηματισμού αυτού του πολιτισμικού φαινομένου.

Ο μακρύς 19^{ος} αιώνας: κοινά, περιφράξεις των κοινών και πανηγύρια

Από αφιερωχάρτια και διαθήκες του 17ου-19ου αιώνα που, έμμεσα ή άμεσα, αναφέρονται στα πανηγύρια της περιόδου μαθαίνουμε ότι τα αγαθά που προσφέρονταν “δια εορτασμόν των αγίων” ή στη μνήμη των νεκρών μελών της κοινότητας ήταν σφαχτά, ψωμιά, λάδι και κρασί, ενίοτε γρόσια, εικόνες ή άλλα εκκλησιαστικά είδη.

Τα αγαθά που προσφέρονταν στα πανηγύρια των αιώνων αυτών κινητοποιούσαν κοινές και ιδιόκτητες εκτάσεις γης. Ειδικότερα, τα σφαχτά και το σιτάρι παράγονταν από ένα σύστημα εκ περιτροπής αλλαγής χρήσεων γης ανάμεσα στη βοσκή και τη σπορά. Και σημαντικός άξονας του συστήματος αυτού ήταν τα κοινά.

Ραχοκοκαλιά αυτού του εκ περιτροπής συστήματος βόσκησης και σποράς ήταν ο Αθέρας, όπου ήταν τα κοινά βοσκοτόπια των χωριών που απλώνονται από κάτω του. Σε αυτά είχαν δικαίωμα να βόσκουν τα ζώα τους μόνο οι κάτοικοι των χωριών αυτών και άλλοι, των οποίων το δικαίωμα βόσκησης προέκυπτε από συγγενικούς δεσμούς.

Το τείχος που διασχίζει την κορυφογραμμή του Αθέρα χώριζε τα κοινά βοσκοτόπια της βόρειας πλευράς απ’ αυτά της νότιας. Γύρω από γειτονιές, χωριά ή συστάδες χωριών υπήρχαν φράχτες που τα περιτείχιζαν, αποτρέποντας τα ζώα από το να κάνουν ζημιές σε γη που καλλιεργούνταν ή να βόσκουν στα “αυλίσματα” άλλων χωριών. Εκτός από τα άγρια κατσίκια που έβοσκαν στον Αθέρα, τα “ρασκά”, υπήρχαν τα κοπαδίσια και τα οικόσιτα. Αυτά οδηγούνταν καθημερινά στον Αθέρα από τις μάντρες ή από τον στάβλο και διαμέσου των κοινόχρηστων περιτειχισμένων μονοπατιών (“ρύμες”), στις “ποριές” (πόρτες). Από ‘κει αφήνονταν ελεύθερα τα ζώα στον Αθέρα, όπου έβοσκαν έως το απόγευμα, οπότε και επέστρεφαν στις ποριές, και από ‘κει πίσω στις μάντρες και τα χειμαδιά.

Οι βουνοπλαγιές του Αθέρα ήταν πεζουλιασμένες και χωρίζονταν με κάθετους πέτρινους φράχτες. Στη μια πλευρά του φράχτη έβοσκαν τα κοπαδίσια και τα οικόσιτα ζώα τους, και από την άλλη έσπερναν, εναλάσσοντας τη χρήση ανά έτος. Το ίδιο εκ περιτροπής σύστημα εφαρμόζονταν και στην πεζουλιασμένη γη που απλώνεται από τα χωριά ή τους οικισμούς και κάτω, μέχρι την παραλία. Σε περιοχές όπου συνόρευαν πολλά κτήματα, οι άνθρωποι έκαναν κοινές περιφράξεις και χώριζαν τα κτήματά τους με έναν πετρόχτιστο φράχτη. Μάλιστα, μέχρι το τέλος του Ιούνη έπρεπε να έχουν θερίσει τα σπαρτά τους, διότι τότε τα σπαρτοχώραφα μετατρέπονταν σε κοινούς βοσκότοπους (“ζαπολυσόνας”) για τα οικόσιτα και, από του Αγίου Δημητρίου και ύστερα, για τα κοπαδίσια όλων των χωριανών. Οι εθιμικοί κανόνες που αφορούν στη διακυβέρνηση των κοινών ήταν συνήθως πολύ αυστηροί. Έτσι, για παράδειγμα, όταν άρχιζαν οι σπορές τα ζώα έπρεπε να μεταφερθούν στην άλλη πλευρά του φράχτη, διαφορετικά οι χωριανοί τα τουφέκιζαν. Το τείχος του Αθέρα, οι φράχτες που περιτείχιζαν χωριά ή συστάδες χωριών, όπως και οι φράχτες ανάμεσα στα χωράφια που άλλαζαν χρήση γης και ιδιοκτησιακό καθεστώς ανά εποχή -από ιδιότητα σπαρτοχώραφα σε κοινούς βοσκότοπους και αντίστροφα- συντηρούνταν με προσωπική εργασία, κάτι που γίνονταν συλλογικά, μετά την κυριακάτικη λειτουργία.

Τα χωράφια που σπέρνονταν και βόσκονταν εναλλάξ ήταν ιδιότητα και κληροδοτούνταν σε ‘μερίδια’ ή ‘μερδικά’, συνήθως ανάμεσα στους γιούς (‘αδελφομοίρια’). Καθώς αυτό συνέβαινε σε διαδοχικές γενιές, σε έγγραφα της περιόδου βρίσκουμε αναφορές σε μερίδια που κρατούν άτομα μαζί με πατρογραφικά εξαδέλφια, θείους ή ακόμα, και με διαφορετικά “παρακλάδια” μιας διευρυμένης οικογένειας. Το ίδιο ίσχυε για τις ελιές, οι οποίες ήταν λιγιστές στο νησί. Αυτό που χωριζόταν και μεταβιβαζόταν ανάμεσα στις γενιές, λοιπόν, ήταν τα δικαιώματα χρήσης στα βοσκοτόπια, τα σπαρτοχώραφα, τις ελιές, δημιουργώντας μ’ αυτό τον τρόπο ένα συλλογικό ενδιαφέρον

για τη γη και για αυτά που παρήγαγε: κασιόκια, σιτάρι ή λάδι. Προκειμένου να παραχθούν αυτά, μέλη διευρυμένων οικογενειών συνεργάζονταν ή αντάλασσαν εργασία.

Μεταξύ των μερδικών που κληροδοτούνταν δεν ήταν σπάνιο να βρούμε μερίδια που προσφέρονταν για τον εορτασμό των αγίων, “αφιερώματα”, όπως γη, δέντρα και αμπέλια. Συχνά ορίζονταν ένα άτομο, συνήθως συγγενής του δωροδότη ή παπάς (ή συγγενής που επρόκειτο να γίνει παπάς), “να τα κρατά” ή το άφηναν “ορφανό” με τον όρο ότι “όποιος το κρατεί” να προσφέρει ένα “μερδικό” για τον εορτασμό της εκκλησίας ή για μνημόσυνο του δωροδότη/κληροδότη. Εναλλακτικά, ορίζονταν “πακτός”, δηλαδή πληρωμή για την καλλιέργεια, βόσκηση ή ξύλευση από κτήματα που είχαν αφιερωθεί στην εκκλησία. Η μνημόνευση των νεκρών προγόνων, του κληροδότη και των γονεών του ήταν συχνά όρος για κληρονομικές μεταβιβάσεις σε συγγενείς. Κι αν ο κληρονόμος δεν πρόσφερε το μερίδιο που όριζε ο κληροδότης, τότε συνήθως ο πρώτος θα είχε την κατάρα του κληροδότη, του αγίου και των “τριακοσίων Πατέρων”, θα του επιβάλονταν ένα πρόστιμο από τους “αδελφούς” της εκκλησίας, και “παλι” η οριζόμενη προσφορά θα “έβγαινε από μέσα”.

Στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αι. (ιδίως 1830-40) εμφανίζεται ο μεγάλος όγκος των διανεμητήριων εγγράφων (“μοιρασοχάρτια”) ανάμεσα σε μέλη συγγενικών ομάδων ή ανάμεσα σε παρακλάδια μιας διευρυμένης οικογένειας.¹⁵ Η εξατομίκευση της γης ήταν, όπως σημειώνει ο Polanyi [2001 (1944)], μια από τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση του αγροτικού καπιταλισμού, και η εμπορευματοποίησή της είναι δεμένη με την οικονομία της αγοράς. Ήταν επιπλέον το πρώτο βήμα στη διαδικασία της εισαγωγής της γης και της εργασίας στην διεθνή οικονομία της αγοράς. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου σημειώνεται, τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στην Οθωμανική

15. Την ίδια παρατήρηση κάνει η Σκαύδη, η οποία τοποθετεί χρονικά την εμφάνιση περισσότερων διανεμητήριων εγγράφων από το 1837 και εξής (2008: 16).

αυτοκρατορία, μια πρωτοφανής επέκταση του εμπορίου και ένας μετασχηματισμός στη σύνθεσή του. Η τοπική οικονομία της Ικαρίας μετασχηματίζεται, ιδίως από το 1870 και μετά, από μια οικονομία προσανατολισμένη στην κτηνοτροφία, στην παραγωγή για αυτοκατανάλωση και στη σχετική αυτάρκεια, σε μια οικονομία προσανατολισμένη στην παραγωγή προϊόντων για εξαγωγή με σκοπό το κέρδος, και κύριο προϊόν τη σταφίδα.

Στο τέλος του ίδιου αιώνα, η Οθωμανική και τοπική διοίκηση ανέλαβαν την κατασκευή έργων υποδομής, υποβοηθούμενοι και με την προσωπική εργασία των ντόπιων. Οι τελευταίοι ανέλαβαν επίσης την κατασκευή σχολείων, δρόμων και έργων ύδρευσης. Παράλληλα, οι Ικαριώτες της Αιγύπτου, οργανωμένοι ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα σε αδελφότητες, διοργανώνουν χοροεσπερίδες και με τα έσοδα απ' αυτές χρηματοδοτούν κοινωφελή έργα πίσω στο νησί.

Ωστόσο, ο μετασχηματισμός της τοπικής οικονομίας δεν ήταν απόλυτος ή ολοκληρωμένος, κάτι που είναι εμφανές και μέχρι το β' μισό του επόμενου αιώνα, όταν παράλληλα με τα χρήματα που εισέρχονται στο νοικοκυριό (π.χ. από τη σταφιδοπαραγωγή και αργότερα από τα εμβάσματα των μελών του που έχουν μεταναστεύσει) εξακολουθούν να έχουν ζώα και να καλλιεργούν με σκοπό την αυτο-κατανάλωση και τη σχετική αυτάρκεια. Από εκκλησιαστικές "μάνες" (οικογενειακά έγγραφα) προκύπτει ότι όσο προχωρούμε προς τη δύση του 19ου αιώνα, εκτός από τις άμεσες προσφορές ή τις πληρωμές σε είδος για τη χρήση γης, δέντρων ή δασικών εκτάσεων που έχουν αφιερωθεί στην εκκλησία, γίνονται όλο και πιο συχνά προσφορές με τη διαμεσολάβηση χρήματος, ως "συνδρομές" υπέρ υγείας ή στη μνήμη των "προθεσάριων" ή "προθετών" και των γονέων τους.

Άλλη προϋπόθεση για την εμφάνιση του αγροτικού καπιταλισμού ήταν, εξακολουθεί ο Polanyi [2001 (1944)], ο μετασχηματισμός της χρήσης της γης και οι περιφράξεις των κοινών.

Πράγματι, από το 1870, το έτος της απαγόρευσης της ελεύθερης βόσκησης, μέρη που έως τότε βόσκονταν και σπέρνονταν εναλλάξ, τώρα χρησιμοποιούνταν για αμπελοκαλλιέργειες. Μέχρι το 1909, τα αμπέλια απλώνονταν σε δέκα χιλιάδες στρέμματα γης, εξαγονταν πάνω από χίλιοι τόνοι σταφίδας, ενώ εισάγονταν πάνω από δυο χιλιάδες τόνοι σιτάρι ή αλεύρι, που μετέφεραν τα καριώτικα καϊκία από και προς τα εμπορικά κέντρα της Σμύρνης, της Αλεξάνδρειας, της Οδυσσού και της Σύρας (Γιαγουρτάς 2004: 39). Προς το τέλος του αιώνα αυτού, ένα από τα “καυτά” θέματα της πολιτικής ζωής του τόπου ήταν το ζήτημα των προνομίων οι αγώνες, δηλαδή, της Δημογεροντίας να ξανακερδίσει τα αμφισβητούμενα προνόμια (καθεστώς αυτονομίας, αυτο-διακυβέρνησης και κατ’ αποκοπή φόρος), και κατά του εγκλεισμού/περιφράξεων των κοινών μέσω των εθνικοποιήσεων των κοινών γαιών¹⁶, που όπως έχουν καταδείξει αρκετοί μελετητές συνδέονται με τη συγκεντρωτικοποίηση της εξουσίας, τον σχηματισμό εθνών-κρατών και των αγορών.¹⁷

Κατά τη δύση του 19ου αιώνα συμβαίνει στην Ικαρία αυτό που περιγράφουν αρκετοί μελετητές για την Ευρώπη στη διάρκεια του 15^{ου} -19^{ου} αιώνα, όταν με τις περιφράξεις των κοινών δημιουργήθηκαν μάζες ανθρώπων με δίχως ή με λίγη γη, οι δυνητικοί μισθωτοί εργάτες.¹⁸ Πράγματι, όταν στα πλαίσια του

16. Μεταξύ αυτών που αμφισβητούνταν από την τούρκικη διοίκηση ήταν η αναγνώριση των δασών του νησιού ως ‘μπαλταλίκια’, δηλαδή ως κοινά, και ως εκ τούτου η απαλλαγή τους από τον φόρο ‘ορμανιέ’, το φόρο δημόσιων δασών (Παμφίλης, 1980: 187-188). Ο Παμφίλης ορίζει τα “μπαλταλίκια” ως εξής: “κατά τη τουρκική νομοθεσίαν τα δένδρα των δασών, τα οποία εγκαταλείφθησαν υπό του κράτους υπέρ της ολομελείας των κατοίκων ενός ή πολλών παρακειμένων χωριών, όποις ούτοι ξυλεύονται εξ αυτών και χρησιμοποιούν προς ίδιον όφελος” (ο.π., 187, υποσ.1).

17. Για παράδειγμα βλ. Neson 1993; The Ecologist 1993: 21-28, Chang και Koster, 1994.

18. Μερικοί από τους μελετητές που επεσήμαναν τη σχέση μεταξύ των περιφράξεων των κοινών και της προλεταριοποίησης του πληθυσμού ήταν ο Marx (1976), ο Polanyi [2001(1944)]. Βλ. επίσης Chang και Koster (1994: 3), Koster και Forbes (2000: 264) και Schroyer (2009: 28).

εκμοντερνισμού του Οθωμανικού κράτους άρχισαν οι εθνοποιήσεις ή οι περιφράξεις των κοινών του νησιού, και καθώς αναδύονταν τα βιομηχανικά κέντρα του Νέου Κόσμου, όλο και περισσότεροι Ικαριώτες μετανάστευαν σε περισσότερο μόνιμη βάση προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωση των ίδιων και των μελών που έμεναν πίσω. Μέχρι το 1910 περίπου, ένα σημαντικό ποσοστό του ανδρικού πληθυσμού εργάζεται στα ορυχεία εξόρυξης άνθρακα και στην κατασκευή των σιδηροδρόμων στην ανατολική ακτή της Αμερικής.

Ήδη από τις αυγές του 20^{ου} αιώνα (1904) ιδρύθηκαν οι πρώτοι Σύλλογοι Ικαριών στην Αμερική. Τα εμβάσματα που έστειναν οι μετανάστες, τα *“αμερικάνικα δολάρια”*, βοήθησαν την τοπική οικονομία να αντέξει τις αναταράξεις των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου τα πανηγύρια είχαν στραφεί στην κατασκευή *“κοινωφελών έργων”*. Σε τέτοια έργα κατευθύνονταν και τα *“αμερικάνικα δολάρια”*, ως προσφορές για σχολεία, εκκλησίες, δρόμους, υδρευτικά-αδρευτικά έργα, για την κατασκευή του λιμανιού του Ευδήλου και του Γυμνασίου του Αγίου Κηρύκου ανάμεσα σε πολλά άλλα. Αυτά τα έργα στέκουν ως *“μνημεία”* της παράδοσης των κοινών που, στην πραγματικότητα, δεν ήταν ποτέ ιδιαίτερη της Ικαρίας, αλλά διαδεδομένη στον Μεσογειακό χώρο και σ’ ολόκληρη την Ευρωπαϊκή ήπειρο στη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα (Behar, 1986).

Αναλύοντας τα πανηγύρια από τη σκοπιά του δώρου και των κοινών

Στα πλαίσια του πανηγυριού, οι άνθρωποι προσφέρουν και διαδρούν μεταξύ τους και με το περιβάλλον με τρόπο δημιουργικό, όχι ως παθητικοί καταναλωτές, αλλά ως ενεργοί δρώντες, που αισθάνονται καθήκον να προσφέρουν. Είναι, με όρους του Illich (1973), ένας *συμβιωτικός, ζωθάλμιος* (convivial) θεσμός, με κύρια χαρακτηριστικά την αναδιανομή και τη συμμετοχή. Εντός του, όλα προσφέρονται και αντιπροσφέρονται, χρήματα, εργασία, υπηρεσίες, επισκέψεις, κομπλιμέντα, χοροί ανάμεσα σε άλλα.

Οι προσφορές που γίνονται στα πλαίσια του πανηγυριού είναι υποχρεωτικές και εθελοντικές. Εμφανίζονται την ίδια στιγμή ως αλτρουϊστικές και ιδιοτελείς, και είναι αξεδιάλυτα δεμένες με την ταυτότητα του ατόμου. Η μη προσφορά είτε στο χωριό της καταγωγής είτε στο όμορο χωριό- ως οικοδεσπότης ή ως φιλοξενούμενος- ισοδυναμεί με την απώλεια του “δημόσιου προσώπου” και της αξίας της οικογένειας, που χαρακτηρίζονται ως αντικοινωνικοί και αδιάφοροι για το “κοινό καλό”. Στον μακρύ χρόνο, η μη συμμετοχή στο πανηγύρι του χωριού της καταγωγής συνεπάγεται την απώλεια της τοπικής ταυτότητας, καθώς οι άνθρωποι δεν αναγνωρίζουν αυτό το άτομο ως μέλος της κοινότητάς τους. Μπορεί επίσης να ερμηνευθεί ή να χρησιμοποιηθεί από το άτομο ή την οικογένεια ως πράξη εχθρότητας ή ως διαμαρτυρία. Τέτοια ήταν η περίπτωση ενός κτηνοτρόφου, ο οποίος διαμαρτυρόμενος για την περίφραξη μιας βοσκήσιμης περιοχής -μια απόφαση που πάρθηκε από τον Δήμο κάτω από την πίεση μερικών από τους συγχωριανούς του και των κατοίκων του διπλανού χωριού- απείχε όχι μόνο από το να συμμετέχει, αλλά και να πουλήσει κατσίκια στο πανηγύρι του χωριού του για μια περίοδο τριών ετών, και έως σήμερα δεν έχει συμμετάσχει στο πανηγύρι του διπλανού χωριού.

Η μεγάλη ποσότητα εργασίας που χρειάζεται για τη διεξαγωγή του πανηγυριού γίνεται αντιληπτή ως καθήκον και ως ευθύνη, κάτι που γίνεται ιδιαίτερα εμφανές μέσα στην κουζίνα ή στο “κελί”, δηλαδή στο βοηθητικό δωμάτιο όπου λαμβάνουν χώρα σημαντικές εργασίες, όπως το μαγείρεμα, η εμφιάλωση του κρασιού, πριν, κατά τη διάρκεια, και μετά το πανηγύρι.

Το πανηγύρι παρέχει το πλαίσιο εντός του οποίου άτομα, οικογένειες και χωριά έρχονται αντιμέτωπα, ανταγωνίζονται σε γενναιοδωρία και αξιώνουν, επιβεβαιώνουν ή αναπαράγουν την αξία τους που διαρκώς διακυβεύεται. Για παράδειγμα, η ανακαίνιση μιας εκκλησίας ή η κατασκευή μιας “πολιτιστικής αίθουσας” παρακινεί τα διπλανά χωριά να κατευθύνουν τον πλούτο και την εργασία τους προς τον ίδιο σκοπό. Η διεξαγωγή του πανηγυριού και το σχετικό “νοικοκύρεμα” του χωριού, δηλαδή η κατασκευή κοινωφελών έργων, θεωρείται ζήτημα τιμής για τις οικογένειες που εμπλέκονται στη διεξαγωγή του, ενώ ο μόνος θεμιτός λόγος για την αναβολή του είναι ο πρόσφατος ή πρόωρος θάνατος ενός μέλους της κοινότητας.

Η διαχείριση των εσόδων του πανηγυριού αποτελεί επιπλέον πεδίο ανταγωνισμών μεταξύ των ανθρώπων. Έτσι, για παράδειγμα, ένα χωριό της νότιας Ικαρίας “έχει” δυο πανηγύρια την ίδια μέρα (στο “πάνω” και στο “κάτω” τμήμα του χωριού) εξαιτίας μιας διαμάχης που ξέσπασε στη διάρκεια του '90 σε σχέση με την απόφαση για τη διαχείριση των εσόδων του πανηγυριού.

Τα πολύτιμα αγαθά, που προσφέρονταν στο πανηγύρι, παράγονταν ή, ακριβέστερα, δημιουργούνταν από ένα σύστημα παραγωγής που συνδύαζε κοινές ή κοινοτικές εκτάσεις, ιδιότητα που μετατρέπονταν εποχικά σε κοινά, κι ένα περίπλοκο πλέγμα δικαιωμάτων χρήσης και υποχρεώσεων που συνδέονταν με τα παραπάνω.

Το πανηγύρι, λοιπόν, αποτελούσε ένα θεσμό αναδιανομής των αγαθών που παράγονταν απ' αυτό το σύστημα, κύριος άξονας του οποίου ήταν τα κοινά. Τα “κοινωφελή έργα” στα οποία

στόχευαν και στοχεύουν τα πανηγύρια, όχι μόνο αφορούν στα κοινά (νερά, επικοινωνία εκπαίδευση), αλλά επιπλέον, είτε καταλαμβάνουν τον χώρο των κοινών είτε δημιουργούν νέα κοινά, -για παράδειγμα, με την παραχώρηση κτημάτων για τη διάνοιξη δρόμων-, και τα οφέλη απ' αυτά διαχέονται σ' ολόκληρη την κοινότητα.

Τόσο στα πανηγύρια του 19ου αιώνα όσο και στα σύγχρονα πανηγύρια, τα αγαθά αναδιανέμονται, άμεσα και έμμεσα, μεταξύ των μελών της κοινότητας σύμφωνα με αρχές που διέπουν τις σχέσεις δώρου. Με τον τρόπο αυτό, τα πανηγύρια συμβάλλουν σε μια δίκαιη αναδιανομή των πόρων που προσφέρουν τροφή, ενέργεια και ασφάλεια στις κοινότητες, και που γι' αυτό είναι σημαντικοί για την επιβίωση, τη συνέχεια της ζωής και του πολιτισμού.

Τα δώρα που προσφέρονται και αντιπροσφέρονται στο πανηγύρι - υλικά και άυλα, όπως η συμμετοχή, οι υπηρεσίες, η εργασία, το κέφι, οι επισκέψεις και η φιλοξενία- υπερβαίνουν τις αμοιβαιότητες της ανταλλαγής δένοντας αγίους, νεκρά και ζωντανά μέλη της κοινότητας σε μια συλλογικότητα, που παρέχει ένα αίσθημα κοινής ταυτότητας και μια αίσθηση συνείδησης ανάμεσα στις γενεές. Η περιοδικότητα της τέλεσης του πανηγυριού "τρέφει" τη μνήμη και ανα-βαπτίζει τους μετέχοντες στη βάση της κοινής τους καταγωγής ως χωριανούς ή ως Ικαριώτες. Όταν οι άνθρωποι αναστοχάζονται το πανηγύρι και τη σημασία του για την τοπική κοινωνία, δηλώσεις σαν την ακόλουθη αναδύονται: «αν το πανηγύρι πάψει, η Ικαρία και οι Καριώτες δεν θα είναι πια οι ίδιοι».

Το πανηγύρι, ως θεσμοθετημένο σύστημα ανταλλαγών, βρίσκεται σε κίνηση στον χρόνο καθώς κινείται ανάμεσα στις γενεές δένοντας παρελθόν, παρόν και μέλλον. Βρίσκεται επίσης σε κίνηση στον χώρο, με την έννοια ότι οι άνθρωποι το αναπαράγουν κι έξω από το νησί (π.χ. Αθήνα, Αίγυπτο, Αμερική). Όσο το πανηγύρι είναι σε κίνηση, "αυξάνεται" σε αξία. Αυτό είναι που ο Hyde αποκαλεί τον πυρήνα και επίσης το "παράδοξο του

δώρου” (1983). Κάθε γενιά “αυξάνει” το πανηγύρι χρησιμοποιώντας υλικά και αποδίδοντας νοήματα που παρέχονται από τα ιδιαίτερα ιστορικο-κοινωνικά της πλαίσια. Και καθώς “αυξάνεται” το πανηγύρι, προσαρμόζεται σ’ αυτά τα πλαίσια, ενώ την ίδια στιγμή οι άνθρωποι αφήνουν το “αποτύπωμά” τους πάνω σ’ αυτό.

Το ίδιο το πανηγύρι είναι αναπαλλοτρίωτο για το χωριό και αξεδιάλυτα πλεγμένο με τις οικογένειες που το κατοικούν και με τους αγίους τους. Όταν καθορίζει κανείς ένα πανηγύρι λέει για παράδειγμα, το “πανηγύρι της Λαγκάδας” ή “το πανηγύρι του Αγίου Ισιδώρου”. Είναι επίσης αξεδιάλυτα πλεγμένο με τη φύση, μια που αυτή είναι που παρέχει όχι μόνο τον χώρο, αλλά και τον χρόνο που τελείται το πανηγύρι, καθώς ήταν οι εορτασμοί των αγίων που μεταξύ άλλων σημάδευαν τον αγροτικό χρόνο (π.χ. ο Άγιος Σάββας σημάδευε την έναρξη των σπορών).

Μερικά Συμπεράσματα

Από αυτή την ιστορική διερεύνηση προέκυψε ότι στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα συντελέστηκε ένας σημαντικός μετασχηματισμός των Ικαριώτικων πανηγυριών, και ότι αυτός ο μετασχηματισμός συμβάδιζε με τον μεγάλο κοινωνικό μετασχηματισμό που συντελούνταν ήδη στον Μεσογειακό και Ευρωπαϊκό χώρο. Η στροφή των πανηγυριών προς τους κοινωφελείς σκοπούς είναι άρρηκτα δεμένη με την παράδοση κοινοτισμού, και τη σχετική μ’ αυτήν οικονομία του δώρου, επιτομή των οποίων αποτέλεσαν τα πανηγύρια.

Αναλύοντας τα πανηγύρια από τη σκοπιά της θεωρίας του δώρου εντοπίσαμε ήδη το *νόμισμα* που κυκλοφορεί στα πλαίσια της ηθικής οικονομίας του νησιού, που δεν είναι άλλο από την προσφορά. Εντοπίσαμε επίσης αυτά που είναι αναπαλλοτρίωτα, και που εξαιτίας τους διασφαλίζεται η κίνηση των

δώρων που προσφέρονται και αντιπροσφέρονται στα πλαίσια του πανηγυριού, δηλαδή, τα κοινά. Τόσο τα κοινά όσο και το δώρο διανοίγουν ορίζοντες για την ανάλυση του πανηγυριού, και είναι δυνατόν να ερμηνεύσουν τις διαδικασίες κοινωνικής αναπαραγωγής και κοινωνικού μετασχηματισμού της τοπικής κοινωνίας, με τις οποίες είναι αξεδιάλυτα πλεγμένο αυτό το πολιτισμικό φαινόμενο, τους μετασχηματισμούς που υπέστη το ίδιο το πανηγύρι στον χρόνο, αλλά και τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιήθηκε ενεργά από τους δρώντες για να καθορίσει και αναπροσανατολίσει τις εξελίξεις προς νέες κατευθύνσεις.

Βιβλιογραφία

Behar R. (1986). *The Presence of the Past in a Spanish Village. Santa Maria Del Monte*. Princeton: Princeton University Press.

Chang Claudia and Koster A. Harold (1994). *Pastoralists at the Periphery. Herders in a Capitalist World*, Tucson and London: The University of Arizona Press.

Γιαγουρτάς Γιάννης (2004). *Η Οικονομική Ζωή της Ικαρίας. Από τα μέσα του 19ου ως τα μέσα του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Μαΐστρος.

Illich Ivan (1973). *Tools for Conviviality*. New York: Harper & Row, Inc., 1973.

Marx, Karl (1976). *Capital: A Critique of Political Economy. Volume 1*. New York: Penguin Books.

Mauss Marcel [1999 (1923-1924)]. *Το Δώρο. Μορφές και Λειτουργίες της Ανταλλαγής στις Αρχαϊκές Κοινωνίες*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Neeson, J.M. (1993). *Commoners: Common right, enclosure and social change in England, 1700-1820*. Cambridge: Cambridge University Press.

Παμφίλης Χαράλαμπος (1980). *Ιστορία της Νήσου Ικαρίας. Από των Προϊστορικών χρόνων μέχρι της Ενώσεως της Νήσου μετά της Ελλάδος* (1912). Αθήνα.

Polanyi Karl [2001 (1944)]. *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές απαρχές του καιρού μας*, (μτφρ. Γαργανάκης Κ.). Θεσσαλονίκη: Νησίδες.

Schroyer Trent (2009). *Beyond Western Economics. Remembering other economic cultures*. London and New York: Routledge.

Σκαύδη Δ. (2008). *Τα χαρτιά μιας ικαριώτικης οικογένειας (1625-1920)*. Αθήνα: Ινστιτούτο "Αθέρας".

The Ecologist (1992). *Whose Common Future. Reclaiming the Commons*. Philadelphia: New Society Publishers.

Η **Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία** είναι υποψήφια διδάκτορας Κοινωνιολογίας στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Η αντίσταση στην Ικαρία την περίοδο της Κατοχής

Χρήστος Γιώγος

Η κατοχή στην Ικαρία αρχίζει τις πρώτες μέρες του Μαΐου του 1941. Μετά την αρχική κατάληψη του νησιού από γερμανικά τμήματα, τη διοίκηση των νησιών αναλαμβάνουν ιταλικές δυνάμεις της μεραρχίας Cuneo, που έχουν την έδρα τους στη γειτονική Σάμο. Έτσι, στην Ικαρία καταφθάνει ένα πλήρες στρατιωτικό τάγμα και επικουρικά τμήματα, όπως η οικονομική αστυνομία, η караμπινιερία κ.α. Η διοίκηση της Σάμου και της Ικαρίας συγκροτείται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην αφήνει αμφιβολίες ως προς τις ιταλικές προθέσεις να προχωρήσουν σε κάποια μορφή προσάρτησης. Παρά το γεγονός ότι οι προθέσεις αυτές δεν θα υλοποιηθούν ποτέ, η προσπάθεια καταβάλλεται.

Οι κάτοικοι της Ικαρίας θα ζήσουν την κατοχή σχεδόν όπως όλοι οι κάτοικοι της κατεχόμενης από τους Ιταλούς, ηπειρωτικής Ελλάδας και νήσων, αλλά για τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά του νησιού, οι συνέπειες της είχαν τεράστιο ειδικό βάρος. Σε όλη τη διάρκεια της κατοχής, η Ικαρία υποχρεώθηκε σε πλήρη απομόνωση. Οι μετακινήσεις σε άλλα νησιά και την ηπειρωτική Ελλάδα απαγορεύονταν χωρίς ειδική άδεια και τα σκάφη είχαν συγκεντρωθεί στη στεριά ασυντήρητα και εκτεθειμένα στις καιρικές συνθήκες, με αποτέλεσμα να καταστραφεί ή να υποστεί μεγάλες φθορές το 90% του ντόπιου στόλου¹⁹, να στερηθεί ο πληθυσμός τα πολύτιμα αλιεύματα και να βυθιστεί το εμπόριο. Κατά το έτος 1940 το 38,6% του συνολικού ακαθάριστου προϊόντος της Ικαρίας προέρχονταν από πόρους εκτός του νησιού, τη ναυτιλία, την ανθρακοποιία και τα εμβάσματα

---

19. Εφημερίδα «*Νέα Ικαρία*», όργανο του συνασπισμού των κομμάτων του ΕΑΜ Ικαρίας και φούρνων, 1 Ιανουαρίου 1947, σελ 4.

του εξωτερικού. Από τις αρχές κίολας της κατοχής, τα εισοδήματα από αυτούς τους πόρους εκμηδενίστηκαν.²⁰ Πρόσθετα, το Comando Superegeo (Ιταλική Ανώτατη Διοίκηση Αιγαίου) όρισε ότι τα ιταλικά στρατεύματα στα νησιά πρέπει να συντηρούνται με τους δικούς τους πόρους, γεγονός που επιδείνωσε τις ήδη υπάρχουσες ελλείψεις σε τρόφιμα.²¹ Έτσι, ξεκίνησε μια άνευ προηγουμένου ληστρική συγκέντρωση αγροτικών προϊόντων και ειδών πρώτης ανάγκης. Λάδι, σύκα, βερίκοκα, μέλι, σιτηρά, πατάτες, αμύγδαλα και ζώα ήταν κάποια από τα προϊόντα που οι Ιταλοί αφαιμάσσαν είτε οργανωμένα, με την “νομιμοποιημένη” υποστήριξη της Στρατιωτικής Διοίκησης, είτε με πλιάτσικα και εφορμήσεις που έκαναν Ιταλοί στρατιώτες στις ιδιοκτησίες των ντόπων.

Η αγροτική παραγωγή και η κτηνοτροφία ακόμα και πριν την κατοχή παρουσίαζαν μεγάλη καθυστέρηση και χαμηλή απόδοση. Συγκεκριμένα, μόλις το 23,7% της συνολικής έκτασης του νησιού καλλιεργούταν καθώς οι Ικαριώτες, εκτός από την έλλειψη οδικού δικτύου, έπρεπε να αντιμετωπίσουν τοπικά ζητήματα που έχουν σχέση με την προβληματική κατανομή της γης, το μεγάλο αδιανέμητο μέρος αυτής και την κονιορτοποίηση της. Ανασταλτικοί παράγοντες για την τοπική γεωργία αποτελούσαν η μικρής κλίμακας γεωργική πίστη, η χειρίστη αγροτική ασφάλεια, η παντελής έλλειψη γενικότερης κρατικής μέριμνας και η έλλειψη γεωργικής εκπαίδευσης. Σ' αυτό το εχθρικό περιβάλλον, η τοπική γεωργία έπρεπε να συνυπάρξει με την τοπική κτηνοτροφία, η οποία βασισμένη στην ελεύθερη βόσκηση, έκανε αυτές τις δύο παραγωγικές δραστηριότητες ανταγωνιστικές μεταξύ τους.²² Κατά την περίοδο της κατοχής, η

20. Δημητριάδης Φ. Δημήτριος, Επαρχιακός Γεωπόνος Ικαρίας, Γεωργό-οικονομική έκθεση της Επαρχίας Ικαρίας (ανέκδοτη), 1940 & 1949, σελ. 86.

21. David Rodogno, Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Γ' τόμος, Μέρος 1^ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, κεφ. 3^ο, σελ. 78.

22. Δημητριάδης, Γεωργό-οικονομική έκθεση της Επαρχίας Ικαρίας, σελ. 53, 56, 63, 65, 115.

αγροτική παραγωγή αποδιοργανώθηκε, καθώς παρουσιάστηκε έλλειψη φαρμάκων, λιπασμάτων και άλλων υλικοτεχνικών μέσων, ενώ η φυσική εξάντληση των καλλιεργητών λόγω ανεπαρκούς λήψης θερμίδων δεν τους επέτρεπε να ασχοληθούν αποτελεσματικά με τη γεωργία. Η τοπική κτηνοτροφία έπαυσε από νωρίς να εφοδιάζει τους ντόπιους με τα προϊόντα της, καθώς δοκιμάστηκε από τις συνεχείς επιτάξεις των Ιταλών και η σχεδόν άμεση έλευση της πείνας, από τους πρώτους μήνες της κατοχής, οδήγησε πολλούς να σφάξουν τα ζώα τους, ώστε να καλύψουν επισιτιστικές ανάγκες.²³

Η τοπική συλλογική μνήμη, τα ιστορικά τεκμήρια, μιλούν για καταστάσεις πρωτοφανούς λιμού. Από τον πρώτο χειμώνα της κατοχής μέχρι και την άνοιξη του 1942, η κοινωνία της Ικαρίας θα βιώσει τους πιο δύσκολους μήνες και θα μετρήσει τις περισσότερες απώλειες. Συνοπτικά, την τριετία της κατοχής ο ρυθμός θανάτων αυξήθηκε κατά 118% σε σχέση με την προηγούμενη τριετία. Από τους 804 βεβαιωμένους θανάτους κατά τα έτη 1941–1943, οι 431 δηλαδή ποσοστό 46,4% έχουν ως αιτία θανάτου την έλλειψη τροφής. Δυστυχώς, η τραγωδία αυτή συνεχίστηκε και το 1944 όπου ο συνολικός αριθμός θανάτων από πείνα έφτασε τους 449. Τα μεγέθη αυτά μεγαλώνουν ακόμα περισσότερο, αν προστεθούν οι θάνατοι που η αιτία είναι σχετική και παρεπόμενη της αστίας και των γενικότερων κακουχιών που προκάλεσε η κατοχή.²⁴ Ο Raymond Courvoisier, επικεφαλής του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού στα νησιά του Βόρειου Αιγαίου την περίοδο της κατοχής, περιγράφει την Ικαρία ως «το πιο δυστυχισμένο νησί του Αιγαίου»²⁵, και σε έκθεσή του εκτιμάει πως ο πληθυσμός της Ικαρίας, την περίοδο της κατοχής, μειώθηκε κατά 4.000 άτομα, με κύρια αιτία τη μαζική εγκατάλειψη προς την Μέση Ανατολή και έπειτα τη θνησιμό-

23. «*Νέα Ικαρία*», 17 Δεκεμβρίου 1946, σελ 1.

24. Ληξιαρχεία Αγίου Κηρύκου, Ευδήλου, Ραχών.

25. Πτίνης Ι. Κώστας, Χρόνια Κατοχής, συμβολή στην ιστορία της Σάμου 1941- 44, Σάμος 1985, σελ. 120.

τητα.²⁶

Στην Ικαρία η έναρξη της ιταλικής κατοχής βρήκε το λαϊκό κίνημα του νησιού, όπως άλλωστε και όλης της χώρας, αποδιοργανωμένο και βαριά τραυματισμένο από τα χτυπήματα της κρατικής ασφάλειας του καθεστώτος Μεταξά. Οι λαϊκοί αγωνιστές, οι κομμουνιστές, οι συνδικαλισμένοι εργάτες είχαν κλειστεί στο σύνολο τους σε φυλακές και τόπους εξορίας από τις πρωτοφανείς διώξεις. Δεν ήταν η πρώτη φορά που ο αντικομμουνισμός και η καταστολή του εργατικού κινήματος αποτελούσαν επίσημη κρατική ιδεολογία και πρακτική. Η δικτατορία της τετάρτης Αυγούστου όμως, εξέλιξε το κατασταλτικό θεσμικό πλαίσιο των προηγούμενων αστικών κυβερνήσεων, αναβάθμισε και εκσυγχρόνισε τους μηχανισμούς που το εφάρμοζαν. Το Κομμουνιστικό Κόμμα, εργατικά συνδικάτα, δημοκρατικοί, προοδευτικοί φορείς βρέθηκαν εκτός νόμου και τα μέλη τους υπέστησαν τρομακτικούς διωγμούς και κακοποιήσεις σε όλη τη διάρκεια της δικτατορίας.²⁷

Από τις αρχές κιόλας της ιταλικής επίθεσης, οι ομάδες εξόριστων και κρατούμενων κομμουνιστών ζήτησαν να σταλούν στα μέτωπα ώστε να πολεμήσουν κατά του φασισμού. Όμως, η δικτατορία απέρριψε το αίτημα τους, ζητώντας να αποκηρύξουν πρώτα τις ιδέες τους. Χίλιοι εξακόσιοι από αυτούς, που δεν κατόρθωσαν να δραπετεύσουν όταν κατέρρευσαν τα μέτωπα, παραδόθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση στους Ναζί. Ανάμεσα τους ήταν έξι Ικαριώτες, εκ των οποίων οι τέσσερις, Νίκος Καστανιάς, Μιχάλης Τσερμέγκας,

26. Oeuvre de secours en faveur de la population civile des iles grecques de Samos, Nicaria, Furni et Chios. Revue Internationale de la Croix-Rouge et t Bulletin international des Sociétés de la Croix-Rouge. Volume 25 / Issue 300 / December 1943. P 194

27. Την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας, πάνω από 80.000 άτομα βασανίστηκαν στα κρατητήρια των αστυνομικών τμημάτων, στις φυλακές και τις εξορίες. Σε 45.000 υπολογίζονται οι κομμουνιστές, μέλη και οπαδοί του ΚΚΕ, που πιάστηκαν και σε 2.000 περίπου οι μόνιμοι κρατούμενοι και εξόριστοι.

Γιώργος Πίττακας, Γιώργος Κρόκος, βρίσκονταν στους «200 κομμουνιστές της Καισαριανής» που εκτελέστηκαν την Πρωτομαγιά του '44 από τους Γερμανούς.²⁸

Οι πρώτες ζυμώσεις για την οικοδόμηση οργανωμένης αντίστασης στην Ικαρία ξεκίνησαν πολύ νωρίς, το καλοκαίρι του 1941. Δεκάδες Ικαριώτες δραπέτες από την εξορία της Φολεγάνδρου, του Άη Στράτη κ.α. συναντήθηκαν με τους συντρόφους τους στο νησί που είχαν διαφύγει της σύλληψης, αποφασίζοντας να ανασυγκροτήσουν την κομμουνιστική νεολαία και παράλληλα να συγκροτήσουν μια οργάνωση με αντιστασιακά-απελευθερωτικά χαρακτηριστικά.²⁹ Το καλοκαίρι του 1941, αντιπρόσωποι τέτοιων κινήσεων από διάφορα χωριά της Ικαρίας, συναντήθηκαν στην Ακαμάτρα και εξέλεξαν το καθοδηγητικό όργανο του «Εθνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Μετώπου Ικαρίας». Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου, έφτασαν στο νησί έντυπα και μαρτυρίες που πληροφορούσαν τη δημιουργία του ΕΑΜ, και η αντιστασιακή οργάνωση του νησιού μετονομάστηκε σε ΕΑΜ Ικαρίας.³⁰ Η εφημερίδα «*Νέα Ικαρία*», όργανο του ΕΑΜ σε άρθρο της για τα πέντε χρόνια από την ίδρυση του ΕΑΜ Ικαρίας, γράφει:

«Όπως σ' όλη την Ελλάδα, έτσι και στο νησί μας με πρωτοβουλία των κομμουνιστών που δραπέτευαν από τις εξορίες ή εκείνων που βρισκόντουσαν έξω, άρχισε η οργάνωση της εθνικής αντίστασης. Η έλλειψη άμεσης επαφής σ' όλη τη χώρα, δεν εμπόδισε στο ξεκίνημά τους τις διάφορες οργανώσεις της χώρας να συναντηθούν σ' έναν κοινό σκοπό (...) στο νησί μας από εξόριστους που δραπέτευαν με την κατάρρευση του Ιουνίου του 1941, έγινε η πρώτη συνδιάσκεψη

28. Τσερμέγκας Γιάννης, Από την αντίσταση της Ικαρίας στην κατοχή. Περιοδικό Εθνική Αντίσταση, 12^η συλλογή, Οκτώβριος 1974, σελ. 51

29. Μαυρογιώργης Χρήστος, Οδοιπορικό στο κακοτράχαλο μονοπάτι, Αθήνα 1996, σελ. 9.

30. Συλλογικό έργο, Η Ικαρία στις σκλαβιάς τα χρόνια, Αθήνα 1990 (ΗΠΑ 1948), σελ. 13.

*και στην απελευθερωτική κίνηση δώσαμε το όνομα Απελευθερωτικό Μέτωπο. Τον Οκτώβρη που έγινε γνωστό το ΕΑΜ, η οργάνωση του νησιού μας σαν ένα κομμάτι του όλου αγώνα πήρε το ίδιο όνομα».*³¹

Το βάρος για τη συγκρότηση του ΕΑΜ Ικαρίας έπεσε αποκλειστικά στους κομμουνιστές του νησιού, αφού το μεσοπολεμικό διάστημα δεν προκύπτει κάποια δράση των άλλων συστατικών κομμάτων (Αγροτικό Κόμμα, Σοσιαλιστικό Κόμμα, Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας) του μετώπου εκτός από αυτή του ΚΚΕ. Ο ναυτικός αποκλεισμός του νησιού και οι τεράστιες δυσκολίες στις επικοινωνίες με τα γύρω νησιά και την ηπειρωτική Ελλάδα δεν αποθάρρυνε τη συγκρότηση αντιστασιακής οργάνωσης. Οι δραπετές από τους χώρους εγκλεισμού έφταναν στο νησί έχοντας αφομοιώσει την τακτική που θα ακολουθούσαν, απόρροια των ιδεολογικών μαθημάτων και της διαφωτιστικής δουλειάς που γίνονταν εκεί από άλλους συγκρατούμενους συντρόφους τους. Έτσι, η αντιστασιακή οργάνωση που οικοδομήθηκε στην Ικαρία, πριν ακόμα συνδεθεί με το ΕΑΜ, είχε ταυτόσημη τακτική και ίδιο πλαίσιο πάλης, ενώ δρούσε σε συνθήκες πλήρους παρανομίας.³²

Στην πραγματικότητα, η επαφή με τις οργανώσεις του ΕΑΜ στα άλλα νησιά και την ηπειρωτική Ελλάδα ήταν άτακτη και αραιή. Η σκόπελος αυτή δεν πρόκειται να ξεπεραστεί πριν από τον Αύγουστο του 1944, οπότε και αναλαμβάνει τη γραμματεία του ΕΑΜ νησιών Αιγαίου (Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος, Ικαρία) ο Σταμάτης Καββαδίας, ο οποίος το διάστημα της κατοχής είχε την ευθύνη του γραμματέα του ΕΑΜ στη Νότια Αττική και στη συνέχεια της Νομαρχιακής Επιτροπής του ΕΑΜ Εύβοιας. Ο ίδιος γράφει:

31. Εφημερίδα «*Νέα Ικαρία*», 5 Οκτωβρίου 1946, σελ. 1.

32. Καρίμαλης Στέφανος, η Νικαριά στην Αντίσταση, Αθήνα 1992, σελ. 14.

*«Τα νησιά αυτά δεν είχαν επικοινωνία με την Ανώτατη Ηγεσία του Αγώνα, ή η επικοινωνία ήταν αραιή και πολύ δύσκολη και οι εκεί εαμικές οργανώσεις, καθώς και αυτές του ΚΚΕ, ΕΠΟΝ, Εθνική Αλληλεγγύη, κινούνταν και δρούσαν πρωτοβουλιακά, μέσα στις γνωστές κατευθύνσεις που είχε χαράξει το ΕΑΜ».*³³

Ραχοκοκαλιά του ΕΑΜ αποτελούσαν τα φτωχά λαϊκά στρώματα του νησιού, οι φτωχοί αγρότες και κτηνοτρόφοι, οι εργάτες γης, οι χειρωνάκτες, τα πληρώματα των καϊκιών και οι εποχικοί καρβουνιάρηδες. Ανάμεσα στα μέλη, αρκετοί ήταν οι δημόσιοι υπάλληλοι, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών και σημαντικός αριθμός επιστημόνων της μικρής ιατρικής κοινότητας. Δυστυχώς, δεν έχει διασωθεί το αρχείο της οργάνωσης του ΕΑΜ Ικαρίας για να μπορέσουμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την πραγματική του δύναμη καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης του στο νησί. Ωστόσο, όλες οι μαρτυρίες, γραπτές και προφορικές μιλούν για εντυπωσιακή μαζικότητα. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία ενός Άγγλου λοχαγού, του John Ryke, ο οποίος για επιχειρησιακούς λόγους έμεινε στο νησί για σχεδόν δύο μήνες μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών. Γράφει, λοιπόν, στο ημερολόγιό του πως στην περιοχή των Ραχών περίπου το 50% των κατοίκων είχε οργανωθεί στο ΕΑΜ και, από τους υπόλοιπους, περίπου το 40% ήταν φιλικά προσκείμενοι. Αυτή η κατάσταση επικρατούσε, όπως γράφει, σε όλο το νησί.³⁴

Το μεγαλύτερο βάρος του αγώνα δόθηκε στην οργάνωση του λαού για τη φυσική επιβίωσή του. Τα εξοντωτικά μέτρα των Ιταλών έπρεπε να βρουν τον λαό προετοιμασμένο. Το πρόβλημα αυτό ήταν στενά συνδεδεμένο με το χτύπημα της κλε-

---

33. Καβαδαδίας Σταμάτης, Η Εθνική Αντίσταση στην Εύβοια 1941 – 1944, επίμετρο: Αποστολή στο Αρχιπέλαγος. Αθήνα 2007, σελ. 305, 315.

34. Papalas J. Anthony, Rebels and Radicals, Bolchazy – Carducci Publishers, Inc., Wauconda, Illinois USA, 2005, σελ. 214.

ψιάς, των μαυραγοριτών, την οργάνωση της απόκρυψης της παραγωγής και της οργάνωσης του αγώνα για αύξηση της μερίδας των δελτίων.³⁵

Έχουμε αναφορές για μαζικές κινητοποιήσεις σε όλη τη διάρκεια της κατοχής. Τον Ιούλιο του 1942 γίνονται διαδηλώσεις και στα τρία διαμερίσματα του νησιού για την ακύρωση του νόμου της δεκάτης. Στην Ακαμάτρα, τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου είχε προηγηθεί η άφιξη του οικονομικού έφορου, αγρονόμων και χωροφυλάκων, για να συντάξουν πίνακες παραγωγής πάνω στους οποίους θα γινόταν η φορολόγηση. Το ΕΑΜ κατέλαβε το κοινοτικό γραφείο, κατέστρεψε τους καταλόγους και εκδίωξε την επιτροπή.³⁶ Τρεις μαζικές, επεισοδιακές κινητοποιήσεις γυναικών οργανώθηκαν τον Μάρτιο, τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1943, με βασικά αιτήματα, την αποστολή τροφίμων, την παύση της συγκέντρωσης της σοδειάς και την αποστολή προϊόντων πρώτης ανάγκης.³⁷ Υπάρχουν μαρτυρίες ότι το ΕΑΜ υποχρέωσε δημόσιους υπάλληλους του νησιού να δώσουν πλασματικά στοιχεία παραγωγής στους Ιταλούς και τη Νομαρχία, ενώ

---

35. Χαρακτηριστική είναι μια από τις προκηρύξεις του ΕΑΜ Ικαρίας, «Πατριώτες, Ο κατακτητής μιας και δεν μπόρεσε να μας πάρει το σιτάρι και την σταφίδα, γυρεύει τώρα να μας πάρει το λάδι για να μας καταδικάσει έτσι, σε σίγουρο θάνατο από το πρήξιμο, και με το λάδι μας να συνεχίσει τον αγώνα του ενάντια στους Συμμάχους μας. Πατριώτες! Ούτε ένα δράμι λάδι στον κατακτητή, τις ελιές μας πρέπει να τις βγάλουμε στις μαργούνες (μικρά πέτρινα ελαιοτριβεία), και αν εκεί δεν μπορέσουμε να τις κοπανίσουμε στο γουδί. Πρέπει να κρύψουμε όσο μπορούμε πιο πολύ το λάδι μας, γιατί μόνο μ' αυτό θα σώσουμε τα παιδιά μας και θα παραλύσουμε τα σχέδια των βρωμό Ιταλών. Η Κ.Ε. του ΕΑΜ Ικαρίας». Το στίγμα δίνει και η παράνομη εφημερίδα του ΕΑΜ Σάμου, «Καρμανιόλος», στο φύλλο της 15^{ης} Νοεμβρίου 1942, διαβάζουμε, «Εργάτες, αγρότες, μικροεπαγγελματίες, υπάλληλοι, ζητήστε την βελτίωση της θέσης σας, χτυπήστε άγρια του προδότες και υπερασπίστε τα μαξούλια σας από τον άρπαγα φασίστα. Μην πληρώνετε κανέναν φόρο στους ντόπιους τύραννους και αγωνιστείτε ζωντανά για το λάδι, την ζωή του λαού μας, και το ΕΑΜ πάνοπλο θα βρεθεί στο πλευρό Σας, στον αγώνα Σας, για το ψωμί σήμερα, για το ξεπάτωμα του κατακτητή αύριο».

36. Η Ικαρία στις σκλαβιάς τα χρόνια, σελ. 21-22

37. Καρίμαλης, Η Νικαριά στην Αντίσταση, σελ. 32-36.

υπέδειξε σε εμπόρους να αποφύγουν την κερδοσκοπία και τον μαυραγοριτισμό, με αποτέλεσμα, κάποιιοι από τους εμπόρους αυτούς, να καταφύγουν στους Ιταλούς για προστασία.

Ο αγώνας για την κάλυψη των βασικών αναγκών συνδέθηκε και με τον αγώνα για τη διάσωση των δασών του νησιού και την ακύρωση κοινής απόφασης Ιταλών με κάποιους έμπορους να αποφιλώσουν τις δασικές εκτάσεις με σκοπό την παραγωγή κάρβουνου για τις κατοχικές ανάγκες. Η «*Νέα Ικαρία*» αναφέρει,

*«μια άλλη πράξη πανικαριακής σημασίας ήταν η κινητοποίηση των καρβουνιάρηδων ενάντια στην απόφαση του κατακτητή να κόψει τα δάση μας και να τα διαθέσει για τις ανάγκες των κατακτητικών του σκοπών. Η απόφαση να προστατευτούν τα δάση μας κι η επιτυχία αυτού του σκοπού, φανταζόμαστε ότι θα την εκτιμήσει όλο το νησί, χωρίς να εξαιρούνται κι οι μικροέμποροι που από μικρό-υπολογισμούς δέχτηκαν να αναλάβουν την καταστροφή των δασών μας».*³⁸

Το ΕΑΜ κατέβαλλε προσπάθειες να διαφωτίσει τους κατοίκους του νησιού, ώστε να διατηρήσουν το ηθικό τους και να αφομοιώσουν την ιδέα της ενεργητικής πάλης. Στόχος της λαϊκής διαφώτισης ήταν η διατήρηση της ελπίδας και της αξιοπρέπειας, της πίστης στη νίκη. Η πείνα και η αίσθηση της απομόνωσης μπορούσαν να λυγίσουν κάποιους, να θεωρήσουν την κατάσταση μόνιμη, να οδηγηθούν στην αδράνεια, ή ακόμα και να “νομιμοποιήσουν” στη συνείδησή τους την κατοχική αρχή. Το ΕΑΜ γρήγορα κατανόησε πως ο λαός πρέπει να ενημερώνεται για τις εξελίξεις στα πεδία των μαχών. Με οικονομική εξόρμηση που πραγματοποίησε, αγόρασε ένα ραδιόφωνο, τον “Παντελή”. Ήταν η μοναδική ελεύθερη συσκευή στο νησί. Οι υπόλοιπες είχαν ήδη κατασχεθεί από τους Ιταλούς. Το ρα-

38. Εφημερίδα «*Νέα Ικαρία*», 5 Οκτωβρίου 1946, σελ. 1. Καρίμαλης σελ. 32-37. Λομβαρδός Πελ., Ταραγμένα Χρόνια, Αθήνα 1987, σελ.14.

διόφωνο λειτουργούσε με υγρά στοιχεία. Η φόρτισή του ήταν ολόκληρη περιπέτεια με πολλούς κινδύνους και τεχνάσματα. Συχνά φορτιζόνταν στην τοπική επιχείρηση ηλεκτρισμού του Δρόσου όσο αυτή λειτουργούσε, αλλά κυρίως τη φόρτιση αναλάμβαναν τα ίδια τα μέλη του ΕΑΜ ποδηλατώντας πάνω στο περιβόητο “αλογάκι”, το σταθερό ποδήλατο που έδινε ενέργεια στη μοναδική συσκευή που συνέδεε τους νησιώτες με τον υπόλοιπο κόσμο.³⁹

Βάσει των ακροάσεων των συμμαχικών σταθμών, το ΕΑΜ εξέδιδε δύο φορές τη βδομάδα δελτία τύπου τα οποία διακινούνταν ακόμα και στη Μύκονο, τη Σύρο και τη Τήνο.⁴⁰ Από τα λίγα δελτία τύπου που έχουν διασωθεί βλέπουμε πως όλα εκδίδονταν με τον τίτλο «ΕΑΜ Ικαρίας – Ειδήσεις», και αναγράφονταν πάντα το χρονικό διάστημα που αφορούσε στο κάθε δελτίο. Στο υποσέλιδο των δελτίων τονίζονταν στον αναγνώστη η ανάγκη για επαγρύπνηση και περιφρούρηση με τη φράση: «Πιστεύετε μόνο στις ειδήσεις του ΕΑΜ Ικαρίας. Προσοχή μην πέσει στα χέρια εχθρού ή προδότη». Τα ειδησεογραφικά δελτία του ΕΑΜ πληροφορούσαν τον λαό του νησιού για τις εξελίξεις στα αντιφασιστικά μέτωπα σε όλο τον κόσμο, ενημέρωναν για τις κινήσεις των πολιτικών δυνάμεων της Ελλάδας, όπως και αυτών των συμμαχικών χωρών.

Στο Γυμνάσιο του νησιού έδιναν διαλέξεις Ιταλοί αξιωματούχοι, διδάσκονταν η ιταλική γλώσσα, και προβάλλονταν προπαγανδιστικές ταινίες.⁴¹ Το ΕΑΜ ενθάρρυνε τη μαζική ανυπακοή και πέτυχε την αποχή μαθητών και εκπαιδευτικών από αυτές τις εκδηλώσεις, παρά τις απειλές και τις συλλήψεις κάποιων καθηγητών.

Η 25^η Μαρτίου 1942 αποτέλεσε ευκαιρία να γιορταστεί η

39. Λομβαρδός Γιώργος, περιοδικό «Ικαριακά», έκδοση της Πανικαριακής Αδελφότητας Αθηνών, τ. 98– Δεκέμβριος 2001, σελ. 47. Τσερμέγκας Γιάννης, Από την αντίσταση της Ικαρίας στην κατοχή. Περιοδικό Εθνική Αντίσταση, 12^η συλλογή, Οκτώβριος 1974, σελ. 51.

40. Εφημερίδα «Νέα Ικαρία», 5 Οκτωβρίου 1946, σελ. 1,2.

41. Τσαντές Γιάννης, Χρονικό Κατοχής της Ικαρίας (1940-1944). Μαυρίδης, Αθήνα 2001, σελ. 58.

επέτειος και να συνδεθεί με τον αγώνα που έδιναν οι Ικαριώτες για επιβίωση και απελευθέρωση. Σε πολλά χωριά του νησιού, το ΕΑΜ οργανώνει παράνομες συγκεντρώσεις, γράφονται συνθήματα στους τοίχους και μοιράζονται προκηρύξεις.⁴²

Με την κατάρρευση του μετώπου τον Απρίλιο του 1941, πολλοί αξιωματικοί και στρατιώτες της Βρετανικής Κοινοπολιτείας που συμμετείχαν στις μάχες της ηπειρωτικής Ελλάδας, δεν κατόρθωσαν να περάσουν στην Κρήτη και έμειναν αποκλεισμένοι στην ηπειρωτική Ελλάδα. Έτσι, έπρεπε με κάθε τρόπο να περάσουν στην Τουρκία ώστε να συνδεθούν με τα συμμαχικά στρατεύματα στην Αίγυπτο, διασχίζοντας όλο το Αιγαίο. Η Ικαρία αποτελούσε ένα από τα κύρια περάσματα. Οι Άγγλοι, οι Καναδοί και οι Νεοζηλανδοί⁴³ έφταναν στο νησί από τη Μύκονο, τη Δήλο και την Τήνο και σε συνεννόηση με την ικαριώτικη αντίσταση φυγαδεύονταν στις ακτές της Τουρκίας, ενώ πολλές φορές η φυγή γίνονταν μέσω Φούρνων και Σάμου.⁴⁴

Από τα τέλη του 1942, οι ηγέτες των “εξόριστων” αστικών κομμάτων στην Αίγυπτο αναδιοργανώνονταν και προσκαλούσαν πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες ώστε να αναλάβουν ρόλο. Πολλοί από αυτούς δεν έβρισκαν μέσο που θα τους πέρανε στις τούρκικες ακτές και κατέληγαν σε κοντινά σε αυτές νησιά μέχρι να βρεθεί κάποιο. Οι περιπτώσεις όπου ζητήθηκε άσυλο και βοήθεια από το ΕΑΜ Ικαρίας είναι αρκετές.⁴⁵ Αναφέρεται λοιπόν,

«εκείνο που έδειχνε τη συμμαχική ουσία του ΕΑΜ ήταν η οργάνωση της διαφυγής των Άγγλων αιχμαλώτων προς τη

42. Η Ικαρία στις σκλαβιάς τα χρόνια, σελ. 19.

43. Ο Πρωθυπουργός της Νέας Ζηλανδίας και ο Διοικητής του Β' Εκστρατευτικού Σώματος έστειλαν ευχαριστήριο γράμμα στον λαό της Ικαρίας γιατί όπως χαρακτηριστικά γράφουν «(...) γνωρίζομεν, ότι ενεδύσατε και εθρέψατε τους άνδρας μας όταν σεις οι ίδιοι εστερείσθε και τούτο πράττοντες υπεφέρατε καιεκινδυνεύσατε».

44. Λεωτσάκος Σπύρος, Ικαρία το νησί του Ραδίου, Αθήνα 1953, σελ. 188-189.

45. Καρίμαλης, Η Νικαρία στην Αντίσταση, σελ. 25.

Μέση Ανατολή, καθώς και Ελλήνων αξιωματικών που δεν είχαν ακόμη πεισθεί για την πατριωτική αποστολή του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Αυτό δείχνει ότι το ΕΑΜ δεν έκανε κανένα διαχωρισμό ανάμεσα στους συμμάχους και στα ρεύματα που αποτελούσαν το αντιχιτλερικό μέτωπο και προσέφερε παντού τις υπηρεσίες του, γιατί έβλεπε ενιαίο τον συμμαχικό αγώνα και ωφέλιμο το αντιχιτλερικό χτύπημα όπου και αν δινότανε».⁴⁶

Τον χειμώνα του 1941-1942 η κοινωνία του νησιού δοκιμάστηκε από την αστία. Η επισιτιστική κατάσταση βρίσκονταν σε πρωτοφανή χαμηλά επίπεδα και οι ντόπιοι προκειμένου να ξεφύγουν από τον θάνατο ακολουθούσαν και αυτοί τη διαδρομή προς την Τουρκία και τη Μέση Ανατολή. Κάθε βράδυ δεκάδες Ικαριώτες ταξιδεύουν κρυφά με τα μικρά πλεούμενα. Αρχικά, το ΕΑΜ παροτρύνει τους κατοίκους να παραμείνουν στο νησί και να πάρουν μέρος στη απελευθερωτική πάλη. Μπροστά όμως στο τρομακτικό κύμα λιμοκτονιών, αναθεωρεί τη στάση του και βοηθάει πολλούς στην απόδραση. Μέλη του ΕΑΜ βρίσκονται και αυτά στον δρόμο της προσφυγιάς.⁴⁷ Φαίνεται πως η αλλαγή της στάσης του ΕΑΜ στο θέμα της φυγής επέφερε κάποια οφέλη στο απελευθερωτικό κίνημα και την κοινωνία της Ικαρίας γενικότερα. Αφενός, η αποσυμφόρηση του νησιού γλύτωσε πολλούς από τον θάνατο, αφετέρου οι εαμίτες φυγάδες συνέχισαν την πολιτική δράση μέσα από τις γραμμές της Αντιφασιστικής Στρατιωτικής Οργάνωσης (ΑΣΟ) του συμμαχικού στρατού της Μέσης Ανατολής, της οποίας ιδρυτές υπήρξαν κομμουνιστές του νησιού.⁴⁸

Έναν χρόνο μετά την υποδούλωση του νησιού, οι οργανώσεις του ΕΑΜ έχουν μαζικοποιηθεί. Η περιφρούρηση της δράσης είναι ακόμα πιο δύσκολη. Έτσι, στις 23 Απριλίου 1942 αποφασίζεται η δημιουργία ένοπλου τμήματος του ΕΑΜ. Η αρ-

46. Εφημερίδα «Νέα Ικαρία», 5 Οκτωβρίου 1946, σελ. 2.

47. Η Ικαρία στις σκλαβιάς τα χρόνια, σελ. 18.

48. Συνέντευξη με τον Νίκο Καστανιά, Ράχες Ικαρίας, Ιούλιος 2013.

χική δύναμη των ένοπλων ομάδων ήταν: Μεσαριά 40 άντρες, Ράχες 28, Φανάρι 30. Ο οπλισμός τους ήταν κάποια απαρχαιωμένα όπλα που είχαν χρησιμοποιηθεί στην επανάσταση του 1912, και κάποια κυνηγετικά. Τον Οκτώβριο του 1942, τα ένοπλα τμήματα συνδέονται με τον ΕΛΑΣ και γίνονται τμήμα του. Στρατολογούνται αρκετοί άντρες και οι ομάδες μετατρέπονται σε λόχους. Οι τρεις αυτοί λόχοι αποτελούν το Τάγμα του ΕΛΑΣ Ικαρίας.⁴⁹ Στις 9-10 Σεπτεμβρίου 1943 ο ΕΛΑΣ αιχμαλωτίζει τις ιταλικές Φρουρές του Ευδήλου, των Ραχών και του φυλακίου του Κάβο Πάπα, εγκλωβίζοντας τον κύριο όγκο των Ιταλών στον Άγιο Κήρυκο.⁵⁰

---

49. Η Ικαρία στις σκλαβιάς τα χρόνια, σελ. 20-22.

50. Παραθέτω ενδεικτικά κάποια από τα τηλεγραφήματα μεταξύ των ιταλικών διοικήσεων:

Έγγραφο Νο 202. ΑΠΟ ΑΡΧΗΓΕΙΟ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ CUNEO ΠΡΟΣ ΝΑΥΤΙΚΟ ΛΕΡΟΥ ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ: EGEO MIL- ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΠΕΑΠ. Στρατ. Ταχ. 62-10 Σεπτεμβρίου 1943 ώρα 10.40 Μετεβιβάσθη ώρα 10.50. Ειδήσεις από Ικαρία φέρουν τη φρουρά του Ευδήλου να υπέκυψε και τη φρουρά Ραχών να δέχθηκε επίθεση από ισχυρούς σχηματισμούς ανταρτών stor Για αποστολή ενισχύσεων απαιτείται άμεση αποστολή Τηγάρι αποβατικών και αντ/κού αλλά και αεροσκάφους για αναγνώριση και πολυβολισμό stor Παρακαλώ επιβεβαιώσατε stor Στρατηγός Soldarelli.

Έγγραφο Νο 203. ΑΠΟ ΑΡΧΗΓΕΙΟ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ CUNEO- ΠΡΟΣ ΝΑΥΤΙΚΟ ΛΕΡΟΥ, ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ: EGEO MIL, ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΠΕΑΠ. Στρατ. Ταχ. 62-10/9/1943 ώρα 11.35. Φρουρά Ραχών υπέκυψε- Αντάρτες κυριεύσαντες αυτόματα όπλα απειλούν Άγιο Κήρυκο- Είναι υπερεπείγουσα ανάγκη αποστολής ζητηθέντων μέσων, κυρίως παρακαλώ άμεση αποστολή αεροσκάφους Τηγάρι διενεργήσει εντωμεταξύ αναγνώριση και μυδραλιοβολισμό ή πολυβολισμό Ικαρίας αναμένω άφιξη ενισχύσεων stor Στρατηγός Soldarelli.

Έγγραφο Νο 249. ΑΠΟ MARIEGEO ΛΕΡΟΥ- ΠΡΟΣ EGEO MIL ΣΑΜΟΥ, 19/9/1943 1020. Ειδοποιείσθε ότι προσωπικό σταθμού παρατηρητηρίου Ακρωτηρίου Πάπας επανήλθε στη βάση χωρίς ματισμό, χωρίς όπλα, χωρίς πολεμοφόδια, συσκευές και οπτικά όργανα γιατί αρπάγησαν από Έλληνες αντάρτες stor. MARIEGEO ΛΕΡΟΥ 100019.

Το Ιταλικό Ναυτικό στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, Τόμος XVI, Γεγονότα στο Αιγαίο μετά την ανακωχή, Λέρος 1999 (Ρώμη 1972), Ιστορικό Γραφείο του Πολεμικού Ναυτικού, σελ 541, 542, 552.

Μετά από δεκαήμερη πολιορκία και την άφιξη συμμαχικής επιτροπής, οι Ιταλοί συμφωνούν να υποταχθούν στις εντολές του συμμαχικού στρατού. Υπεύθυνος τώρα για την εσωτερική ασφάλεια του νησιού είναι ο ΕΛΑΣ, του οποίου η δύναμη έχει ξεπεράσει τους τριακόσιους αντάρτες, ενώ η πολιτική διοίκηση καθοδηγείται από το ΕΑΜ, το οποίο ξεκινά την εισαγωγή θεσμών λαϊκής αυτοδιοίκησης και δικαιοσύνης, οργανώνει την αγροτική ασφάλεια, ανοίγει τα σχολεία, δίνει ισότιμα δικαιώματα στις γυναίκες, συλλαμβάνει κάποιους συνεργάτες των Ιταλών και οργανώνει τον επισιτισμό των κατοίκων.⁵¹

Εντούτοις, η απελευθέρωση θα είναι προσωρινή. Στις 17 Νοεμβρίου οι Γερμανοί καταλαμβάνουν τη Σάμο και στις 18 εφορμούν στην Ικαρία. Δεν θα εγκατασταθούν μόνιμα στο νησί, αλλά θα πραγματοποιούν συχνές επιδρομές που συνοδεύονταν με πλιάτσικα, συλλήψεις και καταστροφές των σπιτιών μελών του ΕΑΜ.

Ο **Χρήστος Γιώγος** είναι υποψήφιος διδάκτορας Ιστορίας, στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου Πανεπιστημίου Αθηνών.

---

51. Εφημερίδα «*Νέα Ικαρία*», 14 Σεπτεμβρίου 1946, σελ. 2.

Το Κοινό Παιδεία στη Νέα εποχή

Αργυρώ Φάκαρη

Όταν ονειρευόμαστε την ανθρώπινη τελείωση,
την υπερηφάνεια και την ευτυχία του
να είσαι άνθρωπος,
το βλέμμα μας πέφτει στη Μεσόγειο...

(Braudel F., *Μεσόγειος*)

Ακούγοντας για τα κοινά, την ιστορία τους και τους αγώνες των λαών για την υπεράσπιση τους, θυμήθηκα τα λόγια του Braudel, κι ένιωσα συγκίνηση στη σκέψη, ότι ο τόπος μου είναι κομμάτι της Μεσογείου, όχι μόνο γεωγραφικά. Σε μια στιγμή, ταξίδεψα στους πανάρχαιους πολιτισμούς της Μεσογείου, στην Ικαρία των μικρών και νεανικών μου χρόνων. Τότε που οι άνθρωποι υπακούοντας στους άγραφους κανόνες της κοινοτικής ζωής μοιράζανε και χρησιμοποιούσανε τα κοινά αγαθά, αγαθά της φύσης πρώτα απ' όλα, για να ζήσουνε. Γύρω από αυτούς τους χώρους οργανώθηκε, βασικά, η οικονομική ζωή, αναπτύχθηκαν σχέσεις, έσμιξαν ζωές. Σ' αυτούς τους χώρους γεννήθηκε και αναπτύχθηκε ο πολιτισμός του τόπου μας και διαμορφώθηκε η ταυτότητα του Καριώτη, του ανθρώπου της Μεσογείου, του ανθρώπου που ανήκει στον τόπο του, και γι' αυτό πραγματικά ελεύθερου ανθρώπου.

Ότι σήμερα μαθαίνω από ερευνητές Κοινωνιολόγους και Ανθρωπολόγους, συνειδητοποιώ ότι ήταν για μένα, το πιο απλό, ζωή ζωσα. Με τις συμπεριφορές αυτής της ζωής, που γράφουν την πανάρχαια ιστορία του τόπου μας, αναπαραγάγαμε την κοινωνία των κοινών. Πόσο δυνατή ήταν και πόσο βαθιά δούλευε η κοινοτική συνείδηση, φάνηκε σε δύσκολα χρόνια, όταν οι Καριώτες αντιστέκονταν υπερασπιζόμενοι τα

φυσικά τους Δίκαια, τον Χώρο τους. Στην Ικαριακή Επανάσταση, στην Αντίσταση και στο Αντάρτικο, κατακτημένοι, κι όμως ελεύθεροι συνέχισαν να οργανώνουν τη ζωή τους με κανόνες που ήξεραν.

Σήμερα ο Χώρος των κοινών γίνεται εμπόρευμα. Ιστορία πολιτισμού αιώνων αποκόβεται από την κοινότητα κι ό,τι κρατούσε τη ζωή μας με αξιοπρέπεια το ρουφάει, βίαια, ο νόμος της αγοράς. Με την ίδια βιαιότητα έκαμε και την Παιδεία, όποια κι αν είναι, εμπόρευμα άθλιο, το κοινό, που εμείς οι δάσκαλοι, διωκόμενοι, σήμερα, ως εχθροί της Πολιτείας, γινόμαστε δράκοι και το φυλάμε. Το Κοινό, Παιδεία είναι ο Χώρος που ανήκει στους μαθητές, σε όλους, διαβάζουμε στον νόμο για το Νέο Λύκειο. Σκοπός του Νέου Λυκείου είναι και «η παροχή γενικής παιδείας υψηλού επιπέδου, που θα συμβάλλει στην ισόρροπη γνωστική, συναισθηματική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη όλων των μαθητών», «η ενδυνάμωση των αξιών της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης, και η διαμόρφωση συνείδησης ενεργού πολίτη». Η πραγματικότητα όμως, σήμερα, λέει άλλα. Με τα νέα μέτρα του ΥΠΑΙΘ, οι μαθητές από την Α' Λυκείου, πριν καλά-καλά αρχίσουν τις σπουδές τους, απειλούνται με έξοδο από το Λύκειο. Η περιβόητη Τράπεζα Θεμάτων αυτό προετοιμάζει και υπόσχεται, αφού και μέσα από αυτήν δίνονται θέματα για να διαγωνίζονται οι μαθητές στο τέλος της χρονιάς. Κι όταν αποκόβονται βίαια από το σχολείο, δεν μπορούμε να μιλάμε για ισόρροπη συναισθηματική και πνευματική ανάπτυξη.

Η αξιολόγηση, που ενεργοποιήθηκε με τρόπο αυταρχικό τη φετινή χρονιά, αξιολόγηση της σχολικής μονάδας, του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών, με δείκτες της αγοράς και αξιολογητές “εμπόρους”, στοχεύει στην κατηγοριοποίηση και τη συγχώνευση σχολείων, στη διάλυση των εργασιακών σχέσεων και εργατικών δικαιωμάτων, και στην απόλυση εκπαιδευτικών, και βέβαια στην περιθωριοποίηση μαθητών.

Η Πολιτεία ζητάει τη συμμετοχή μας στα καταστροφικά, για

τις εύθραυστες ισορροπίες, τώρα πια, στον Χώρο της εκπαίδευσης σχέδια, και μας επιβάλλει με εξαναγκασμό να υπογράψουμε την καταδίκη της Δημόσιας, Δωρεάν Παιδείας. Το Δημόσιο Σχολείο γίνεται απαγορευτικό, το Κοινό Παιδεία αντιλαϊκό! Παραλογισμός και βαρβαρότητα. Κι όλα αυτά φαίνονται πληγή αγιάτρευτη για τα σχολεία, που βρίσκονται σε περιοχές απομονωμένες και ξεχασμένες, όπως ο τόπος μας, από την Πολιτεία. Η κοινότητα, όμως, των εκπαιδευτικών αντιστέκεται με όπλα την αξία της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης. Και δεν θα δεχτεί να θυσιάσει το μέλλον, τα παιδιά, στο παρόν των βάρβαρων νόμων της αγοράς. Τον αγωνιζόμενο άνθρωπο, αληθινό δάσκαλο, αυτόν χρειάζεται η κοινωνία, για τη διαμόρφωση συνείδησης ενεργού πολίτη των μαθητών.

Η Αργυρώ Φάκαρη είναι εκπαιδευτικός και ζει στην Ικαρία.

Ο αγώνας για την Υγεία στην Ικαρία

Σωτήρης Λέγγας

Η υγεία ταυτίζεται με τη ζωή. Γι' αυτό θεωρείται ύψιστο αγαθό και μάλιστα κοινωνικό, και είναι ένας από τους τομείς που δέχεται μεγάλο μέρος της επίθεσης που συντελείται απέναντι σε δικαιώματα-κατακτήσεις, που κατοχυρώθηκαν μετά από σκληρούς αγώνες δεκαετιών των "από κάτω".

Το αγαθό της Υγείας για τις δυσπρόσιτες περιοχές, και ιδίως για τα νησιά, είναι ζήτημα επιβίωσης των ίδιων των τοπικών κοινωνιών! Γι' αυτό και η ύπαρξη και επαρκής λειτουργία του Νοσοκομείου Ικαρίας έχει κορυφαία σημασία για την υπόθεση της Υγείας. Αυτός ήταν και ο λόγος που τη δεκαετία του 1950 φτιάχτηκε το Πανικάριο Νοσοκομείο με την οικονομική στήριξη, κύρια, των ομογενών, και τη σκληρή προσωπική εργασία των κατοίκων. Όπως χαρακτηριστικά λέει ένας φίλος Ικαριώτης "πάνω στις πέτρες του Νοσοκομείου βρίσκονται τα πετσίδια των παππούδων μας".

Με αγώνες, το Νοσοκομείο και τα περιφερειακά ιατρεία παρείχαν μέχρι και το 2010 τη στοιχειώδη ασφάλεια στους κατοίκους και επισκέπτες του νησιού. Η απόφαση της συγχώνευσης με το Νοσοκομείο της Σάμου ήταν το ασφαλές εργαλείο για την υποβάθμιση και διάλυση των μονάδων Υγείας και των παρεχόμενων υπηρεσιών, με τη μεταφορά προσωπικού στο Νοσοκομείο της Σάμου, την ανισοκατανομή των πετσοκομμένων επιχορηγήσεων κλπ. Στην πραγματικότητα, το "ξήλωμα" στον χώρο της Υγείας είχε αρχίσει στη χώρα μας από χρόνια. Μόνο που τώρα, στην εποχή των Μνημονίων, πήρε καταγιστική μορφή, φτάνοντας στα όρια της φυσικής εξόντωσης. Το καθολικό δικαίωμα στην Υγεία αντικαθίσταται πλέον από το αξίωμα "*περίθαλψη με βάση το αν και πόσα λεφτά έχει κάποιος στην τσέπη του*". Σ' αυτήν τη νέα εποχή, οι δαπάνες

για την Υγεία θεωρούνται “σπατάλη”!

Από τη στιγμή που ανακοινώθηκε η συγχώνευση, ξεκίνησε μια προσπάθεια να ορθωθεί ένα τείχος αντίστασης στην καταστροφή που προωθείται. Αυτή η προσπάθεια ξεκίνησε από τον Σύλλογο Εργαζομένων Νοσοκομείου Ικαρίας (ΣΕΝΙ), με μια εκστρατεία ενημέρωσης της τοπικής κοινωνίας και των φορέων, με ανακοινώσεις και ανοιχτές εκδηλώσεις στην περιοχή.

Όσο πλησίαζε η πρωτοχρονιά του 2013 -που ήταν η προβλεπόμενη ημερομηνία συγχώνευσης- εντάθηκαν οι προσπάθειες του ΣΕΝΙ με στόχο τη δημιουργία μιας επιτροπής αγώνα από φορείς της περιοχής, και με τη συμμετοχή του κόσμου. Στόχος μας ήταν να δοθεί η μάχη, όσο το δυνατόν πιο μαζικά, ενωτικά και αποτελεσματικά. Επίσης, ξεκίνησαν οι επαφές με σωματεία και φορείς από άλλα Νοσοκομεία και περιοχές που αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα, ξέροντας ότι μια τόσο μεγάλη μάχη και με τέτοιο αντίπαλο δεν μπορεί, ούτε πρέπει να δοθεί από καθέναν μόνο του, και πάντως δεν μπορεί να κερδηθεί με επικλήση στην “τοπική ιδιαιτερότητα”.

Με τη στήριξη των σωματείων της εκπαίδευσης, συλλόγων χωριών και συμπολιτών μας, ο ΣΕΝΙ κατάφερε στις 30 Νοέμβρη 2012 να πραγματοποιήσει την πρώτη συγκέντρωση στην Αθήνα, έξω απ’ το Υπουργείο Υγείας. Μάλιστα, σε συνεννόηση με άλλες περιοχές της Ελλάδας, πέτυχε τη μέρα εκείνη να προκηρυχθεί πανελλαδική απεργία από τις ομοσπονδίες του χώρου της Υγείας.

Η δημοσίευση της απόφασης συγχώνευσης, μετά την Πρωτοχρονιά του 2013, προκάλεσε μια μεγάλη συγκέντρωση εκατοντάδων κατοίκων στο Νοσοκομείο Ικαρίας. Στη συγκέντρωση αυτή αποφασίστηκε η συγκρότηση της Επιτροπής Αγώνα για την Υγεία σε Ικαρία και Φούρνους, απόφαση που υλοποιήθηκε σε μια μαζικότερη συνεδρίαση φορέων και κατοίκων της Ικαρίας τον Γενάρη του 2013.

Με κύριο όπλο τη διαρκώς αυξανόμενη συμμετοχή του κόσμου, η Επιτροπή Αγώνα προχώρησε σε σειρά κινητοποιήσεων

και ενημέρωση των κατοίκων της Ικαρίας και των Φούρνων. Το επόμενο διάστημα, μεταξύ των δράσεων της επιτροπής ήταν η οργάνωση επαναλαμβανόμενων συγκεντρώσεων σε Ικαρία και Αθήνα, παρεμβάσεις και παραστάσεις διαμαρτυρίας και συμβολικές καταλήψεις των γραφείων της διοίκησης σε Σάμο και Ικαρία. Ασκώντας συνεχή πίεση προς την Υγειονομική Περιφέρεια και το Υπουργείο, κατάφερε να λύσει το ζήτημα της ανισοκατανομής των πιστώσεων και των μετακινήσεων προσωπικού.

Προκειμένου να προετοιμαστούν όλες αυτές οι κινητοποιήσεις, έγιναν πολλές ανοιχτές συνεδριάσεις και στις δυο πλευρές του νησιού, δεκάδες ενημερωτικές εκδηλώσεις στις έδρες των πρώην δήμων, στα χωριά και στους Φούρνους, συσκέψεις, συναντήσεις και συνεννοήσεις με φορείς και συλλόγους στην περιοχή και στην παροικία.

Καρπός της δράσης αυτής ήταν σωρεία παρεμβάσεων στη Βουλή, και το ότι η περίπτωση του Νοσοκομείου Ικαρίας έγινε σημείο αναφοράς αγώνων για άλλα νοσοκομεία της χώρας. Το νησί, που εδώ και καιρό προβάλλεται συστηματικά ως συνώνυμο της αργοπορίας, μέσα κι από αυτές τις δράσεις, (ξανα-)ταυτίζεται με τις έννοιες του αγώνα, της αλληλεγγύης, του ενδιαφέροντος για τα κοινά. Και κόντρα σ' όλες τις προβλέψεις, τα μπλοκ της Επιτροπής φτάνουν πρώτα στον χώρο των συγκεντρώσεων στην Αθήνα!

Παράλληλα, και σε απόλυτη συνέργεια με τη δράση της Επιτροπής, βρίσκονται και οι δράσεις του ΣΕΝΙ. Ενδεικτικά αναφέρονται το 2ο Πανελλαδικό Διήμερο και η συνάντηση σωματείων το καλοκαίρι του 2013 στην Παναγιά, οι τέσσερις συνολικά πανελλαδικές απεργίες στον χώρο της Υγείας, που ξεκίνησαν με πρωτοβουλία του, οι κινήσεις συντονισμού σωματείων και δράσεων, που έχουν κάνει την περιοχή να θεωρείται, από φίλους κι εχθρούς, ως ένα πανελλαδικό κέντρο συντονισμού κι αγώνα.

Αποτέλεσμα όλων αυτών των συλλογικών δράσεων ήταν η

απόφαση για αποσυγχώνευση και μερική αυτονομία του Νοσοκομείου Ικαρίας, μια απόφαση που “παρασέρνει” και Νοσοκομεία άλλων περιοχών. Όσο εξελίσσονται οι κινητοποιήσεις, και πάντα σε απόλυτη αναλογία με την ένταση αυτών, όχι μόνο δεν επιβάλλεται κλίμα διάλυσης, αλλά αντίθετα, επιτυγχάνονται και βελτιώσεις, όπως η αύξηση των ειδικευμένων γιατρών (έστω ως συμβασιούχων-επικουρικών), η δρομολόγηση απόκτησης εξοπλισμού, οι κινήσεις για τη δημιουργία Μονάδας Τεχνητού Νεφρού κλπ.

Η ιστορία αυτού του αγώνα, κυρίως μέσω της Επιτροπής, έχει διανύσει πια αρκετό δρόμο, αλλά έχει να διανύσει ακόμα περισσότερο. Ο αγώνας για το αγαθό της Υγείας στην Ικαρία και τους Φούρνους δίνεται κόντρα στη δυσπιστία, τις αυταπάτες, τη συστηματική συκοφάντηση από τους φιλοκυβερνητικούς μηχανισμούς, και κυρίως κόντρα στην υποχώρηση της αντίληψης, πως ό,τι κερδίζεται, κερδίζεται μόνο με συλλογικές προσπάθειες κι αγώνες. Αυτό που περίτρανα αποδεικνύεται είναι πως, ακόμα και στην εποχή μας, οι αγώνες μπορούν να φέρουν νίκες, έστω και μικρές. Μικρές νίκες, που μπορεί μεν να μην αλλάζουν το γενικό τοπίο, αλλά αποτελούν πραγματικές και συμβολικές ανάσες στο τοπίο της κοινωνικής “ξηρασίας”, που διαμορφώνουν οι κυβερνώντες, οι ξένοι καθοδηγητές τους και τα συμφέροντα που εκπροσωπούν.

Πέρα από τους μέχρι τώρα καρπούς της στα ζητήματα της Υγείας, η δράση της Επιτροπής είχε πολύ σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση ενός αγωνιστικού κλίματος συνολικότερα στην περιοχή. Η υπεράσπιση γενικότερα των δημόσιων αγαθών, ο αγώνας για τη διάσωση και λειτουργία του Γηροκομείου, ενάντια στις επιβουλές της Μητρόπολης για το κλείσιμό του, η συμμετοχή στον αγώνα για τη δημόσια δωρεάν παιδεία και την υπεράσπιση σχολείων και εκπαιδευτικών, η υπεράσπιση της λειτουργίας άλλων δημόσιων υπηρεσιών (π.χ. ΙΚΑ), η απaráδεκτη κατάσταση των ακτοπλοϊκών συγκοινωνιών, ακόμα και η δημιουργία και δράση του Συλλόγου Νεφροπαθών και

Φίλων, είναι ζητήματα που αλληλεπιδρούν, τροφοδοτούν και τροφοδοτούνται από τη δράση της Επιτροπής, και αποτελούν προκλήσεις για την ύπαρξη, τη συνέχιση και την επέκταση της δράσης της στο μέλλον.

Βασικό στοιχείο είναι η προσήλωση στο τρίπτυχο των βασικών αρχών συγκρότησης και λειτουργίας της Επιτροπής, η συνεχής αναβάπτιση στην κολυμπήθρα του κόσμου και προπαντός, η καθημερινή επιβεβαίωση του ρόλου της ως εργαλείου ζωντανής έκφρασης και διεκδίκησης των αναγκών του.

- Μαζικός αγώνας ενάντια στις καταστροφικές πολιτικές που εφαρμόζονται, την υποχρηματοδότηση και την υποβάθμιση των υπηρεσιών και των μονάδων Υγείας.
- Προσλήψεις του απαραίτητου μόνιμου προσωπικού και την απόκτηση εξοπλισμού σύμφωνα με τις ανάγκες μας.
- Υπεράσπιση του καθολικού κοινωνικού δικαιώματος στην Υγεία – για υπηρεσίες Υγείας πλήρεις, δωρεάν και δημόσιες, προσβάσιμες σε όλους, χωρίς προϋποθέσεις, αποκλεισμούς και χαράτσια.

Ο **Σωτήρης Λέγγας** είναι φαρμακοποιός στο Γενικό Νοσοκομείο-Κέντρο Υγείας Ικαρίας και αντιπρόεδρος του Συλλόγου Εργαζομένων.

Αναμνήσεις από τη χωματερή

Ευφροσύνη Κουτσούτη

Οι αναμνήσεις μας είναι καμωμένες από όνειρα διοξινών και καπνισμένων, κορεσμένων λόφων, και ξεκινούν από μια κρύα μέρα του Φεβρουαρίου του 2008. Τότε ήταν που οι κάτοικοι του Καταφυγίου, της Οξέ, του Μαυρικάτου και του Φάρου αποφάσισαν να πουν όχι στην καύση των σκουπιδιών. Μείναμε στη χωματερή για δυο εβδομάδες καθώς έριχνε χιονόνερο και φυσούσε δυνατός αέρας. Οι συγχωριανοί που δεν μπορούσαν να είναι μαζί μας με τη φυσική τους παρουσία μάς έδειξαν την υποστήριξή τους στέλλοντας φαγητά, καφέ και έναν καλό λόγο.

Και μείναμε εκεί, μέχρι που ο Δήμος Αγίου Κηρύκου μας πήρε στα σοβαρά. Αλλά η ιστορία μας ούτε αρχίζει, ούτε τελειώνει εδώ. Πιθανόν να μας ξέρετε ως φίλους, ξαδέλφια ή παλιούς συμμαθητές σας. Ίσως ακόμα και ως «παράλογους χωριάτες» ή, όπως μας αποκάλεσε μια φίλη, «ακτιβιστές». Αντιλαμβανόμαστε τους εαυτούς μας ως γονείς, εργάτες, επαγγελματίες, ανθρώπους που προστατεύουν την κοινότητά τους, την υγεία και το δικαίωμά τους στη ζωή. Μέσα από τους τοπικούς μας Συλλόγους οργανώνουμε πανηγύρια και άλλα δρώμενα για τη διατήρηση των ζωτικών χώρων των χωριών μας. Και είναι μέσα από αυτούς τους Συλλόγους που οργανώνουμε την περιβαλλοντική μας δράση.

Εμείς, που ζούμε στο νησί, πιστεύαμε ως εκείνη την ώρα ότι η Ικαρία μάς πρόσφερε τους όρους για μια πολύ όμορφη και υγιεινή διαβίωση. Αλλά, σύντομα συνειδητοποιήσαμε ότι αυτό δεν ήταν αλήθεια. Τα σκουπίδια του Δήμου Αγίου Κηρύκου, που καίγονταν για χρόνια σε απόσταση μικρότερη του ενός χιλιομέτρου απ' το χωριό μας, έβαζε σε κίνδυνο την υγεία και την «καλή ζωή» μας για κάμποσο καιρό. Αυτός ο σκουπι-

δότοπος δεν περιείχε μόνο οικιακά σκουπίδια, αλλά και νοσοκομειακά απόβλητα, λάστιχα αυτοκινήτων και μηχανικά λάδια. Ξεκινήσαμε τον αγώνα περίπου οκτώ χρόνια πριν, με μια σειρά επιστολών προς την Περιφέρεια, τη Νομαρχία και τον Δήμο, σχετικά με τη διαχείριση των απορριμμάτων. Εν τέλει, αφυπνιστήκαμε για τους μεγάλους κινδύνους της καύσης από μια μελέτη που έκανε το Ινστιτούτο Δημόκριτος, το οποίο, αφού πήρε δείγματα κρέατος και γάλακτος από ντόπια ζώα, βρήκε υψηλά επίπεδα διοξινών.

Τον Φεβρουάριο του 2008, μετά από πολλές συναντήσεις με υπηρεσίες του Δήμου και της Νομαρχίας, οι Σύλλογοι του Καταφυγίου, της Οξέ, του Μαυρικάτου και του Φάρου αποφάσισαν να κλείσουν τη χωματερή για τρεις μέρες, σε μια συμβολική διαμαρτυρία. Σκοπός μας ήταν να τραβήξουμε την προσοχή των συνδημοτών μας σ' αυτό το πρόβλημα. Ο Δήμος ενημέρωσε τους κατοίκους και τους επαγγελματίες ότι θα σταματούσε η αποκομιδή των σκουπιδιών για τρεις μέρες. Μοιράσαμε φυλλάδια και μιλήσαμε σε τοπικούς ραδιοσταθμούς, με στόχο να κατανοήσουν οι άνθρωποι τον κίνδυνο που δεν περιόριζταν στα χωριά μας, αλλά επηρέαζε όλους όσους ζουν στο νησί. Υπήρχαν ακόμα άνθρωποι που υποστήριζαν την καύση. Μετά την τρίτη μέρα ψηφίσαμε να συνεχίσουμε την κατάληψη επ' αόριστον, παρότι γνωρίζαμε τις δυσκολίες που θα προκάλυψε στα νοικοκυριά μας. Δεν μπορούσαμε να δούμε άλλον τρόπο να σταματήσει η καύση, και να βρούμε νέες λύσεις που απαντούν σ' αυτό το ολοένα και μεγαλύτερο πρόβλημα αυτού του καταναλωτικού νεκροταφείου. Ήμασταν ευγνώμονες για το ότι μέσα σε δυο εβδομάδες σταμάτησαν να καίνε τα σκουπίδια, και για το ότι ο Δήμος συμφώνησε να σταματήσει αυτή την πρακτική.

Αλλά, καθώς δεν εφαρμόστηκαν άλλες εναλλακτικές λύσεις, τα σκουπίδια εξακολουθούσαν να συσσωρεύονται. Προς απογοήτευσή μας, δεκαπέντε μήνες μετά, στις 18 Μαΐου 2009, λίγο πριν την καλοκαιρινή περίοδο, και με πλήρη περιφρόνηση για

τις ζωές μας, η χωματερή έπιασε φωτιά. Για άλλη μια φορά οι χωριανοί δηλητηριάζονταν, όπως και ο αέρας, το έδαφος, τα νερά, τα ζώα και οι άνθρωποι της ευρύτερης περιοχής. Όσο τα σκουπίδια καίγονταν οι υπηρεσίες, που ήταν υπεύθυνες για τα σκουπίδια και για την υγεία, σέρνονταν. Η χωματερή φλεγόταν και η Πυροσβεστική προσπαθούσε να σβήσει τις φλόγες με νερό! Αυτή ήταν μια μάταια προσπάθεια, εφόσον αυτού του τύπου οι φωτιές κατασβένονται μόνο με χώμα. Ίσως πάλι αυτό είχε να κάνει με το γεγονός ότι δεν υπήρχε, για ακόμα μια φορά, μια βιώσιμη λύση, ή επειδή αυτή ήταν η άτυπη λύση που εφαρμόζεται στη χώρα μας για τη μείωση του όγκου των σκουπιδιών μέσα στις χωματερές. Καθώς συντάσσαμε έγγραφα μάς καταλάμβανε απογοήτευση και μερικές φορές απελπισία. Ταυτόχρονα, όμως, ένα θαυμάσιο στοιχείο άρχισε να αναδύεται από όλους μας, το χιούμορ. Υπήρχε πάντα, αλλά αυτή τη φορά πήρε τη μορφή σατυρικών στίχων και ποιημάτων (ρίβες), που είχαν να κάνουν με τη χωματερή. Αυτές οι δημιουργίες κυκλοφόρησαν μαζί με τις ανακοινώσεις μας. Και, μια και πίστευαν οι αρμόδιοι φορείς ότι είμαστε αμόρφωτοι και αγράμματοι, οι ρίβες που κυκλοφορούσαν είχαν υπογραφές σαν τις ακόλουθες: «Ο Κακοφάνης σας», «Αγράμματος Ποιητής», «Αμόρφωτοι των Χωριών».

Εν τω μεταξύ, στα χωριά και στην πρωτεύουσα της Ικαρίας, τα σκουπίδια σωρρεύονταν, γιατί ο σκουπιδότοπος έκαψε ακόμα και άρα δεν μπορούσε να γίνει αποκομιδή των σκουπιδιών. Αλλά αντί να ενημερώσουν τον κόσμο ότι η χωματερή ήταν κλειστή, λόγω της φωτιάς, ή αντί να μαζέψουν τα σκουπίδια και να τα μεταφέρουν στην πιο κοντινή διαθέσιμη χωματερή, ο Δήμος άφησε τους ανθρώπους να πιστεύουν ότι οι Καταφυγιώτες είχαν κλείσει τη χωματερή, για ακόμα μια φορά. Αυτό έκανε πολλούς συμπολίτες μας να θυμώσουν και, φυσικά, οι σκέψεις πολλών ανθρώπων στράφηκαν εναντίον μας.

Ο Αντιδήμαρχος προσπαθούσε να βρει μια λύση. Ο Δήμος είχε στην κατοχή του, για περίπου έναν χρόνο, ένα φορτηγό

και τους κάδους της ανακύκλωσης. Ωστόσο, η ανακύκλωση δεν μπορούσε να ξεκινήσει, γιατί η εταιρεία στην Αθήνα, η Ελληνική Εταιρεία Αξιοποίησης της Ανακύκλωσης (ΕΕΑΑ), αρνούταν να πάρει τα ανακυκλώσιμα υλικά από την Ικαρία. Η ΕΕΑΑ είναι η εταιρεία ανακύκλωσης, που είναι συμβεβλημένη με την Ελληνική κυβέρνηση, για τη συλλογή και ανακύκλωση των σκουπιδιών από τους δήμους της Ελλάδας. Χρηματοδοτείται με τα λεφτά μας. Κάθε καταναλωτής πληρώνει κάτι παραπάνω σε κάθε προϊόν για την ανακύκλωση της συσκευασίας του. Η ΕΕΑΑ, που είναι μη κερδοσκοπική, έχει αποφασίσει ότι δεν είναι επικερδές να συλλέγει ανακυκλώσιμα υλικά από απομακρυσμένες περιοχές, όπως τα νησιά μας, και αυτό είναι απολύτως νόμιμο σύμφωνα με τη σύμβασή της (όπως τη βλέπουμε στην ιστοσελίδα της ΕΕΑΑ).

Τον Ιούνιο του 2009 ο Δήμος κάλεσε Γενική Συνέλευση στην πλατεία του Αγίου Κηρύκου, για να ακούσουν και να μιλήσουν όλοι. Το τελικό αποτέλεσμα της συγκέντρωσης ήταν η ανακοίνωση για την έναρξη του πρόγραμματος ανακύκλωσης του Δήμου, του πρώτου στο νησί. Ακούσαμε κάπως μπερδεμένοι την ανακοίνωση αυτή, γιατί μέχρι εκείνη την ώρα ο Δήμος επέμενε ότι κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό.

Η φωτιά της 18ης Μαΐου συνεχίστηκε ως ατελής καύση κάτω από τα χώματα που την είχαν σκεπάσει. Το αποτέλεσμα ήταν, πριν καλά-καλά βγει ο Ιούνης, να ξεσπάσει μια καινούργια φωτιά δίπλα στη χωματερή. Στη διάρκεια εκείνων των ημερών, γράψαμε, τηλεφωνήσαμε, μιλήσαμε για άλλη μια φορά σε όποιον πιστεύαμε ότι μπορεί να ακούσει. Επίσημοι φορείς, σε άτυπες συνομιλίες μας, επιβεβαίωναν τους φόβους μας για τον σοβαρό κίνδυνο να εκραγεί ο χώρος της χωματερής στο Καταφύγι, ανοίγοντας σαν γαρύφαλλο και προκαλώντας ανυπολόγιστες περιβαλλοντικές καταστροφές στην περιοχή.

Τελικά, τον Αύγουστο του 2009, περίπου τρεις μήνες μετά τη φωτιά, η Νομαρχία μάς ενημέρωσε ότι η φωτιά είχε σβήσει, και η Περιφέρεια μάς έγραψε για τους κινδύνους της καύσης

των σκουπιδιών και της τοξικής στάχτης. Και να' μαστε πάλι εδώ, 19 του Σεπτέμβρη του 2010, με τα σκουπίδια να καίγονται για άλλη μια φορά.

Η ιστορία του σκουπιδότοπου του Καταφυγίου έληξε στις 31 Δεκεμβρίου του 2010, όταν έκλεισε επίσημα η χωματερή. Αλλά αυτό έγινε χωρίς νέο σχέδιο, που να απαντά στο πρόβλημα των απορριμάτων. Αντί γι' αυτό, τα σκουπίδια μεταφέρονταν στις άλλες δυο χωματερές της Ικαρίας. Και η ιστορία επαναλαμβάνεται...

Υ.Γ. Αραγε, περιμένουμε κάποιον επιχειρηματία ή ιδιωτική εταιρεία να μας σώσει;

Απορρίμματα: τα ανεπιθύμητα κοινά

Μιχάλης Φωτιάδης

Εισαγωγή

Η σύνδεση ενός περιβαλλοντικού προβλήματος, όπως η διαχείριση των απορριμμάτων με θέματα όπως αυτό της συνάντησης του *Ματαρόα* στην Ικαρία: «ενάντια στην κρίση για τα κοινά», μπορεί να οδηγήσει σε σκέψεις χρήσιμες σε μια σχετική συζήτηση. Πρόκειται για ένα από τα σοβαρότερα ζητήματα, που ταλανίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες και αναδεικνύουν με έντονο τρόπο σημαντικά στοιχεία από τη λειτουργία του κυρίως πολιτικοοικονομικού συστήματος.

Το κείμενο αυτό εστιάζει, μεταξύ άλλων, στη διαχείριση των απορριμμάτων μέσω της οπτικής των κοινών. Με βάση μια αρχική προσέγγιση, τα απορρίμματα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως τα “ανεπιθύμητα κοινά”, αφού κανείς μας δεν θέλει να τα βλέπει, ούτε να τα σκέφτεται, μιας και αποτελούν τα ανομολόγητα συστατικά της παραγωγής, που όσο καλά και να τα κρύβουμε, μαρτυρούν σημαντικά κομμάτια της πολύ πρόσφατης ιστορίας μας (Bauman 2004). Υπάρχει μια άμεση συσχέτιση μεταξύ του καταναλωτικού τρόπου ζωής, της κατασπατάλησης των φυσικών πόρων και της εκρηκτικής αύξησης των απορριμμάτων. Οι αναπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες, ταυτίζοντας την ευημερία με τη μεγέθυνση της αγοράς, προωθούν την ολοένα αυξανόμενη παραγωγή και κατανάλωση προϊόντων. Τα παραγόμενα απόβλητα καταλήγουν στους φυσικούς αποδέκτες με ταχύτητες, που υπερβαίνουν την δυνατότητά τους να τα αφομοιώσουν. Εξετάζοντας την προσωπική μας σχέση με τα προϊόντα, με κριτική ή αυτοκριτική ματιά, είναι πιθανόν να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα. Η γνωστή δυσарέσκεια για το “παλιό” και η απαξίωση της αντοχής

του το εξισώνει με το “ληγμένο”, και το θεωρεί ακατάλληλο για περαιτέρω χρήση, άρα καταδικασμένο να καταλήξει στον σκουπιδότοπο. Μειώνεται έτσι δραστικά ο χρόνος μεταξύ της δημιουργίας της πρώτης έντονης επιθυμίας για απόκτηση του προϊόντος, και της επακόλουθης αλλοίωσής της. Αυτός ο υποκειμενικός φετιχισμός, παρά τις απογοητεύσεις που προκαλεί, παραμένει πάντα κάπου κρυμμένος, ζωντανός, ακλόνητος.

Όλα τα προηγούμενα μπορεί να περιγράψουν μία αλήθεια, ωστόσο αφήνουν κάποια ερωτήματα αναπάντητα. Δεν απαντούν, για παράδειγμα, στο ερώτημα από ποιους παράγονται τα απορρίμματα, από τους καταναλωτές ή μήπως από τις εταιρείες; Ποια είναι τελικά η σχέση των πρώτων με τις τελευταίες, και ποια η συμβολή παραγόντων, όπως η διαφήμιση, στην ανάπτυξη της σχέσης αυτής; Η διαφήμιση αναλαμβάνει κυρίαρχο ρόλο, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις οι πληροφορίες που παρέχει δεν επιδέχονται λογικής συστηματικής έρευνας, αφού θεωρούνται παράλογες (Jarvis 2008). Επιπλέον, με τη γνωστή αμερικάνικη πατέντα της προμελετημένης ή “σχεδιασμένης παλαιώσης” (planned obsolescence), μια πραγματική κατάσταση, που ισχύει σήμερα για όλες σχεδόν τις ηλεκτρικές και ηλεκτρονικές συσκευές, ο χρόνος από την αγορά έως τη χωματερή μειώνεται δραστικά (Slade 2006). Βέβαια, για τη δύσκολη οικονομική περίοδο που διανύουμε, αυτοί οι προβληματισμοί μπορεί να θεωρηθούν περιττοί. Ωστόσο, θα μπορούσε να αποτελέσουν την αφετηρία για αναστοχασμό και επανεξέταση του κυρίαρχου μοντέλου ανάπτυξης.

Ελλάδα: Σκουπίδια και κοινά

Το ζήτημα των απορριμμάτων σχετίζεται με την έννοια των κοινών, καταρχάς, λόγω των επιπτώσεων της ανεξέλεγκτης διαχείρισής τους στους φυσικούς πόρους. Άρα, η μη ορθή διαχείριση απειλεί τα φυσικά ή και περιβαλλοντικά κοινά (αέρας,

θάλασσα, ποτάμια, λίμνες, δάση, χλωρίδα, πανίδα) (Κωστάκης 2008). Μετά την απόθεσή τους σε χωματερές, οι παραγόμενοι ρύποι εξατμίζονται στον αέρα, εισχωρούν στο έδαφος, στα υπόγεια ή τα επιφανειακά νερά, και εισχωρούν στις τροφικές αλυσίδες μέσα από τα φυτά. Επιπρόσθετα, στην περίπτωση της ανεξέλεγκτης καύσης, παράγονται προϊόντα που απειλούν άμεσα την ανθρώπινη υγεία, που με τη σειρά της κατατάσσεται στα δημόσια κοινά. Μεταξύ των προϊόντων αυτών είναι οι διοξίνες, όπως τα φουράνια και τα κλοφέν, που ευθύνονται για διάφορα είδη καρκίνου, διαβήτη, καρδιαγγειακές νόσους, επιδράσεις στη λειτουργία του νευρικού συστήματος κ.ά. (Ψωμάς 2005). Έρευνες, που έγιναν σε περιοχές όπου στερεά απόβλητα καίγονταν ανεξέλεγκτα (π.χ. Κουρουπητός), έδειξαν υψηλές συγκεντρώσεις επικίνδυνων τοξικών ουσιών (Martens et al 1998).

Στην Ελλάδα, όπου το πρόβλημα των χωματερών παραμένει ακόμα άλυτο, τη λύση καλείται να δώσει και εδώ, ως από μηχανής θεός, ο ιδιωτικός τομέας με τη δημιουργία φαραωνικών εγκαταστάσεων εργοστασίων διαχείρισης απορριμμάτων. Στην περίπτωση αυτή, προγραμματίζεται η εκχώρηση των δημόσιων υποδομών διαχείρισης (δημόσια κοινά) σε ιδιώτες. Παράλληλα, μεγάλα εργοστάσια, όπως τσιμεντοβιομηχανίες, δέχονται επεξεργασμένα απορρίμματα σε μορφή RDF/SRF, για να “σώσουν” το περιβάλλον (Δεμερτζής 2012) με επισφαλείς μεθόδους διάθεσης της παραγόμενης τοξικής τέφρας. Η σχετική νομοθεσία, που εκπορεύεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση “βαφτίζει” τα απορρίμματα ΑΠΕ. Τα δε υλικά προς καύση, μεταξύ των οποίων και επικίνδυνες ουσίες -έτσι αναφέρονται στο σχετικό έγγραφο-, φαίνονται στην πρόσφατη νομοθεσία (ΥΠΕΚΑ 2013).

Η κυρίαρχη νεοφιλελεύθερη πολιτική, με τη λογική της υπερσυγκέντρωσης εξουσιών και πλούτου σχεδιάζει εργοστάσια διαχείρισης στερεών αποβλήτων τεραστίων μεγεθών, που θα τα λειτουργήσουν ιδιώτες. Ένα σύστημα επεξεργασίας, που

η αποδοτικότητά του έχει αμφισβητηθεί έντονα, αφού για την περίπτωση της Αττικής: «...είναι εξαιρετικά δαπανηρό, απαιτεί 5,6 φορές μεγαλύτερες επενδύσεις και επιβαρύνει τους ΟΤΑ, άρα και τους πολίτες 8 φορές περισσότερο» (Οικονομόπουλος 2011).

Συμπερασματικά, για αυτήν τη δεύτερη περίπτωση τα σκουπίδια φαίνονται ως “απολύτως επιθυμητά” κοινά για κάποιους. Απέναντι στην πολιτική αυτή, ομάδες ενεργών πολιτών αντιδρούν, αντιπαραθέτοντας ως πρότυπο λειτουργίας την αποκεντρωμένη διαχείριση των απορριμμάτων με κοινωνική συμμετοχή. Σε κάποιες περιπτώσεις, ιδρύουν Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις που λειτουργούν αποτελεσματικά (π.χ. Τήνος, Μύκονος). Με την εφαρμογή μεθόδων, όπως η επαναχρησιμοποίηση, η κομποστοποίηση ή η ανακύκλωση, εξοικονομούνται τεράστια ποσά ενέργειας, προσπατεύοντας έτσι τα *ενεργειακά κοινά*, δηλαδή τους φυσικούς πόρους που σπαταλούνται για την παραγωγή των προϊόντων (Κωστάκης, ό.π.).

Ικαρία και σκουπίδια

Η περίπτωση της Ικαρίας είναι ενδεικτική της αναποφασιστικότητας της τοπικής αυτοδιοίκησης, και της απαξιωτικής στάσης του κράτους απέναντι στο πρόβλημα. Για πολλές δεκαετίες τα σκουπίδια καίγονταν σε χωματερές, κοντά σε κατοικημένες περιοχές. Η συνειδητοποίηση για την απειλή της υγείας των κατοίκων, λόγω των παραγόμενων διοξινών από την καύση, κινητοποίησε, πριν από μερικά χρόνια, τους κατοίκους των ορεινών περιοχών στο νότιο τμήμα του νησιού. Το κίνημα που δημιουργήθηκε έφερε στην επιφάνεια σημαντικά ζητήματα για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, τη συμμετοχή, την αλληλεγγύη και τη συλλογική αναζήτηση λύσεων, δηλαδή την προστασία των *κοινών*. Η οριστική παύ-

ση της καύσης των σκουπιδιών και το μετέπειτα κλείσιμο της χωματερής αποτέλεσε, κατά κοινή ομολογία, το νικηφόρο αποτέλεσμα του αγώνα των κατοίκων (Fotiadis 2012).

Η κατάσταση σχετικά με τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων, ακόμα και σήμερα, παραμένει αδιέξοδη και το πρόβλημα παραμένει άλυτο. Σαν μια μικρογραφία της πολιτικής που εφαρμόζεται στην Ελλάδα, εμφανίστηκε και στην Ικαρία ο από μηχανής θεός, υποσχόμενος να λύσει το πρόβλημα της διαχείρισης «α) με τη χρήση κινητού Κέντρου Διαλογής Ανακυκλώσιμων Υλικών και β) με σύστημα κομποστοποίησης» (πρακτικό 5^{ης} συνεδρίασης Δημοτικού Συμβουλίου 23-3-2012, ΑΔΑ:Β4ΩΓΩΕ4-ΧΟ4). Αφού υποχρέωσε τον Δήμο στην κατασκευή πλατφόρμας, δεν επανεμφανίστηκε ποτέ. Οι κάτοικοι, έχοντας αποκτήσει εμπειρία από ανάλογες αστοχίες, δεν έχουν άλλη επιλογή εκτός από την αυτοοργάνωση και την αποκεντρωμένη διαχείριση. Δεν μπορούν να παραμείνουν στη διαπίστωση των συμπτωμάτων του προβλήματος, αλλά πρέπει να αναζητήσουν την πραγματική του ρίζα. Αυτές οι διαδικασίες είναι αδύνατο να λειτουργήσουν χωρίς τη συμπαράσταση του Δήμου. Πρόκειται για μια δημοκρατική προσέγγιση, που θέλει τον Δήμο δίπλα, και όχι απέναντι στους πολίτες. Ο ρόλος της εκπαίδευσης σε αυτές τις περιπτώσεις κρίνεται περισσότερο από απαραίτητος.

Συμμετοχικό εργαστήριο

Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη διεξαγωγή της συζήτησης για τη διαχείριση των απορριμμάτων αποτελεί εκ των "ὦν οὐκ ἄνευ" προϋπόθεση για μια επιτυχημένη διαδικασία. Η μη τυπική περιβαλλοντική εκπαίδευση ή η βασισμένη στην κοινότητα μάθηση, με τα χαρακτηριστικά της συμμετοχικότητας, της συνεργατικής μάθησης, της ανάπτυξης της κριτικής σκέψης, της διασαφήνισης των αξιών και της δρά-

σης, αποτελεί σημαντικό εργαλείο παρέμβασης. Προσφέρει τη δυνατότητα σύνδεσης της πραγματικότητας με την ανάγκη των πολιτών για γνώση και κατανόηση. Όταν ο έλεγχος της προσφερόμενης γνώσης μεταβιβάζεται στο επίπεδο της κοινότητας, οι πολίτες αποκτούν αυτοπεποίθηση, ελέγχουν τον τόπο τους και τη διοίκηση, αναπροσανατολίζοντας έτσι την εκπαίδευση προς την κατεύθυνση της αειφορίας (Deri 2005). Η εκπαίδευση που αφορά σε περιβαλλοντικά ζητήματα θα πρέπει να στηρίζεται σε πρωτοβουλίες των κατοίκων των τοπικών κοινοτήτων, εξερευνώντας τα τοπικά προβλήματα (Robottom 2004, Tilbury 2008). Οι πολίτες, μέσω διαδικασιών ενδυνάμωσης (empowerment), οικοδόμησης ικανότητας (capacity building) και έκφρασης του δικού τους λόγου (discourse), οργανώνονται, απελευθερώνονται και διεκδικούν καλύτερη ποιότητα ζωής (Fagan 2009). Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να καταλήξουν στην πράξη (praxis), όρο που χρησιμοποιεί ο Φρέιρε (2005), για να υποδηλώσει το συνδυασμό ακτιβισμού και διανοητικής δραστηριότητας κριτικού στοχασμού.

Το εργαστήριο με τίτλο “Απορρίμματα: τα ανεπιθύμητα κοινά” βασίστηκε στις προαναφερθείσες αρχές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, και είχε στόχο την ευαισθητοποίηση, τον αναστοχασμό και την κριτική προσέγγιση των συμμετεχόντων απέναντι στο κυρίαρχο αναπτυξιακό πρότυπο.

Η εξέλιξη του εργαστηρίου ακολουθεί τα στάδια της μεθόδου επίλυσης προβλήματος, δηλαδή τη διαπίστωση του προβλήματος, την αναζήτηση των αιτιών και των επιπτώσεων, την αναζήτηση λύσεων και προτεινόμενων δράσεων. Αναλόγως με τον αριθμό των συμμετεχόντων σχηματίζονται ομάδες των πέντε ατόμων. Ακολουθώντας την εποικοδομητική προσέγγιση, συζητάμε για τις διαστάσεις του προβλήματος σε τοπικό επίπεδο, σε περιφερειακό και εθνικό. Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας ως βασικό εργαλείο την ταινία της Annie Leonard “The story of stuff”, οι συμμετέχοντες

καλούνται να “ανακαλύψουν” με βιωματικό τρόπο τα στάδια-βήματα του κύκλου ζωής ή της “ιστορίας” ενός προϊόντος (εξαγωγή πρώτων υλών, παραγωγή, διανομή-πώληση, κατανάλωση, απόθεση). Μέσω της ανάπτυξης της κριτικής σκέψης, καλούμαστε να ερευνήσουμε τι υπάρχει πίσω από κάθε προϊόν. Στην αποτίμηση δεν λαμβάνεται υπόψη μόνο η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, αλλά και κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, όπως οι συνθήκες παραγωγής των προϊόντων, οι εργασιακές σχέσεις και, τελικά, η εκμετάλλευση ανθρώπων. Εν συνεχεία, μοιράζουμε σε κάθε ομάδα μια σειρά από “ανεπιθύμητα κοινά”, όπως π.χ. ένα κουτί αλουμίνιο από αναψυκτικό, ένα παλιό t-shirt, ένα χαλασμένο κινητό τηλέφωνο, ένα πλαστικό μπουκάλι από νερό. Για κάθε ένα από αυτά δίνουμε στους συμμετέχοντες ανάλογα συνοδευτικά κείμενα, ή προβάλλουμε σχετικές εικόνες και βίντεο. Για την περίπτωση του κινητού τηλεφώνου μπορούμε να αναφέρουμε τις μεθόδους ανακύκλωσης, που εφαρμόζονται στην πόλη Γκουιγιού, στην Καντόνα της Νότιας Κίνας, ή να προβάλλουμε το ντοκιμαντέρ “Ψηφιακά Νεκροταφεία” του Γ. Αυγερόπουλου, όπου περιγράφονται οι συνθήκες εργασίας. Για το βαμβακερό t-shirt μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε κείμενα και φωτογραφίες, για παράδειγμα από τη Μπουρκίνα Φάσο, όπου άνθρωποι εργάζονται στην παραγωγή του βαμβακιού για λιγότερο από 1 δολάριο την ημέρα. Για το αλουμίνιο αναφέρουμε τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από τη ρύπανση του Κορινθιακού κόλπου, από το παρακείμενο εργοστάσιο εκμετάλλευσης του βωξίτη, τις ευνοϊκές ρυθμίσεις που απολαμβάνει από τη ΔΕΗ κ.ο.κ.

Οι διδακτικές τεχνικές που αναπτύσσονται λαμβάνουν υπόψη την ιστοριογραφική του Jensen (2007), σύμφωνα με την οποία: *«Όταν αγοράζουμε το προϊόν από τα καταστήματα αντιλαμβανόμαστε μόνο ένα μικρό μέρος της ιστορίας του. Έχει μια ιστορία πριν την αγορά του και θα έχει ένα μέλλον αφού πεταχτεί στα σκουπίδια. Τεράστια ποσά φυσικών πόρων χρησιμοποιού-*

νται, εκπομπές αερίων παράγονται στη φάση της παραγωγής, ενέργεια για τη μεταφορά και πάλι μεγάλα ποσά εκπομπών κατά την απόθεση. Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη μας δίνεται μια ευκαιρία να επανεξετάσουμε τα πράγματα».

Τα αντίστοιχα στάδια είναι: Παραγωγή-Μεταφορά-Παρών χρόνος-Μεταφορά-Απόβλητο.

Στο τέλος, με τη βοήθεια των ομάδων, προσπαθούμε να αναδείξουμε τα θετικά στοιχεία της παραδοσιακής διαχείρισης, δίνοντας έμφαση στην έννοια της αυτάρκειας που έρχεται από το παρελθόν, και που σχετίζεται με έννοιες όπως η ελευθερία ή η ανεξαρτησία από τα δεσμά της αγοράς. Αφού αποφασιστούν οι προτεινόμενες λύσεις, οι συμμετέχοντες συζητούν για τις δράσεις που θα αναληφθούν για την εφαρμογή τους.

Συμπερασματικά, πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πολίτες, όπως αυτό της διαχείρισης των απορριμμάτων, θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με όπλα, όπως η εκπαίδευση. Η εκπαίδευση στο επίπεδο της κοινότητας από την κοινότητα, αφού κανείς “ειδικός” δεν μπορεί να γνωρίζει καλύτερα την πραγματικότητα από τους ίδιους τους κατοίκους. Οι άνθρωποι, μέσω της πραγματικής συμμετοχής, της επικοινωνίας και της ανάπτυξης δημοκρατικού διαλόγου, με γνώμονα το συλλογικό, και όχι το μικρο-ατομικό συμφέρον, μπορούν να αναπτύσσουν δράσεις και να πανηγυρίζουν τις μικρές ή μεγάλες τους νίκες.

Βιβλιογραφία

Bauman, Z. (2004). *Wasted Lives*. Cambridge: Polity Press

Δεμερτζής (2012). Η βιώσιμη λύση της τσιμεντοβιομηχανίας στη διαχείριση και αξιοποίηση αποβλήτων με ανάκτηση ενέργειας και ύλης.

ΣΥΝΕΔΡΙΟ “ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ” 12 - 14.12.2012 Τεχνικό Επιμελητήριο, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://library.tee.gr/digital/m2598/m2598_demertzis.pdf

Deri, A. (2005). Μάθηση για τη βιωσιμότητα βασισμένη στην κοινότητα, στο Γεωργόπουλος, (2005) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*. σ.. 719-752.

Fagan,G. (2009). *Liberation and Discourse in Community Learning Development*. SAARBRUCKEN: VERLAG VDM

Fotiadis,M. (2012). Local communities, Environmental issues and Education for Sustainable Development. University of Krete. New Technologies, Education for Sustainable Development and Critical Pedagogy. Rethymnon, June 15-16

Jarvis, P. (2008). *Democracy, Lifelong Learning and the Learning Society Active citizenship in a late modern age*. Abingdon: Routledge

Jensen, M. (2006). Lifestyle: suggesting mechanisms and a definition from a cognitive science perspective *Environ Dev Sustain* (2009) 11:215–228

Κωστάκης Β. (2008). Η Αναδυόμενη Σφαίρα των Κοινών, ιστολόγιο της P2P foundation διαθέσιμο στο P2P foundation

Martens, D. et al (1998). Chemical impact of uncontrolled solid waste combustion to the vicinity of the Kouroupitos ravine, Crete, Greece. *Chemosphere*, Vol. 36, No. 14, pp. 2855-2866.

Οικονομόπουλος, Α. (2011). Συνοπτική παρουσίαση και συγκριτική αξιολόγηση εναλλακτικών συστημάτων επεξεργασίας απορριμμάτων ν. Αττικής.

Robotom,I. (2004). Environmental Education and Local Initiatives: A Rationale, International Examples and an Issue for Research. *Applied Environmental Education and Communication*, 3:21–28, 2004.

Slade, G. (2006). *Made to break Technology and obsolescence in America*. Harvard University Press.

Tilbury,D., Wortman,D.(2008). How is Community Education Contributing to Sustainability in Practice? *Applied Environmental Education and Communication*, 7:83–93, 2008.

ΥΠΕΚΑ (2013). Διαύγεια ΑΔΑΒΕΖΔ0-7Α7,Α.Π.183618: Τροποποίηση της υπ' αρ. 143830/5-11-07 Απόφασης Έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, του εργοστασίου παραγωγής και διάθεσης τσιμέντων της Α.Ε. ΤΣΙΜΕΝΤΩΝ ΤΙΤΑΝ, το οποίο είναι εγκατεστημένο στη θέση Καμάρι της κοινότητας Στεφάνης, του Ν. Βοιωτίας, λόγω αξιοποίησης επιπλέον εναλλακτικών πρώτων υλών και καυσίμων. <http://sites.dianveia.gov.gr/ypeka/ada/%CE%92%CE%95%CE%96%CE%940-7%CE%917>

Φρέιρε, Π. (2005). *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*. Αθήνα: Κέδρος

UNESCO-UNEP (1986). Guidelines for the development of non-formal environmental education. Environmental education series 23 available on: <http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000714/071492eo.pdf>

Ψωμάς, Σ. (2005). Καύση απόβλητων: Ακριβή – Αναποτελεσματική – Επικίνδυνη. Έκθεση του ελληνικού γραφείου της Greenpeace. Διαθέσιμο στο: <http://www.greenpeace.org/greece/Global/greece/report/2006/10/485797.pdf>

Πηγές στο διαδίκτυο

The story of stuff www.storyofstuff.org και η ταινία <http://vimeo.com/17169263>

Εξάντας «ψηφιακά νεκροταφεία» <http://www.exandasdocumentaries.com/gr/documentaries/chronologically/2007-2008/90-digital-cemeteries-psifiaka->

Διαχείριση απορριμμάτων: το μεγάλο φαγοπότι των εργολάβων

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=kpOx_7cZXE4

Ο **Μιχάλης Φωτιάδης** (micfotiadis@gmail.com) είναι υποψήφιος διδάκτορας στη Παιδαγωγική Σχολή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΜΕΡΟΣ IV

**ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟ: ΕΝΑ
ΚΟΙΝΟ ΜΕΛΛΟΝ Η ΕΝΑ ΜΕΛΛΟΝ ΜΕ ΚΟΙΝΑ;**

Ενα *Ματαρόα* (ακόμα)

Νικόλας Κοσματοπούλος

Στην εναρκτήρια εκδήλωση του *Ματαρόα*, λίγες μέρες πριν, αναφέραμε την ιστορία με τον Ικαριώτη που αψηφάει την κρίση και τον πανικό, αρνούμενος να διαβάσει τα νέα, παρά μονάχα μέρες μετά. Σήμερα, στη συζήτηση με την οποία κλείνει το φετινό *Ματαρόα*, θα ήθελα να αναφερθώ σε μια ιστορία ακόμα, που ίσως να έχει κάποια κοινά με την πρώτη, ίσως όχι. Τον Δεκέμβρη του 1945, λίγους μήνες πριν το ξέσπασμα του εμφυλίου στην Ελλάδα, ο Οκτάβιος Μερλιέ, διευθυντής του Γαλλικού Ινστιτούτου στην Αθήνα, χορήγησε μια σειρά υποτροφιών σε λίγες δεκάδες διανοούμενων, καλλιτεχνών, ερευνητών και επιστημόνων, για να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη Γαλλία.

Ως γνωστόν, το πλοίο στο οποίο επενέβησαν αυτοί οι άνθρωποι λεγόταν *Mataroa*. Έχει σημασία εδώ να δούμε το βαθύτερο νόημα της κίνησης αυτής. Ο Κορνήλιος Καστοριάδης και οι υπόλοιποι επιβάτες του *Mataroa* δεν το έσκαγαν από τον εμφύλιο, όπως εύκολα θα μπορούσε να πει κανείς. Αντίθετα, μέσα από το μετέπειτα έργο τους φαίνεται ότι οι επιβάτες του *Mataroa* μετέφεραν τόσο την εμπειρία της αντίστασης ενάντια στον ναζισμό, αλλά και τον επερχόμενο “ελληνικό εμφύλιο” – ως πλαίσιο πολιτικής σκέψης κι ιστορικής ανάλυσης– στη Γαλλία, κι από εκεί στον κόσμο ολόκληρο, επηρεάζοντας καταλυτικά τις επόμενες γενιές, μέχρι και την έκρηξη του Μάη του ‘68. Ο συμβολισμός ενός πλοίου, το οποίο συντελεί καταλυτικά στη μεταφορά μιας ιστορικής εμπειρίας και πολιτικής σκέψης από ένα μέρος του πλανήτη σε όλο τον κόσμο που σκέφτεται και μάχεται, είναι αυτός που εμπνέει την κίνηση που κάνουμε σήμερα με την αναβίωση του *Mataroa* μέσα από τη μορφή ενός επιστημονικού σεμιναρίου στην Ικαρία.

Στο δικό μας *Ματαρόα* ακολουθούμε τη ρότα του παλιού

Mataroa, που αποτυπώνεται στη σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη, τόσο μέσα από την κριτική του στο σταλινισμό και τον οικονομίστικο μαρξισμό από τις θέσεις της αυτονομίας, όσο και μέσα από το ζήτημα που έθεσε ο Μάης για τη σύνδεση της φαντασίας με την πολιτική και την αντι-εξουσία. Αναβιώνοντας εκείνα τα συνθήματα και προσαρμόζοντάς τα στο σήμερα, λέμε ότι πέρα και πάνω από τα στατιστικά νούμερα και τις επιστημονικές μελέτες έχει μεγάλη σημασία το πώς φαντασιωνόμαστε τις ζωές μας, το μέλλον μας, και γενικά αυτό που θέλουμε να είμαστε και να γίνουμε, ως άνθρωποι και ως συλλογικότητες. Το πιο καίριο χτύπημα που έχουν καταφέρει οι κυβερνώντες σήμερα είναι ότι έχουν σκοτώσει τη φαντασία μας, κι όχι ότι μας έχουν μειώσει τον μισθό. Η μείωση του μισθού έρχεται αβίαστα όταν έχει πληγεί η φαντασία, κι όταν έχει ακυρωθεί η δυνατότητά μας να ανταλλάσσουμε μεταξύ μας φαντασιακές – και όχι φανταστικές – απόψεις για τη ζωή και το μέλλον μας.

Προτάσσουμε λοιπόν τη φαντασία και το φαντασιακό ως πολιτικά όπλα απέναντι στην κρίση. Αν απειλεί κάτι η κρίση σήμερα, αυτό είναι πρώτα και πάνω απ’ όλα η φαντασία μας κι όχι απλά ο βιοπορισμός μας. Με αυτή την έννοια, λέμε ότι είμαστε “ένάντια στην κρίση”, όχι γιατί ψάχνουμε να βρούμε καλά αντίδοτα και δυνατές λύσεις. Είμαστε “ένάντια στην κρίση” αρνούμενοι την ύπαρξή της, μην αναγνωρίζοντας την καθολικότητά της, μη υποκύπτοντας στη δύναμή της. Αρχίζουμε με την παραδοχή ότι οι λέξεις δεν είναι αθώες, αλλά έχουν τη δική τους ιστορία και, πολύ συχνά, ολοδικές τους μορφές ορατής κι αόρατης εξουσίας. Είμαστε, λοιπόν, “ένάντια στην κρίση” επειδή θεωρούμε ότι η έννοια της κρίσης και η χρησιμοποίησή της ως έννοια από πολιτικούς χώρους, που υποτίθεται ότι είναι ενάντια σε αυτό το σύστημα, είναι άκρως προβληματική. Η “κρίση” είναι επιτυχημένη στην ουσία, όχι επειδή μας έχει χτυπήσει όλους συνολικά. Η κρίση είναι επιτυχημένη επειδή έχουμε αποφασίσει όλοι να χρησιμοποιούμε τη λέξη αυτή. Όταν χρησιμοποιούμε τη λέξη ‘κρίση’, για να περιγράψουμε

την κατάσταση σήμερα, παραλύει η βασική μας κρίση, δηλαδή, η κριτική μας ικανότητα.

Θέλουμε λοιπόν να κηρύξουμε τον πόλεμο στην “κρίση” και ψάχνουμε νέα, αποτελεσματικά όπλα. Ίσως να βρίσκεται ένα τέτοιο στο νησί αυτό, στην ιστορία του και τη βιωμένη εμπειρία του. Για παράδειγμα, αναρωτιόμαστε αν και κατά πόσο ένα πιθανό “ικαριακό φαντασικό”, πέρα από τους προβληματικούς κι επιφανειακούς τρόπους με τους οποίους αυτό προωθείται τόσο στην Ελλάδα όσο και στις υπόλοιπες δυτικές χώρες (π.χ blue zones), μπορεί να αποτελέσει έμπνευση και οδηγό ενάντια στην “κρίση”. Θέλω να σας πω ότι όλοι αυτοί οι άνθρωποι, οι οποίοι ήρθαν αυτή την περίοδο στην Ικαρία για το *Ματαρόα*, είναι άνθρωποι που ψάχνουν ακριβώς τη δύναμη των λέξεων και των φαντασικών μας επιθυμιών. Ψηλαφίζουμε τη δύναμη της επιθυμίας στην πολιτική, και όχι μονάχα εκείνη της ανάγκης.

Όλα δείχνουν ότι μια νέα εποχή έρχεται. Η έμπνευση για αυτή την πρόβλεψη έχει τόπο και χρόνο, και είναι η σημερινή Λατινική Αμερική. Πραγματικά, αν δει κανείς την ιστορία του νεοφιλελευθερισμού, η Λατινική Αμερική έγινε η αρχή της επίθεσης, της οποίας την τελευταία φάση βιώνουμε εμείς σήμερα στην περιφερειακή και, σύντομα, στην κεντρική Ευρώπη. Ο νεοφιλελευθερισμός εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 1973 στη Χιλή του δικτάτορα Πινοσέτ, ο οποίος εισήγαγε αυτά ακριβώς τα μέτρα που επιβάλλουν σήμερα με την δύναμη των ΜΑΤ και των media οι κυβερνήσεις στη Νότια Ευρώπη, αλλά και στην άλλη άκρη της Μεσογείου, στη Μέση Ανατολή.

Ξεκινώντας από τη Χιλή το 1973, μια άλλη χούντα έκανε τα ίδια το 1975 στη Βολιβία, και μια τρίτη το 1985 στη Βραζιλία κλπ. Όμως, εδώ και κάποια χρόνια, η κίνηση αυτή, η επίθεση αυτή, έχει συναντήσει σθεναρές αντιστάσεις. Έχει φρενάρει εκεί ακριβώς όπου ξεκίνησε, το ρεύμα έχει σχεδόν αντιστραφεί. Στη Λατινική Αμερική υπάρχουν σήμερα ένα σωρό πειράματα μιας άλλης κοινωνίας. Από κινήσεις παραγωγής γνώσης από αυτό-

νομες κοπερατίβες και από συμμαχίες μεταξύ διανοοούμενων και εργαζομένων, μέχρι μόνιμες συνελεύσεις γειτονιάς κι εργατικών χώρων, ριζοσπαστικά μοντέλα παραγωγής, ανταλλαγής και κατανάλωσης, όχι μόνο προϊόντων αλλά και γνώσης. Πέρα από τον Τσάβες, τον Μοράλες και τον Λούλα, υπάρχει ήδη ένας άλλος κόσμος που μας ενδιαφέρει πολύ και τον οποίο θέλουμε να φέρουμε πιο κοντά, και έρχεται πιο κοντά μέρα με τη μέρα. Όπως είπε ο Πολάνυι, σε κάθε επιθετική κίνηση ενάντια στην κοινωνία, η κοινωνία απαντάει αργά ή γρήγορα με την οργανωμένη αυτοάμυνά της. Η κρίση, αυτό που βιώνουμε σήμερα, βρίσκει καθημερινά την απάντησή της.

Με αυτή την έννοια, οραματιζόμαστε το *Ματαρόα* ως ένα από τα μικρά κομμάτια αυτού του πολύμορφου παζλ της κοινωνικής αυτοάμυνας, που προετοιμάζει και προετοιμάζεται για τη διάδοχη κατάσταση, όταν η αντεπίθεση θα έχει πια αρχίσει για τα καλά, μέσα όχι μόνο από την επανα-οικειοποίηση των κοινών, αλλά και της φαντασίας μας. Σημάδι της ανατολής της νέας εποχής είναι το τέλος κάποιων κραταιών μύθων.

Ο πρώτος μύθος είναι ότι η ανάπτυξη είναι μονόδρομος, ότι δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική. Ωστόσο, στο *Ματαρόα* εξετάσαμε εναλλακτικές που είναι ζωντανές, όχι μόνο ως φαντασικά, αλλά κυρίως ως προτεινόμενα μοντέλα αυτοοργάνωσης και ζωής. Σήμερα, στη Λατινική Αμερική, αλλά και στη Νότια Ευρώπη σε μικρότερο βαθμό, νέες μορφές (αυτο-)οργάνωσης, αλληλεγγύης, και αντίστασης αναδύονται τόσο στην πόλη όσο και στην επαρχία. Επίσης, νέες ιστορικές κι ανθρωπολογικές έρευνες ανάγουν το Χρέος σε ζωτικό μηχανισμό κυριαρχίας, τόσο τα τελευταία χρόνια όσο από την αρχή σχεδόν της οικονομικής ζωής στις πόλεις. Με αυτή την έννοια, η ανάπτυξη αποκτά το απόλυτο διαλεκτικό της αντίθετο (και σύνθετο), το Χρέος. Μόνο μια διαλεκτική ματιά σ' αυτή την σχέση, τόσο ιστορικά όσο και παγκόσμια, μπορεί να μας απελευθερώσει από την εικόνα της ανάπτυξης ως μιας ατέρμονης διαδικασίας οικονομικής συσσώρευσης και να την τοποθετήσει στη θέση

που ανήκει, ως το σιαμαίο αδερφάκι του Χρέους. Η ειδοποιός διαφορά στο σήμερα είναι ότι όσο αναπτυσσόμαστε τόσο δανειζόμαστε από τις επόμενες γενιές και από τους άλλους λαούς, των οποίων η καταπίεση πριμοδοτεί την ανάπτυξή μας και την καταστροφή του πλανήτη.

Ο δεύτερος μύθος είναι ότι η οικονομία είναι η νέα καθολική θρησκεία, ότι η οικονομία είναι – παραφράζοντας και αναστοχαζόμενοι τον Μαρξ- το νέο όπιο του λαού, ότι οι οικονομολόγοι έχουν μια υπέρτατη, σχεδόν μαγική, δύναμη και ηγεμονία πάνω σ' ολόκληρη την κοινωνία. Ο μύθος αυτός καλά κρατεί, αλλά ήδη εμφανίζονται σημάδια αμφισβήτησής του. Για παράδειγμα, τις προηγούμενες μέρες είδαμε στο *Ματαρόα* πώς νέες μορφές οργάνωσης της ζωής αναδύονται στην περιφέρεια της οικονομίας, οι οποίες συνδυάζουν τη συνειδητή αποχή από την επίσημη οικονομία με μια ολιστική αντίληψη για το τι είναι η "αξία" των πραγμάτων και των ανταλλαγών. Εδώ, η ανθρωπολογία έχει πάλι να αναδείξει ενδιαφέροντα αντιμοντέλα από άλλες εποχές και περιοχές του πλανήτη, τα οποία ξεπερνούν την οικονομία βάζοντας στο κέντρο της αντίληψής τους, όχι τον άνθρωπο, αλλά ολόκληρο το οικοσύστημα, και αναδιαπραγματεύονται τις σχέσεις μεταξύ φύσης-κοινωνίας και επιστήμης χωρίς την άκριτη πίστη σε καμία από τις τρεις έννοιες. Αντίθετα, μεγαλώνει η πίστη ότι είναι καιρός να αρχίσουμε μια βαθιά αυτοκριτική απέναντι στα μοντέλα της δυτικής κοινωνίας, τόσο της καπιταλιστικής όσο και της λεγόμενης σοσιαλιστικής, οι οποίες διατηρούσαν από κοινού μια βαθιά, σχεδόν μεταφυσική, πίστη στην οικονομία και στη δυτική επιστήμη.

Ο τρίτος μύθος είναι ότι η περιοχή της Μεσογείου είναι χωρισμένη σε δύο βασικά και απόλυτα διαφορετικά μεταξύ τους κομμάτια. Από τη μια, ο ευρωπαϊκός, χριστιανικός νότος και από την άλλη ο αραβικός, μουσουλμανικός κόσμος. Ο μύθος αυτός βασίζεται στην υπόθεση ότι μας χωρίζει, όχι μόνο μια μεγάλη θάλασσα, αλλά η διαφορετική κουλτούρα, η γλώσσα, η ιστορία, η θρησκεία αλλά και η οικονομία και η πολιτική. Τις

προηγούμενες μέρες, στο *Ματαρόα*, βάλουμε στο στόχαστρο αυτόν τον μύθο, θεωρώντας ότι σήμερα υπάρχουν τουλάχιστον δύο τρόποι με τους οποίους η Μεσόγειος ενώνει και δεν χωρίζει. Ο πρώτος, ο άμεσα αναγνωρίσιμος είναι η αντίσταση των λαών, που κατοικούν στις όχθες της Μεσογείου, απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό. Στην Τυνησία, στην Αίγυπτο και την Συρία οι επαναστάσεις ήταν σε έναν μεγάλο βαθμό εξεγέρσεις ενάντια στην πολιτική της κοινωνικής και οικονομικής αδικίας, του ξεπουλήματος της δημόσιας περιουσίας και της αναδιανομής του κοινωνικού πλούτου προς τα πάνω. Με αυτούς τους λαούς έχουμε πολλά να συζητήσουμε, από αυτούς έχουμε πολλά να μάθουμε, πολλά να διδαχθούμε.

Ο δεύτερος τρόπος μέσα από τον οποίο βλέπουμε τη Μεσόγειο να μας ενώνει είναι το φανταστικό ενός άλλου τρόπου ζωής κι αντίληψης για τη ζωή, ο οποίος μπορεί να προταθεί ως αντιμοντέλο απέναντι στον προτεσταντικό τρόπο ζωής που ηγεμονεί σήμερα. Η δουλειά κάνει τον άντρα, το αγώι ξυπνάει τον αγωγιάτη κι όλες αυτές οι παροιμίες αναπαράγουν μια βαθιά προτεσταντική αντίληψη για την καλοπέραση, την ευημερία και την ευτυχία. Αυτό που μας ενδιαφέρει να δούμε είναι κατά πόσο μια μεσογειακή εκδοχή του λατινοαμερικάνικου “*buen vivir*” είναι όχι μόνο υπαρκτή μέσα από παραδόσεις, πρακτικές και παλιές συνήθειες, αλλά εφικτή, εφαρμόσιμη κι ευφάνταστη σήμερα. Το δικαίωμα στην τεμπελιά, το δικαίωμα στην αεργία, το δικαίωμα μιας κοινωνίας ή μια κοινότητας να απο-αναπτυχθεί είναι αιτήματα που πρέπει να ξαναμπούν σαν υπεύθυνες πολιτικές λύσεις. Στη Μεσόγειο έχουμε καλό καιρό και μια γενναιοδωρη φύση, αλλά και μια δυνατότητα να αναβιώσουμε σχέσεις μεταξύ της εργασίας, τηςσχόλης και της αλληλεγγύης, οι οποίες υπάρχουν σε μικρές κοινωνίες, όπως η ικαριακή ίσως. Σπόρους αυτής της αντίληψης βλέπουμε ακόμα στη δυσπιστία απέναντι στο κράτος και στους κατασταλτικούς μηχανισμούς του, αλλά ακόμα κι απέναντι στο λεγόμενο “παραγωγικό χρόνο” και την κατασταλτική του λειτουργία πάνω στις ζωές μας.

Μας ενδιαφέρει, με λίγα λόγια, να ψηλαφίσουμε ένα άλλο μοντέλο χρόνου, στο οποίο η ανάγκη της (ανα)παραγωγής θα έχει μεταμορφωθεί στην επιθυμία της δημιουργίας.

Ως έμπνευση απέναντι στους μύθους των καιρών μας διαλέξαμε το πλοίο του Mataroa, σύμβολο ενός ταξιδιού στα καθαρά νερά της Μεσογείου, αλλά και στα παραγμένα νερά της ιστορίας. Μπροστά μας έχουμε μονάχα το άγνωστο, κι αυτό είναι, όπως θα έλεγε ο Καστοριάδης, η πιο όμορφη πυξίδα.

Απο-ανάπτυξη και ριζοσπαστικός περιβαλλοντισμός

Γιώργος Καλλής

Η εργασία αυτή, η οποία είναι μια διορθωμένη εκδοχή ενός παλιότερου κειμένου που δημοσιεύτηκε στα Καταλανικά, έχει ξαναδουλευτεί για τις ανάγκες του δικτύου Ματαρόα. Καλύπτει κάποιες από τις ιδέες που παρέθεσα στη δημόσια ομιλία μου στο πάνελ του Ματαρόα στις Ράχες της Ικαρίας, αλλά και πρόσθετο υλικό για την επεξήγηση της αποανάπτυξης για τα μέλη και τους φίλους του δικτύου. Εδώ γράφω περισσότερα για τις περιβαλλοντικές ρίζες και την επιχειρηματολογία της πρότασης της αποανάπτυξη. Ας σημειωθεί εδώ ότι υπάρχουν πολλές επιπλέον θεωρήσεις από τις οποίες μπορεί κανείς να προσεγγίσει την αποανάπτυξη, από την κριτική στην Ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου, τον αντι-ωφελιμισμό, και τις θεωρίες άμεσης δημοκρατίας και αυτονομίας. Αυτές οι θεωρήσεις δεν καλύπτονται από την παρούσα εργασία.

Τι είναι η αποανάπτυξη;

Οι οικονομολόγοι που ασχολούνται με την οικολογία έχουν ορίσει την (βιώσιμη) αποανάπτυξη ως μια δίκαιη αποκλιμάκωση της παραγωγής και της κατανάλωσης, που βελτιώνει την ποιότητα ζωής και εμπλουτίζει τις οικολογικές συνθήκες (Schneider et al. 2010). Όσοι από μας γράφουμε για την αποανάπτυξη οραματιζόμαστε ένα μέλλον, όπου οι κοινωνίες ζουν εντός των οικολογικών τους δυνατοτήτων, με τοπικοποιημένες οικονομίες, όπου οι πόροι διανέμονται με περισσότερη ισότητα μέσω νέων μορφών δημοκρατικών θεσμών. Σε τέτοιες κοινωνίες δεν θα υπάρχει πλέον το δίλημμα “ανάπτυξη ή θάνατος”. Η συσσώρευση υλικών αγαθών δεν θα κατέχει πια την πρώτη θέση στο πολιτισμικό φαντασιακό. Η πρωτοκαθε-

δρία της αποδοτικότητας θα αντικατασταθεί από την επάρκεια που θα τεθεί στο επίκεντρο. Οι οργανωτικές αρχές θα είναι η απλότητα, η συμβίωση και το μοίρασμα. Οι καινοτομίες δεν θα κατευθύνονται πλέον στη νέα τεχνολογία με αυτοσκοπό την τεχνολογία, αλλά προς την κατεύθυνση νέων κοινωνικών και τεχνικών διευθετήσεων που θα επιτρέπουν μια συμβιωτική και λιτή ζωή.

Γιατί αποανάπτυξη;

1. Πρώτα και κύρια για περιβαλλοντικούς λόγους. Για να αποφύγουμε την κλιματική καταστροφή, την κατάρρευση του οικοσυστήματος και την εξάντληση των φυσικών πόρων. Αυτό δεν μπορεί να γίνει με τεχνολογικές βελτιώσεις και απλές αλλαγές συμπεριφοράς: πρέπει να αποκλιμακωθεί και το μέγεθος της οικονομίας (Jackson 2009). Στα τριακόσια χρόνια της βιομηχανοποίησης έχει παρατηρηθεί ένας ισχυρός συσχετισμός ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και σε πολλές μορφές χρήσης φυσικών πόρων και περιβαλλοντικών ζημιών, ιδίως με την ενεργειακή κατανάλωση και την εκπομπή διοξειδίου του άνθρακα. Οι λιγοστές χώρες, κυρίως Ευρωπαϊκές, που έχουν πρόσφατα σταθεροποιήσει τις εκπομπές τους σε διοξείδιο του άνθρακα ή τις υλικές τους ροές, το έχουν κάνει είτε λόγω οικονομικών σοκ, όπως για παράδειγμα οι χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, είτε εξάγοντας την παραγωγή των καταναλωτικών τους αγαθών αλλού, όπως έχει κάνει για παράδειγμα το Ηνωμένο Βασίλειο. Μετά από πολυετείς διακυβερνητικές διαβουλεύσεις που ακολούθησαν τις περιβαλλοντικές συνδιασκέψεις της Στοκχόλμης και του Ρίο, και μετά από τόνους μελά-νι που χύθηκε στο όνομα της “βιώσιμης ανάπτυξης”, οι μόνες ουσιαστικές μειώσεις εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σημειώνονται από το 2008 και μετά, ως αποτέλεσμα της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Το να κάνουμε μια τέτοια, οικολογικά

ωφέλιμη οικονομική αποανάπτυξη που, επίσης, είναι κοινωνικά βιώσιμη, είναι ο στόχος στον οποίο θα πρέπει να εστιάσουμε.

2. Κατά δεύτερον, γιατί δεν υπάρχει επαρκής λόγος για παραπέρα μεγέθυνση. Η οικονομική μεγέθυνση είναι πλέον αντιοικονομική. Η αύξηση του ΑΕΠ δεν βελτιώνει τη ζωή των ανθρώπων (Daly 1996). Έρευνες ψυχολόγων και οικονομολόγων δείχνουν πως τόσο η ευτυχία όσο και θεμελιώδεις παράμετροι που αφορούν στην ποιότητα ζωής, όπως η δημόσια υγεία ή η παιδεία, συσχετίζονται με την οικονομική μεγέθυνση μόνο μέχρι ενός σημείου. Μετά από αυτό, η μεγέθυνση αποδίδει όλο και λιγότερα οφέλη. Περισσότερη οικονομική μεγέθυνση δεν φέρνει περισσότερη ευζωία. Τρέχουμε πιο γρήγορα για να παραμείνουμε στο ίδιο σημείο. Στις περισσότερες δυτικές κοινωνίες έχουμε φτάσει σε αυτό το “υψίπεδο” εδώ και δεκαετίες. Ωστόσο, επενδύουμε όλο και περισσότερους φυσικούς και εργασιακούς πόρους, για καινούργια τεχνολογικά μαραφέτια και καταναλωτικά αγαθά που επιφέρουν οριακές, ή και καθόλου, βελτιώσεις της ποιότητας ζωής αυτών που τα χρησιμοποιούν, και που έχουν τρομερές συνέπειες γι’ αυτούς που τα παράγουν, και γι’ αυτούς που ανέχονται να γίνονται δέκτες των απορριμάτων, τα πεταμένα πλοία, τους υπολογιστές ή τα κινητά τηλέφωνα. Οι κοινότητες που βρίσκονται στο μέτωπο πετρελαιοκλών και μεταλλουργικών εξορυκτικών δραστηριοτήτων ή απόρριψης απορριμάτων, ζουν ήδη στην κόλαση (Martinez-Alier et al, 2010), δεν χρειάζεται να περιμένουν την κλιματική αλλαγή. Και όλα αυτά για το τίποτα· οι περισσότεροι κάτοικοι της Δύσης, η οποία σύρει τον χορό αυτής της καταναλωτικής μανίας, δεν είναι πιο ευτυχισμένοι σήμερα απ’ ό,τι ήταν πριν 30 ή 40 χρόνια. Η δημόσια και κοινωνική ασφάλεια, τα αποδεκτά επίπεδα υγείας και η ποιότητα ζωής βρίσκονται στην ίδια στάθμη, και χειροτερεύουν ραγδαία εξαιτίας της παρούσας κρίσης.

Αλλά τότε γιατί θα πρέπει η οικονομική παραγωγή, δηλαδή η παραγωγή και η κατανάλωση προϊόντων, συνεχώς να μεγεθύνεται; Προφανώς γιατί οι καπιταλιστικές οικονομίες εί-

ναι έτσι σχεδιασμένες, ώστε να πρέπει να μεγεθύνονται απλά και μόνο για να μην καταρρεύσουν (Jackson 2009). Τα χρέη, οι συντάξεις, οι θέσεις εργασίας, είναι όλα βασισμένα στη συνεχή οικονομική μεγέθυνση. Αλλά είναι αυτό λογικό; Καμιά άλλη οντότητα στον φυσικό κόσμο δεν είναι προγραμματισμένη να μεγεθύνεται επ' αόριστον. Τα οικονομικά μας συστήματα είναι μια ανωμαλία που χρειάζεται να διορθωθεί.

Πώς πετυχαίνουμε την αποανάπτυξη;

Η (βιώσιμη) απο-ανάπτυξη δεν ισοδυναμεί με οικονομική ύφεση ή κάμψη, δηλαδή με απρογραμματίστη και αθέλητη οικονομική απο-ανάπτυξη/απο-μεγέθυνση εντός ενός συστήματος, που έχει την ανάπτυξη/μεγέθυνση ως κινητήρια δύναμη. Αυτό έχει ολέθριες κοινωνικές συνέπειες, απέναντι στις οποίες δεν στεκόμαστε ανυποψίαστοι. Η βιώσιμη αποανάπτυξη υποδηλώνει μια ηθελημένη διαδικασία ομαλής και “αθηρής καθόδου” (Odum and Odum 2001), μέσα από ένα φάσμα κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών πολιτικών και θεσμών, ενορχηστρωμένων, έτσι ώστε να εγγυώνται ότι παρόλο που η παραγωγή και η κατανάλωση μειώνονται, η ευημερία των ανθρώπων βελτιώνεται και διανέμεται πιο δίκαια.

Συζητώνται πολλές χειροπιαστές και πρακτικές προτάσεις, που καθιστούν εφικτή μια τέτοια μετάβαση προς την αποανάπτυξη (βλ. www.degrowth.eu, Latouche 2009). Αυτές περιλαμβάνουν πολιτικο-θεσμικές αλλαγές εντός του παρόντος συστήματος, όπως δραστικές αλλαγές σε οικονομικά ιδρύματα, πλαφόν φυσικών πόρων και ρύπανσης και περιβαλλοντικά καταφύγια, μορατόριουμ υποδομών, οικο-φόρους, μοίρασμα εργασίας και μειωμένα ωράρια, βασικό εισόδημα και κοινωνική ασφάλιση εγγυημένα για όλους. Επίσης περιλαμβάνουν ιδέες για τη δημιουργία νέων χώρων έξω από το σύστημα, όπως οικο-κοινότητες και συ-στεγάσεις, συνεργατική παραγωγή και

κατανάλωση, διάφορα συστήματα μοιράσματος, κυκλοφορία νομισμάτων που εκδίδονται και ρυθμίζονται από την κοινότητα, αντι-πραγματισμό και αχρήματες ανταλλαγές. Η “έξοδος από την οικονομία” για τη δημιουργία νέων χώρων απλότητας, μοιράσματος και συμβίωσης είναι το κινητήριο σύνθημα της αποανάπτυξης (Latouche 2009).

Υπήρχαν ανέκαθεν τέτοιες εξω-καπιταλιστικές εναλλακτικές στα περιθώρια των καπιταλιστικών οικονομιών. Μπορούμε μέχρι και να υποθέσουμε πως παλιότερες οικονομικές κρίσεις είχαν γίνει λιγότερο αισθητές σε πληθυσμούς στην Ισπανία και αλλού, ακριβώς, λόγω της ύπαρξης αρκετών μη-καπιταλιστικών κοινωνικών δικτύων στήριξης, που δεν επηρεάστηκαν από την κατάρρευση της κύριας οικονομίας του χρήματος. Αυτά τα μη-νομισματικά δίκτυα αλληλοστήριξης και αλληλεγγύης, είναι που έχουν σώσει εκ παραδόσεως τις ζωές των ανθρώπων σε καιρούς κρίσης. Είναι η διάβρωσή αυτών των δικτύων στη διάρκεια των τελευταίων χρόνων και η καταβρόχθισή τους από την ατέρμονα διευρυνόμενη καπιταλιστική οικονομία – η οποία αναζητά να εμπορευματοποιεί ο,τιδήποτε δεν έχει χρηματική αξία-, που ευθύνεται για τη μείωση της ανθεκτικότητας της κοινωνίας και τη γρήγορη μετατροπή μιας χρηματοπιστωτικής κρίσης σε κοινωνική κρίση.

Οι εξω-καπιταλιστικές εναλλακτικές επαναδραστη-ριοποιούνται, όταν χτυπάει μια κρίση. Στην Καταλωνία, για παράδειγμα, υπάρχει ένας πλούτος αναδυόμενων καινοτόμων εμπειριών, από τους πολλαπλασιαζόμενους αστικούς κήπους, που καλλιεργούνται για τροφή σε διάφορες γειτονίες της Βαρκελώνης και σε άλλες πόλεις, μέχρι το μεγεθυνόμενο δίκτυο συνεταιρισμών παραγωγών-καταναλωτών, συνεταιρισμών συστέγασης, όπως η SostraCivíc, και τοπικά νομίσματα όπως το EcoSeny στο Monseny.⁵² Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί το ανθηρό κίνημα

52. Αυτές και άλλες πρωτοβουλίες αποτυπώνονται στο ωραίο ντοκιμαντέρ *Homenage at Catalunya II* (www.homenatgeacatalunyall.org), που αποτελεί προϊόν κοινωνιολογικής έρευνας της Joana Conill και τους Manuel Castells από το Πανεπιστήμιο της Καταλωνίας.

καταλήψεων στέγης στη Βαρκελώνη, με την κατάληψη εγκαταλελειμμένων σπιτιών και τη μετατροπή τους σε υποδείγματα μιας εναλλακτικής κοινοτικής, κοινωνικά προσανατολισμένης οικολογικής διαβίωσης.⁵³ Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες, που δεν υπάρχουν μόνο στην Καταλωνία, αντιστοιχούν σε αυτό που ο Chris Carlsson (2008) έχει προσδιορίσει ως “παροντοπίες” (“nowtopias”), ουτοπίες που υλοποιούνται στο παρόν. Αυτή η “άλλη ζωή” δεν είναι απλά εφικτή, αλλά ήδη δημιουργείται μέσα στην “κοιλιά του τέρατος”. Το ερώτημα είναι αν αυτή η “άλλη ζωή” μπορεί να διατηρηθεί και να εξαπλωθεί ώστε να δώσει μορφή σε μια αληθινή κοινωνία αποανάπτυξης;

Η απόδραση από την καπιταλιστική οικονομία και η δημιουργία παροντοπιών δεν είναι ένα ειδυλλιακό, οικολογικό κάλεσμα, για επιστροφή σε ένα βουκολικό παρελθόν που ποτέ δεν έχει υπάρξει. Είναι φυσικά ένα ρομαντικό εγχείρημα και είναι αυτό μια χαρά, γιατί μια δόση ρομαντισμού είναι ακριβώς ό,τι χρειαζόμαστε σε μια εποχή ψυχρής και αυτοκαταστροφικής ατομιστικής ωφελιμοκρατίας. Οι παροντοπίες δεν είναι απλώς επιλογές life-style, όμως αποτελούν συνειδητά “βιοτικά εγχειρήματα” των μετεχόντων και είναι πράξεις πολιτικές, συνειδητές και ρητές για κάποιους, ασυναίσθητες και άρρητες για άλλους. Όμως η “απόδραση από την οικονομία” είναι απίθανο να αποτελέσει από μόνη της ένα μαζικό κίνημα, χωρίς μια συντονισμένη αλλαγή στο πολιτικο-θεσμικό επίπεδο που θα επιτρέψει την άνθηση ενός τέτοιου κινήματος. Θεσμοί, που θα περιορίσουν τη διαστολή της οικονομίας και που θα ανοίξουν χώρους για εναλλακτικά βιοτικά εγχειρήματα, είναι προϋπόθεση για τις παροντοπίες.

Φυσικά, ο πυρήνας του καπιταλιστικού σύστηματος και οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ που το κυβερνούν δεν θα μείνουν απλοί θεατές, παρατηρώντας τον εσωτερικό διαμελισμό του συστήματος, χωρίς να δώσουν μάχη. Το σύστημα θα υπο-

---

53. Για μια οικολογική-οικονομική εκτίμηση των καταλήψεων στέγης βλ. Cataneo και Galvada, 2010 στο Colserolla Hill.

νομεύσει, θα εναντιωθεί και, αν χρειαστεί, θα καταστείλει όσους προσπαθούν να αποδράσουν από την οικονομία, μόλις αντιληφθεί ότι οι “παροντοπίες” αρχίζουν να εξαπλώνονται από τους περιθωριακούς πληθυσμούς των ελάχιστων αφοσιωμένων ακτιβιστών στον ευρύτερο πληθυσμό. Το κίνημα αποανάπτυξης των παροντοπιών είτε θα εξελιχθεί σε ένα ισχυρό κοινωνικό και πολιτικό κίνημα είτε θα αφανιστεί. Η απόδραση δεν αρκεί από μόνη της και ο κίνδυνος να μετατραπεί σε μη σχετική είναι σοβαρός. Η απόδραση από ένα καπιταλιστικό σύστημα που είναι υπο κατάρρευση δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Οι πρώτοι κιάλας μισθωτοί εργάτες στη Βόρεια Ιταλία του 15ου αιώνα έφυγαν μαζικά από τις πόλεις που χτυπήθηκαν από την κρίση του καπιταλισμού –την πρώτη ίσως στην ιστορία-, και επέστρεψαν στην ύπαιθρο, όπου αφοσιώθηκαν στους μπαξέδες.⁵⁴ Η απόδρασή τους, με στόχο την επιβίωση, ελάχιστα επηρέασε την ιστορική τροχιά του καπιταλισμού και τον ρόλο που έπαιξε σ’ αυτή την τροχιά η μισθωτή εργασία. Η αποανάπτυξη, λοιπόν, δεν αναφέρεται μόνο σε οικο-χωριά και μπαξέδες με μοναδικό στόχο την απόδραση, αλλά στο χτίσιμο και, ίσως επιτακτικότερα, στην πολιτική υπεράσπιση νέων “αστικών χωριών” (Latouche 2009), δηλαδή παροντοπιών εντός της πόλης που στοχεύουν στην αλλαγή της ίδιας της πόλης. Σε αυτήν τη διαδικασία οι θεσμικές και οι κινηματικές δράσεις πάνε μαζί.

Οι αυταπάτες των οικολόγων για την “πράσινη ανάπτυξη”

Αντί να εμπλακούν οι οικολόγοι που βρίσκονται σε θέσεις επιρροής, σε πράσινα κόμματα, ΜΚΟ ή στην ακαδημαϊκή κοινότητα, σ αυτήν τη δημιουργική κατασκευή εναλλακτικών πολιτικών πέρα από την καπιταλιστική οικονομία της ανάπτυξης/

---

54. Αυτή την αναφορά χρωστώ σε ένα σχόλιο του Μαρξ από το κεφάλαιο σχετικά με την “Πρωτόγονη Συσώρευση” του Κεφαλαίου.

μεγέθυνσης, επιμένουν σε “τεχνικές επιδιόρθωσης”, προκειμένου να μας βγάλουν από το οικολογικό-οικονομικό αδιέξοδο. Οραματίζονται ένα μέλλον “πράσινης ανάπτυξης”, βασισμένο στην αποδοτικότητα και σε νέες τεχνολογίες φιλικές προς το περιβάλλον. Η αυταπάτη βρίσκεται στην πεποίθηση ότι οι καπιταλιστικές οικονομίες μπορούν να συνεχίσουν να μεγαθύνονται, ως συνήθως, απλά αντικαθιστώντας τη “βρώμικη” βιομηχανική ανάπτυξη, που τροφοδοτείται από ορυκτά καύσιμα και εξορύξεις υλικών πόρων, με ανανεώσιμες μορφές ενέργειας, οργανικές καλλιέργειες και δράσεις ενάντια στη μόλυνση (UNEP 2011). Αρκετές ελπίδες εναποτίθενται στην αποδοτικότητα είτε με τη μορφή βελτιωμένων τεχνολογιών (π.χ. ενεργειακά αποδοτικών ή υβριδικών αυτοκινήτων) είτε μέσα από την εξοικονόμηση που κάνει ατομικά ο καθένας μας, τοποθετώντας λάμπες οικονομίας, τροποποιώντας το σπίτι, ξοδεύοντας λιγότερο νερό κλπ..

Αυτές οι στρατηγικές των καινοτόμων τεχνολογιών και της κοινωνικής ηθοπλασίας βρίσκονται στο τραπέζι εδώ και πολύ καιρό, και δεν λειτουργούν. Και υπάρχει ένας καλός λόγος γι’ αυτό. Ότι κέρδη προκύπτουν από τη βελτιωμένη αποδοτικότητα επανεπενδύονται γενικά, με σκοπό την παραπέρα μεγέθυνση. Είναι αυτό που κάποιοι αναλυτές έχουν ονομάσει “φαινόμενο αναπήδησης”, που σημαίνει ότι η χαμηλότερη κατανάλωση επανέρχεται τελικά ως υψηλότερη κατανάλωση. Τα κομψά αμάξια ταξιδεύουν ταχύτερα και διανύουν μεγαλύτερες αποστάσεις. Τα χρήματα που εξοικονομούμε από τη χρήση λαμπτήρων οικονομίας στα σπίτια μας, τα χρησιμοποιούμε για να κάνουμε μακρύτερα ταξίδια στις διακοπές μας. Ο οικονομολόγος Stanley Jevons, γράφοντας τον 19ο αιώνα, την εποχή που οι ατμομηχανές έκαιγαν κάρβουνο, παρατήρησε ότι οι τεχνολογικές βελτιώσεις, που αυξάνουν την αποδοτικότητα, οδηγούν στη χρήση περισσότερου κάρβουνου, και όχι λιγότερου. Καθώς η αποδοτικότητα κάνει τους πόρους πιο φτηνούς, η ζήτηση αυξάνεται και αναδύονται νέες τεχνολογίες που αξι-

οποιούν τους φτηνότερους πόρους. Αν παραμείνουμε στο οικονομικό μοντέλο της μεγέθυνσης, η αποδοτικότητα και η εξοικονόμηση οδηγούν στην επανατροφοδότηση του συσσωρευμένου κεφαλαίου για παραπέρα μεγέθυνση.

Ο φυσικός-οικονομολόγος Nicholas Georgescu-Roegen (1971) παρατήρησε πως η πρώτη πηγή πλούτου στη Γη είναι η ενέργεια του ήλιου. Η ηλιακή ροή θα κρατήσει για πολύ καιρό, όμως τα υπόγεια αποθέματα στα οποία βασίστηκε η βιομηχανική κοινωνία, αργά ή γρήγορα θα εξαντληθούν. Καθώς τα ορυκτά καύσιμα καίγονται, δεν μπορούν να ανακυκλωθούν, κι έτσι απαιτούνται συνεχώς νέες προμήθειες. Η εντροπία αυξάνεται και η αποδιοργάνωση που προκαλεί δεν μπορεί να αποτραπεί. Μπορεί όμως να περιοριστεί ο ρυθμός της με ένα ομαλό και έγκαιρο πέρασμα από αποθεματικούς σε ροϊκούς πόρους. Οι τεχνολογίες των ανανεώσιμων αντλούν ροές, αλλά δεν εξαιρούνται από τους νόμους της φυσικής. Ξοδεύουν και αυτές ενέργεια, πόρους (όπως σπάνια μέταλλα), και καταλαμβάνουν χώρο. Οι ανανεώσιμοι πόροι έχουν πολύ χαμηλότερη ενεργειακή απόδοση επένδυσης (EROI) απ' ό,τι οι πόροι πετρελαίου και φυσικού αερίου, των οποίων τα πλεονάσματα παρείχαν την "αόρατη εργασία" της βιομηχανικής επανάστασης. Οι οικολόγοι που υπολογίζουν τις ενεργειακές μας ανάγκες σε πενήντα χρόνια, και στη συνέχεια διατείνονται πως μπορούμε να τις καλύψουμε όλες με ανανεώσιμες πηγές, κάνουν ένα βασικό σφάλμα· ξεχνούν να υπολογίσουν την ενέργεια που θα καταναλωθεί, για την κατασκευή και τη συντήρηση του εξοπλισμού των ανανεώσιμων.

Όλα αυτά δεν λέγονται, προκειμένου να απαξιωθεί η χρησιμότητα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και η ανάγκη της μετατόπισης από τα αποθέματα πετρελαίου και άνθρακα στις ροές του ήλιου και του ανέμου. Είναι απλώς μια υπενθύμιση ότι ενώ το μέλλον που βασίζεται στον ήλιο και τον άνεμο είναι εφικτό, είναι κατ' ανάγκη απλούστερο· είναι πράγματι ένα μέλλον αποανάπτυξης.

Από τον πραγματιστικό περιβαλλοντισμό σε ένα ριζοσπαστικό, αποαναπτυξιακό περιβαλλοντισμό

Μια ακόμα πιο ύπουλη τροπή είναι ο αυξανόμενος αριθμός εκείνων που αυτο-χρίζονται “πραγματιστές” οικολόγοι, οι οποίοι τον τελευταίο καιρό εκδηλώνονται υπέρ της πυρηνικής ενέργειας, ονομάζοντάς την “βέλτιστη λύση” στο πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής και της καμπής στην παραγωγή πετρελαίου. Ο James Lovelock, εισηγητής της ιδέας της Γαίας, υπερασπίζεται την πυρηνική ενέργεια ως τη “μοναδική πράσινη λύση”. Ακόμη περισσότερα ερωτήματα αφήνει η χρονική στιγμή που επέλεξε ο πιο διάσημος, σχετικά με περιβαλλοντικά θέματα, δημοσιογράφος της Guardian, ο George Monbiot, όταν στις 23 Μαρτίου έγραψε “πώς η Φουκοσίμα με έκανε να σταματήσω να ανησυχώ, και να αγαπήσω την πυρηνική ενέργεια”.⁵⁵ Οι Ted Nordhaus και Michael Schellenberger, οι “ήρωες του περιβάλλοντος” για το 2008 σύμφωνα με το περιοδικό “Time”, έφτασαν στο σημείο να διακηρύξουν τον “θάνατο” του περιβαλλοντισμού, και μας καλούν σε έναν “μετα-περιβαλλοντισμό”, γειωμένο στην πραγματιστική συμφιλίωση με εχθρούς της “παλιάς” οικολογίας, συμπεριλαμβανομένης και της πυρηνικής ενέργειας!

Είναι εύκολο να συνταχθούμε με άλλους οικολόγους, εναντιωμένους στην πυρηνική ενέργεια, απορρίπτοντας τους Nordhaus και Schellenberger ως “ξεπουλημένους”, τον Lovelock ως γέρο που χάνει τα λογικά του και τον Monbiot ως εγωκεντρικό δημοσιογράφο, που διψάει για δημοσιότητα. Όμως, εδώ συμβαίνει κάτι σοβαρότερο. Το γεγονός ότι αυτοί υποστηρίζουν την πυρηνική ενέργεια δεν είναι μια απλή εκτροπή, αλλά η λογική κατάληξη της πορείας ενός οικολογικού κινήματος, που τουλάχιστον από το 1980 με την επικράτηση των “πραγματιστών” έναντι των “φονταμενταλιστών” -μη εξαιρετέ-

---

55. ΣτΜ: Πρόκειται για παράφραση από την ταινία “Dr. Strangelove or how I learned to stop worrying and love the bomb”.

ου του κόμματος των Πρασίνων στη Γερμανία-, έχει χάσει τις ριζοσπαστικές του βάσεις, χάριν μιας πολιτικής φρονιμότητας που δεν το έχει οδηγήσει πουθενά. Οι οικολόγοι, αντί να υιοθετήσουν μια πολιτική στάση, που να υπεραμύνεται ενός εναλλακτικού τρόπου οργάνωσης της κοινωνίας, έχουν παγιδευτεί σε μια τεχνοκρατική και αποπολιτικοποιημένη διαμάχη για τον καλύτερο τρόπο διαχείρισης του περιβάλλοντος, χωρίς να θιχτεί η οικονομία και να αλλάξει το πολιτικό κατεστημένο.

Όμως, αυτός ο δρόμος είναι αδιέξοδος. Είναι αλήθεια πως από τεχνικής πλευράς και εντός των συντεταγμένων της παρούσας καπιταλιστικής οικονομίας, ο Monbiot ίσως να έχει δίκιο. Ανάμεσα στον άνθρακα και την πυρηνική ενέργεια, η πυρηνική μπορεί πραγματικά να είναι λιγότερο κακή. Ίσως το κόστος των πυρηνικών ατυχημάτων, όπως της Φουκοσίμα, να είναι μικρότερο από το ανθρώπινο και περιβαλλοντικό κόστος της εξόρυξης άνθρακα και των κλιματικών καταστροφών. Βέβαια, ο Monbiot δεν λαμβάνει υπ' όψη του την ενεργειακή κατανάλωση και συμβολή που έχει η παραγωγή πυρηνικής ενέργειας στην κλιματική αλλαγή ούτε τα απορρίματα που παράγονται απ' αυτήν. Και αναρωτιέται κανείς πώς θα μπορούσε να υπολογίσει και να συγκρίνει τις χαμένες ζωές από πυρηνικά με εκείνες από άνθρακα. Το πιο σημαντικό είναι ότι ο Monbiot έχει σίγουρα δίκιο για το ότι οι ανανεώσιμες από μόνες τους δεν μπορούν να κινήσουν τη σύγχρονη βιομηχανική μας οικονομία, στην παρούσα της κλίμακα. Αν εγκαθιστούσαμε παντού, αποκεντρωμένες, τοπικές πηγές ενέργειας, προκειμένου να έχουμε την ίδια οικονομική απόδοση, τότε οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις θα ήταν, επίσης, τρομακτικές. Φανταστείτε ένα τοπίο γεμάτο ανεμογεννήτριες και ποτάμια γεμάτα με υδρο-ηλεκτρικά φράγματα!

Είναι όμως αυτό οικολογία; Το να κάνουμε πραγματιστικές επιλογές διαλέγοντας το λιγότερο κακό; Δηλαδή να πεθάνουμε από άνθρακα σήμερα ή από πυρηνικά απόβλητα αύριο; Δυστυχώς, σε αυτό έχει υποβιβαστεί η οικολογία, δηλαδή σε ζητήμα-

τα που αφορούν στην τοπική ανάπτυξη στις περιφέρειες του “πρώτου” και του “τρίτου” κόσμου, σε ζητήματα που αφορούν στον κάθε πόρο ξεχωριστά, την τροφή, το νερό, την ενέργεια, την κλιματική αλλαγή, τα πάντα. Το πλαίσιο στο οποίο τίθενται τα διλήμματα είναι εκπληκτικά όμοιο σε όλες τις περιπτώσεις· να έχουμε ορυχεία ή τουρισμό; Μαζικό τουρισμό ή υψηλού επιπέδου οικο-τουρισμό; Χωματερές ή αποτεφρωτήρια; Μπαίνει κανείς στον πειρασμό να αναρωτηθεί αν έχει κάποιο νόημα στις μέρες μας να είναι οικολόγος και να μην αφήνει τους επιστήμονες να κάνουν ήσυχα το έργο τους, αποφασίζοντας οι ίδιοι τι κοστίζει περισσότερο, ο άνθρακας ή τα πυρηνικά.

Ο παραλογισμός του να είναι κανείς “οικολόγος υπέρ των πυρηνικών” δείχνει πως το πρόβλημα, δεν βρίσκεται στην απάντηση, αλλά στο πλαίσιο εντός του οποίου τίθεται αυτό το ερώτημα· στην αξιωματική αποδοχή, δηλαδή, ότι η οικονομία πρέπει να μεγεθύνεται εσαεί, ανεξάρτητα από το κόστος αυτής της μεγέθυνσης ή τη χρησιμότητά της. Αυτό που λείπει από την αφήγηση του Monbiot και των ομοίων του είναι αυτό που ο Paul Aries αποκαλεί “επιλογή βομβας” (“missile option”, 2005). Δηλαδή, μια απλούστερη, αποκλιμακούμενη, κοινοτική οικονομία που μπορεί όντως να κινηθεί με ανανεώσιμες πηγές και να προσφέρει μια ζωή με νόημα. Ωστόσο, θα είναι λιτή και συμβιωτική, με πολύ λιγότερες ανέσεις και υλικά αγαθά από τα σημερινά, αλλά με πολύ περισσότερη ευδαιμονία. Οι “πραγματιστές” γρήγορα απορρίπτουν αυτή την εκδοχή σαν ένα μη ρεαλιστικό, βουκολικό όραμα. Άσχετα από το γεγονός ότι πριν μερικές μόνο δεκαετίες χρησιμοποιούσαμε κατά 50% λιγότερους φυσικούς πόρους, και οι ζωές μας απείχαν πολύ από το να είναι βουκολικές. Κατά την άποψή τους, τα επίπεδα κατανάλωσης που απολαμβάνουμε σήμερα είναι δοσμένα από τον Θεό και οποιαδήποτε υπαναχώρηση είναι αδιανόητη. Λοιπόν, ίσως ήρθε η ώρα να σκεφτούμε το αδιανόητο.

Επίλογος

Ελπίζω μ' αυτή την εργασία να έπεισα τον αναγνώστη πως η αποανάπτυξη δεν είναι μια αφελής ή αστήριχτη πρόταση για επιστροφή σε ένα βουκολικό παρελθόν. Είναι μια μελετημένη ωρίμανση ενός ριζοσπαστικού περιβαλλοντισμού, στις ρίζες του οποίου βρισκόταν πάντα η δημιουργία μιας εναλλακτικής κοινωνικο-οικολογικής και πολιτικο-οικονομικής τάξης. Η αποανάπτυξη, απελευθερωμένη από τις απολίτικες αυταπάτες των υποστηρικτών της βαθιάς οικολογίας, σε σχέση με την παθητική υποταγή σε μια εγγενώς ισοροπημένη "μητέρα γη", έχει να προτείνει ένα προοδευτικό πολιτικό εγχείρημα οικοδόμησης ενός εναλλακτικού κοινωνικο-οικολογικού μέλλοντος, που είναι απλούστερο, όχι μέσω παθητικής συμμόρφωσης στους νόμους της φύσης, αλλά μέσω πεφωτισμένης επιλογής. Η αποανάπτυξη είναι ένα ριζοσπαστικό πολιτικό εγχείρημα, κατά την ορολογία του Žižek (2010). Αμφισβητεί και στοχεύει να αλλάξει τις ιδεολογικές συντεταγμένες της κοινωνίας μας. Επιτίθεται στο ημι-θρησκευτικό τοτέμ των σύγχρονων κοινωνιών, καπιταλιστικών και κομμουνιστικών, δηλαδή στην οικονομική ανάπτυξη (Καστοριάδης 1985). Η αποανάπτυξη δεν προσφέρει απλώς ένα νέο τρόπο για την πραγματοποίηση των ονείρων της ανθρωπότητας, όπως έκαναν αποτυχημένα ριζοσπαστικά εγχειρήματα του παρελθόντος, αλλά αλλάζει τα ίδια τα όνειρα (Žižek 2011).

Μετάφραση: Νίκος Γεωργίου

Ο **Γιώργος Καλλής** είναι καθηγητής του Αυτόνομου Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης του Ινστιτούτου ICREA.

Βιβλιογραφία

- Arie's, P. (2005), *De Îcroissance ou Barbarie*, Golias, Lyon.
- Carlsson, C., 2008. *Nowtopia. How Pirate Programmers, Outlaw Bicyclists, and Vacant-Lot Gardeners are Inventing the Future Today*, AK Press.
- Castells, M. 2001. *Otra vida es possible*, *La Vanguardia*, 2 Abril 2011, p.19.
- Castoriadis, C. 1985, *Reflections on Development and Rationality*, *Thesis Eleven*, 10-11: 18-35.
- Cattaneo, C. and M. Gavalda, 2010. *The experience of rurban squats in Collerola, Barcelona: what kind of degrowth?*, *Journal of Cleaner Production* 18(6): 581-589.
- Daly, H., 1996. *Beyond Growth*. Boston: Beacon Press
- Georgescu-Roegen, N., 1971. *The Entropy Law and the Economic Process*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jackson, T., 2009. *Prosperity without Growth*, London: Earthscan.
- Latouche, S. 2009. *Farewell to Growth*. John Wiley & Sons. 180p.
- Martinez-Alier, J., G. Kallis, S. Veuthey, M. Walter and L. Temper (2010). *Social metabolism, ecological distribution conflicts and valuation languages*. *Ecological Economics* 70 (2): 153-158.
- Odum, H.T. and Odum, E.C., *A prosperous way down*. Boulder: University of Colorado Press.
- Schneider, F., Kallis, G., Martinez-Alier, J., 2010. *Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability*. *Journal of Cleaner Production* 18 (6): 511–518.
- UNEP, 2011. *Towards a green economy. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*, United Nations Environment Program

Zizek, S., 2010. Living in the end times, London: Verso.

Απόκριση

Από τις αυταπάτες για έναν “ανθρώπινο καπιταλισμό” στη
λαϊκή εξουσία

Μάριος Τσαντίρης

Η αίσθηση και το συμπέρασμά μου από τις εισηγήσεις που ακούσαμε σήμερα, είναι ότι λείπει ένα βασικό γεγονός: η αστική τάξη, με την εξουσία της, θέλει να αυγαταίνει όλο και περισσότερο τα κέρδη της, ή με “ειρηνικό” τρόπο ή με τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο. Όμως, σε κάποιες εισηγήσεις φάνηκε ότι ο καπιταλισμός ταυτίζεται με τον σοσιαλισμό. Κι έτσι, καταλήγουμε να λέμε ότι έχουμε έναν κακό καπιταλισμό κι έναν κακό σοσιαλισμό, κι επειδή δεν μπορούμε να ανατρέψουμε τον κακό καπιταλισμό, και βέβαια ο σοσιαλισμός είναι ουτοπία, συζητάμε πώς να κάνουμε τον καπιταλισμό πιο ανθρώπινο.

Από τη γνώση και την εμπειρία που διαθέτουμε μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι ο καπιταλισμός δεν γίνεται πιο ανθρώπινος. Και δεν έχει επιτρέψει ποτέ να αμφισβητηθούν τα κέρδη του και η εξουσία του. Γιατί ο καπιταλιστής προτάσσει τα κέρδη του, και όχι την ανθρώπινη ζωή ή την ποιότητα ζωής. Κι ο εργάτης, ο αγρότης, ο αυτο-απασχολούμενος, οι άνθρωποι που παράγουν τον κοινωνικό πλούτο, επίσης προτάσσουν την κάλυψη των σύγχρονων αναγκών τους. Βρισκόμαστε, δηλαδή, σε έναν αγεφύρωτο ταξικό πόλεμο.

Δεν μπορούμε να μιλάμε για συνεταιρισμούς, αλληλεγγύη και ανάπτυξη ή απο-ανάπτυξη, χωρίς να παίρνουμε υπόψη την ταξική πάλη και τις συγκρούσεις εντός της αστικής τάξης. Γιατί, τι αποτέλεσμα θα έχει να συνεταιριστούμε όλοι στην Ικαρία, οι 8.000 που είμαστε, άμα ο καπιταλιστής δεν φέρει καράβι, άμα ο επιχειρηματίας δεν φέρει αεροπλάνο; Ή όταν η σύγκρουση των εταιρειών για τον έλεγχο του ορυκτού πλούτου, αυξάνει την τιμή του πετρελαίου και το κόστος παραγωγής των προϊ-

όντων του Συνεταιρισμού. Τότε, το εγχείρημα θα τελειώσει. Το αποτέλεσμα κρίνεται από το ποιος κρατάει στα χέρια του τα μέσα παραγωγής. Ποιος ελέγχει τις συγκοινωνίες (λιμάνια, αεροδρόμια), επικοινωνίες, την ενέργεια, τον ορυκτό πλούτο, τα νερά, την τροφή, τα εργοστάσια;

Ένα άλλο στοιχείο που λείπει από ορισμένες εισηγήσεις είναι ο χαρακτήρας της “κρίσης”. Εδώ εμφανίζεται ως ανθρωπιστική, πολιτική κρίση, κρίση του φαντασιακού, αποκρύπτοντας τον οικονομικό χαρακτήρα της. Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για κρίση που την γεννάει το ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα, με την υπερ-συσσώρευση των κερδών και των εμπορευμάτων. Η “ανάπτυξη” εμφανίζεται ως μαγικό εργαλείο που θα “επανεκκινήσει” την οικονομία. Και απ’ αυτό θα επωφεληθεί ο ελληνικός λαός. Όμως, διαφορετικά αντιλαμβάνεται την έννοια της ανάπτυξης η αστική τάξη, και διαφορετικά η εργατική τάξη. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να μπαίνει το ερώτημα ποιος θα ωφεληθεί από την ανάπτυξη, και ποιος θα την πληρώσει; Μέχρι και πριν την καπιταλιστική κρίση υπήρχε “ανάπτυξη”. Ήταν αυτή που γιγάντωσε τους επιχειρηματικούς ομίλους και τις εταιρείες, ενώ παράλληλα μειώνονταν οι μισθοί και οι συντάξεις και δέχονταν επίθεση τα εργατικά δικαιώματα. Την ώρα που οι Έλληνες εφοπλιστές πολλαπλασίαζαν τον στόλο τους, την ίδια ώρα οι Έλληνες ναυτεργάτες έχαναν τη δουλειά τους. Σήμερα, που βρίσκομαστε σε όξυνση της καπιταλιστικής κρίσης, η κερδοφορία των εταιρειών συνεχίζεται φτάνοντας μάλιστα σε ιστορικά ανοδικά ρεκόρ.

Ας δώσουμε ένα παράδειγμα από τις Ράχες. Τον χειμώνα είμαστε 2.500 κόσμος, με πάνω από τριακόσια παιδιά, άτομα μεγάλης ηλικίας, και άτομα με χρόνιες παθήσεις και αναπηρία. Το καλοκαίρι, όμως, ο πληθυσμός τετραπλασιάζεται! Για τον κόσμο αυτόν δεν υπάρχει γιατρός. Και δεν μιλάμε για προληπτική ιατρική, αλλά για παροχή στοιχειωδών υπηρεσιών υγείας, σε περίπτωση άμεσης ανάγκης! Την ίδια ώρα, υπάρχουν άνεργοι γιατροί και νοσηλευτικό προσωπικό, υλικοτεχνική υποδομή

στις αποθήκες των νοσοκομείων και των εταιρειών, και χρήματα που δίνονται για την παραπέρα ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση της υγείας σε ιδιώτες, ΜΚΟ κλπ.

Το ερώτημα, λοιπόν, είναι αν μπορούν οι σύγχρονες υλικές και πνευματικές ανάγκες του λαού μας να ικανοποιηθούν με ένα “ανθρώπινο πρόσωπο” του καπιταλισμού. Μπορώ να πω με βεβαιότητα ότι αυτό γίνεται μόνο με *ανατροπή* του βάρβαρου εκμεταλλευτικού καπιταλιστικού συστήματος.

Για την οργάνωση της ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος και τη συγκρότηση της λαϊκής εξουσίας, απαιτείται η δημιουργία λαϊκής συμμαχίας, με την εργατική τάξη, την αγροτιά, τους αυτο-απασχολούμενους. Η συμμαχία αυτή συγκροτείται στη βάση της υπεράσπισης των λαϊκών κατακτήσεων, όπως τα εργατικά δικαιώματα. Ο προσανατολισμός της συμμαχίας αυτής θα είναι αντιμονοπωλιακός και αντικαπιταλιστικός, και θα ασκεί εργατική-λαϊκή αντιπολίτευση απέναντι στην αστική εξουσία, θωρακίζοντας τον λαό από κάθε μορφή επίθεσης, ακόμα κι από τον φασισμό, δίνοντας προοπτική στην εργατική-λαϊκή εξουσία. Σ’ αυτήν τη λαϊκή εξουσία, τα μέσα παραγωγής αποτελούν κοινωνική ιδιοκτησία, και τότε μόνο ο παραγόμενος πλούτος μπορεί να καλύψει τις σύγχρονες λαϊκές ανάγκες. Μόνο τότε, η Νικαριά θα έχει καράβια, οι κάτοικοί της, υπέργηροι και μη, ανάπηροι, μητέρες και παιδιά, θα απολαμβάνουν το δικαίωμα στην Υγεία. Η μητρότητα και η Παιδεία θα είναι πηγή ευτυχίας, και όχι οικονομικής αιμοραγίας.

Η γνώση και εμπειρία που υπάρχει στο παγκόσμιο εργατικό λαϊκό κίνημα είναι ότι ο σοσιαλισμός που γνωρίσαμε, παρόλες τις αδύναμιες που υπήρχαν, έλυσε βασικές ανάγκες της οικογένειας, της γυναίκας, της νεολαίας, των εργαζόμενων, του λαού συνολικά. Το δικαίωμα στην εργασία ήταν κατοχυρωμένο. Ανεργία δεν υπήρχε. Η Υγεία, η Παιδεία, ο ελεύθερος χρόνος, η κατοικία ήταν παλλαϊκά και κατοχυρωμένα δικαιώματα.

Τέλος, στις εισηγήσεις έγινε αναφορά στη συνεισφορά των διανοούμενων και επιστημόνων στο να βρούμε το ιδεατό. Να

επισημάνουμε ότι και οι επιστήμονες τοποθετούνται μέσα σ' αυτή την ταξική πάλη. Είτε θα πουλήσουν τις γνώσεις και τις υπηρεσίες τους στον καπιταλιστή εις βάρος του λαού είτε θα τις θέσουν στην υπηρεσία του ταξικού λαϊκού κινήματος. Πολύ συχνά, επιστήμονες και "ειδικοί" χρησιμοποιούνται από την αστική τάξη και από τους μηχανισμούς χειραγώγησης που διαθέτει, για να υπονομεύσει, να συκοφαντήσει την ελπίδα και το όραμα για μια άλλη κοινωνία με λαογέννητους θεσμούς. Δεν είναι τυχαίο ότι στις πιο κρίσιμες και κορυφαίες καμπές της πατρίδας μας, το 1821, στην εθνική Αντίσταση και τον Δημοκρατικό Στρατό, σε αγώνες για την υπεράσπιση της πατρίδας, για εθνική απελευθέρωση, για εθνική ανεξαρτησία και λαοκρατία, σε ταξικούς αγώνες για κοινωνική προκοπή, αναδείχτηκαν οι πιο φωτεινές μορφές της πατρίδας μας, άνθρωποι που ήταν στην κουζίνα, στο χωράφι, στο γιαπί. Και μαζί μ' αυτούς συμπορεύτηκαν άνθρωποι της επιστήμης και του πνεύματος. Έτσι και σήμερα, οι άνθρωποι αυτοί καλούνται να σταθούν στο πλευρό του αγωνιζόμενου λαού, με την επίγνωση ότι η αστική τάξη και τα φερέφωνά της θα τους πολεμήσουν. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι η πρώτη γυναίκα που εκτελέστηκε για πολιτικούς λόγους στην Ελλάδα, ήταν δασκάλα.

Ο Μάριος Τσαντίρης είναι εργάτης, γεννήθηκε και ζει στην Ικαρία.

Η πολιτική της χαλαρότητας και το Ικαριακό όνειρο

Kristin Lawler

Θέλω να ευχαριστήσω τους διοργανωτές του σεμιναρίου *Ματαρόα*, όλους εσάς στην Ικαρία που υποστηρίζετε τόσο γενναιόδωρα την εργασία μας εδώ, και ιδιαίτερα καθέναν από εσάς που συμμετέχει στην αποψινή μας συζήτηση.

Δεν μπορώ να σας περιγράψω πόσο ενθουσιασμένη αισθάνομαι που βρίσκομαι εδώ στην Ικαρία. Είμαι από τη Νέα Υόρκη, και δεν ταξιδεύω πολύ. Δεν είχα ακούσει ποτέ για την Ικαρία μέχρι που διάβασα για την υποτιθέμενη ειδυλλιακή σας κουλτούρα εδώ στο νησί σε ένα άρθρο της *New York Times*, το οποίο πραγματικά με γοήτευσε. Σύμφωνα μ' αυτό το άρθρο, οι Ικαριώτες απολαμβάνουν έναν χαλαρό ρυθμό ζωής με φίλους, οικογένεια, κρασί και χωρίς τις απίστευτες ποσότητες άγχους που συνδέονται με τις πολλές ώρες εργασίας, κατάσταση που είναι τόσο ενδημική στις Ηνωμένες Πολιτείες. Απολαμβάνω πάντα τον ύπνο και για τον λόγο αυτόν με κέρδισε ιδιαίτερα η ιδέα ότι η ημέρα αρχίζει όταν οι άνθρωποι ξυπνούν με φυσικό τρόπο, και ότι οι Ικαριώτες δεν έχουν βιώσει ποτέ το άγχος της αργοπορίας. Χωρίς αυτό να αποτελεί έκπληξη, για λόγους που θα συζητήσω στη συνέχεια, αυτό το άρθρο ήταν το δεύτερο πιο δημοφιλές ανάμεσα σε όλα τα άρθρα της *New York Times* στη διάρκεια του 2012, και προκάλεσε έναν απίστευτα μεγάλο αριθμό διαδικτυακών σχολίων και δευτερογενών ειδήσεων και συζητήσεων.

Όπως ανακάλυψα αργότερα, η Ικαρία έχει προσελκύσει αρκετή δημοσιότητα τελευταία. Από τη Μελέτη της Ικαρίας (*Icaria Study*)⁵⁶, στο εγχείρημα των Μπλε Ζωνών (*Blue Zones*), η ιστοσελίδα του οποίου διακηρύττει ότι "Μπορούμε να σας δείξουμε πώς να ζείτε περισσότερο, πώς να είστε ευτυχισμένοι, και πώς να είστε υγιείς βελτιώνοντας τον τρόπο ζωής σας και

56. ΣτΜ: αναφέρεται στην μελέτη μακροζωίας στην Ικαρία υπό τον Χ.Στεφανάδη)

τον περίγυρό σας”, μέχρι τα δημοφιλή άρθρα του Αγγλο-Αμερικάνικου τύπου, όπως του BBC, της Guardian, του National Public Radio, του Business Insider, του National Geographic, του Slate, του Daily Mail, του Mother Jones, του ABC News, το αφιέρωμα του CNN που κράτησε μια βδομάδα, και, φυσικά, όσοι γράφουν για σας αυτόν τον καιρό! Χωρίς αμφιβολία, έχετε κυρίαρχη θέση στα όνειρά μας. Δεν μπορούμε να χορτάσουμε την εικόνα του ελεύθερου χρόνου, της ευχαρίστησης και της χαράς της συμβίωσης, του κρασιού, του μεσημεριανού ύπνου, και της ζωής χωρίς ξυπνητήρι, που εκπέμπεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Οπωσδήποτε, αυτό έχει οδηγήσει σε ένα είδος καταναλωτισμού γύρω από τον Ικαριώτικο τρόπο ζωής, σαν να μπορούσαν οι άνθρωποι από την Αγγλία και την Αμερική να αγοράσουν την Ικαριώτικη μακροζωία κάνοντας διακοπές στο νησί και τρώγοντας φακές! Νομίζω, ωστόσο, ότι σ’ αυτή την υπόθεση της Ικαριώτικης μακροζωίας υπάρχει μεγαλύτερη πολιτική δυνατότητα.

Στην πραγματικότητα, πιστεύω ότι το να κατανοήσουμε τα όνειρα των ανθρώπων είναι απολύτως κεντρικό για αποτελεσματικούς πολιτικούς αγώνες. Όπως λέει ο Stephen Duncombe στο *Dream: Re-Imagining Progressive Politics in an Age of Fantasy*:

“Η προοδευτικότητα θα μπορούσε να επωφεληθεί από τη μελέτη ονείρων περισσότερο ενδελεχώς. Ευτυχώς, έχουμε ένα έτοιμο εργαστήριο στη διάθεσή μας [...], παίρνει τη μορφή ενός πράγματος που οι προοδευτικοί απαξιώνουν παραδοσιακά, την εμπορευματοποιημένη κουλτούρα [...]. Αρχικά, χρειάζεται να κάνουμε μια επισκόπηση του τοπίου του σημερινού φαντασιακού. Χρειάζεται να κόψουμε σε κομμάτια τις σύγχρονες εκφράσεις των ονείρων, να μελετήσουμε τα σύγχρονα θεάματα και να κατανοήσουμε πώς οι μοντέρνοι κατασκευαστές συναίνεσης καθοδηγούν αυτές τις δυναμικές. Στην συνέχεια μπορούμε να αρχίσουμε να φανταζόμαστε πώς οι λαϊκές επιθυμίες μπορούν να εκφραστούν με διαφορετικούς τρόπους και μέσω διαφορετικών οχημάτων”.

Αρχικά, ωστόσο, η πολιτική δυνατότητα αυτού του ονείρου μπορεί να γίνει πραγματικότητα μόνο αν η Αγγλο-Αμερικάνικη απάντηση στην Ικαριώτικη κουλτούρα απομακρυνθεί από την κατανάλωση που αλλοτριώνει και εξωτικοποιεί- είναι αυτό που ο Bell Hooks αποκαλεί το να "Τρώμε τον Άλλον"-, και κινηθεί προς μια αλληλεγγύη που βασίζεται σε μια αληθινή κοινότητα συμφερόντων και επιθυμιών. Νομίζω ότι αυτό το κοινό στοιχείο είναι εμφανές, όταν κοιτάξουμε τη νοσταλγία με την οποία οι Αγγλο-Αμερικάνοι βλέπουν την Ικαριώτικη κουλτούρα ειδικότερα, και τον κόσμο της Νότιας Ευρώπης γενικότερα. Αλλά αυτό υποβόσκει ακόμα. Πώς να το υλοποιήσουμε, πώς να οργανώσουμε την παγκόσμια αλληλεγγύη σε αυτή την βάση, αυτό είναι που προσπαθώ να καταλάβω.

Και όπως τόνισα σε ένα άρθρο που έγραψα πέρυσι με θέμα την πολιτική όλης αυτής της κάλυψης του διεθνούς τύπου, κάτι σημαντικό λείπει από την αφήγηση του φαντασιακού γύρω από την Ικαρία. Αυτό είναι η ιστορία του αγώνα να διατηρηθεί ένας τέτοιος τρόπος ζωής κάτω από την πίεση ενός ολοένα και πιο βίαιου και ληστρικού καπιταλιστικού συστήματος, και η αναγνώριση ότι αυτή η τόσο δημοφιλής κουλτούρα της ελευθερίας είναι ακριβώς αυτό που δέχεται επίθεση από την Ευρωπαϊκή τρόικα και τις καταστροφικές πολιτικές της λιτότητας. Και χωρίς αυτή την κατανόηση -αυτό που αποκαλώ πολιτισμική πολιτική της ταξικής πάλης- το όνειρο είναι άδειο και η ιστορία είναι χωρίς νόημα.

Για να το θέσω απλά, υπάρχει μια κριτική του κεφαλαίου που υποβόσκει σε αυτή την εικόνα της Ικαρίας. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, είναι μια κριτική για την κεντρική θέση που έχει η εργασία στη σύγχρονη κοινωνία. Αυτή η κριτική είναι ταυτόχρονα ένας εναγκαλισμός αυτού που αποκαλώ *αντι-λογική της εργατικής τάξης*, μια δύναμη ζωής, χαράς, ευχαρίστησης και ανθρώπινων δεσμών σε αντίθεση με την κρύα, εξουσιαστική λογική του κεφαλαίου. Η εικόνα της Ικαρίας που εκπέμπεται σήμερα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι το

πολικό αντίθετο της Προτεσταντικής ηθικής της εργασίας και των ιδεολογικών της εκπομπών από τα μέσα αυτά. Και για τον λόγο αυτόν νομίζω ότι είναι μια πολιτισμική στιγμή που είναι ιδιαίτερος σημαντική για τους εργάτες στην Αμερική και για τη δυνατότητα για διεθνή αλληλεγγύη, χωρίς την οποία το μόνο που μπορεί να υπάρξει είναι ένας παγκόσμιος αγώνας δρόμου προς τον πάτο.

Όπως βλέπω, στα πλαίσια ενός καπιταλιστικού συστήματος, υπάρχουν δυο αντίρροπες δυνάμεις, με δυο αντίθετες λογικές σε δράση. Η λογική του κεφαλαίου βλέπει κάθεπιθαμή της φύσης και κάθε στιγμή της ανθρώπινης ζωής ως ενδυνάμει υλικό προς εκμετάλλευση, προκειμένου να παραχθεί κέρδος, όσο πιο φτηνά γίνεται φυσικά! Η υλική εφαρμογή αυτής της λογικής μας έχει οδηγήσει σε μια στιγμή κατά την οποία το κεφάλαιο είναι πιο ισχυρό και πιο καταστροφικό όσο ποτέ για τη φύση, την ανθρώπινη ζωή και τις ανθρώπινες δυνατότητες. Μια στιγμή κατά την οποία η ώθηση του κεφαλαίου προς την αυτοματοποίηση δημιουργεί απελπισία, ανεργία, η οποία ακριβέστερα αναφέρεται ως κανονικοποιημένη χαμηλόμισθη και απλήρωτη εργασία. Επίσης, ωθεί προς μια εντατικοποίηση της εργασίας αντί της απελευθέρωσης από την εργασία που αλλοτριώνει, και η οποία στα πλαίσια ενός άλλου συστήματος, θα μπορούσε να γίνει εφικτή με την τεχνολογία. Την ίδια στιγμή η μαζική υπερ-εργασία, στον πρώτο και στον τρίτο κόσμο, ανάμεσα στις λεγόμενες κοινωνίες της αφθονίας και ανάμεσα στις φτωχές χώρες, της Ευρώπης και εντός της Αγγλο-Αμερικανικής τροχιάς, ενώνει μια εξουθενωμένη εργατική τάξη. Εάν η λογική του κεφαλαίου είναι να πιέζει για κέρδος, για ακόμα περισσότερο κέρδος, μέσω της εκμετάλλευσης της εργασίας, και για όλο και περισσότερη παραγωγή με αντίτιμο χαμηλούς μισθούς, που όλο και μειώνονται, τότε, η αντι-λογική της εργατικής τάξης γίνεται ο Χώρος (locus) κάθε αληθινής αντίστασης απέναντι στη σύγχρονη πανούκλα της υπερ-εργασίας.

Αυτή η αντι-λογική, η λογική της εργατικής τάξης, είναι ου-

σιαστικά ανταγωνιστική. Αγκαλιάζει τα ωραία πράγματα, δηλαδή όλες τις ανεξάρτητες, αυτο-κατευθυνόμενες δραστηριότητες, με τις οποίες ασχολούνται οι άνθρωποι ως αποτέλεσμα των δικών τους επιθυμιών και προσδοκιών, και που εξ ορισμού αυτή η αντι-λογική αντιτίθεται διαλεκτικά στην ώθηση του κεφαλαίου, για ποσοτική αύξηση του κέρδους πάνω στις πλάτες της εργασίας που αλλοτριώνει και αποξενώνει. Από τις δραστηριότητες αυτές, άλλες είναι ενεργές και παραγωγικές, άλλες παθητικές και δεκτικές· όμως, όλες είναι προϊόν του ατόμου που καθορίζει τον χρόνο με τους δικούς του όρους. Αυτό είναι ριζικά διαφορετικό από τον χρόνο που αποικιοκρατείται από δυτικές αντιλήψεις περί χρόνου, σύμφωνα με τις οποίες, η ζωή ορίζεται ως εργασία.

Σύμφωνα με την οπτική της αντι-εργασίας, η αντίσταση στην εργασία είναι ταυτόχρονα υποκειμενικότητα της εργατικής τάξης και στρατηγική. Επειδή η μόχλευση προς όφελός μας πάει μαζί με μαζική ανυπακοή στην απαίτηση του κεφαλαίου, όλες οι στιγμές της ζωής και τα κομμάτια του φυσικού κόσμου αποξενώνονται και γίνονται παραγωγικά, αντί να τα απολαμβάνουμε γι' αυτό που είναι. Ο Harry Cleaver, στην εισαγωγή του για το βιβλίο του Negri με τίτλο *Ο Marx Πέρα από τον Marx*, το συμπυκνώνει ως εξής:

“Ο καπιταλισμός είναι ένα κοινωνικό σύστημα με δυο υποκειμενικότητες, στο οποίο το ένα υποκείμενο (το κεφάλαιο) ελέγχει το άλλο υποκείμενο (την εργατική τάξη), μέσω της επιβολής της εργασίας και της υπεραξίας της εργασίας [...] Επομένως, ο κεντρικός αγώνας της εργατικής τάξης ως ανεξάρτητου υποκειμένου είναι να σπάσει τον καπιταλιστικό έλεγχο μέσω της άρνησης της εργασίας [...] στον χώρο που κερδίζεται [...]. Η επαναστατημένη τάξη χτίζει τα δικά της ανεξάρτητα εγχειρήματα- τη δική της αυτό-διατίμηση.”⁵⁷

57. Harry Cleaver, στο Antonio Negri, *Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse* (Brook-lyn: Autonomedia, 1991), xxiv.

Αυτό λοιπόν που ερευνώ είναι πώς η Αμερικάνικη εργασία, οργανωμένη και ανοργάνωτη, μπορεί να αντισταθεί στη λογική του κεφαλαίου και στην αδυσώπητη εργαλειοποίηση κάθε στιγμής της ζωής, με σκοπό το κυνήγι του κέρδους. Πώς μπορούν οι Αμερικάνοι να συμμετάσχουν, να υποστηρίξουν, να εμπνεύσουν και να εμπνευστούν από τους αγώνες αυτών που αντιστέκονται στη λογική του κεφαλαίου σε όλες του τις συνεκδοχές, σε όλο τον κόσμο. Πώς μπορούν να γίνουν πραγματικά μέρος του αγώνα για την πρόσκτηση του πλούτου της κοινωνίας, με σκοπό την ευδαιμονία όλης της κοινωνίας. Για τον λόγο αυτόν υποστηρίζω μια στρατηγική που περιορίζει την προσφερόμενη ποσότητα εργασίας μέσω της διατίμησης μιας κουλτούρας του ελεύθερου χρόνου και της ευδαιμονίας. Και αυτό, για δυο λόγους, επειδή πιστεύω ότι η προσφορά εργασίας είναι το κλειδί στη μόχλευση του αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο, και γιατί θεωρώ την κουλτούρα ως το πιο δυνατό και το πιο εύπλαστο όπλο στην πάλη των τάξεων.

Η Ικαρία κατέχει τη θέση ενός φανταστικού αυτής της άρνησης της εργασίας, και της κεντρικής θέσης που έχει η αξία της ζωής - η συζήτηση περί μακροζωίας είναι ενδεικτική αυτού του σημείου - απέναντι στη συσσώρευση αυτού που ο Marx αποκαλεί νεκρή εργασία. Είναι ένας αγώνας ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο, και ο πολιτισμός σας, για τους Αμερικάνους, αντιπροσωπεύει τη ζωή. Η ιδέα είναι ότι στον μοντέρνο πολιτισμό, οι άνθρωποι εργάζονται τόσο πολύ, υποφέρουν από τόσο πολύ άγχος, που χάνουν από τα μάτια τους αυτό που πραγματικά έχει σημασία, το να απολαμβάνουμε τη ζωή με φίλους και αγαπημένους, το να δημιουργούμε, να σκεπτόμαστε και να αναπτύσσουμε δεσμούς με άλλους ανθρώπους. Από την άλλη πλευρά, οι πολιτισμοί που κινητοποιούν τη φαντασία μας βάζουν τη ζωή στο επίκεντρο, και η εργασία είναι αυτό που κάνει ο άνθρωπος για να ζει τη ζωή του καλά. Στα μάτια μας, εσείς έχετε περισσότερη ζωή ακριβώς επειδή έχετε *αφθονία χρόνου*. Και ο χρόνος είναι η έννοια κλειδί εδώ.

Αυτή τη στιγμή, οι Αμερικάνοι πλημμυρίζουν την αγορά με εργασία. Για τον λόγο αυτόν, δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η εικόνα μιας ζωής με πολύ ελεύθερο χρόνο και χωρίς άγχος έχει τέτοια αξία στις Η.Π.Α. Εργαζόμαστε “ανήθικα” πολλές ώρες: 137 ώρες περισσότερο ανα έτος απ’ ό,τι οι Ιάπωνες εργάτες, 260 ώρες περισσότερες από τους Βρετανούς εργάτες, και 499 ώρες ανά έτος περισσότερο από τους Γάλλους εργάτες. Και πρόκειται για εξοντωτικές ώρες, εντατικές, υψηλά επιτηρούμενες και με πολλές ταυτόχρονες εργασίες. Επομένως, υπάρχουν πολλές αποδείξεις για μια αυξανόμενη εξάντληση από την πλευρά της Αμερικάνικης εργατικής τάξης. Η μεγάλη πλειονότητα των εργατών στις Η.Π.Α. βλέπουν τις ώρες εργασίας τους να αυξάνονται γύρω στις 180 επιπρόσθετες ώρες ανά έτος σε σύγκριση με το 1979. Οι ετήσιοι μισθοί τους έχουν μείνει στάσιμοι στη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ή σαράντα ετών, και αυτή η τάση έχει απλά επιδεινωθεί, καθώς η Μεγάλη Ύφεση που άρχισε το 2008 διπλασίασε δραστικά το ποσοστό ανεργίας, με αποτέλεσμα εκείνοι που είναι αρκετά “τυχεροί”, ώστε να έχουν εργασία, όπως όλα δείχνουν, εργάζονται φοβισμένοι, περισσότερες ώρες, πιο σκληρά και χωρίς να παραπονοούνται.

Ξεκάθαρα, οι Αμερικάνοι ζουν μέσα σε άγχος. Και παρόλο που οι φαρμακευτικές εταιρείες προσφέρουν ακατάπαυστα πληθώρα χημικών λύσεων στην επιδημία που συνεπάγεται το Αμερικανικό άγχος και η κοινωνική αποσύνδεση, φαίνεται πως τα χάπια δεν τα καταφέρνουν και πολύ καλά. Σύμφωνα με τη μελέτη του Αμερικάνικου Συλλόγου Ψυχολογίας το 2011 για το *Άγχος στον Χώρο Εργασίας*, το 36% των εργατών δηλώνουν ότι βιώνουν τακτικά εργασιακό άγχος (άλλες μελέτες τοποθετούν αυτό το ποσοστό στο 40%) και το 49% αποδίδουν ένα σημαντικό μέρος του άγχους αυτού στους χαμηλούς μισθούς. Όμως, το άγχος δεν οφείλεται μόνο στα χρήματα. Το 43% των εργατών που έλαβαν μέρος στην έρευνα δηλώνουν δυστυχημένοι εξαιτίας του μεγάλου φόρτου εργασίας, το 40% εξαιτίας των μη ρε-

αλιστικών προσδοκιών των εργοδοτών τους, και το 39% των εργατών δηλώνουν ως κύρια πηγή του άγχους τους τις πολλές ώρες εργασίας.⁵⁸

Σύμφωνα με το Κέντρο για την Αμερικάνικη Πρόοδο, το 86% των ανδρών και το 67% των γυναικών εργάζονται περισσότερες από 40 ώρες την εβδομάδα. Και όλο και περισσότερες ώρες απ' αυτές είναι απλήρωτες. Το 24% των εργαζομένων δηλώνουν ότι το 2007 δούλεψαν έξι ή και περισσότερες ώρες την εβδομάδα χωρίς πληρωμή. Μπορούμε μόνο να υποθέσουμε ότι οι ώρες αυτές έχουν αυξηθεί από τότε. Και το 2008, το 22% των Αμερικάνων δήλωσαν ότι θεωρείται αναμενόμενο ότι θα απαντήσουν σε μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) που αφορούν στην εργασία τους, όταν δεν βρίσκονται στον χώρο εργασίας τους, το 50% ελέγχουν τα Σαββατοκύριακα τα e-mails, που σχετίζονται με την εργασία τους, και το 1/3 των Αμερικάνων δήλωσαν ότι ελέγχουν τα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ενώ βρίσκονται σε διακοπές.⁵⁹

Η απλήρωτη πρακτική άσκηση, μια άλλη μορφή απλήρωτης εργασίας, αυξάνεται, επίσης, δραματικά στην Αμερική. Και πάνω από το 15% των Αμερικανών εργατών είναι προσωρινοί και περιστασιακοί ή έκτακτοι εργαζόμενοι. Αλλά αυτό είναι μόνο η αρχή. Μια μελέτη από την εταιρεία τεχνολογίας Intuit εκτιμά ότι, έως το 2020, το υπερβολικά μεγάλο ποσοστό του 40% θα είναι προσωρινοί εργαζόμενοι. Με δεδομένα όλα αυτά, δεν αποτελεί ακριβώς σοκ το γεγονός ότι τα κέρδη των εταιρειών έχουν αυξηθεί κατά 20% από το 2008. Στη διάρκεια της ίδιας περιόδου, οι μισθοί των Αμερικάνων μειώθηκαν και έγιναν περικοπές σε δημόσιες υπηρεσίες και αγαθά. Στην πραγματικότητα, τα εταιρικά κέρδη, ως ποσοστό της Αμερικάνικης

---

58. American Psychological Association and Harris Interactive. *Stress in the Workplace: Survey Summary*, March 2011. <http://www.apa.org/news/press/releases/phwa-survey-summary.pdf>.

59. Βλ. <http://www.thefiscaltimes.com/Articles/2012/02/16/Is-America-Overworked.aspx#page1>

οικονομίας, ποτέ δεν ήταν τόσο υψηλά και οι μισθοί ποτέ δεν ήταν τόσο χαμηλοί!

Η προσωρινή, περιστασιακή, χαμηλόμισθη και απλήρωτη εργασία είναι η νέα κανονικότητα για τους Αμερικάνους. Και γι' αυτούς που έχουν οριακά καλύτερους όρους εργασίας, η κανονικοποιημένη οικονομία αποτελεί απειλή που τους αποτρέπει από το να μιλήσουν, ή ακόμα, και από το να πάνε σπίτι τους για το βραδινό τους φαγητό. Όσο ωθούμαστε να πλημμυρίζουμε την αγορά με εργασία, η τιμή που μπορούμε να χρεώνουμε τον χρόνο μας μειώνεται. Είναι ένας φαύλος κύκλος, γιατί όσο πιο σκληρά εργαζόμαστε, τόσο λιγότερα κερδίζουμε, και όσο λιγότερα κερδίζουμε, τόσο περισσότερο πρέπει να εργαζόμαστε μόνο και μόνο για να επιβιώνουμε. Και πάει λέγοντας.

Αυτό είναι και διεθνές πρόβλημα. Με τις νέες “περιφράξεις των κοινών” τα τελευταία τριάντα χρόνια, ολόκληρα έθνη εργατών έχουν συνδεθεί με το καπιταλιστικό σύστημα. Έμμισθοι και άμισθοι εργάτες που απασχολούνται στην παραγωγή, και εργάτες που απασχολούνται στην αναπαραγωγή, στις πλούσιες και στις φτωχές χώρες, η διεθνής εργατική τάξη, δηλαδή, πλημμυρίζει την αγορά με εργατική δύναμη, το μόνο εμπόρευμα που της έχει απομείνει για να πουλήσει. Επίσημες στατιστικές τοποθετούν τον αριθμό των ανέργων διεθνώς γύρω στα ένα δισεκατομμύριο. Αλλά οι άνθρωποι αυτοί αγωνίζονται πιο σκληρά από οποιονδήποτε άλλον. Ο καπιταλισμός δεν δημιουργεί δομική ανεργία, αλλά δομική απελπισία. Πιστεύω ότι το κλειδί για να το αντιπαλέψουμε αυτό είναι το όπλο που οι Αμερικάνοι εργάτες αποκαλούν “επιβράδυνση” (*slowdown*).

Γιατί στη βάση του το ερώτημα, για το πόσοι άνθρωποι εργάζονται, και για τι μισθό, είναι ένα ερώτημα που αφορά στη συνολικά προσφερόμενη ποσότητα εργασίας. Όλα εξαρτώνται από το πόσο περιορισμένη είναι η αγορά εργασίας. Μια στρατηγική λιγότερων ωρών εργασίας ασκεί πίεση για τον περιορισμό της προσφοράς εργασίας που παρέχεται στο κεφάλαιο, και την ίδια ώρα αποφεύγεται η μη βιώσιμη εκδοχή των παρα-

δοσιακών κλειστών συντεχνιών, των νεο-συντεχνιών που καταφέρνουν να αποκλείσουν ολόκληρες ομάδες, κρατώντας τις έξω από την αγορά εργασίας.

Αν είναι να αποβεί επιτυχής η πίεση για λιγότερες ώρες εργασίας ή για λιγότερες μέρες εργασίας την εβδομάδα, πρέπει όλοι να συμμετάσχουν. Αυτό μπορεί να συμβεί, πιστεύω, όταν ολόκληρες μάζες ανθρώπων εμπνέονται από το πολιτισμικό όραμα του ελεύθερου χρόνου και της ελευθερίας που εκκολάπτεται σε μια τέτοια στρατηγική. Για καλή μας τύχη, όλες οι ενδείξεις από το φαντασιακό της Ικαρίας, έως τις καλύτερες στιγμές του Αμερικάνικου εργατικού κινήματος, δείχνουν ότι οι άνθρωποι είναι πράγματι διατεθειμένοι να εμπνευστούν από ένα τέτοιο όραμα. Το γεγονός είναι ότι οι άνθρωποι παντού επιθυμούν την ελευθερία στην καθημερινή τους ζωή. Και όταν πρόκειται να κερδίσουν αυτή την ελευθερία, τα μέσα και οι στόχοι είναι ένα και το αυτό.

Γιατί συμβαίνει αυτό; Όταν όλοι οι άνθρωποι εργάζονται λιγότερες ώρες, αυτό γίνεται ένα μέσο για τη μόχλευση, που παρέχεται από την υπο-προσφορά εργασίας σε σχέση με τη ζήτηση. Και αυτή η μόχλευση είναι ακριβώς αυτό που οι εργάτες χρειάζονται, αν είναι να πιέσουν με επιτυχία για ο,τιδήποτε, συμπεριλαμβανομένου ενός οριστικού τέλους στο παράλογο ενός κόσμου, όπου το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού πλούτου βρίσκεται στα χέρια όλο και λιγότερων ατόμων και οντοτήτων. Ο κοινωνικός πλούτος, αντί να αποτελεί μια αφθονία που μοιραζόμαστε όλοι, αποτελεί μια χαραμισμένη, εκρηκτική, κερδοσκοπική φούσκα, που σκάει στα μούτρα όλων μας, εκτός από τα μούτρα των πλούσιων τζογαδόρων που τις δημιούργησαν.

Αλλά, όσο πλημμυρίζουμε την αγορά με εργασία, η τιμή πέφτει. Αυτό είναι ακριβώς που συμβαίνει στις Η.Π.Α. και στον υπόλοιπο κόσμο εδώ και τριάντα χρόνια τουλάχιστον. Η άλλη όψη αυτού είναι ότι, όπως συμβαίνει με κάθε άλλο εμπόρευμα, το να περιορίσουμε την προσφερόμενη ποσότητα σε σχέση με

τη ζήτηση αυξάνει την τιμή, και όταν η τιμή της εργασίας αυξάνεται, τότε περισσότερο από το κοινωνικό προϊόν κατευθύνεται στην εργασία και λιγότερο στο κεφάλαιο και στους ήδη πλούσιους. Εξάλλου, η επιβράδυνση ή βραδύτητα της οικονομίας είναι το ίδιο πολύτιμη από μόνη της. Όταν όλοι μαζί αντιστεκόμαστε στην επιτάγχιση, κερδίζουμε όλοι. Και έχω καταλήξει στο συμπέρασμα ότι αυτό το είδος αντίστασης οργανώνεται καλύτερα, όχι μέσω θεσμοθετημένων δομών, αλλά μέσα από την καλλιέργεια μιας κουλτούρας της ελευθερίας που εμπνέει τους εργάτες να αντισταθούν στην εργασία.

Όταν ολόκληρες ομάδες ανθρώπων αρνούνται τη λογική της κρίσης και της σπάνης που μας έχει αποχαυνώσει στις Η.Π.Α., για τόσο πολύ καιρό, εμπνέουν αυτούς που παρακολουθούν με το να τους δείχνουν τι είναι εφικτό, με το να μετασχηματίζουν την αίσθησή μας για το τι είναι ρεαλιστικό. Όταν τα οράματά μας για την καλή ζωή μοιάζουν μ' αυτό που συμβαίνει σε υπαρκτά μέρη, σαν την Ικαρία για παράδειγμα, και όταν ριζοσπαστικοί διανοούμενοι και καλλιτέχνες κάνουν ξεκάθαρο στους ανθρώπους την αντι-καπιταλιστική, αντι-εργασιακή πολιτική από τις οποίες είναι κυρίως καμωμένα τα όνειρά τους, υπάρχει ελπίδα και έμπνευση. Και αλλαγή.

Όσο γράφω αυτό το κείμενο, δεν γνωρίζω ακόμα πολλά για την Ικαρία, και το ένα πράγμα για το οποίο είμαι σίγουρη είναι ότι στη διάρκεια της διαμονής μου στο νησί, θα ανακαλύψω ότι η αληθινή ζωή των Ικαριωτών είναι πιο περίπλοκη από οποιαδήποτε αναπαράσταση της Ικαρίας έχω διαβάσει. Γιατί στην πραγματικότητα, η αναπαράσταση της Ικαρίας ως μοντέρνα ουτοπία μας λείπει περισσότερο για το φαντασιακό που αφορά στη ζωή αυτών που καταναλώνουν αυτή την εικόνα, παρά για καθέναν από εσάς. Αλλά αυτό το φαντασιακό που αφορά στη ζωή είναι σημαντικό, γιατί αυτό είναι που έχει την ικανότητα να εμπνεύσει ένα είδος διαδεδομένης, διεθνούς επιβράδυνσης της εργασίας, η οποία, πιστεύω, είναι το καλύτερο μέσο που διαθέτουμε για τη μόχλευση που χρειαζόμαστε για να δώσουμε

μορφή στον κόσμο που επιθυμούμε. Είναι και αυτοσκοπός η ζωή με λιγότερο άγχος, λιγότερη εσωτερικευμένη κρίση, λιγότερη σπάνη χρόνου, και λιγότερες από τις προσωπικές και κοινωνικές παθογένειες που συνδέονται με το άγχος και την έλλειψη. Και όταν οι Αγγλο-Αμερικάνοι ξεκαθαρίσουν γιατί ακριβώς τους έχει συνεπάρει τόσο ο Ικαριώτικος τρόπος ζωής, είναι περισσότερο πιθανό να υποστηρίξουν τους πολύ πραγματικούς σας αγώνες για να διατηρήσετε αυτόν τον τρόπο ζωής.

Προς το παρόν, το Αμερικάνικο εργατικό κίνημα πεθαίνει από απελπισία. Έχει ανάγκη από ένα νέο όραμα που να μπορεί να εμπνεύσει, και μια στρατηγική που να μπορεί πράγματι να λειτουργήσει. Πιστεύω ακράδαντα ότι η πίεση για λιγότερες ώρες εργασίας, για να περιορίσουμε την προσφορά εργασίας, είναι το κλειδί τόσο για την ανανέωση του εργατικού κινήματος όσο και για τη δυνατότητα επίτευξης διεθνούς αλληλεγγύης, χωρίς την οποία οι δράσεις του εργατικού κινήματος είναι ανούσιες. Ο καιρός που η Αμερικάνικη εργασία αγκάλιασε το αίτημα για λιγότερες ώρες εργασίας ήταν οι πιο δυνατές στιγμές του κινήματος, με όρους φυλετικής και εθνικής αλληλεγγύης, αριθμού μελών και κερδισμένων αγώνων. Πιστεύω ότι είναι ώρα να επιδιώξουμε αυτήν τη στρατηγική για άλλη μια φορά, και θα συνεχίσω να μεταφράζω σε πραγματικές πολιτικές δυνατότητες τα φαντασιακά που προβάλλονται στην Αμερικάνικη λαϊκή κουλτούρα. Στο μεταξύ, θα συνεχίσω να βάζω το ληθαράκι μου στο να περιορίσουμε τη διεθνή προσφερόμενη ποσότητα εργασίας χαλαρώνοντας στη συντροφιά σας.

Σας ευχαριστώ.

Μετάφραση: Μαρία Μπαρέλλη-Γαγλία

Η **Kristin Lawler** είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στο College of Mount Saint Vincent στη Νέα Υόρκη.

Το τραγούδι του Κότσουφα

Γιάννης Μακριδάκης

Δέκα γενιές γεωργοί και μαστόροι πίσω μου κι εγώ γίνηκα καλαμαράς. Ούτε καν καλαμαράς, κουμπιά πατούσα όλη μέρα. Φύγε από τη γη, από τη φτώχεια, να πας να γίνεις καπετάνιος, έλεγε ο συχωρεμένος ο παππούς μου στον γιο του, τον πατέρα μου, σήκω φύγε από το χωριό, να μπαρκάρεις, να βγάλεις χρήμα μπόλικο, να κάμεις κι ένα σπίτι καλό στην πολιτεία, να έχεις τις ανέσεις σου, να μη φας τη ζωή σου απάνω στα βουνά όπως εγώ, βλέπεις τι τραβώ ολοχρονίς για να σας θρέψω.

Και πήγε κι έγινε καπετάνιος ο γονιός μου. Και έβγαλε όλη τη ζωή του μες στη θάλασσα, πάνω στη λαμαρίνα τα 'ζησε τα πιο καλά του χρόνια κι ας έχτισε σπίτι καλό στην πόλη, μακριά από το χωριό κι ας είχε άνεση οικονομική μεγάλη. Έκαμε και παιδιά, εμένα και την αδερφή μου και όχι μόνο μας έθρεψε αλλά μας κουβαλούσε κι όλου του κόσμου τα καλά, τα πιο σύγχρονα επιτεύγματα της τεχνολογίας είχε μες στα μπαγκάζια του σαν ξεμπαρκάριζε από τις Σιγκαπούρες και τις Ιαπωνίες, έτσι, που μας βλέπανε οι άλλοι, οι στεριανοί και τρίβανε τα μάτια τους.

Να πας να σπουδάσεις, μου 'λεγε εμένα σαν μεγάλωνα, να γίνεις άνθρωπος, να μην καταντήσεις σαν και του λόγου μου, μακριά από τη ρουφιάνα τη θάλασσα να μείνεις, μακριά από τη λαμαρίνα του βαποριού, στα γράμματα να πας, να γίνεις επιστήμονας και να 'χεις δουλειά καλή, στεριανή, να βλέπεις τη γυναίκα σου και τα παιδιά σου κάθε μέρα, όχι όπως εγώ, μία φορά το χρόνο, έτσι μου λεγε. Και πήγα κι εγώ και σπούδασα. Έγινα προγραμματιστής ηλεκτρονικών υπολογιστών. Κι έπιασα ύστερα δουλειά σε εταιρία μεγάλη, απ' αυτές που έχουνε γραφεία σ' όλες τις χώρες της οικουμένης, σα βαπόρια είναι κι αυτές, μονάχα που δεν κάνουνε ταξίδια στους ωκεανούς, ούτε έχουνε λαμαρίνες αλλά τζαμένια κτίρια θεόρατα.

Μακριά από τη γη ο ένας, μακριά από τη θάλασσα ο άλλος, να η κατάντια μου.

Δεν το είχα καταλάβει διόλου στο ξεκίνημα, αλλιώς μου είχανε περάσει τη ζωή μες στον σκληρό μου δίσκο βλέπεις, πως άμα έχεις χρήμα, τα 'χεις όλα, έτσι μου μάθανε. Ύστερα όμως από δυο χρόνια δουλειάς, με καλές αποδοχές δεν λέω, αλλά απ' το πρωί ως τη νύχτα στο γραφείο μπροστά στην οθόνη, απόκαμα. Τα 'βαλα κάτω ένα βράδυ σαν γύρισα στο διαμέρισμα, μπροστά στην τηλεόραση και στο κουτί της πίτσας. Σκλάβος ένιωθα. Νοικιασμένος στην επιχείρηση, με άδεια λίγες μέρες κάθε χρόνο σαν φυλακισμένος, σαν για να θυμηθώ τι είναι η ζωή που χάνω. Κι ύστερα πάλι στο κλουβί. Δίχως να έχω χρόνο προσωπικό ούτε για να ασκώ την τέχνη μου, τη ζωγραφική, που μ' άρεσε από μικρό παιδί κι όταν έλεγα πως θα γίνω ζωγράφος, άστραφτε και βροντούσε ο πατέρας και μου 'λεγε να τα ξεχάσω αυτά διότι θα πεθάνω στην ψάθα σαν όλους τους καλλιτέχνες. Και πώς να παντρευτείς και να κάνεις παιδιά με τέτοια ζωή που ζεις, σκέφτηκα, να τα βλέπεις τότε; Τη νύχτα που θα κοιμούνται;

Έκατσα λοιπόν τότε, στα εικοσιεφτά μου χρόνια, το θυμάμαι σαν τώρα που 'μαι σαράντα, και το λογάρισα το πράγμα εξαρχής, σαν μορφωμένος και γραμματιζούμενος που είχα γίνει πια. Κι όλη τη νύχτα στριφογύριζα απάνω στο κρεβάτι, ύπνος δεν μ' έπιανε, σαν άρρωστος βαρυγκομούσα. Ποιος και με πόσα θα μου ξεπληρώσει τη ζωή που δεν ζω επειδή νοίκιασα το τομάρι μου για να βγάζω χρήμα; Ποιος θα μου ξεπληρώσει τη χαμένη μου ελευθερία, τον πρωινό μου ύπνο που πάει στράφι, τις νύχτες μου που σέρνομαι και δεν είμαι εις θέση ούτε να μιλήσω σε άνθρωπο, μονάχα αποβλακώνομαι με τις ώρες μπροστά στην τηλεόραση και βλέπω διαφημίσεις, ποιος θα μου δώσει πίσω τις ώρες της ζωής μου της μοναδικής, που περνάνε μπρος σε μια οθόνη; Ποιος ψυχολόγος και με πόση αμοιβή θα ρουφήξει από μέσα μου τόσο δηλητήριο, ποιος θα με καθαρίσει, που έμαθα να βλέπω τον καθένα δίπλα μου σαν ανταγωνιστή

κι όχι σαν άνθρωπο, ποιος; Μ' αυτές τις σκέψεις, κακήν κακώς, με πήρε ξημερώματα ο ύπνος.

Τι κάνεις Λευτέρη, ρώτησα τ' άλλο πρωί τον εαυτό μου στον καθρέφτη, χαραμίζεις όλη μέρα το είναι σου για να σου δώσουν χρήμα κι αμέσως να τους το ξαναδώσεις πίσω για να σε ταϊσούνε, να σε ντύσουνε, να σε διασκεδάσουνε, να σου δώσουνε σπίτι και ανέσεις. Κυκλοφορείς το χρήμα για να υπάρχουν, αυτό κάνεις. Κι όσα και να σου μένουνε στην άκρη δεν τα χαίρεσαι, τη ζωή σου χάνεις κάθε μέρα Λευτέρη, που δεν γυρίζει πίσω, τη δίνεις αντιπαροχή για πλαστική τροφή κι ένα κλουβάκι άνετο, κι ανθρώπους δεν έχεις δίπλα σου, μονάχα «συνεργάτες», σαν πονηρό υπονοούμενο του το 'πα αυτό, χασκογέλασε αμήχανα αλλά πικρά ο άλλος μες στον καθρέφτη, σαν κάτι να νιωθε, σαν να τον τσιγκλούσανε όλ' αυτά, την ψυχή σου πουλάς Λευτέρη, του ξανάπα τότε πιο δυνατά, την υγεία σου χαραμίζεις, για να 'χεις στο τέλος όσα είχε, με μόχθο αλλά υγιής και λεύτερος, ο συγχωρεμένος ο παππούς σου, που 'χεις και τ' όνομά του, ξύπνα Λευτέρη, λευτερώσου, ένα πλάσμα της φύσης είσαι κι εσύ, μια πνοή μονάχα, τίποτα παραπάνω, μη σε πλανεύουνε οι γραβάτες που φορείς και τ' άλλα τα φτιασίδα, μη σε ξεγελά η μούρη σου η φρεσκοξυρισμένη, έτσι του είπα κι έμπηξε εκείνος τότε ένα κλάμα γοερό, τον έβλεπα θολά μες στον καθρέφτη, πρηστήκανε τα μάτια του μεμιάς, δεν ήτανε εις θέση να πάει στη δουλειά εκείνο το πρωί, για ξαφνική αδιαθεσία ειδοποίησε και έμεινε στο σπίτι.

Σαν συνήλθα κάπως, ένιωσα πως έχω ολοκληρη τη μέρα μου ελεύθερη για να σκεφτώ πιο ψύχραιμα και να αποφασίσω. Μα δεν ήτανε τόσο εύκολο να κάνω τη στροφή μεμιάς, έψαχνε το μυαλό μου λύσεις άλλες, πιο βολικές, πιο κοντινές στα όσα ήξερα και είχα βιωμένα. Να πάω να νοικιαστώ αλλού, σκέφτηκα στην αρχή, με λιγότερη δουλειά και πιο μικρό μισθό, με πιο πολύ χρόνο για μένα. Πάλι δεν με συμφέρει όμως, διότι θα χάσω κι αυτά που έμαθα να έχω, και πάλι δέσμιος θα 'μαι. Να μπω στο δημόσιο, ψέλλισα κατόπιν. Είναι κι αυτό μια πρόταση.

Μόνιμος ο εκμισθωτής μου, δίχως πολλές πολλές απαιτήσεις και με νοίκι σταθερό βρέξει χιονίσει. Μα γιατί; Υπάρχει κάνας λόγος; Αφού όσα και να με πληρώνει αυτό το πλάνο σύστημα, εγώ του τα επιστρέφω, για να ικανοποιήσω τις ανάγκες μου και τις επιθυμίες, που τις πιο πολλές από δαύτες μού τις δημιουργεί το ίδιο, για να μου τα πάρει πίσω όπως μου τα δωσε. Κατάληξα λοιπόν πως όσα και να βγάζω κάθε μήνα, το βιολί αυτό δεν με συμφέρει. Δεν συμφέρει γενικώς να δουλεύεις για να ζήσεις. Είναι η πιο οφθαλμοφανώς ασύμφορη συμφωνία, την οποίαν όμως, παραδόξως, συνάπτουν με περισσή ευκολία στην ζωή τους οι άνθρωποι, διότι έτσι τους μάθανε οι μεγαλύτεροί τους, αυτά τους περάσανε μες στον σκληρό τους δίσκο ως βασικά δεδομένα.

Την άλλη μέρα πήγα λοιπόν στον προϊστάμενο και παραιτήθηκα. Έμεινα πάνω κάτω κάνα μήνα ακόμα, μέχρι να βρεθεί άλλος στο πόδι μου και τότε μάζεψα ένα πρωί τα υπάρχοντά μου κι έφυγα, γύρισα πίσω δυο γενιές, να ξαναζήσω στο παλιό κι ερειπωμένο σχεδόν σπίτι του παππού μου στο χωριό. Όλοι μου λέγανε τότε πως είμαι τρελός που έφυγα από την πόλη και την καλή δουλειά. Μα που την είδανε την τρέλα; Αφού κάθισα και τα σκέφτηκα όλα λογικά. Τα πήρα από την αρχή τα δεδομένα και είδα πως το σύστημά μου είχε κολλήσει και πήγαινε ντουγρού προς το αδιέξοδο.

Το πήρα απόφαση κι έκανα ένα μεγαλοπρεπές φορμάτ.

Σπούδασα υπολογιστές, ευτυχώς, και ξέρω. Κράτησα ό,τι πληροφορία θα μπορούσε να μου φανεί χρήσιμη απ' όσες είχα αποθηκεύσει στον δίσκο μου μέχρι εκείνη τη στιγμή, πάτησα το κουμπί κι εξαφάνισα το σύστημα που με είχε γαλουχήσει. Ύστερα εγκατέστησα ένα καινούριο. Δηλαδή το δυο γενιές παλιότερο, εκείνο που είχε ο παππούς μου, αλλά με βελτιώσεις σύγχρονες. Και βρήκα την υγιά μου.

Μονάχα ο πατέρας μου πήγε να σκάσει. Είδα κι έπαθα να σε σπουδάσω, να πας μπροστά στη ζωή σου κι εσύ τα παρατάς όλα και γυρίζεις πίσω; Αντί να προοδεύεις γίνεσαι οπισθοδρο-

μικός; Τι θα πει ο κόσμος; Μάλλον αυτό τον ένοιαξε περισσότερο.

Εγώ όμως δεν άκουγα τίποτα απ' αυτά. Είχα κάνει πλέον το φορμάτ και όσα έλεγε δεν ήτανε πληροφορίες αναγνωρίσιμες πλέον στο νέο μου το σύστημα. Κι έφυγα.

Πήγα και βρήκα την υγείά μου και τη λευτεριά μου. Βρήκα και τους σπόρους που φύτευε στους μπαξέδες του ο παππούς και τους φύλαγε μέσα σ' ένα ντουλάπι ξύλινο στον βορινό τον τοίχο.

Κι άρχισα να ζω παράλληλα με όλο αυτό το σύστημα, σαν πουλί, σαν Κότσυφας, σε ένα άλλο σύμπαν. Δεν περιμένω πια να μου δώσουνε χαρτιά κάθε τέλος του μήνα για να πάω να τα κάνω τρόφιμα, ποτά και θεάματα. Παράγω τα πάντα και νιώθω άνθρωπος. Το τραπέζι μου χειμώνα καλοκαίρι είναι γεμάτο με ό,τι βγάζει η γη μου, το κελάρι φίσκα, τα θεάματα και τα ακούσματα κάθε μέρα σ' όλη την πλάση γύρω μου μοναδικά κι ανεπανάληπτα. Άσε που, από τότε που επέστρεψα, ξεκίνησα και να ζωγραφίζω. Λευτερώθηκε η ψυχή μου, βρήκε τον δρόμο της. Και κατεβαίνω μια φορά στο τόσο στην πόλη και τα κάνω έκθεση τα έργα μου. Και βγάζω λίγο χρήμα απ' αυτά, για να πληρώνω αυτά τα ελάχιστα που με συνδέουνε ακόμα με τον "πολιτισμό".

Και ξαφνικά τσουπ, δεκατόσα χρόνια μετά από την απόφασή μου εκείνη, να η κρίση η οικονομική και χτύπησε την πόρτα. Τώρα την είδες ρε πατέρα; Το αδιέξοδο που με τάζεις τόσα χρόνια και μάλιστα με τον ιδρώτα σου μέσα στους σκυλοπνίχτες που μπαρκάριζες, δεν το είχες πάρει χαμπάρι ποτέ; Πως η ζωή δεν είναι εμπόρευμα, δεν είναι οικόπεδο για να το δώσεις αντιπαροχή, ποτέ σου δεν το σκέφτηκες για να μου το διδάξεις;

Τώρα μου λένε όλοι, κι ο πατέρας μου μαζί, πως έκανα την πιο σοφή κίνηση τότε που τα παράτησα κι επέστρεψα στη γη. Και πως είμαι πολύ τυχερός που το κατάλαβα νωρίς και έφυγα απ' την πόλη. Μα πού την είδανε την τύχη; Στην τύχη τα ρί-

χνουνε όλα, έτσι μάθανε, δυστυχώς. Γι αυτό ίσως κάθονται κι αυτή την ύστατη ώρα ακόμα ατάραχοι και περιμένουνε, βλέπουνε το θηρίο να τους κυριεύει κάθε μέρα και πióτερο δίχως να αντιδρούνε.

Δεν μπορώ να το πιστέψω αυτό το κακό που συμβαίνει στους ανθρώπους. Μα δεν το βάζω κάτω και κάθε πρωί μ' όλα μου τα κουράγια τραγουδώ. Και τ' άλλα τα κοτσύφια τραγουδάνε κι αυτά, όλα μαζί, στα πάρκα, στα παραθύρια των σπιτιών και των γραφείων, στα μπαλκόνια, γεμίζουνε οι πόλεις από τη μελωδία μας, τον ένα και μοναδικό μας στίχο. Ένα φορμάτ είναι ρε παιδιά, μονάχα ένα φορμάτ.

Το *Τραγούδι του Κότσυφα* δημοσιεύτηκε στο προσωπικό μπλογκ του Χιώτη λογοτέχνη **Γιάννη Μακριδάκη** και, μεταφρασμένο στα γαλλικά, στο περιοδικό του γαλλικού ινστιτούτου Αθήνας MEET.

Επίλογος

Νικόλας Κοσματοπούλος

Ζούμε φουρτουνιασμένους καιρούς. Αέρηδες δυνατοί φυσάνε από παντού. Καπετάνιοι που να ξέρουν με σιγουριά ποια ρότα θα μας βγάλει σε απάγκιο δεν υπάρχουν πια. Οι καλοσύνες αργούν πολύ – αν έρθουν ποτέ- και κανείς δεν τολμάει να πει με σιγουριά που είναι η επόμενη στεριά. Οι πιο θαρραλέοι κάνουν κουπί σκωπτικά, πολεμώντας ταυτόχρονα τους καβαφικούς βαρβάρους που σουλατσάρουν ήδη στο κατάστρωμα. Πολλοί είναι όμως αυτοί ανάμεσά μας που έχουν σταματήσει να κοιτάνε στον ορίζοντα. Το μόνο που μας ενώνει είναι η απέραντη φουρτουνιασμένη θάλασσα.

Το καλοκαίρι του 2013 μαζευτήκαμε στο νησί της Ικαρίας πάνω από 20 ερευνητές κι ερευνήτριες από τη Μεσόγειο κι αλλού. Στο νου αυτών που οργανώσαμε τη συνάντηση στριφογυρνούσαν μια υπόθεση εργασίας και μια ιδέα. Η υπόθεση έλεγε ότι τα τελευταία χρόνια οι λαοί της Μεσογείου έχουν έρθει πιο κοντά μέσα από τις καταστάσεις “εκτάκτης ανάγκης”, αλλά και τις μικρές και μεγάλες εξεγέρσεις που έχουν βιώσει. Η ιδέα συνέχιζε την υπόθεση βάζοντας επιτακτικά την ανάγκη δημιουργίας ενός δικτύου ερευνητών-ακτιβιστών, με αντίστοιχες δομές επικοινωνίας κι ανταλλαγής γνώσεων κι εμπειριών στη Μεσόγειο. Στο δίκτυο αυτό δώσαμε το όνομα ενός ιστορικού πλοίου, του *Mataroa*, το οποίο έφερε μια γενιά επιστημόνων κι ερευνητών από την Ελλάδα στο Παρίσι λίγο πριν ξεσπάσει ο εμφύλιος.

Στη σημερινή φουρτούνα να διαλέγει κανείς το συμβολισμό ενός πλοίου για να εκφράσει ελπίδα δεν είναι ίσως το πιο αισιόδοξο πράγμα. Ωστόσο, ήδη από την Κιβωτό, ο συμβολισμός του πλοίου κουβάλαγε τόσο την προοπτική της αυτοκαταστροφής όσο και την ελπίδα της κάθαρσης και της προσμονής.

Το πλοίο ήταν ο αγαπημένος σύντροφος στα ουτοπικά ταξίδια του Ιούλιου Βερν, ήταν η απόλυτη μορφή ετεροτοπίας για τον φιλόσοφο Φουκώ, ήταν το κύριο λογοτεχνικό μέσο της αστείρευτης κριτικής στο κράτος και τα σύνορα για τον αναρχικό συγγραφέα Bruno Traven.

Στη δικιά μας γειτονιά, τα πλοία του Οδυσσέα και των Αργοναυτών σήμαιναν ύβρη, νέμεση, νόστο, λαχτάρα για γνώση κι αυτογνωσία μαζί. Από την αρχή της θάλασσας, τα πλοία της Μεσογείου ένωναν τις όχθες της κι έφερναν νέες γνώσεις για τον κόσμο της. Τα πλοία των Φοινίκων φέρανε στην Ευρώπη το αλφάβητο και τα πλοία των Αιγυπτίων την επιστήμη του ουρανού και των αριθμών. Τα αθηναϊκά πλοία διέδωσαν σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο τη φιλοσοφία και την πεφωτισμένη δυναστεία. Τα πλοία των Γενοβέζων μετέφεραν μπαχάρια από την Ασία και θρησκείες της Ανατολής, και τα σαρακήνικα πλοία ανακάτεψαν τους λαούς της θάλασσας αναμεταξύ τους.

Σήμερα τα πλοία που διασχίζουν τη Μεσόγειο είναι σύμβολα αλήθειας ενός σκληρού κόσμου κουβαλώντας φτηνά-ρικα εμπορεύματα, υπερσύγχρονα όπλα, αργό πετρέλαιο κι εξαθλιωμένα εργατικά χέρια από τις κατεστραμμένες πολιτείες της Ανατολής και του Νότου. Αλλά δεν είναι όλα τα πλοία που πλέουν στη Μεσόγειο κομμάτια του απάνθρωπου συστήματος που μας κυβερνά. Τα Πλοία για την Γάζα έδειξαν ότι αρκεί μια χούφτα αποφασισμένων και καλά οργανωμένων για να ξαναγίνει η Μεσόγειος θάλασσα της αλληλεγγύης και της αντίστασης απέναντι σε πανίσχυρους στρατούς κι εξελιγμένους εξουσιαστικούς μηχανισμούς.

Το *Ματαρόα* παίρνει έμπνευση και κουράγιο από τα πλοία που σάλπαραν για τη Γάζα, και 'μεις ελπίζουμε να προσθέσουμε μια μικρή παράγραφο στο μακρύ έπος της αλληλεγγύης και της αλληλοστήριξης των λαών της Μεσογείου. Στα αμπάρια του το *Ματαρόα* κουβαλάει απλά υλικά. Καχυποψία για την αλόγιστη χρήση της "κρίσης" παντού, γιατί σπέρνει φόβο, υπακοή κι υποταγή. *Αισιοδοξία* από τη δημιουργία πρωτοβουλιών

υπεράσπισης των κοινών γύρω μας, γιατί αποτελούν τα πρότυπα για μελλοντικές κοινωνίες πιο δίκαιες, ισότιμες κι ελεύθερες. Φαντασία για την εξάπλωση και αναβίωση ενός μεσογειακού ιδανικού ζωής, που να στηρίζεται στην απόλαυση της ζωής μέσα από λιγότερη δουλειά και περισσότερησχόλη, μέσα από την άμεση επαφή με τη φύση και τους κύκλους της, μέσα από την ισότιμη συμμετοχή όλων στα κοινά και μέσα από την κατάργηση των συνόρων και των ταξικών, εθνικών και φυλετικών διαχωρισμών ανάμεσά μας.

Στο *Ματαρόα* δεν πιστεύουμε σε καπετάνιους και σε καθοδηγητές. Όλοι μας έχουμε ρόλο και λόγο στη χάραξη κοινής πορείας, γιατί χάρτες έτοιμοι δεν υπάρχουν πια. Πιστεύουμε, όμως, ότι η συλλογική αυτο-έρευνα και η κοινωνικοποιημένη γνώση αποτελούν καλές πηξίδες στους δύσκολους καιρούς. Πιστεύουμε ότι μπορούμε να ξαναχαράξουμε ρότα αν μπολιάσουμε την έρευνα με τις ανάγκες και τις δημιουργίες της κοινωνίας, αν στήσουμε κοινότητες γνώσης που να αποτελούνται από ερευνητές και πολίτες, αν σταματήσουμε να πιστεύουμε στις θεότητες της εποχής μας, την Ανάπτυξη, την Οικονομία, την Κατανάλωση, αν χρησιμοποιήσουμε τα υπάρχοντα υλικά για να φτιάξουμε καινούριες ουτοπίες.

Όσο κι αν ακούγεται παράδοξο, οι νέες ουτοπίες χρειάζονται πραγματικούς τόπους για να ριζώσουν στο συλλογικό φαντασιακό. Η Ικαρία έχει αναδειχθεί σε έναν τέτοιο τόπο, όχι γιατί οι άνθρωποι της ζούνε περισσότερο, αλλά γιατί αντιπροσωπεύει ένα *συμβολικό αντι-μοντέλο* απέναντι στην κυρίαρχη αντίληψη για τη συλλογική συνύπαρξη, την κοινωνική οργάνωση, τη σχέση του ανθρώπου με τη χρονικότητα, την ιδιοκτησία, τη διασκέδαση, την εργασία και τη Φύση. Λίγη σημασία έχει αν σε πολλές από αυτές τις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας, το “*αντιμοντέλο της Ικαρίας*” δεν ανταποκρίνεται πια στην πραγματικότητα ή, αν έχει προκύψει μέσα από ανάγκη, κι όχι από επιλογή. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι συμβάλλει αποφασιστικά στη συγκρότηση νέων δημιουργικών φαντασια-

κών. Κάτι αντίστοιχο ήταν το μοντέλο της πόλης-κράτους των Αθηνών που συντέλεσε στη δημιουργία του σύγχρονου φαντασιακού της δημοκρατίας, παρόλο που μια πιο προσεκτική ματιά θα φανέρωνε μια άκρως ελιτίστικη κι άδικη κοινωνική οργάνωση. Σήμερα, το “αντιμοντέλο της Ικαρίας” αποτελεί συστατικό ενός νέου μεσογειακού φαντασιακού, κι ως τέτοιο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του δικτύου *Ματαρόα*.

Το βιβλίο **διάλογοι ενάντια στην κρίση για
τα κοινά** των εκδόσεων ελεύθερες πτήσεις
επιμελήθηκαν η Μαρία Μπαρέλη-Γαγλία
και η Αργυρώ Φάκαρη. Ο σχεδιασμός και η
σελιδοποίηση έγινε από τον Μανώλη Μενέλαο.
Η εκτύπωση έγινε τον Ιούλιο του 2014 από το
τυπογραφείο Πλέτσας - Κάρδαρη.

εκδόσεις
ελεύθερες
πτήσεις

